

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БАККА ЮЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК 159.922.8-042.65:305 (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

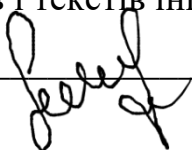
**ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ
ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

05 Соціальні та поведінкові науки

053 Психологія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі
психології

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Ю. В. Бакка

Науковий керівник: Волошина Валентина Віталіївна, доктор психологічних
наук, професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Бакка Ю.В. Гендерні особливості розвитку самостійності в юнацькому віці. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 «Психологія». Український державний університет імені Михайла Драгоманова. Київ, 2024.

Дисертація присвячена теоретико-емпіричному дослідженню взаємозв'язку між розвитком самостійності особистості в юнацькому віці та її гендерними характеристиками.

1. Актуальність теми дисертації визначається як її соціальною значущістю та специфікою проявів самостійності в юнацькому віці, так і не достатнім дослідженням саме гендерних особливостей розвитку даного феномену, виявлення і врахування яких сприятиме актуалізації особистісного потенціалу юнаків .

Визначено теоретичні підходи до вивчення проблеми гендерних особливостей розвитку самостійності в юнацькому віці; розкрито наукові уявлення про становлення самостійності особистості у структурному, функціональному, онтогенетичному та гендерному аспектах рixних концептуальних парадигм, обґрунтовано соціально – психологічні детермінанти становлення самостійності та гендерний аспект її розвитку, сензитивність юнацького віку для актуалізації ціннісно смислових корелятив розвитку самостійності.

2. Доведено, що юнацький вік є важливим етапом у формуванні особистості, оскільки у цей період активно формується Я-концепція, моральна самосвідомість та ідентичність особистості, закріплюються гендерні ролі та соціальні установки. Оскільки розвиток особистості у юнацькому віці детермінований у першу чергу гендерними і соціальними ролями, то в цей період відбувається переосмислення статево-рольових стереотипів. Юнацький вік є найбільш сенситивним також у плані формування гендерних цінностей,

що відображаються у формуванні ставлень особистості до себе, свого оточення і виявляються в особливостях її поведінки. Розвиток особистості юнаків і дівчат передбачає формування у них гендерної культури, як однієї з умов міжособистісної взаємодії у різних сферах соціального життя.

3. Особливості гендеру розглядаються в роботі з позиції усвідомлення і прийняття особистістю гендерної приналежності, формування її гендерної ідентичності, соціально – рольової самоідентифікації (самовизначення) і цілісної психологічної самопрезентації з урахуванням отриманого особистістю індивідуального гендерного досвіду, а самостійність як інтегральна системна якість особистості, що виявляється в ініціації її активності, у вільному виборі цілей, та опануванні своєю поведінкою, реалізації дій у відповідності до власних цінностей, оцінок, переконань.

Застосування релевантних діагностичних методів і методик дозволяє визначити основні ціннісно-сміслові кореляти феномену самостійності особистості. Кількісний розподіл суміжних понять – семантичних одиниць аналізу дав змогу виділити низку властивостей та їх взаємозв'язків, характерних для самостійної і несамостійної особистості з урахуванням гендерного аспекту. Семантичними одиницями контент-аналізу слугували висловлювання, що описували специфічні процеси, стани, риси, властивості самостійної/несамостійної особистості. Ці семантичні одиниці дали змогу розкрити особливості ціннісно-сміслової сфери особистості, тобто таку її динамічну і функціональну систему, що формує смисли, цілі життєдіяльності і регулює способи їх досягнення.

Аналіз результатів, одержаних в ході вивчення ціннісно-сміслових корелятів самостійності особистості в юнацькому віці, дав змогу дійти висновків про те, що їхню семантичну структуру складають такі компоненти, як-от «відповідальність», «уміння/здатність ухвалювати рішення самому», незалежність, уміння/здатність вирішувати проблеми, здатність/можливість дбати про себе, забезпечувати себе, уміння/здатність здійснювати дії самому, самореалізація, свобода вибору, самоконтроль, упевненість в собі,

цілеспрямованість, вміння визнавати і виправляти помилки, дорослість, вміння оцінювати ситуацію.

На основі узагальнення результатів емпіричного дослідження ціннісно-смыслових корелятивів несамотійності особистості в юнацькому віці виявлено у їхній семантичній структурі такі змістові категорії, як-от залежність, безпорадність, неможливість ухвалювати рішення самому, нездатність діяти самому, невпевненість, безвідповідальність, нездатність дбати про себе, забезпечувати себе, недостатній самоконтроль або зовнішній контроль, безініціативність, байдужість, слабкість, інфантилізм, нездатність робити вибір, некритичне сприйняття інших.

Запропоновано підхід до розгляду конструкту «маскулінність – фемінність» як психодинамічної структури, що інтегрує у собі біологічні і соціально-психологічні чинники гендерних відмінностей особистості і включає компоненти «маскулінності» і «фемінності» Я-образу, що можуть знаходитися у динамічній рівновазі, доповнюючи або протиставляючи себе один одному. У цьому контексті Я-образ розглядається узагальнене уявлення особистості про себе – результат її самопізнання, самоусвідомлення, самоідентичності, ставлення до себе як до суб'єкта, здатного до самозмін і регуляції своєї діяльності і поведінки.

Емпірично доведено необхідність модифікації процедури обробки результатів шкали «маскулінність-фемінність» за рахунок введення проміжних, «середніх» показників вимірювання означеного конструкту. Така варіативність дала змогу визначити як основні, так і проміжні типи статево-рольової поведінки особистості, як-от маскулінний, андрогінно-маскулінний, недиференційований, андрогінний з середнім рівнем андрогінії, андрогінний з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінний і фемінний.

Встановлено рівні вияву вродженої і набутої самотійності, конструктивної і деструктивної ролі самотійності, їх характеристики проаналізовано залежно від типу статево-рольової ідентичності особистості – маскулінного, андрогінно-маскулінного, недиференційованого, андрогінного

з середнім рівнем андрогінії, андрогінного з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінного, фемінного. Такий аналіз здійснено як всередині кожної з визначених груп – виконано внутрішньогруповий аналіз, так і між цими групами – проведено міжгруповий аналіз. Порівняння результатів дослідження щодо переконань особистості про самотійність, дало змогу з'ясувати їх відмінності залежно від типу статево-рольової ідентичності.

Виявлено специфіку особистісних детермінант розвитку самотійності в юнацькому віці – самодетермінованості, саморегульованості, самореалізованості як складових опосередкованої самооцінки самотійності особистості. Проаналізовано їх опосередковані індикатори – якості особистості, що характеризують самотійність як системну якість особистості, а саме: «активність», «ініціативність», «незалежність», «впевненість у собі», «відповідальність», «рішучість», «самопізнання», «самовдосконалення», «сила волі», «цілеспрямованість», «суверенність», «автономність», «свобода», «саморегуляція», «внутрішня мотивація», «позитивна самооцінка», «непідлеглість», «творчість», «життестійкість», «допитливість».

З'ясовано особливості опосередкованої самооцінки самотійності особистості юнацького віку, характерні для різних статево-рольових груп досліджуваних. Встановлено подібність профілів опосередкованої самооцінки особистості у досліджуваних андрогінної з середнім рівнем андрогінії, андрогінної з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінної груп.

Розгляд одержаних емпіричних даних щодо специфіки вияву компонентів самотійності у взаємозв'язку з гендерними характеристиками, підтвердив потребу їхньої активізації і став підґрунтям для пошуку шляхів, мотивів, засобів розвитку самотійності в юнацькому віці з метою посилення конструктивних тенденцій у становленні цілісної особистості.

Обґрунтовано припущення про те, що цілеспрямований розвиток самотійності в юнацькому віці буде більш успішним за умов врахування гендерних особливостей кожного засобами активного соціально-психологічного навчання.

Розроблено та апробовано програму психологічного супроводу з метою розвитку самостійності особистості – її самоініціації, саморегуляції, самореалізації, що активізують конструктивні тенденції у становленні цілісного образу «Я» особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей: андрогінних, фемінних, маскулінних.

Здійснено аналіз апробації програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних характеристик.

В результаті апробації зафіксовано зростання показників самостійності, які засвідчують про прийняття себе особистістю, усвідомлення нею смислу своєї поведінки, її відповідність ціннісним орієнтирам.

Своєрідністю тренінгової програми з активізації конструктивних тенденцій розвитку самостійності особистості в юнацькому віці є акцент на гендерних аспектах її розвитку: спрямованість на нейтралізацію домінування чоловічої чи жіночої статі вільний вибір гендерної ідентичності заохочення до оволодіння діяльністю, яка відповідає інтересам особистості, тенденція до усунення впливу жорстких, гендерно-стереотипних схем поведінки, відмова від деструктивних, дискримінаційних некоректних моделей функціонування особистості юнацького віку в сучасному соціальному середовищі.

Здійснено аналіз ефективності програми розвитку самостійності у юнацькому віці залежно від її гендерних характеристик: андрогінних, фемінних, маскулінних. Встановлено дієвість авторського тренінгу щодо формування найважливіших компонентів самостійності як системної якості особистості: ініціально – автономних, регулятивно – вольових аспектів самостійності, та пов'язаних з реалізацією особистості самостійного стилю власного життя.

Наукова новизна нашого дисертаційного дослідження полягає у тому, що у ньому:

– уперше обґрунтовано та досліджено гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці; виявлено критерії та визначено показники вивчення гендерних особливостей розвитку самостійності

особистості в юнацькому віці; встановлено взаємозв'язок між розвитком самостійності особистості в юнацькому віці та її гендерними характеристиками.

– поглиблено та доповнено уявлення про зміст та структуру самостійності як інтегральної, системної ознаки особистості, що виявляється в ініціації її активності, у вільному виборі цілей, опануванні поведінкою, реалізації дій у відповідності до власних цінностей, оцінок, переконань; про конструкт «маскулінність – фемінність» як психодинамічну структуру, що інтегрує у собі соціально-психологічні чинники гендерних відмінностей особистості; про структурно-функціональні компоненти самостійності особистості: ціннісно-сміслові кореляти самостійності, переконання особистості про самостійність, опосередковану самооцінку самостійності, саморегуляцію і волюву організацію особистості, міжособистісну незалежність; про специфіку розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

– набули подальшого розвитку психологічне знання про становлення самостійності особистості; застосування методів, засобів, прийомів вивчення, коригування та розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей.

Практичне значення наукових результатів дисертаційного дослідження полягає у розробці та апробації тренінгової програми, спрямованої на розвиток самостійності для активізації конструктивних тенденцій у становленні цілісного образу «Я» особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей: андрогінних, фемінних, маскулінних. Практичне значення дисертаційного дослідження полягає також у розробці методичних рекомендацій для практичних психологів відносно специфіки проведення тренінгової роботи з розвитку самостійності особистості юнацького віку з урахуванням її гендерних особливостей. Застосований у роботі психодіагностичний інструментарій може становити методичне підґрунтя для вивчення гендерних аспектів розвитку особистості в юнацькому віці.

Теоретичний та емпіричний матеріал може бути використаний у процесі розробки і викладання навчальних курсів для студентів із психології особистості, гендерної психології, вікової та педагогічної психології, психологічного консультування, а також для розроблення спецкурсів з практичної психології.

Водночас ми усвідомлюємо, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Зокрема, подальшого дослідження потребують кроскультурні та вікові гендерні особливості самостійності, розробка та впровадження інноваційних технологій її розвитку з врахуванням виявлених тенденцій.

Ключові слова: самостійність, несамостійність, самоідентифікація, самоініціація, саморегуляція, гендер, маскуліність, фемінність, андрогінія, особистість юнацького віку, ціннісно-смілова сфера особистості, ціннісно-смілові кореляти самостійності.

ABSTRACT

Bakka Yu.V. Gender-specific aspects of the development of independence in adolescence. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for a scientific degree of Doctor of Philosophy in the field 05 Social and behavioral sciences, speciality 053 «Psychology». Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov. Kyiv, 2024.

The dissertation focuses on the theoretical and empirical research of the relationship between the development of individual independence in adolescence and its gender characteristics.

1. The relevance of the dissertation topic is underscored both by its social significance and unique characteristics of independence in youth, and by the limited research on the gender-specific aspects of the development of this phenomenon. Identifying and examining these aspects will contribute to the realization of personal potential in young people.

The research has determined theoretical approaches to the study of the problem of gender characteristics of the development of independence in adolescence; sheds the light on scientific ideas about the formation of individual independence from the structural, functional, ontogenetic and gender perspectives of various conceptual paradigms; substantiates social and psychological determinants of the formation of independence and the gender aspect of its development; the sensitivity of adolescence to the activation of value and meaning correlates of the development of independence.

2. The research proves that adolescence is an important stage in the formation of a personality, since a self-concept, moral self-awareness, and personal identity are actively formed during this period, gender roles and social attitudes are established. Since personality development in adolescence is primarily determined by gender and social roles, stereotypes about gender roles are reinterpreted during this period. Adolescent age is also the most sensitive in terms of the formation of gender values, which are reflected in the formation of an individual's attitudes

towards themselves and their environment and are manifested in their behavior. The development of the personality of boys and girls involves the formation of gender culture in them as a condition for interpersonal interaction in various spheres of social life.

3. In the work, gender is examined from the standpoint of awareness and acceptance by the individual of their gender identity, its formation, social-role self-identification (self-determination) and holistic psychological self-presentation, based on the individual gender experience acquired by the individual, and independence as an integral systemic quality of the personality that is manifested in the initiation of their activity, in the free choice of goals, and taking control of one's behavior, implementation of actions in accordance with one's own values, opinions, beliefs.

The application of relevant diagnostic methods and techniques enables determining the main value-meaning correlates of the phenomenon of individual independence. Quantitative distribution of related concepts - semantic units of analysis - made it possible to identify a number of properties and their interrelationships, characteristic of an independent and non-independent personality, taking into account the gender aspect. The semantic units of the content analysis were statements describing specific processes, states, traits, properties of an independent/non-independent personality. These semantic units made it possible to reveal the peculiarities of the value-semantic sphere of the personality, that is, its dynamic and functional system that forms meanings, goals of life and regulates ways of achieving them.

The analysis of the results obtained during the study of the value-semantic correlates of individual independence in adolescence made it possible to conclude that their semantic structure consists of such components as «responsibility», «ability/capacity to make decisions independently», independence, problem-solving ability/capacity, the ability/capacity to take care of oneself, to provide for oneself, the ability/skill to act independently, self-actualization, freedom of choice, self-

control, self-confidence, goal orientation, the ability to recognize and correct mistakes, maturity, and the skill to assess situations.

Based on the generalization of the results of the empirical study of the value-semantic correlates of the lack of independence of the individual in adolescence, the following semantic categories were identified in their semantic structure: dependence, helplessness, the inability to make independent decisions, the inability to act independently, insecurity, irresponsibility, the inability to take care of themselves, provide themselves, insufficient self-control or external control, lack of initiative, indifference, weakness, infantilism, inability to make a choice, uncritical perception of others.

An approach was proposed to considering the construct «masculinity - femininity» as a psychodynamic structure that integrates biological and socio-psychological factors of gender differences in personality and includes the components of «masculinity» and «femininity» of the self-image, which can be in dynamic balance, complementing or contrasting with each other. In this context, the self-image is seen as a generalized self-concept of the individual - the result of their self-knowledge, self-awareness, self-identity, attitude towards themselves as a subject capable of self-change and regulation of their activities and behavior.

The need has been empirically proved to modify a procedure for processing the masculinity-femininity» scale results by introducing intermediate, «average» indicators of the measurement of the specified construct. Such variability made it possible to determine both the main and intermediate types of sex-role behavior of the individual, such as masculine, androgynous-masculine, undifferentiated, androgynous with average-level androgyny, androgynous with high-level androgyny, androgynous-feminine, and feminine.

The levels of manifestation of innate and acquired independence, the constructive and destructive role of independence were established, their characteristics were analyzed depending on the type of sex-role identity of the individual - masculine, androgynous-masculine, undifferentiated, androgynous with average-level androgyny, androgynous with high-level androgyny, androgynous-

feminine, feminine. Such an analysis was carried out both within each of the identified groups (an intragroup analysis) and between these groups (an intergroup analysis). Comparing the research results regarding individual beliefs about independence made it possible to clarify their differences depending on the type of gender-role identity.

The specificity of the personal determinants of the development of independence in youth - self-determination, self-regulation, and self-realization as components of the mediated self-assessment of the individual's independence have been revealed. Their indirect indicators were analyzed - personality qualities that characterize independence as a systemic personality quality, namely: «activity», «initiative», «independence», «self-confidence», «responsibility», «determination», «self-knowledge», «self-improvement», «willpower», «purposefulness», «sovereignty», «autonomy», «freedom», «self-regulation», «internal motivation», «positive self-esteem», «independence», «creativity», «sustainability», «curiosity».

The peculiarities of the mediated self-assessment of the independence in the adolescent, characteristic of different sex-role groups of those researched, have been clarified. The similarity of the profiles of the mediated self-esteem of the individual was established in the studied androgynous with average-level androgyny, androgynous with high-level androgyny, androgynous-feminine groups.

The examination of the obtained empirical data regarding the specifics of the manifestation of the components of independence in relation to gender characteristics confirmed the need for their activation and provided a basis for the search for ways, motives, means of the development of independence in youth in order to strengthen constructive trends in the formation of a complete personality.

The assumption was justified that the purposeful development of independence in adolescence will be more successful under the conditions of considering gender characteristics of each person by means of active social and psychological training.

A program of psychological support was developed and tested with the aim of developing independence in the individual - their self-initiation, self-regulation,

self-realization, which activate constructive tendencies in the formation of a holistic image of the «Self» of an individual in youth, based on their gender characteristics: androgynous, feminine, masculine.

The pilot-testing of the program for the development of independence in the individual in adolescence based on their gender characteristics was analyzed.

The pilot-testing demonstrated an increase in indicators of independence, which testify to self-acceptance in the individual, their awareness of the meaning of their behavior, its compliance with value standards.

The training program for activating constructive trends in the development of independence in the individual in adolescence features an emphasis on gender aspects of their development: the focus is on neutralizing the dominance of the male or female gender, free choice of gender identity, encouragement to master activities that meet the interests of the individual, the tendency to eliminate the influence of rigid, gender-stereotypic behavior patterns, rejection of destructive, discriminatory, incorrect models of an adolescent in the modern social environment.

The effectiveness of the program for the development of independence in adolescents was analyzed based on their gender characteristics: androgynous, feminine, masculine. The effectiveness was proved of the author's training on the formation of the most important components of independence as a systemic quality of the individual: initially - autonomous, regulatory - volitional aspects of independence, and related to the realization of the individual's independent style of their own life.

The scientific novelty of our dissertation study is that it:

– for the first time, gender aspects of the development of independence of the individual in adolescence were substantiated and examined; the criteria and indicators of the study of gender characteristics of the development of independence in adolescents were identified; the relationship between the development of independence in adolescents and their gender characteristics has been established.

– the understanding enhanced and extended of the content and structure of independence as an integral, systemic feature of the personality, which is manifested

in the initiation of their activity, in the free choice of goals, control over behavior, implementation of actions in accordance with one's own values, opinions, beliefs; about the construct «masculinity-femininity» as a psychodynamic structure that integrates socio-psychological factors of gender differences in a personality; about the structural and functional components of individual independence: value-meaning correlates of independence, individual beliefs about independence, mediated self-assessment of independence, self-regulation and volitional organization of the individual, interpersonal independence; about the specifics of the development of individual independence in youth.

– gained further development of psychological knowledge about the formation of individual independence; application of methods and means of study, correction and development of individual independence in adolescents based on their gender characteristics.

The practical significance of the scientific results of the dissertation research consists in the development and pilot-testing of a training program aimed at the development of independence for the activation of constructive tendencies in the formation of a holistic image of the «Self» of the personality in adolescence based on their gender characteristics: androgynous, feminine, masculine. The practical significance of the dissertation research also lies in the development of methodological recommendations for practical psychologists regarding the specific aspects of training activities on the development of the independence of the adolescent based on their its gender characteristics. The psychodiagnostic toolkit used in the work can form a methodological basis for studying gender aspects of personality development in youth. Theoretical and empirical material can be used in the process of developing and teaching educational courses for students in personality psychology, gender psychology, age and pedagogical psychology, psychological counseling, as well as for the development of special courses in practical psychology.

At the same time, we are aware that the conducted research does not cover all aspects of the mentioned problem. In particular, further research is required on cross-

cultural and age-specific gender characteristics of independence, the development and implementation of innovative technologies for its development based on the identified trends.

Key words: independence, non-independence, self-identification, self-initiation, self-regulation, gender, masculinity, femininity, androgyny, youth personality, value-meaning sphere of personality, value-meaning correlates of independence.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у навкових фахових виданнях, затверджених МОН України:

1. Волошина В. В., Бакка Ю. В. Специфіка розвитку ціннісних орієнтацій особистості підліткового віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 12, випуск 6 (51), 2017. С. 25-32.

2. Бакка Ю. В. Детермінанти розвитку особистості в юнацькому віці:гендерний аспект // *ГАБІТУС науковий журнал з соціології та психології* № 31. Львів,2021. С. 31 – 35.

3. Бакка Ю. В. Теоретико-методологічні аспекти вивчення проблеми становлення самостійності особистості // *Вісник львівського університету , серія психологічні науки*. № 11. Львів 2021.С. 10 – 15.

4. Бакка Ю. В. Особливості становлення особистісної самостійності і безпорадності у осіб юнацького віку. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія:Психологія*. Том 33 (72). № 1, Київ.2022. С. 81-86.

5. Бакка Ю. В. Вивчення ціннісно-сміслових корелятивів самостійності особистості юнацького віку // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. Випуск 19 (64). Київ. 2022. С.5-14.

6. Бакка Ю. В. Дослідження самостійності особистості юнацького віку у взаємозв'язку з її гендерними характеристиками // *«Журнал сучасної психології»* № 2 (29). Запоріжжя. 2023. С.7-14.

Статті в міжнародному виданні Web of Science

7. *Mykhailo Tomchuk, Maryna Khrolenko, Kateryna Volokhata, Yuliia Bakka, Oleg Ieresko, Yanina Kambalova*. «Information Technologies in the Formation of Environmental Consciousness in Future Professionals.» / *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, VOL.22 No.1, January 2022. - P. 331-339

**Статті в іноземних фахових періодичних виданнях та збірниках,
включених до міжнародних наукометричних баз:**

8. *Bakka Yuliia. Activation of Constructive Trends in the Development of Independence in Youth Personality in Light of Its Gender Characteristics. Intellectual Archive. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada). 2023. Vol. 12. No. 4. (October/December). С. 41–55.*

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Вивчення феномену самостійності особистості у контексті підходу «свободи вибору» *Міжнародна науково-практична конференція Психологія в контексті сучасних досліджень проблем розвитку особистості. Запоріжжя.2021. С.5 -8.*

2. ПТСР (посттравматичний стресовий розлад) та його вплив на особистість після війни. *Міжнародна науково-практична інтернет-конференція Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності.Київ, 2022.С 129-132.*

3. Ціннісно-сміслові кореляти вивчення феномену самостійності особистості в юнацькому віці *III Міжнародної науково-практичної конференції Психолого-педагогічні координати розвитку особистості. Полтава 2-3червня 2022. С.29-32.*

4. Роль теорії поколінь у формуванні громадянської культури здобувачів освіти в новій українській школі: психологічний аспект. *V Усеукраїнська науково-практична інтернет-конференція. Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики. Суми 2022.*

5. Віра як психопрофілактичний метод збереження психологічного здоров'я особистості в умовах війни. *Всеукраїнська науково-практична конференція Православ'я в сучасній Україні: стан та шляхи розвитку.Київ.22.*

6. Використання міжнародного досвіду у роботі практичного психолога з біженцями та внутрішньо переміщеними особами. *III Міжнародна*

науково-практична конференція Сучасні тенденції міжнародних відносин.Київ.2022.

7. Роль психологічної компетентності в особистісно-професійній діяльності педагога у повоєнний час *VI Усеукраїнської науково-практичної конференції Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти. Київ. 2022.*

8. Вибір української мови як прояв самоідентичності особистості *Всеукраїнська науково-практична конференція до Дня української писемності й мови Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі 10 листопада 2020. .*

9. Гендерні особливості розвитку самостійності в системі європейських студій соціальної згуртованості *IV Всеукраїнській науковій студентській конференції Регіональний соціокультурний менеджмент: сучасні виклики і тенденції розвитку .Київ. 24листопада 2022.*

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ.....	16
ЗМІСТ.....	19
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	21
ВСТУП.....	22
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	28
1.1. Концептуальні підходи у розумінні проблеми самостійності особистості.....	28
1.2. Вплив гендерних особливостей на розвиток самостійності особистості юнацького віку.....	42
1.3. Психологічні чинники розвитку самостійності особистості юнацького віку.....	51
Висновки до першого розділу.....	63
Розділ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	66
2.1. Організаційно-методичні засади емпіричного вивчення гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.....	66
2.2. Психологічні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.....	76
2.3. Специфіка вияву самостійності у взаємозв'язку з гендерними характеристиками особистості юнацького віку.....	100
Висновки до другого розділу.....	168
Розділ 3. РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	171
3.1. Теоретичне та методичне обґрунтування тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.....	171

3.2. Оцінка ефективності застосування тренінгу самостійності особистості в юнацькому віці.....	181
3.3. Методичні рекомендації щодо розвитку самостійності особистості юнацького віку з урахуванням її гендерних особливостей	221
Висновки до третього розділу.....	227
ВИСНОВКИ.....	230
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	233
ДОДАТКИ.....	251

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

СПС - судження про самостійність

ППС - переконання про самостійність

ОСС - опосередкована самооцінка самостійності

ВОО – вольова організація особистості

CSIS – the codependency self-inventory scale (шкала самоінвентаризації співзалежності)

ШСС - шкала самоінвентаризації співзалежності

СПП – статево-рольова поведінка

ОД – орієнтація на дію

ОС – орієнтація на стан

ВСТУП

Актуальність дослідження. Період юнацтва є найбільш сприятливим щодо соціалізації та подальшого розвитку цілісної особистості, що виявляється у складному, інтенсивному переструктуруванні і диференціації важливих психічних функцій, які охоплюють мотиваційну, пізнавальну, вольову, емоційну сфери психіки. Саме в юнацькому віці відбувається інтенсивний розвиток особистості як суб'єкта – на перший план життєвих пріоритетів виходить навчально-професійна діяльність, формуються задуми, пов'язані з набуттям майбутньої професії, дістає стійких ознак професійна спрямованість. До того ж, у зв'язку із входженням особистості у «доросле» життя, набувають нової якості смисло-життєві орієнтації, подальшого розвитку дістає репертуар конвенціональних ролей, засвоюються суспільні норми і правила, відбувається вибір особистістю власного життєвого шляху, тим самим стверджується її індивідуальність і самостійність. Саме тому вирішенню актуальної проблеми становлення самостійності особистості в юнацькому віці приділяється особлива увага дослідників.

Самостійність особистості у вітчизняній і зарубіжній психології розглядається у таких аспектах, як-от самостійна регуляція психічних процесів: самоефективність, когнітивна саморегуляція, ціннісна саморегуляція, когнітивна самостійність, пізнавальна самостійність, самостійна причинність «Я» А. Bandura, Л. Веккер, В. Волошина, Т. Лисянська, Д. Форест-Преслі. Усвідомлення особистісної позиції суб'єктом діяльності, «свобода вибору», відповідальність Р. Мей, Ж.П. Сартр, Т. Титаренко, П. Чамата, Е. Фромм, Дж. Флелвел. Усвідомлення особистістю своєї автономності, незалежності як відчуження свободи волі Ф. Баумейстер, М. Гайдегер, Д. Деннет, Е. Десі, Р. Райан, В. Франкл. Самостійний, цілеспрямований, свідомий вибір характеру і способу дії Л.Долинська, В.Колошин, Г.Костюк, В.Котирло. Внутрішня регуляція людиною своєї активності, опанування власної поведінки М. Боришевський, Л. Долинська, О. Пенькова. Внутрішній контроль, внутрішній/зовнішній локус контролю Дж. Роттер. Системно організований процес самостійного керування різними видами активності для досягнення поставленої мети В. Котирло, М. Павлюк,

С. Тищенко. Спеціальні прийоми розвитку самостійності М. Брхцин, Й. Госковец, Й. Штакар.

Питання гендерного розвитку молоді розробляли, Н. Гапон, Т. Говорун, О.Кікінежді. До проблем гендерної рівності і демократії у сфері освіти зверталися Т. Говорун, М.Ткалич, М.Скорик, О.Желіба. Гендерної рівності і гендерних стереотипів Г. Баркер, Ю. Мірило, Л.Кобелянська. Гендерних і фізіологічних відмінностей між чоловіками і жінками гендерної психології Т. Бендас, Ш. Берн, О. Кікінежді, М. Ткалич. Дотримування особистістю традиційних гендерних ролей як предикторів її соціальної поведінки С. Баранова, Г. Балл, І. Візнюк. Гендерної культури сучасної молоді О. Желіба, О. Бондарчук, М. Скорик, Л. Вовк, К. Корсак. Гендерних властивостей у вияві загальних і особливих здібностей особистості, специфіки її мотиваційно-сміслової сфери А. Anastasi [123]. Проте поза межами експериментального вивчення залишилася проблема розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних характеристик.

Актуальність окресленої проблеми, її соціальна значущість та недостатня розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з планом наукової діяльності кафедри теоретичної та консультативної психології факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова за напрямком «Теорія та технологія навчання та виховання в системі народної освіти». Тему дисертації затверджено Вченою радою Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (протокол № 5 від 24.01.2018 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 31.03.2020 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, розробити та апробувати тренінгову програму розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних характеристик.

Відповідно до мети було поставлено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.
2. Розробити модель розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.
3. Емпірично дослідити гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.
4. Розробити, обґрунтувати та апробувати тренінгову програму розвитку самостійності особистості юнацького віку з урахуванням її гендерних особливостей.

Об'єкт дослідження: самостійність особистості юнацького віку.

Предмет дослідження: гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

Гіпотеза дослідження: розвиток самостійності в юнацькому віці пов'язаний з гендерними особливостями особистості.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань застосовано комплекс методів, зокрема:

– загальнотеоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, систематизація та узагальнення теоретичних і емпіричних даних, теоретичне моделювання.

– емпіричні методи: психологічний експеримент (констатувальний, формувальний), спостереження, тестування, анкетування, опитування для виявлення гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

– статистичні методи: багатofункціональний статистичний критерій кутового перетворення Фішера – ϕ^* застосовано для оцінки достовірності відмінностей вимірюваних ознак у різних групах досліджуваних; біваріативний непараметричний коефіцієнт кореляції Кендала – τ -коефіцієнт застосовано для встановлення міри кореляційного зв'язку між величинами вимірювальних ознак; статистичний Т-критерій Вілкоксона застосовано для порівняння двох залежних вибірок за частотою прояву вимірювального ефекту. Обробку результатів

емпіричного дослідження здійснено за допомогою статистичного пакету програм SPSS Statistics 21.0, Excel Microsoft 365.

На констатувальному та контрольному етапах експериментального дослідження використано комплекс таких психодіагностичних методик: опитувальник «Визначення маскулінності-фемінності» С. Бем, її модифікований, авторський опитувальник «Судження про самостійність» (СПС) Ю. Бакка, методика «Переконання про самостійність (ППС) М. Павлюк, методика «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС) М. Павлюк, методика діагностики рівня міжособистісної залежності Б. і Дж. Уайнхолди, методика дослідження вольової організації особистості.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальну роботу виконано на базі Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. В експериментальному дослідженні на пілотному, констатувальному та формуальному етапах його проведення взяли участь 433 студенти факультету психології. Дослідження гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці реалізовано у чотири етапи: теоретичному, діагностичному, експериментальному та узагальнюючому і здійснено упродовж 2019-2023 років.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у такому:

– *уперше* обґрунтовано та досліджено гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці; виявлено критерії та визначено показники вивчення гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці; встановлено взаємозв'язок між розвитком самостійності особистості в юнацькому віці та її гендерними характеристиками.

– *уточнено і поглиблено уявлення* про зміст та структуру самостійності як інтегральної, системної ознаки особистості, що виявляється в ініціації її активності, у вільному виборі цілей, опануванні поведінкою, реалізації дій у відповідності до власних цінностей, оцінок, переконань; про конструкт «маскулінність – фемінність» як психодинамічну структуру, що інтегрує у собі соціально-психологічні чинники гендерних відмінностей особистості; про структурно-

функціональні компоненти самостійності особистості: ціннісно-сміслові кореляти самостійності, переконання особистості про самостійність, опосередковану самооцінку самостійності, саморегуляцію і вольову організацію особистості, міжособистісну незалежність; про специфіку розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

– *дістало подальшого розвитку* психологічне знання про становлення самостійності особистості; застосування методів, засобів, прийомів вивчення, коригування та розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей.

Практичне значення наукових результатів дисертаційного дослідження полягає у розробці та апробації тренінгової програми, спрямованої на розвиток самостійності для активізації конструктивних тенденцій у становленні цілісного образу «Я» особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей: андрогінних, фемінних, маскулінних. Практичне значення дисертаційного дослідження полягає також у розробці методичних рекомендацій для практичних психологів відносно специфіки проведення тренінгової роботи з розвитку самостійності особистості юнацького віку з урахуванням її гендерних особливостей. Застосований у роботі психодіагностичний інструментарій може становити методичне підґрунтя для вивчення гендерних аспектів розвитку особистості в юнацькому віці. Теоретичний та емпіричний матеріал може бути використаний у процесі розробки і викладання навчальних курсів для студентів із психології особистості, гендерної психології, вікової та педагогічної психології, психологічного консультування, а також для розроблення спецкурсів з практичної психології.

Надійність і вірогідність результатів емпіричного дослідження забезпечено розмежуванням залежної і незалежної експериментальних змінних; виключенням із статистичної обробки неякісних психодіагностичних даних; створенням умов для досягнення високого ступеня об'єктивності у вимірах та обчисленні вимірюваних величин; застосуванням відповідного психодіагностичного інструментарію; поєднанням кількісних і якісних перемінних для усебічного

аналізу даних; використанням методів математичної статистики, адекватних меті дослідження; застосуванням сучасних комп'ютеризованих статистичних пакетів для обробки одержаних результатів.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати дослідження було представлено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема:

Результати дослідження узагальнено, систематизовано та оформлено у вигляді тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей, яку **було впроваджено**: в Український державний університет імені Михайла Драгоманова (довідка №244 від 27.03.2024), Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка (довідка № 620 від 20.03.2024), Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (довідка № 04/688 від 22.03.2024).

Публікації. Основний зміст роботи відображено у 8 публікаціях, із яких 6 статей у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України, 1 в міжнародному виданні Web of Science, 1 – у зарубіжних фахових періодичних виданнях та збірниках, включених до міжнародних наукометричних баз.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (194 найменувань, із них 72 – іноземними мовами) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 317 сторінок, основний зміст роботи викладено на 210 сторінках. Робота містить 28 рисунків та 48 таблиці. Додатки займають 67 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У першому розділі дисертаційного дослідження здійснено теоретико-методологічний аналіз вивчення проблеми гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці. Розкрито наукові уявлення щодо розвитку самостійності особистості у різних концептуальних парадигмах. Представлено теоретичну модель дослідження гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

1.1. Концептуальні підходи у розумінні проблеми самостійності особистості

Важливість вивчення питання розвитку самостійності особистості полягає у необхідності отримання, на основі багатогранного, попередньо накопиченого досвіду, нових знань про ефективне функціонування людини у швидкоплинних умовах сучасного соціального середовища. Стрімке розширення сфер діяльності людини, її урізноманітнення, зумовлює переосмислення дотеперішніх напрацювань стосовно розвитку самостійності особистості і спонукає до подальшого наукового пошуку закономірностей її активної поведінки у новітніх умовах. Вирішення цього питання неможливе без занурення у глибинну сутність самостійності особистості й визначення тих основних ознак, які у своєму взаємозв'язку розкривають психологічні особливості її розвитку.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає поняття «самостійний» як не підпорядкований, не підлеглий кому-, чому-небудь, вільний, незалежний, суверенний. Такий, який не перебуває під чиєюсь владою, позбавлений сторонніх впливів, здатний діяти сам, без сторонньої допомоги або керівництва, спроможний на незалежні дії та вчинки, ініціативний, а також

відособлений від інших, окремий, автономний, має значущість сам по собі, оригінальний, самобутній [37].

Сучасний психологічний категоріальний апарат (тезаурус) містить у своєму складі конструкти, що характеризують сферу особистості, пов'язану з розвитком її самостійності – «самість», «самостояння», «суверенність», «цілісність», «внутрішня регуляція», «саморегуляція» своєї активності. Серед споріднених логічних утворень, що знаходяться в одній семантичній площині і розглядаються у контексті феномену самостійності особистості, виокремлюються такі, як-от самодетермінація або здатність людини обирати і мати власний вибір, самоактивність як усвідомлений особистістю процес, що сприяє досягненню поставленої мети, опанування особистістю власних психічних процесів і власної поведінки М. Боришевський [12], О. Завгородня [42], Ю. Приходько [87], Т. Пашукова [81]. Самоздійснення як свідомий саморозвиток, в ході якого відбувається формування власного простору життя особистості С. Максименко [67], А. Gewirth [154]. Самоактуалізація як постійне прагнення особистості до розвитку, самореалізації власного потенціалу і одночасно відповідальність за свої дії С. Баранова [5], О. Завгородня [42], А. Maslow [174], С. Rodgers [179]. самовизначення як вибір особистістю життєвих цілей на основі власних позицій Т. Титаренко [102], А. Широка [118], П. Чамата [115]. Самоідентичність як сукупність особистісних виборів й ідентифікацій Л. Джаббарова [30], Е. Erikson [145]. Самоуправління, самокерування як усвідомлений самосуб'єктний вплив на довільну активність І. Візнюк [17], О. Емішянц [36]. Самоефективність як оцінка особистістю своєї здатності домогтися конкретних результатів діяльності А. Bandura [127].

Означені дефініції взаємопов'язані, оскільки особистість, осмислюючи своє існування, стверджуючи себе, розкриваючи свою суб'єктність, прагне до самоствердження, самоефективності, автономії, самостійності і свободи. А накопичений упродовж багатьох років ґрунтовний науковий доробок, неоднорідний за змістом і формою, свідчить про інтерпретаційне різноманіття, багатовимірність, багатогранність, складноструктурованість та системність

поняття «самостійність» особистості.

Самостійність, самість особистості традиційно розглядається у контексті становлення її фундаментальних атрибутів – набуття суб'єктності, здатності до саморегуляції, активності. Огляд численних психологічних джерел дають підстави зазначити про наявність таких функціональних аспектів розвитку самостійності особистості, що розглядаються під кутом активізації та ініціації довільної активності – мотиваційний аспект; усвідомлення вибору мотивів і цілей – аспект вільного вибору; опанування особистістю власної активності – регулятивний аспект; усвідомлення самосуб'єктного впливу на власну діяльність – аспект самокерування.

Самостійність у мотиваційному аспекті розглядається в контексті спонукання, ініціації активності та прийняття особистістю рішення щодо її здійснення, тобто у напрямку породження, виникнення активності Л. Веккер [19], Е. Деці [183], В. Джемс [161], Р. Раян [142], Ж. Райнватер [184].

В аспекті підходу вільного вибору – «свободи вибору» – самостійність інтерпретується як усвідомлений процес прийняття особистістю рішення стосовно вибору цілей, мотивів власних дій А. Маслоу [174], Р. Май [175], С. Роджерс [179], В. Франкл [109], Е. Фромм [151], І. Шумік [119].

Розвиток досліджень у мотиваційному аспекті і аспекті вільного вибору до розуміння феномену самостійності підготував підґрунтя для розгляду проблеми самостійності не тільки у площині породження дії, а й у площині опанування особистістю власної поведінки, власних психічних процесів, тобто – до аспекту саморегуляції у працях А. Бандура [126], Ж. Роттер [181], С. Баранова [5], С. Максименко [67], В. Семиченко [96], С. Тищенко [105], Т. Тітова [103].

До того ж, самостійність виявляється в усвідомленому самовпливі суб'єкта на власну поведінку, самоактивності у досягненні поставленої мети, самокеруванні М. Боришевський [10], І. Візнюк [18], О. Емішянц [36], Н. Ковтун [52], Л. Котлова [50].

Вищезначені аспекти до розуміння сутності процесів становлення самостійності особистості розкривають її різні сторони, доповнюють і не

суперечать одне одному (див. рис. 1.1).

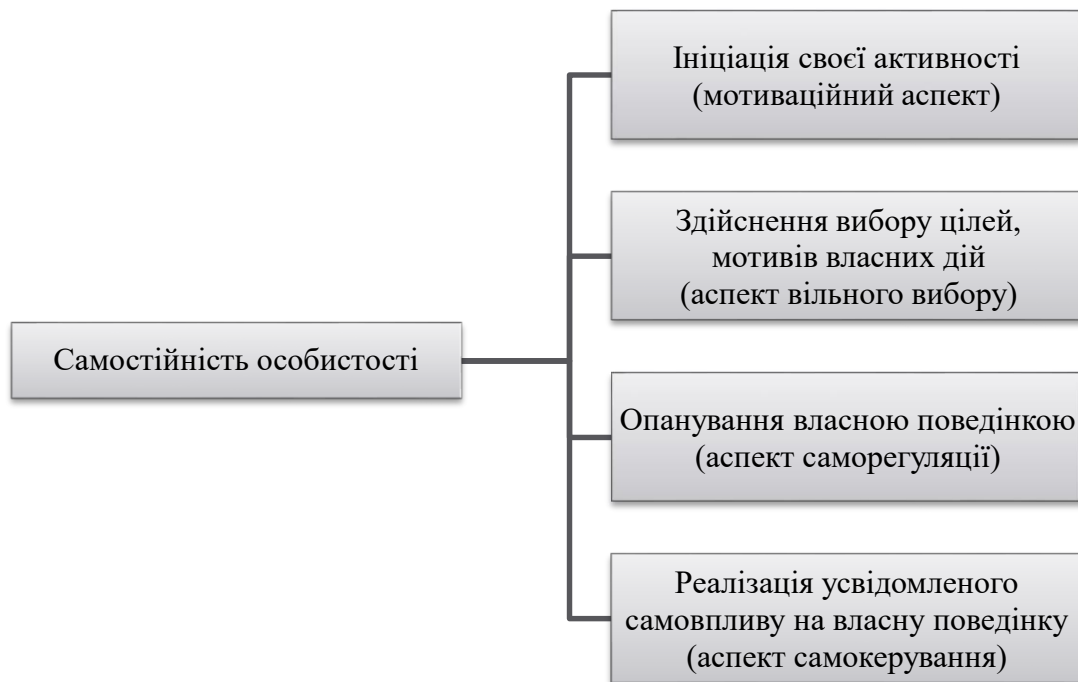

Рис. 1.1. Основні аспекти розуміння феномену самостійності особистості у сучасній психології

Таким чином ми стверджуємо, що самостійність розглядається, по-перше, у взаємозв'язку «з цілепокладанням і цілеспрямованістю особистості, з ініціацією, підкріпленням діяльності у разі переборювання перешкод, тобто з мотивацією. По-друге, вона визначається як процес прийняття особистістю рішення щодо вільного вибору цілей і мотивів власних дій, незалежних від зовнішніх умов і соціального впливу. По-третє, межує з саморегуляцією, самокеруванням, самоактивністю особистості і розглядається як усвідомлений самовплив суб'єкта на перебіг власної діяльності» Ю. Бакка [2, с.11]

Крім того, у ході концептуального аналізу окреслено наукове бачення процесу становлення самостійності особистості в онтогенетичному аспекті. В дослідженнях проблеми розвитку самостійності особистості виділяються такі окремі лінії: вивчення розвитку самостійної поведінки дитини на різних стадіях розвитку волі; проблема сформованості самостійності у дітей різного віку; питання розвитку самостійності в системі саморегуляції, різних її рівнів та окремих компонентів; розробка методів корекції самостійної поведінки особистості на

різних етапах онтогенезу; вивчення вікових особливостей становлення і реалізації самостійності завдяки внутрішнім психологічним механізмам, що знаходять свій вияв у перетвореннях ціннісно-сислової, емоційної, регулятивної, рефлексивної і комунікативної сфер особистості М. Боришевський [11], В. Котирло [56], С. Тищенко [106].

Проблема виникнення і розвитку самостійності особистості тісно пов'язана з проблемою генезису її самосвідомості. Особистість стає самостійною тоді, коли стає здатною до рефлексії власних проявів, усвідомлює саму себе як «Я», суб'єкта, спроможного обирати, реалізувати свої прагнення. Відтак, формування самостійності невід'ємно пов'язується зі становленням індивіда як суб'єкта, здатного до самовизначення, прийняття самостійних рішень, довільного вибору способу власної поведінки і відповідального за її наслідки.

«Самостійність, як важлива інтегративна якість особистості, що найбільш яскраво виявляється в її автономності, розглядається з позиції суб'єктної регуляції діяльності. У межах системного підходу особистісно-регуляторні особливості самостійності вивчаються автором в контексті регуляції суб'єктом його діяльності. Причому високий рівень розвитку самостійності особистості забезпечується високим рівнем сформованості системи її суб'єктної регуляції» Ю. Бакка [2 с.12] Найважливішою ознакою особистості, з будь-яких точок зору її вивчення – філософських, психологічних, соціальних – є її здатність діяти автономно, самостійно, ефективно. А відмінності у теоретичних підходах та емпіричних ракурсах вивчення феномену самостійності й автономності особистості ведуть до різноманіття поглядів щодо її структурних, функціональних, динамічних характеристик, детермінант і механізмів, що підкреслює системність і складноструктурованість її будови.

Як складну, системну, інтегративну якість особистості, що має ієрархічно складену багаторівневу структуру і свій специфічний зміст, на засадах ресурсно-компетентнісного підходу, розглядала самостійність М. Павлюк [79]. За її визначенням, самостійність – це системна якість, що виявляється в активному пізнанні, саморозвитку, свободі вибору особистості; її вміннях свідомо

скеровувати свою поведінку і діяльність згідно власних цінностей, поглядів, переконань. В її здатності долати перешкоди, просуваючись у напрямі обраної життєвої траєкторії, активізуючи при цьому особистісні ресурси і набуті компетентності. На думку авторки, розвиток самостійності особистості детермінується індивідуальною цінністю «самостійність», що є похідною від природної вродженої потреби в самоконтролі та самоуправлінні, а також набутої інтеракційної потреби в автономності і незалежності. Така цінність стає елементом індивідуальної функціональної системи і, тим самим, забезпечує реалізацію самостійної поведінки. Виокремлені різноманітні вияви самостійності, зінтегровані дослідницею у три основні латентні складові, як-от самодетермінованість, саморегульованість, самореалізованість особистості. Причому самодетермінованість розкриває ініціально-автономні аспекти самостійності особистості, як от активність, незалежність, суверенність, автономність, ініціативність, рішучість. Саморегульованість визначає такі прояви самостійності, які пов'язуються з регулятивно-вольовою стороною здійснення особистістю діяльності – цілеспрямованість, життєстійкість, сила волі, відповідальність. Самореалізованість виявляє якості особистості, які є результатом реалізації самостійного стилю власного життя – вмотивованість, самопізнання, самооцінка, впевненість у собі, креативність. До того ж, ефективність функціонування системи самостійності особистості забезпечується злагодженою роботою її внутрішньо-особистісних елементів – інтринсивною мотивацією, функціональними его-станами, переконаннями про самостійність, усвідомленням самостійності як цінності; а також міжособистісними елементами – властивостями психологічних меж, ознаками співзалежності-протизалежності. Оптимальними, на думку вченої, психологічні межі особистості стають внаслідок усвідомлення і відстоювання особистого простору, подолання симбіотичних взаємозв'язків, налагодження автентичної і адекватної ситуації взаємодії.

Важливим для розуміння становлення самостійності стає індивідуально - типологічний підхід до вивчення цього феномену у контексті розгляду особливостей розвитку регулятивної сфери особистості. Індивідуально-

типологічними (або стильовими) особливостями саморегуляції називаються такі індивідуальні якості особистості, які стійкі до різних видів довільної активності. Ці чинники проявляються в процесі планування, моделювання, програмування й оцінці результатів власної діяльності. Профілі саморегуляції в порівнянні розвиненості всіх компонентів діагностуються при наявності виражених розходжень у рівні сформованості компонентів. «Окрім того, компонентами цього профілю можуть бути регуляторні якості особистісні (самостійність, відповідальність, гнучкість, надійність), які є характеристиками цілісної системи саморегуляції і властиві особистості як суб'єкту довільної активності. Особистісно-стильові характеристики суб'єктної регуляції формуються у взаємозв'язку з системою ціннісних орієнтацій особистості, домінуючою спрямованістю її активності, самооцінкою і рефлексією, визначаючи, тим самим, особливості функціонування цілісної системи усвідомленої саморегуляції, а також окремих її компонентів» Ю. Бакка. [2 с.12]

Важливим для пояснення самостійності, є з'ясування співвідношення між реактивною поведінкою людини і поведінкою, що проєктується і регулюється нею, потребуючи власної авторської активності суб'єкта. У контексті підходу авторської активності розглядаються аспекти, що розкривають специфіку розуміння особистістю своїх можливостей, опанування власною активністю, становлення усвідомлюваної саморегуляції діяльності. Саморегуляція діяльності і регуляторний досвід людини стають підґрунтям формування суб'єктності, самостійності й специфічної форми її активності – суб'єктної активності, становлення якої, в свою чергу, визначає розвиток процесів самодетермінації, що мають свій вияв у самоздійсненні особистості. Чим більше сформована самостійність, тим ефективніше людина вирішує завдання особистісного самовизначення, більш успішно планує і реалізує поставлені перед собою цілі. Самостійність, таким чином, визначається вченим як інтегральна, цілісна характеристика суб'єктної, авторської активності особистості, а також як її вміння реалізовувати свої можливості в об'єктивних умовах завдяки самоуправлінню, реалізації і координації власних цілей, дій, зусиль.

У свою чергу, формування суб'єктної активності забезпечує успішність діяльності і соціальну адаптацію у різних площинах функціонування особистості. Умовою, що забезпечує реалізацію суб'єктної активності є регуляторний досвід особистості – багатокomпонентна структура, що забезпечує її активну, усвідомлену, цілеспрямовану, скоординовану із зусиллями інших позицію. У зв'язку з цим, у наукових джерелах визначаються п'ять взаємопов'язаних і взаємодіючих компонентів регуляторного досвіду людини, сукупність яких має вплив на формування суб'єктності і, тим самим, забезпечує виявлення продуктивної самостійності. Такими є, по-перше, ціннісний досвід особистості, пов'язаний з формуванням інтересів, норм, ідеалів, переконань. По-друге, рефлексивний досвід – усвідомлення і осмислення особистістю знань про себе, про власні можливості, вимоги виконання діяльності, умови вирішення завдань. По-третє, досвід звичної активізації – прелімінарна підготовленість до здійснення діяльності, оперативна адаптація до умов, що змінюються, попередній розрахунок необхідних зусиль і визначення очікуваного рівня досягнення успіху. По-четверте, операційний досвід – професійні знання і уміння, а також уміння саморегуляції і самоконтролю. По-п'яте, досвід співробітництва, що виникає в процесі партнерської взаємодії між іншими учасниками виконання сумісної діяльності і сприяє об'єднанню спільних зусиль для вирішення поставлених завдань І. Петренко [82].

Крім того, у контексті становлення самостійності особистості слід розглядати більш широко, ніж процес саморегулювання, тобто ці два психічних процеси співвідносяться між собою як ціле і його частина. Під психічним самоуправлінням розуміємо усвідомлені впливи суб'єкта на власні психічні процеси, стани, властивості, виконувану ним діяльність, на поведінку, задля збереження або зміни характеру її перебігу. Невід'ємним компонентом регулятивної сфери особистості є дії самоконтролю, сутність яких полягає у порівнянні запланованих результатів діяльності з досягнутими; корекції, співвіднесенні результатів з вимогами, оцінками інших тощо. Самоконтроль є обов'язковою ознакою свідомості і самосвідомості особистості, він виступає умовою адекватного психічного

відображення суб'єктом власного внутрішнього світу й об'єктивної реальності.

Виходячи з означеної вище позиції, підкреслював, що довільне управління є більш загальним феноменом, яке організовує довільну поведінку (включаючи вольову) і реалізується через довільні, тобто мотивовані (усвідомлені) дії. Воля, на думку автора, – це узагальнене поняття, що визначає певний клас психічних процесів, дій, об'єднаних єдиним функціональним завданням – свідомим і навмисним управлінням особистістю своєю поведінкою і діяльністю. Вольова регуляція є різновидом довільного управління, що реалізується через особливі довільні дії – вольові дії. Істотним для цих дій стає прояв вольових зусиль і співвіднесення їх з вольовою поведінкою. Отже, довільне управління є інтегральним психофізіологічним процесом, оскільки воно, з одного боку, включає, крім вольового зусилля, низку інших психологічних феноменів: мотиви (бажання, зобов'язання), інтелектуальну активність, етичну сферу особистості, але, з другого боку, базується на фізіологічних процесах і особливостях їх перебігу (властивостях нервової системи).

Тим часом самостійність особистості, яка співвідноситься з саморегуляцією довільної активності, пов'язується з цілісним характером психіки особистості, коли різні психічні функції зосереджуються в «єдиному вузлі», в якому пам'ять, мислення, сприйняття, емоції, мотивація виконують функції, спрямовані на розв'язання поставлених завдань. Тому процеси самостійності і саморегуляції потрібно розглядати у контексті «актуалізації самосвідомості» особистості, її мотивів і потреб, цінностей і домагань, пізнавальної й афективної сфер тощо. Аналіз «механізмів самосвідомості розкриває їх суттєвий вплив на процес психічної саморегуляції і доводить необхідність подальшого застосування категорій самосвідомості з метою підвищення результативності психічної саморегуляції» М. Боришевський [10, с. 18], С. Тищенко [105].

Цілісна система психічних регулятивних компонентів визначається за такими критеріями: самостійна орієнтація особистості у різних областях діяльності тобто здатність до цілепокладання, розробки програми діяльності, адекватної мети й умовам її здійснення.

Управління своєю діяльністю передбачає здатність до стабільності основних мотивів діяльності, планування та реалізації поставлених цілей, колективну співпрацю з іншими людьми та вміння аналізувати й корегувати роботу колег. Також це передбачає формування цілеспрямованості особистості та вироблення в неї системи цінностей, норм, переконань, стратегій поведінки та здатність долати перешкоди. Психологічний розвиток особистості насамперед це розвиток психічних складових, що ведуть до самодетермінації і розвитку самостійності, що залежать від різних сфер життєдіяльності рефлексуючи потреби, мотиви, засоби, результати і наслідки власної діяльності. Л. Пономаренко [85]

Одним з найважливіших підходів для розуміння становлення самостійності особистості є підхід вільного вибору, який розкриває уявлення про «свободу вибору» особистості, намагаючись розв'язати фундаментальне протиріччя між детермінізмом – жорстким причинно-наслідковим зв'язком – і свободою волі як здатністю самостійно діяти в умовах вибору альтернатив. У межах цього підходу довільна активність розглядається як усвідомлений, самостійний процес прийняття особистістю рішення щодо вибору мотивів, цілей і власних дій. Багато дослідників відзначають, що розвиток особистості – це процес становлення особистісної свободи А. Masloy [174], J. P. Sartre [185], В. Франкл [109], Е. Fromm [152]. Найважливішою психологічною ознакою особистості стає тенденція до зростання творчого і критичного мислення, емоційного й почуттєвого переживання дійсності. Ця загальна тенденція приводить до появи таких специфічних утворень, як прагнення до свободи і противенство пригніченню, оскільки свобода є головною умовою самостійності, самовдосконалення, саморегуляції, успішного функціонування і самоактуалізації особистості. Людина справді вільна, коли здійснює свій вибір, до того ж самостійно, без примусу з боку зовнішніх сил, без нав'язування їй чужих поглядів, за умови розуміння законів реального світу. Людина постійно «винаходить» себе, абсолютно вільними актами вибору способу свого буття створює себе аж до найменших деталей.

Як зазначав, у рамках екзистенційної парадигми, J. P. Sartre [185], людина завжди є відповідальною за те, чим вона є. Єдиним реальним способом людського

існування, за Ж. П. Сартром, є свобода, а активність, самостійність, самосвідомість людини – це те, що цілковито характеризує природу її буття. За його визначенням, свобода, не «свобода духу», а саме «свобода вибору», внаслідок якого у людини з'являється можливість самостійно приймати рішення відносно засобів реалізації власних цілей. «Суб'єкт постійно перебуває у ситуації «хронічного» вибору не тільки засобів досягнення цілей, а й самих цілей, що означає становлення суб'єкта не тільки як «власника» «інструментальних психічних функцій і апарату розв'язання поставлених завдань», але частково і мотивації, яка за змістом поділяється на «прийнятну і неприйнятну для суб'єкта, бажану чи не бажану для нього. Концепція свободи волі розкривається Ж. П. Сартром через поняття «проекту», згідно якого індивід проектує, «збирає» самого себе упродовж життя, надаючи, завдяки такому самопроектуванню, значення і сенсу світові через акти самосвідомості і вільного вибору, відповідаючи, тим самим, за себе і свої вчинки.» Ж. П. Сартр [185].

На думку Roy F. Baumeister [130], еволюція людини створила відносно нову, складнішу за інші, форму контролю за діями, яка відповідає поширеним уявленням про свободу волі. Вона виявляється через самостійність, самоконтроль, самодисципліну, раціональний вибір і дає змогу людині більш гнучко, гармонійно й ефективно функціонувати в соціальному середовищі. Тим самим свідомі, контрольовані та саморегульовані процеси, як важливі аспекти свободи волі, мають розглядатися у контексті нової, більш витонченої форми контролюючої поведінки людини. Припущення про те, що вільна воля є унікальною здатністю людини, що виникає внаслідок її еволюційного і цивілізаційного розвитку, тобто є творінням людської діяльності і переконань, робить D. Dennett [143]. Такі процеси вищого порядку виникають на макро- поведінковому рівні, модулюють процеси нижчого рівня, і тим самим створюють здатність до справжнього особистого контролю A. Bandura [126].

Тим часом до проблеми набуття особистістю самостійності у контексті її спроможності до вибору, свободи волі, відповідальності звертаються, у межах теорії самодетермінації, E. Deci й R. Ryan [142]. На їхню думку, самодетермінація

включена у процес розвитку особистості таким чином, що зміна способу регуляції поведінки йде в напрямку від повної визначеності з боку зовнішніх сил до внутрішньої автономії (або дослівно – «регулювання себе»), тобто до самовизначення. Різні стадії цього процесу і ступінь його автономності представлено у вигляді континууму: від зовнішньої форми контрольованої регуляції – гетерономії – через інтроекцію, часткове засвоєння зовнішнього контролю (за формою це певною мірою внутрішня регуляція, але регуляторний процес ще не є включеним у структуру особистості, тому може бути джерелом напруження і внутрішнього конфлікту) й ідентифікацію (ототожнення людиною регуляторних процесів із власною системою оцінок, цінностей і прийняття їх як особистих) до інтеграції (асиміляція регуляторних процесів у структурі особистості, їх узгодженість, усвідомленість, синтез із системою цінностей та переконань «Я»). Таким чином, самодетермінація – самовизначення – пов'язується із внутрішньою мотивацією особистості, що виявляється як спонукання людини до активності безвідносно до зовнішнього підкріплення. Надзвичайно важливим для ідентифікації, інтеграції регуляторних процесів особистістю і досягнення нею внутрішнього локусу каузальності поведінки, стає усвідомлення своєї автономності як відчуття свободи волі.

Аналіз сучасних тенденцій у вивченні проблеми самостійності показав перспективність її розгляду у контексті рефлексивного підходу: маємо на увазі, представлений у межах концепції «надситуативної активності» людини. Надситуативна активність людини розглядається дослідником як незалежна, самостійна причинність «Я», а суб'єктність, тобто «Я» – як визначальна характеристика особистості. Науковцем вводиться поняття «спроможність» – єдність «хочу» і «можу», що розкриває рівень благополуччя і дієздатності особистості, причому оптимум цієї спроможності розглядається через моделі «суб'єктних зборок», а процеси самопокладання індивідуума – самоактуалізація, самореалізація, самопрезентація, самотрансляція і самотрансценденція – аналізуються в інтра-, інтер- і метаплощинах його буття.

Уміння особистості самостійно спрямовувати, перебудовувати, оцінювати

власні дії, прагнути до дотримання особистісно і соціально значущих норм і правил виявляються в її самореалізації – складно структурованому ідеальному утворенні, ієрархічно організованому за ступенем актуальності і важливості проявлення внутрішнього потенціалу власного «Я» Л. Долинська, О. Пенькова [34]. Відповідно до викладеної інтерпретаційної моделі феномену самореалізації особистості, авторами виокремлено основні його складові, як-от інформація про власну цінність – сприймання і оцінка особистістю самої себе, самоствавлення; оволодіння своїм внутрішнім світом – визнання складності структури самосвідомості, самопізнання; рефлексія – сукупність уявлень про себе і середовище як регулятор творчої діяльності і механізм зворотного зв'язку; самооцінка – здатність адекватно сприймати себе і оточуючих, вміння адаптуватися у незвичних ситуаціях, розв'язувати важливі завдання; самовдосконалення – потреба у розвитку своїх здібностей, зростанні власних можливостей у реалізації діяльності і підвищенні її ефективності. Означені компоненти структури самореалізації особистості, а саме: інформація про власну цінність, оволодіння своїм внутрішнім світом, рефлексія, самооцінка, потреба у самовдосконаленні, що виконують у процесі саморегуляції важливі функції, обумовлюються не тільки внутрішньо інтегрованими утвореннями структури самосвідомості, але й визначаються реальним досвідом особистості в процесі їх соціальної апробації.

Про існування «активного суб'єкта», здатного приймати самостійні рішення, брати на себе відповідальність, намагаючись перетворювати себе згідно значущим цінностям, засвідчує Т. Титаренко [102], розглядаючи «життєвий світ» особистості як важливу психологічну категорію. За її визначенням, життєвий світ особистості – це цілісна модель універсуму, відкрита система, що здатна до саморегулювання, самоорганізації та самозміни і виникає внаслідок численних взаємопроекцій зовнішнього, практичного, емпіричного та внутрішнього, ціннісного, ідеального світів. Така зінтегрована в процесі особистісного зростання, «постдовільна», за словами авторки, цілісність, забезпечує людині справжню свободу. Серед важливих властивостей психологічного простору життєвого світу особистості вирізняється його смисловий центр – «відповідальність», що є морально-

аксіологічним еквівалентом суб'єктності. Саме на континуумі «відповідальність-безвідповідальність» визначається рівень самостійності, автономії, незалежності, свободи вибору особистості. Відповідальність особистості передбачає збереження своєї унікальності, усвідомлення нетотожності і розуміння життєвих світів інших. Як зазначає Т. Титаренко: «Введення категорії «життєвий світ» забезпечує справжню цілісність людини і світу, дає змогу вивчати саме психологічну реальність, у межах якої і розгортається кожне людське життя. Лише активність, відповідальність, самостійність живлять натхненне індивідуальне світоутворення. Лише постійне клетотіння особистісного буття забезпечує ту напругу саморозвитку, ту якість самопроявів, якої ми всі прагнемо». [102, с. 68-69].

Таким чином, вияв самостійності особистості у вітчизняній і зарубіжній психології розглядається у таких аспектах, як-от

- самостійна регуляція когнітивними процесами: самоефективність, когнітивна саморегуляція, когнітивна самостійність, пізнавальна самостійність, самостійна причинність «Я» [65;130; 150];
- усвідомлення особистісної позиції суб'єктом діяльності, «свобода вибору», відповідальність [72; 106; 153; 154; 177];
- усвідомлення особистістю своєї автономності, незалежності як відчуття свободи волі [185; 109; 151, 152; 153; 130; 143; 174; 182, 183];
- самостійний, цілеспрямований, свідомий вибір характеру і способу дії [107; 113; 116; 118; 193];
- «внутрішня» регуляція людиною своєї активності, опанування власної поведінки [6; 13; 25; 29; 33; 36; 107];
- внутрішній контроль, внутрішній/зовнішній локус контролю [73; 86; 87; 167; 180; 181];
- системно організований процес самостійного керування різними видами активності для досягнення поставленої мети [19; 42; 51; 64; 168];
- спеціальні прийоми розвитку самостійності [14; 25; 33; 183].

Отже, теоретичний аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що питання розвитку самостійності сьогодні розглядаються у руслі вивчення таких

аспектів активності особистості – мотиваційного, вільного вибору, саморегуляції і самокерування, що мають свій вияв у суб'єктній активності, рефлексивному аналізі причинності «Я», усвідомленій регуляції проєктивної активності і цілепокладанні. Характеристики самостійності доцільно розглядати у взаємозв'язку внутрішньопсихологічного і зовнішнього контекстів розвитку особистості, внаслідок чого формується відчуття її автономності. Реалізація розвитку самостійності, здійснюється завдяки зовнішнім і внутрішнім психологічним чинникам, що знаходять свій вияв у перетвореннях ціннісно-сміслової, регулятивної, когнітивної і рефлексивної сфер особистості. Суттєвий вплив на розвиток самостійності чинять також гендерні особливості особистості. Аналізу цього питання присвячено наступний підрозділ дисертаційного дослідження.

1.2. Вплив гендерних особливостей на розвиток самостійності особистості юнацького віку

Значне місце у сучасних психологічних розвідках займають дослідження, спрямовані на вивчення гендерних особливостей розвитку психічних процесів особистості. Такі дослідження мають важливе теоретичне і прикладне значення з точки зору розкриття механізмів взаємодії індивідуальних, особистісних і соціокультурних чинників у процесі формування психічних функцій людини, а також у контексті застосування одержаних знань у практиці корекційної, діагностичної, навчальної роботи, професійної підготовки і перепідготовки тощо.

Теоретико-методологічне підґрунтя гендерного розвитку молоді розробляли Н. Гапон, Т. Говорун; до питань гендерної рівності і демократії у сфері освіти зверталися, Т. Говорун, О. Желіба. Гендерної рівності і гендерних стереотипів – Л. Кобелянська, Т. Мельник, Г. Баркер, Р. Верма, Ю. Мірило. Гендерних і фізіологічних відмінностей між чоловіками і жінками гендерної психології – О. Кікінежді, М. Ткалич. Дотримування особистістю традиційних гендерних ролей як предикторів її соціальної поведінки – М. Коваль, М. Варелла, К. Пізанскі. Гендерної культури сучасної молоді – Л. Вовк, та ін. [20; 24; 26; 45; 47; 48; 49; 70;

71; 74; 104; 164;170]. До того ж, на сьогоднішній день одержано низку достовірних даних щодо гендерних властивостей у вияві загальних і особливих здібностей особистості, специфіки її мотиваційно-сміслової сфери, прояві її академічних і професійних досягнень – А. Анастасі, О. В. Волошина, О. Кікінежді, Л. Кобелянська, О. Кізь, М. Яцюк та ін. [21; 22; 23; 45; 46; 47; 49; 121; 123]. Проте, питання гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці на цей час вивчено недостатньо.

Відзначимо, що поняття «гендер» (від англ. gender – «рід», «стать», «сорт») вперше означало рід у граматиці (чоловічий, середній, жіночий). У сучасному розумінні це поняття, введене у застосування американським психоаналітиком Р. Столлером, набуло соціо-статевих сенсу, на відміну від певних біологічних характеристик людини (анатомічних, генетико-морфологічних, фізіологічних) [189, 190]. На відміну від поняття «стать», поняття «гендер» характеризує стать як соціальне, а не біологічне явище, а також характеризує особистість як результат її соціалізації. Іншими словами «гендер» розкриває соціальну характеристику понять «чоловік» та «жінка», психосоціальні ролі чоловіка і жінки як особистостей, психо-біологічні особливості статі, а також цілісну психологічну репрезентацію статі, соціально-рольові самоідентифікації (самовизначення), стандарти і сценарії поведінки, сформовані на основі динамічних, пізнавальних, поведінкових рис, здобутих особистістю в результаті отримання індивідуального гендерного досвіду [99]. Тобто гендер як важливий соціальний конструкт визначає соціальну стать особистості, а гендерна взаємодія стає визначальною особливістю психічного розвитку особистості в юнацькому віці, її соціальних стосунків, характеристик довільної активності і поведінки.

Характеристики статевої самосвідомості стають способом включення гендерних ознак у формування самосприйняття, самоствавлення, самоприйняття, самостійності особистості. Тому, на думку Т. Титаренко, процес статевого самоусвідомлення особистості веде до створення універсальної матриці світобудови за фемінним, маскулінним типом, що стає вирішальним у наближенні до розуміння особистістю власної сутності. Більш того, формально-динамічні

характеристики регуляції довільної активності, спілкування, інших форм міжсуб'єктної взаємодії, ставлення особистості до власного «Я» і свого життя опосередковані психологічною статевою приналежністю, ефективністю гендерної соціалізації. Тому будь-яка сфера життя особистості має своє своєрідне гендерне «забарвлення»: «Усвідомлення і прийняття особистістю своєї гендерної приналежності включає декілька важливих етапів, на кожному з яких значення біологічних, психологічних, соціальних чинників змінюється. Мається на увазі узгодженість між біологічною статтю і соціальними очікуваннями, успішність засвоєння статево-рольових стереотипів, адекватність індивідуальних уявлень про маскулінність-фемінність, їх відповідність соціокультурним нормам» Т. Титаренко [102].

На основі даних, отриманих в результаті проведення низки наукових досліджень [20; 27; 30; 44; 46; 161], встановлено такі типи статево-рольової поведінки особистості, як-от

- гіпермаскулінний – при наявності високих показників маскулінності і низьких фемінності;
- маскулінний – у разі високих показників маскулінності і середніх показників фемінності;
- андрогінно-маскулінний – як проміжний тип від маскулінності до андрогінії, визначається за умови діагностування середніх показників маскулінності і середніх або нижчих, ніж середні показників фемінності;
- андрогінний – при діагностуванні однаково високих показників як маскулінності, так і фемінності;
- андрогінно-фемінний – як проміжний тип від андрогінії до фемінності, що визначається при середніх показниках фемінності і середніх або нижчих, ніж середні маскулінності;
- недиференційований – за умови діагностування низьких показників маскулінності і фемінності;
- фемінний – при середніх показниках маскулінності і високих показниках фемінності;

– гіперфемінний – при наявності низьких показників маскулінності і високих показників фемінності.

Більш того, за результатами досліджень робиться висновок про існування ще двох окремих, проміжних видів андрогінного типу статево-рольової поведінки особистості:

– андрогінний тип високого рівня – у разі діагностування високих показників маскулінності і фемінності;

– андрогінний тип середнього рівня – при наявності середніх показників маскулінності і фемінності (див табл. 1.2.1).

Таблиця 1.2.1

Основні і проміжні типи статево-рольової поведінки особистості

Типи статево-рольової поведінки особистості	Показник вияву статевої ролі					
	Маскулінність			Фемінність		
	В	С	Н	В	С	Н
Гіпермаскулінний	+	-	-	-	-	+
Маскулінний	+	-	-	-	+	-
Андрогінно-маскулінний	-	+	-	-	-	+
Андрогінний високого рівня	+	-	-	+	-	-
Андрогінний середнього рівня	-	+	-	-	+	-
Андрогінно-фемінний	-	-	+	-	+	-
Недиференційований	-	-	+	-	-	+
Фемінний	-	+	-	+	-	-
Гіперфемінний	-	-	+	+	-	-

Примітки: «В» – високий показник вияву статевої ролі;

«С» – середній показник вияву статевої ролі;

«Н» – низький показник вияву статевої ролі;

«+»/«-» – наявність/відсутність високого, середнього або низького вияву статевої ролі.

Типологію статево-рольової поведінки особистості слід розглядати, враховуючи характеристики трьох її основних компонентів: біологічного, психологічного, соціального (див. табл. 1.2.2).

**Трьохфакторна структура статі
і типи статево-рольової поведінки особистості**

№№	Компоненти статево-рольової структури	Типи статево-рольової поведінки (СРП)
1.	Біологічний	СРП, властива соматичній чоловічій статі; СРП, властива соматичній жіночій статі; СРП, властива гомосексуальності чи асексуальності з біологічних, фізіологічних причин.
2.	Психологічний	Основні форми: гіпермаскулінна СРП; маскулінна СРП; андрогінна СРП; фемінна СРП; гіперфемінна СРП; недиференційована СРП. Проміжні форми: андрогінно-маскулінна СРП; андрогінно-фемінна СРП та ін.
3.	Соціальний	девіантна (трансформована) СРП; стереотипна «жіноча»/»чоловіча» СРП; соціально бажана/небажана СРП; соціально адекватна/неадекватна СРП.

У цьому контексті гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці доцільно розглядати у взаємозв'язку із функціональними відмінностями психічних і психофізіологічних процесів; враховуючи своєрідність процесу соціалізації – засвоєнням типових статево-рольових моделей поведінки; а також специфікою соціальних вимог, що висуваються до їхньої активності і діяльності.

У результаті дослідження гендерних особливостей регулятивної сфери особистості в юнацькому віці, що виявляються в її самостійності, встановлено значущі гендерні відмінності за показниками самоконтролю та самооцінки регулятивних якостей, як-от завзятості, енергійності, сміливості, організованості, рішучості, дисциплінованості, відповідальності, самостійності; між маскулінними і фемінними жінками за показниками самооцінки регулятивних якостей – енергійності, сміливості, завзятості, цілеспрямованості; а також гендерні відмінності між різними типами вольових диспозицій особистості Kuhl J.,

Schapkin S., Gusev A. [168, 169]

Так, особистості з маскулінними рисами, порівняно з фемінними, більш схильні до емоційного та соціального самоконтролю. Загальний рівень самооцінок регулятивних якостей у фемінних і маскулінних досліджуваних не виявив кардинальних відмінностей, проте зафіксовано значущі гендерні розбіжності за окремими вольовими якостями, що визначають рівень самостійності особистості. У особистостей з маскулінним типом статево-рольової поведінки переважають енергійність, завзятість, організованість, сміливість, рішучість; проте, для фемінного типу характерні дисциплінованість, відповідальність, самостійність. Хоча значущих гендерних розбіжностей у специфіці самоконтролю над діями у осіб юнацького віку виявлено не було J. Kuhl S. Schapkin, A. Gusev [169]. Зв'язок між особливостями виявлення самостійності та характером статево-рольової моделі поведінки досліджуваних спостерігається тільки за показниками вольової самооцінки, і лише у фемінній групі. Здебільшого, представники маскулінної групи мають більш високий рівень вольової самооцінки, ніж фемінної, і демонструють комплекс якостей, характерних для «чоловічого» профілю вияву самостійності – енергійність, сміливість, цілеспрямованість, завзятість. Виявлено, що у фемінній групі з різними типами вольових диспозицій – орієнтація на дію (ОД) і орієнтація на стан (ОС) – відрізняється рівень вольової самооцінки. Для фемінної групи з ОД більш притаманними є високий рівень вольової самооцінки і домінують якості, пов'язані з мотиваційною регуляцією поведінки і самостійністю, а у фемінній групі з ОС – рівень вольової самооцінки і самостійності є більш низьким, натомість більш вираженими є якості, пов'язані з емоційною регуляцією поведінки. У маскулінній групі, на відміну від фемінної групи, таких значущих взаємозв'язків не відзначено.

Результати крос-культурних досліджень, проведених G. Hofstede [159], J. Kuhl, H. Keller [168] та іншими науковцями. Метою стало вивчення гендерних відмінностей у феноменах, пов'язаних із становленням самостійності особистості, вказують на те, що такі розбіжності обумовлені також і особливостями домінуючої у суспільстві національної культури, яка має істотний вплив на систему диференціації гендерних ролей. Причому найбільш виразно розподіл гендерних

ролей спостерігається у представників маскулінних культур, на відміну від носіїв фемінних культур, де такий розподіл не несе ознак поляризації.

У цьому контексті статево-рольова соціалізація особистості в юнацькому віці розглядається як процес засвоєння нею гендерної системи того культурного середовища, в якому вона функціонує Е. Еріксон [145], S. Bem [132]. Таке соціальне конструювання гендерних відмінностей особистості відбувається завдяки інтеріоризації суспільно обумовлених зразків, моделей, норм і правил поведінки і охоплює не тільки статево-рольовий аспект, але й цільний образ особистості, її ідентичність. Гендерна ідентичність, таким чином, складається з ідентифікацій, що з'являються на різних вікових етапах розвитку особистості, яка змінює їх у процесі вибудовування цього цілісного утворення, тобто, відмовляючись від одних і асимілюючи інші ідентифікації, особистість поєднує їх у новій конфігурації. Важливим аспектом формування гармонійної гендерної ідентичності особистості стає узгодженість її біологічної статі і її ідентифікації з гендерною роллю.

Тим часом дисгармонійна гендерна ідентичність, що порушує адаптивність особистості до умов життєдіяльності, формується внаслідок порушення ідентифікації, пов'язаної із засвоєнням дисгармонійних настановлень маскулінності-фемінності, віддзеркалення конфліктних стосунків у сім'ї, негативного впливу засобів масової інформації, конфронтаційної комунікації у соціальних мережах, виявлення заперечливих суспільних думок, застосування неконструктивних соціальних стратегій мікро- і макросередовища, засвоєння негативних стереотипів і упереджених ставлень. Гендерна ідентичність як сукупність інтеріоризованих об'єктивних стосунків, цінностей, моделей, стратегій поведінки особистості, програмує особливості її подальшого життєвого шляху. А «криза ідентичності» визначається як нормативна криза особистісного зростання в юнацькому віці, результатом позитивного розв'язання якої стає «зріла ідентичність» особистості. Негативним результатом «кризи ідентичності» стає «сплутана ідентичність» – нездатність до істинної інтимності, неспроможність протистояти загрозам власної сутності, порушення часової перспективи і дифузія

активності, недостатня самостійність; а також «негативна ідентичність» – відчуженість особистості від традиційних соціальних ролей. [145]

Розвиток гендерної ідентичності є результатом складної взаємодії між біологічними, психологічними, соціальними факторами. На думку Р. Cadet, структура гендерної ідентичності має когнітивну складову [139]. Про вплив афективної складової, зокрема, переживання стресу на становлення гендерної ідентичності, вказують результати дослідження R. Hunter [160]. Це означає, що особи, незадоволені своєю гендерною ідентичністю або з вираженою гендерною дисфорією, можуть змінити свою гендерну ідентичність легше, ніж ті, у кого гендерна ідентичність, і пов'язані з нею інтереси, є стійкими. Поведінкова складова становлення гендерної ідентичності і дисфорій, зокрема, різні моделі батьківського підкріплення, а також характеристики симбіотичних стосунків у сім'ї, вивчалися R. Green [156], R. Stoller [189]. Результати досліджень, проведених S. McHale, J. Kim, A. Dotterer, A. Crouter, A. Booth [177], відзначають важливу роль соціального контексту у розвитку гендерних інтересів і самостійності особистості у підлітковому і юнацькому віці.

Як зазначала засновниця «етики турботи», психолог С. Gilligan [155], автономність, самостійність особистості залежить від особливостей її гендерного розвитку. Маскулінний тип гендерної ідентичності особистості пов'язується з протиставленням себе матері, підвищенням рівня внутрішньої автономії, самовизначенням, почуттям абстрактної справедливості. Тим часом фемінний тип ідентичності особистості формується внаслідок ототожнення себе з особою матері, в результаті чого фундаментальна проблема збереження міжособистісних стосунків і міжсуб'єктної взаємодії вирішується завдяки турботі і любові. Тому замість абстрактних вимог справедливості, у досліджуваних, віднесених до фемінного типу статево-рольової поведінки особистості на перший план виходять нюанси ситуацій, що породжують моральні проблеми, а також унікальність людей, залучених до їх розв'язання. До того ж, результати дослідження М. Яцюк [121] підтверджують дані про те, що у юнацькому віці становлення фемінного типу ідентичності відбувається завдяки поглибленню і розширенню досвіду близьких

взаємин, піклуванню про інших, толерантному ставленню до вчинків оточуючих, релятивністю суджень, зумовлених, здебільшого, ситуацією та її емоційним забарвленням. На противагу цьому, маскуліність характеризується усвідомленням особистістю власної автономії, прямолінійністю, неупередженістю, незалежністю суджень, непідвладністю почуттям.

Проблемі досягнення особистістю ідентичності, зокрема гендерної, в юнацькому віці присвячено дослідження J. Kroger [166], на основі результатів якого робиться висновок про те, що значний відсоток осіб юнацького віку не досягає стану ідентичності, пов'язаної з численними адаптивними функціями, або така ідентичність має дифузний характер. Визначено, що асиміляція ідентичності, акомодация ідентичності та рівновага-нестійкість ідентичності залежать від таких характеристик особистості, що розкривають специфіку її самостійності, як-от рівень відкритості новому досвіду, використання зрілих адаптивних захисних механізмів, когнітивний стиль, рівень «сили его», профіль прихильності, ступінь стійкості, локус контролю особистості. Так, особистість, яка досягла власної ідентичності, використовує більш сплановані, раціональні та логічні стратегії прийняття рішень – D. Blustein, S. Phillips, M. Boyes, M. Chandler [136; 137]. Особистість зі стійкою ідентичністю має високий рівень розвитку власного «Я» – G. Adams, S. Fitch, J. Kroger, K. Green [125; 165]. Стабільна ідентичність частіше спостерігається у осіб з високим рівнем постконвенційних моральних міркувань – E. Skoe, J. Marcia [187]. Особистість з усталеною ідентичністю характеризується андрогінністю у ставленні до статевих ролей – S. Fitch, G. Adams [146]. Зріла ідентичність особистості формується у сім'ях, де підтримується індивідуальність дитини – E. Willemsen, K. Waterman [193]. Характерними ознаками особистості з розвинутою ідентичністю є використання адекватних адаптивних захисних механізмів, відкритість новому досвіду, внутрішній локус контролю за власними діями – K. Abraham, P. Cramer, S. Tesch, K. Cameron. [124; 141; 191]

Усебічний аналіз наукових джерел засвідчив наявність складної нелінійної взаємодії різноманітних факторів, що обумовлюють особливості розвитку самостійності особистості, тобто такі біогенетичні, психологічні і соціокультурні

чинники, серед яких важливе значення мають як специфічні психодинамічні процеси (приміром, загальний рівень активності, саморегуляції, самоконтролю, емоційності тощо), індивідуальні критерії оцінки себе і оточення, так і особливості статево-рольової соціалізації, стандарти і сценарії поведінки, що висуваються суспільством. Особливості гендеру вивчаються з позиції усвідомлення і прийняття особистістю гендерної приналежності, формування її гендерної ідентичності, соціально-рольової самоідентифікації (самовизначення) і цілісної психологічної саморепрезентації, а також з урахуванням отриманого особистістю індивідуального гендерного досвіду.

Однак, попри значну кількість наукових праць, що розглядають гендерні особливості розвитку особистості, ряд аспектів цієї проблеми залишається вивченими недостатньо. Серед них ґрунтовному опрацюванню підлягає питання, пов'язане з розглядом психологічних чинників, що здійснюють свій вплив на становлення самостійності особистості в юнацькому віці. Розбору цього питання присвячено наступний підрозділ дисертаційного дослідження.

¶ 1.3. Психологічні чинники становлення самостійності особистості юнацького віку

Важливим фактором самостійності особистості, що детерміновані внутрішніми, зовнішніми, суб'єктивними та об'єктивними чинниками, слугує аналіз утворення цього психологічного феномену. Можемо розглянути сукупність його взаємопов'язаних характерних ознак та проявів у процесі розвитку. Встановлення найбільш загальних закономірностей розвитку самостійності особистості в процесі онтогенезу, з одного боку, дає змогу простежити окремі аспекти його якісних змін; з другого – синтезувати, об'єднати в єдине ціле нові знання, одержані в результаті проведення наукових розвідок. Тож, для більш детального вивчення специфіки вияву самостійності особистості юнацького віку з урахуванням її гендерного аспекту, доцільно розглядати це явище у контексті більш ранніх етапів його становлення, зокрема, на початкових етапах розвитку особистості.

Розвиток самостійності особистості в онтогенезі розглядається у контексті становлення механізмів усвідомленої саморегуляції і у безпосередньому взаємозв'язку із загальним біологічним і соціальним розвитком особистості. Такий розвиток відбувається у напрямку ускладнення зовнішніх вимог до активності дитини, накопичення дитиною досвіду регуляції поведінкою інших, а пізніше, набуття здатності до управління своїми переживаннями, діями, вчинками. Виникаючи у дитини на ранніх етапах життя у недостатньо розвинутих формах, усвідомлена саморегуляція набуває структурно і функціонально сформованих рис і необмежених можливостей для вдосконалення, завдяки засвоєння дитиною нових засобів відображення зовнішніх умов, своїх внутрішніх потенцій, а також засобів впливу на них. [1; 15; 31]

Огляд психологічних досліджень з проблеми вивчення особливостей становлення самостійності дав змогу виокремити такі основні напрями: розвиток самостійності як компоненту побудови цілісної структури особистості Л.Долинська, О. Пенькова [33], Т.Гурлеєва [28], розвиток самостійності як атрибут самосвідомості, суб'єктності, діяльності, активності особистості О. Завгородня [42], О. Конопко [53], Г. Костюк [55]. Зміни у розвитку самостійності як здатності до саморегуляції особистості О. Еміщанц [36], В. Зарицька [43] В. Котирло [56], та ін.); ормування прагнення до самостійності, специфіка її спрямованості та ступені розвитку у дітей різного віку Bauer, P. J., Lukowski, A. F. & Pathman, T. [129], Л. Співак [98]. Вплив близького оточення – сім'ї, інших значущих дорослих – на формування самостійності в ранньому онтогенезі Г. М. Бевз, М. С. Каніболоцької [88], О. Кононко [53], Р. Vlos [135]. Умови формування пізнавальної самостійності на різних етапах особистісного розвитку К. Карасьова, С. Ладивір, Т. Піроженко [31]. Розвиток самостійності як умови формування активної життєвої позиції індивіда, морально-ціннісної складової структури особистості В. Кузьменко [61], І. Кучинська [64].

Результати, одержані в ході вивчення різних аспектів онтогенетичного розвитку особистості, вказують на надзвичайну чутливість маленьких дітей до соціальних контактів, їх особливе уміння до гармонізації із оточуючим

середовищем, підвищену здатність реагувати на зміни соціальних умов. Дуже рано, вже на першому році життя, активізується процес сепарації дитини і вона стає здатною до автономної активності. Розвиток другої сигнальної системи – мови і мовлення – «запускає» іншу важливу психічну функцію – уміння розрізняти себе і оточення на симбіотичному рівні. Цей період М. Mahler, F. Pine, A. Bergman [176], у рамках своєї теорії сепарації-індивідуації, називає фазою вправлення, оскільки дитина починає активно практикувати свої здібності і здатності до пізнання навколишнього середовища. Відповідно до положень психодіагностичної теорії, з цього моменту розвитку дитина вступає у важливий етап свого життя – набуває автономії, приймає на себе автономний ризик, стає ініціативною, здобуває властивостей, що мають відношення до самостійності, самовизначення і самооб'єктивації.

Про особливості становлення самостійності особистості, пов'язаного з виникненням довільних рухів і формуванням на цьому підґрунті предметних дій в ранньому віці дитини. Опанування ходьбою, самостійне оволодіння предметом породжує незалежність дитини від інших, а усвідомлення цієї незалежності і самостійності стає можливим лише у взаємодії з оточуючими. Як зазначав С. Доскач [35], Г. Люблінська [66], дитина раннього віку починає «бачити» себе через ставлення до неї дорослої людини, що відіграє значну роль у становленні її самостійності. Найбільш виразний вияв самостійності І. Булах [15], Т. Піроженко [31] пов'язували з віковими кризами особистості (приміром, кризою трьох років, кризою підліткового або юнацького віку. Зокрема, криза дитини трирічного віку, розвиток її самостійності визначає появу психологічного новоутворення «Я сам».

Питанням розвитку самостійності, що розглядається як базова якість особистості, як її здатність до саморегуляції, як довільне регулювання особистістю своєї поведінки в ускладнених умовах, як ініціація свідомих зусиль при виконанні поставлених завдань, присвячені дослідження В. Котирло [56; 57]. Така здатність до саморегуляції, що є основою самостійності, з'являється поступово в процесі взаємодії дитини із соціальним середовищем з моменту її народження. Як стверджує авторка, самостійну поведінку дітей вже на самих ранніх етапах

розвитку характеризує нерозривна єдність мотиваційної, мисленнєвої, емоційно-вольової і операційної сторін активності, тобто становлення самостійності та вольової поведінки дітей дошкільного віку відбувається у взаємозв'язку мотивів, знань, емоційних ставлень, виконавських вмінь і навичок, засобів і умов виховання. А, отже, самостійність, як інтегрована особистісна якість, у дітей раннього віку виявляється в їх активності, розкривається через мобілізацію власних ресурсів для вирішення підсильних віку завдань, здійснюється вмотивовано, впевнено, за обраною програмою дій, адекватною умовам діяльності, без сторонньої допомоги. Така активність здійснюється дитиною незалежно, у відносній стійкості до сторонніх впливів, відповідно до власного досвіду. Окрім того, становлення самостійності особистості значною мірою визначається взаємовпливом дитини і оточуючого соціального середовища в процесі навчання, виховання, спілкування.

Закцентуємо увагу на особливостях розвитку самостійності особистості в юнацькому віці. У цей віковий період самостійність виявляється більшою мірою через систему усвідомленої і диференційованої самостимуляції діяльності – через її самомотивування для подолання перешкод, що стає основним компонентом у структурі довільної активності. Серед основних характеристик самостійності в юнацькому віці – вияв високого рівня наполегливості і зростання терпеливості у досягненні поставленої мети; виявлення особистісних якостей: цілеспрямованості, наполегливості, ініціативності, рішучості; удосконалення вміння володіти собою; зростання інтересу до моральних аспектів життя – способу і сенсу життя, прав і обов'язків, добра і зла, прекрасного і потворного, усього розмаїття почуттів; формування морального компонента саморегуляції; здатність до невмотивованого ризику, безкорисливої жертвності і повної самовіддачі; невпевненість у собі, у власних силах, що супроводжується відчуттям незрозумілості з боку інших, подекуди виявом агресивності, розбещеності [40; 45; 57; 65; 75; 112; 115; 120].

Юнацький вік є найбільш сприятливим, сензитивним для формування особистості. Цей час характеризується підвищеною сприйнятливістю до соціальних впливів. Юнаки та юначки вбирають у себе норми, цінності та поведінку оточення, що робить їх вразливими до негативних впливів, але й дає

можливість для розвитку позитивних якостей.

Інтенсивним розвитком психічних функцій стає мотивація, пізнання, воля та емоції юнаків та юначок зазнають значних змін, що веде до формування їхнього світогляду, самосвідомості та особистісних рис. Зростанням потреб, інтересів та схильностей. Юнаки та юначки починають чітко усвідомлювати свої бажання та прагнення, що стає основою для їхнього самовизначення та вибору життєвого шляху. Важливо підкреслити, що юність – це не лише період викликів, але й можливостей. Завдяки сприятливим умовам та правильній підтримці юнаки та юначки можуть сформуватися як гармонійні та цілісні особистості, готові до самостійного життя та реалізації свого потенціалу, а тому вирішенню проблеми самостійності у цьому віці приділяється особлива увага дослідників. Саме юнацький вік відзначається інтенсивним розвитком особистості як суб'єкта – на перший план виходить професійно - навчальна діяльність, формування планів, що впливають на здобуття майбутньої професії, та професійної спрямованості. До того ж, у цьому віці набувають нової якості смисло-життєві орієнтації, ускладнюється репертуар виконання соціальних, гендерних і інших конвенціональних ролей, норм, правил у зв'язку із входженням в «доросле» життя, у більш різноманітні соціальні спільноти, відбувається вибір особистістю життєвого шляху, стверджується її самостійність.

Саме юнацький вік стає важливим етапом у становленні особистості. Цей період характеризується інтенсивним формуванням Я-концепції. Юнаки та юначки починають краще розуміти себе, свої сильні та слабкі сторони, цінності та цілі. Розвитком моральної самосвідомості. Вони замислюються над моральними дилемами, формують власні моральні принципи та вчать жити згідно з ними, та шукають власну ідентичність намагаючись зрозуміти, ким вони є.

Важливо підкреслити, що юність – це не лише період викликів, але й можливостей. Завдяки підтримці та правильному наставництву юнаки та юначки можуть успішно пройти цей шлях, сформуватися як особистості та знайти своє місце в житті. Гендерні соціальні ролі, в цей період відбувається переосмислення статево-рольових стереотипів. Юнацький вік є найбільш сенситивним також у

плані формування гендерних цінностей, що відображаються у формуванні ставлень особистості до себе, свого оточення і виявляються в особливостях її поведінки. Розвиток особистості юнаків і дівчат передбачає формування у них гендерної культури, як однієї з умов міжособистісної взаємодії у різних сферах соціального життя.

Самостійність особистості в юнацькому віці як комплексне утворення, протилежне симптомокомплексу особистісної безпорадності, розглядається дослідниками, М. Павлюк [78, 80]. «Слід зазначити, що стан набутої, навченої безпорадності у взаємозв'язку з розвитком депресивних станів людини вивчався основоположниками цієї теорії...» S. Maier [173], M. Seligman [186]. Так, у ході досліджень визначено наявність специфічного особистісного утворення, названого симптомокомплексом особистісної безпорадності. Безпорадність було розглянуто як стійку комплексну характеристику особистості, яка розвивається в процесі онтогенезу під впливом різноманітних чинників, зокрема, системи взаємин з оточуючим середовищем.

Особистісна безпорадність може проявлятися різними симптомами, емоційна нестабільність, що супроводжується замкнутістю, збудливістю, боязкістю, схильністю до почуття провини, фрустрованістю. Низька самооцінка супроводжує знецінення себе, низький рівень домагань, зовнішньообвинувальна позиція, фіксація на самозахисті. Песимістичне мислення як схильність до негативних інтерпретацій подій, очікування невдач. Невротичні стани проявляються тривожністю, депресією, апатією, психосоматичними розладами. Також пасивність особистості як відсутність інтересів, байдужість до життя, апатія. Важливо пам'ятати, що особистісна безпорадність - це не вирок. З допомогою психотерапії та самороботи можна подолати цю проблему і навчитися жити повноцінним життям. «Окрім симптомокомплексу особистісної безпорадності визначено симптомокомплекс, протилежний за своїм психологічним змістом, названий «самостійність», що характеризується вираженою вольовою активністю, оптимістичним світосприйняттям, емоційною врівноваженістю, інтринсивною мотивацією, креативністю.» Ю. Бакка [4, с. 82]. Обидва симптомокомплекси

поєднують у своїй структурі чотири основні компоненти: вольовий, мотиваційний, когнітивний, емоційний (див. Додаток А).

Як засвідчують результати дослідження, «самостійні» суб'єкти мають більш високий рівень життєстійкості, ніж їх «однолітки з особистісною безпорадністю. Високий рівень вияву життєстійкості у самостійних осіб перешкоджає виникненню внутрішньої напруги в стресових ситуаціях завдяки опануванню» стресовою ситуацією і внаслідок сприйняття її як менш значущої. Особистісна самостійність і безпорадність мають значний вплив на життєстійкість людини. Важливо підкреслити, що життєстійкість - це не вроджена риса. Її можна розвивати за допомогою саморозвитку та психотерапії. Люди з високим рівнем самостійності мають більше енергії, що мотивує їх до самореалізації. Високий рівень прояву лідерських якостей, володіння конструктивним способом мислення та поведінки, дає можливість долати життєві труднощі. Тому відчують свою значимість і цінність у здатності активно вирішувати поставлені завдання, незважаючи на стресові фактори.

Натомість люди, схильні до безпорадності відчують себе менш енергійними та мотивованими. Вони рідше проявляють ініціативу та лідерські якості, частіше схильні до негативного мислення та деструктивної поведінки, що зумовлює їх вразливість до життєвих труднощів.

Особливості розвитку особистісної самостійності і безпорадності у юнацькому віці вивчалися Т. Титаренко [102], М. Яцюк [121] за такими заздалегідь визначеними показниками, як-от стійкий спосіб, яким людина пояснює причини подій, що відбуваються з нею та з іншими людьми: як рівень тривоги, депресії та самооцінки, відповідно до яких загальну вибірку було розділено на три групи – «самостійних», з симптомокомплексом «особистісної безпорадності» і «адаптивних». Результати дослідження дали змогу зробити висновки про те, що «самостійні» студенти характеризуються реалістичною самооцінкою, оптимістичним атрибутивним стилем, відсутністю депресивних станів, низькою тривожністю. Виявлено специфіку «адаптивної» групи студентів: переважання реалістичної самооцінки, песимістичний атрибутивний стиль, відсутність депресії

та низький рівень тривожності. Встановлено відмітні особливості групи з симптомокомплексом «особистісної безпорадності»: нижчу, ніж у «самостійних» студентів самооцінку, виражений песимістичний атрибутивний стиль, більш високий рівень депресії і тривожності. Тож, самостійність визначається як цілісне особистісне утворення, протилежне за своїми характеристиками симптомокомплексу особистісної безпорадності, в структурі якого виявляється три основні взаємопов'язані компоненти – мотиваційно-вольовий, когнітивний, емоційно-вольовий. В цілому самостійну особистість в юнацькому віці характеризує активна життєва позиція та впевненість у власних силах. Особистість юнацького віку несе відповідальність за свої дії, здатна ставити перед собою складні завдання, долати перешкоди на шляху до здійснення мети, мати оптимістичні погляди на життя і мотивацію для досягнення. Ця концепція дає змогу розглянути феномени особистісної самостійності/безпорадності не тільки як полярні, протилежні симптомокомплекси, а й як континуум, на якому означені риси особистості співвідносяться з різним рівнем її суб'єктності.

М. Малер вперше запропонував звернення до положень психодинамічної теорії сепарації-індивідуації як розуміння розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, особливостей її саморегуляції, становлення незалежності і психологічної автономії в процесі дорослішання М. Mahler [172]. У цей віковий “період властивими для особистості стають нестійке, розпливчате уявлення про себе і пошук власної ідентичності, відмінної від батьківської сім'ї, як неодмінна умова досягнення індивідуальної автономії Р. Blos [135]. На різних етапах сепарації відбувається трансформація цілісної системи «Я» особистості, нормативна фрагментація, зміни у структурі її психологічного захисту, когнітивному, емоційному, фізичному функціонуванні, завдяки чому і відбувається автономізація R. Knight [163]. Так, спираючись на побудовану чотирьохфакторну модель сепарації, J. Hoffman [158]. Було розглянуто концептуальні та статистичні аспекти, що розкривають цей процес на когнітивному, емоційному, поведінковому рівнях. На когнітивному рівні сепарація особистості виявляється як незалежність у ставленнях за наявності власної системи цінностей, поглядів, уявлень, переконань.

На емоційному рівні сепарація постає як емоційна незалежність, що зумовлюється зниженням потреби у близьких взаєминах з батьками, та здатність до емоційного сприйняття нових стосунків; а також – через конфліктну незалежність – як свободу від інтенсивних переживань, пов'язаних з батьками, як-от почуття провини, тривоги, відповідальності, сорому, образи, злості тощо. На поведінковому рівні сепарація виявляється через функціональну незалежність, як здатність планувати” і реалізовувати власні дії без втручання і допомоги батьків [118]. До того ж, дослідниками J. Frank, S. Laman, B. Avery [150]. Виокремлено п'ять емоційно-поведінкових аспектів автономії особистості, серед яких – самостійне прийняття рішення, самоконтроль, автономна регуляція самооцінки, незалежність у поведінці, відповідальність за свої дії. Дослідниками вирізнено також п'ять аспектів, що дають змогу зберігати тісні стосунки – почуття близькості, турбота, емпатія, повага, спілкування. Внаслідок факторизації накопичених даних визначено три основні чинники самостійності, що детермінують процес.

Юнацький вік характеризується активністю та самостійністю. Процес сепарації має два ключові аспекти які тісно пов'язані між собою. Компетентність – функціональна залежність як здатність самостійно приймати рішення без сторонньої допомоги, вміння нести відповідальність за свої дії. Та переживання емоційної близькості – сепарація явність близьких стосунків з друзями, партнерами та іншими значущими людьми, здатність до емоційної інтимності. Вміння встановлювати здорові межі в стосунках.

Третій – автономна регуляція – залежність, що розглядається як здатність особистості до самооцінки і саморегуляції на противагу підкоренню, перебуванню під впливом, владою близького оточення. Ба більше, відповідно до теорії розвитку систем і чотирьохетапної моделі розвитку людини, створених будь-які соціально-психологічні системи, як-от окремі особистості, сім'ї, спільноти, організації, держави проходять у своєму розвитку одні й ті ж самі етапи – співзалежності, контрзалежності, незалежності, взаємозалежності В. Weinholt і J. Weinholt [194]. Отже, процес становлення самостійності особистості є усвідомлення своїх цінностей, цілей, потреб, здібностей, чітке розуміння себе, своїх сильних і слабких

сторін. Міжособистісний контекст включає в себе взаємини з близькими людьми, батьками, друзями, партнером. Стійке відчуття автономії стає можливим лише за умови досягнення особистістю диференційованої ідентичності та автономної регуляції. Становлення самостійності – це не одномоментний акт, а поступовий процес, який може тривати протягом декількох років. Важливо, щоб юнаки та юначки мали підтримку з боку близьких людей, а також могли отримати кваліфіковану допомогу, якщо вона їм знадобиться. J. Smetana, N. Campione-Barr, A. Metzger [188].

Підтвердженням означених міркувань зарубіжних дослідників стають результати наукових досліджень в Україні, які розкривають особливості становлення диференційованої Я-концепції і автономної відповідальності особистості. Вони розглядають перехід від детермінованої ззовні активності до самостійної діяльності і поведінки, простежуючи особливості формування ціннісних способів саморегуляції, вивчаючи розвиток регулятивних якостей особистості у міжособистісних стосунках. До того ж, самостійність розуміється як спроможність особистості нести відповідальність за власні дії, покладаючись на свої ресурси, що не залежать від впливу інших. [1; 28; 29; 35; 68].

Слід зазначити, що однією з основних ознак становлення особистості в юнацькому віці є її здатність до самоорганізації і здійснення самостійного життєвого вибору. Ця здатність формується в результаті складнодетермінованого взаємозв'язку різних соціальних і психологічних чинників, як-от а) об'єктивних (економічних, політичних, ідеологічних, нормативних, культурних); б) внутрішньоособистісних (психологічних, суб'єктивних, індивідуальних); в) міжособистісних (суб'єкт-суб'єктних – статусних, соціального позиціонування); г) матеріальних (суб'єкт-об'єктних). Завдяки здатності особистістю здійснювати життєвий вибір та змінювати й шукати нові смисли, транслуючи їх у власне життя та його просторово-часові координати. Внаслідок цього особистістю аналізуються альтернативи, диференціюються пріоритети, синтезується винайдення нових стратегій змін власної активності. [75, с. 45]

Окрім того, як зазначає Т. Титаренко важливим у контексті проблеми

особистісного вибору є так називаний діалоговий тип особистості – відкритої, креативної та орієнтованої на довіру іншому, тобто схильної до досягнення стійкої інтерсуб'єктивної згоди. Особистість не може розвиватися поза значущими стосунками, що становлять психологічний простір життєвого світу [75]. А серед ключових внутрішніх і зовнішніх детермінант життєвого вибору особистості Т. Титаренко виокремлює такі: самоефективність як усвідомлення власної здатності особистості обирати види поведінки, необхідні до досягнення мети; внутрішня узгодженість, спроможність вийти за межі актуальної життєвої ситуації; наявність соціокультурної детермінанти – соціокультурного контексту, що актуалізує суб'єктний потенціал до змін, до нових життєвих виборів; перетворення емоційно-ціннісного тла особистісного вибору; вибирання особистістю належного інтерпретативного комплексу, селектування актуальних варіантів життєздійснення; трансформація старих і винайдення нових смислів; розгортання і структурування цих нових особистісних смислів відповідно до зовнішніх умов життєдіяльності; урахування міри особистісної дисгармонійності. [75]

Вільний вибір особистості залежить від її ставлень та цінностей. Самостійність особистості юнацького віку відповідає ціннісній саморегуляції, що за визначенням В. Волошиної демонструє цілеспрямовану систему самовпливів на структуру особистісних, професійних, соціальних ціннісних орієнтацій з метою їх трансформування у систему домінантних цінностей особистості. Як зазначає вчена, особистість, у межах ціннісно-особистісного підходу, можна розглядати як самоцінність, котра осягає себе у безмежному життєвому просторі через інтегративну єдність системи ціннісних координат. Розширення аксіологічної сфери особистості юнацького віку, розкриття її аксіологічного потенціалу та аксіоідентичності веде до усвідомлення її власної самоцінності, формування реального Я-образу. [22]

Самостійна реалізація особистісних виборів у юнацькому віці може зумовлюватися різними індивідуальними характеристиками, як-от «пасивність – активність», «залежність – автономність», «конформність – самодостатність», «песимістичність – оптимістичність», «невпевненість – рішучість», «ризикованість

– обережність», «екстернальність – інтернальність», «підпорядкованість – непадданість». Цей перелік атрибутів особистості не є вичерпним, як невичерпним, різноманітним і багатогранним є шлях людини через шеругу виборів до самостійного здійснення своєї мети, причому у цілеспрямованості, відповідальності, самостійності людини виявляється ступінь її психологічної зрілості.

На основі всебічного теоретико-методологічного аналізу проблеми гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці обгрунтовано авторську позицію щодо розуміння цього поняття. На нашу думку, самостійність – це інтегральна, системна ознака особистості, що виявляється в ініціації її активності, у вільному виборі цілей, опануванні своєю поведінкою, реалізації дій у відповідності до власних цінностей, оцінок, переконань. Розвиток самостійності особистості юнацького віку обумовлюється внутрішніми і зовнішніми психологічними чинниками, що знаходять свій вияв у перетвореннях ціннісно-сислової, когнітивної, рефлексивної і регулятивної сфер особистості. Такими психологічними чинниками, згідно наших припущень, є: ціннісно-сислові кореляти самостійності, переконання про самостійність, опосередкована самооцінка самостійності, регуляція особистістю власної активності, міжособистісна незалежність.

Провідними методологічними положеннями, покладеними в основу нашого дослідження, стали гендерний, діяльнісний, ціннісно-особистісний підходи, поєднання яких, на наш погляд, дає змогу зрозуміти особливості розвитку самостійності особистості, визначити психологічні чинники її становлення, обгрунтувати вплив гендерних ознак на розвиток самостійності особистості юнацького віку.

У контексті дослідження, положення гендерного підходу розкривають такі характеристики гендерної ідентичності особистості, що визначають її соціальну поведінку і діяльність залежно від гендерної приналежності, а статево-рольові особливості особистості розглядаються як рівнозначні і різноманітні за змістом. Завдяки застосуванню положень діяльнісного підходу, самостійність особистості

розглянуто з позицій активної взаємодії людини з соціальним середовищем, ініціації своєї активності, її саморегуляції, здійснення власного вибору, самовпливу на власну діяльність. Принципи ціннісно-особистісного підходу розкривають самостійність особистості як її можливість до самореалізації, до проектування Я-образу, визначають побудову гармонійних стосунків з оточуючими і успіх соціалізації, характеризують ціннісно-сміслові орієнтири активності особистості юнацького віку.

Висновки до першого розділу

Теоретико-методологічний аналіз підходів до розуміння особливостей розвитку самостійності особистості дав змогу розкрити наукові уявлення про становлення самостійності особистості у структурному, функціональному, онтогенетичному та гендерному аспектах різних концептуальних парадигм. Такий ґрунтовний науковий доробок, неоднорідний за змістом і формою, засвідчив про інтерпретаційне різноманіття, багатовимірність, багатогранність, складноструктурованість та системність поняття «самостійність особистості».

На основі аналізу психологічних джерел зроблено узагальнення про наявність таких структурно - функціональних аспектів становлення самостійності особистості: активізації та ініціації довільної активності – мотиваційний аспект; самостійного, усвідомленого вибору мотивів і цілей – аспект вільного вибору; опанування особистістю власних психічних процесів і своєї активності – регулятивний аспект; усвідомлення самосуб'єктного впливу на власну поведінку і діяльність – аспект самокерування, самоактивності.

Самостійність визначено як інтегральну, системну ознаку особистості, що виявляється в ініціації активності, у вільному виборі цілей, опануванні своєю поведінкою, реалізації дій у відповідності до власних цінностей, оцінок, переконань.

Доведено, що формування активності створює надійні умови для здійснення успішної діяльності і соціальної адаптації у різних площинах функціонування особистості. Умовою забезпечення реалізації суб'єктної активності є регуляторний

досвід особистості – багатокomпонентна структура, що забезпечує її активну, усвідомлену, цілеспрямовану, скоординовану із зусиллями інших продуктивну самостійну позицію і включає п'ять взаємопов'язаних і взаємодіючих компонентів: ціннісний досвід особистості, пов'язаний з формуванням інтересів, норм, ідеалів, переконань; рефлексивний досвід – усвідомлення і осмислення особистістю знань про себе, про власні можливості, вимоги виконання діяльності, умови вирішення завдань; досвід звичної активізації – прелімінарна підготовленість до здійснення діяльності, оперативна адаптація до умов, що змінюються, попередній розрахунок необхідних зусиль і визначення очікуваного рівня досягнення успіху; операційний досвід – професійні знання і уміння, а також уміння саморегуляції і самоконтролю; досвід співробітництва, що виникає в процесі партнерської взаємодії між іншими учасниками виконання сумісної діяльності і сприяє об'єднанню спільних зусиль для вирішення поставлених завдань.

Юнацький вік є найбільш сензитивним періодом для соціального розвитку особистості, що проявляється у надмірній чутливості до зовнішніх факторів впливу на внутрішні психічні процеси, які охоплюють мотиваційну, пізнавальну, волюву, емоційну сфери психіки, що сприяє вирішенню проблеми самостійності у цьому віці. Саме в юнацькому віці відбувається інтенсивний розвиток особистості як суб'єкта у зв'язку із входженням в «доросле» життя коли змінюються та стверджуються ціннісні пріоритети. Навчально-професійна діяльність формує плани пов'язані з професійною спрямованістю, до того ж, у цьому віці набувають нової якості смисло-життєві орієнтації, змінюються види виконання конвенціональних та гендерних ролей, що відповідають соціальним нормам та правилам. Входження у різноманітні соціальні спільноти впливає на вибір особистістю життєвого шляху, стверджуючи ціннісно-сміслові кореляти її самостійності.

Однією з основних ознак становлення особистості в юнацькому віці стає її здатність до самоорганізації і здійснення самостійного життєвого вибору. Ця здатність формується в результаті складнодетермінованого взаємозв'язку різних соціальних і психологічних чинників: об'єктивних (економічних, політичних,

ідеологічних, нормативних, культурних); внутрішньоособистісних (психологічних, суб'єктивних, індивідуальних); міжособистісних (суб'єкт-суб'єктних – статусних, соціального позиціонування); матеріальних (суб'єкт-об'єктних).

Становлення самостійності тісно пов'язане з усвідомленням і прийняттям особистістю своєї гендерної приналежності, яка включає декілька важливих етапів, на кожному з яких значення біосоціальних та психологічних чинників зумовлює узгодженість між біологічною статтю і соціальними очікуваннями, успішність засвоєння статево-рольових стереотипів, адекватність індивідуальних уявлень про маскулінність-фемінність, їх відповідність соціокультурним нормам. Гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці проявляються у взаємозв'язку із функціональними відмінностями психічних і психофізіологічних процесів; своєрідності процесу соціалізації – засвоєнням типових статево-рольових моделей поведінки; а також у зв'язку зі специфікою соціальних вимог, що висуваються до їхньої діяльності.

Визначено, що розвиток самостійності особистості юнацького віку детермінується ціннісно-смысловими корелятами самостійності, власними переконаннями особистості про самостійність, опосередкованою самооцінкою самостійності, регуляцією особистістю власної активності, міжособистісною незалежністю. Провідними методологічними положеннями, покладеними в основу дослідження, стали гендерний, діяльнісний, ціннісно-особистісний підходи, поєднання яких дало змогу розкрити гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У розділі представлено програму емпіричного дослідження і висвітлено питання організації та методичного забезпечення вивчення гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці. Обґрунтовано добір психодіагностичного інструментарію дослідження гендерних особливостей розвитку самостійності особистості, представлено емпіричну модель дослідження, охарактеризовано експериментальну групу досліджуваних, проаналізовано одержані емпіричні дані, проведено їх обробку методами математичної статистики та здійснено їх усебічну інтерпретацію.

2.1. Організаційно-методичні засади емпіричного дослідження гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці

На основі аналізу наукової літератури, присвяченої розгляду питання вивчення гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, розроблено програму емпіричного дослідження – визначено його мету і завдання, означено гіпотетичні припущення, що підлягають перевірці, розкрито особливості застосування релевантних діагностичних методів та етапів їх реалізації у ході наукової розвідки, проведено апріорний аналіз експериментальної вибірки і обґрунтовано її кількісні й якісні характеристики.

Метою емпіричного вивчення є виявлення, на основі одержаних даних психодіагностичного обстеження, математичної обробки й інтерпретації його результатів, особливостей і тенденцій розвитку самостійності особистості відповідно до гендерних характеристик особистості юнацького віку. Основними завданнями емпіричного дослідження визначено: 1) обґрунтувати теоретико-методологічні й організаційно-методичні аспекти емпіричного дослідження – дизайн, мету, програму, психодіагностичний інструментарій, експериментальну

вибірку; 2) здійснити організаційні заходи з відбору досліджуваних і провести психодіагностичне обстеження згідно розробленого дизайну; 3) вивчити особливості і тенденції розвитку самостійності особистості у юнацькому віці залежно від характеристик маскулінності, фемінності, андрогінності; 4) здійснити за допомогою методів математичної статистики кількісний і якісний аналіз одержаних емпіричних даних, а відтак їх усебічну інтерпретацію; 5) на основі узагальнення отриманих результатів розробити, обґрунтувати та підготувати до апробації програму формування та психологічної корекції самостійності особистості юнацького віку з урахуванням гендерних особливостей її розвитку.

Дослідження гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці здійснено упродовж 2017-2023 рр., його було проведено у чотири етапи згідно з розробленою програмою.

На першому етапі (2017-2018 рр.) визначено проблемну область дослідження, окреслено його мету, завдання, сформульовано гіпотезу, проаналізовано, дотичні досліджуваній проблемі, наукові джерела. Об'єктом психологічного дослідження визначено розвиток самостійності особистості, а його предметом – гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці. На цьому етапі, з метою побудови теоретичної моделі дослідження гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, здійснено теоретико-методологічний аналіз і розкрито наукові уявлення про становлення самостійності особистості у структурному, функціональному, онтогенетичному та гендерному аспектах різних концептуальних парадигм.

Упродовж другого етапу (2019 р.) визначено основні засади емпіричного дослідження, розроблено загальну стратегію і процедуру його проведення, здійснено добір психодіагностичного інструментарію для вивчення гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, проведено пілотажне дослідження ефективності його застосування відповідно до вирішення поставлених завдань. До комплексу методичних засобів було включено опитувальник «Визначення маскулінності-фемінності» – S. Bem [131], а також її модифікований варіант (див. Додатки Б.1 та Б.2), авторський опитувальник

«Судження про самостійність» (СПС) – Ю. Бакка (див. Додаток Б.3), методику «Переконання про самостійність (ППС) – М. Павлюк [77] (див. Додаток Б.4), методику «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС) – М. Павлюк [77] (див. Додаток Б.5), методику діагностики рівня міжособистісної залежності – Б. і Дж. Уайнхолди [194] (див. Додаток Б.6), методику дослідження вольової організації особистості (див. Додаток Б.7). Вибірка пілотного дослідження складала 80 респондентів – 50 жінок і 30 чоловіків віком від 17 до 23 років, студентів факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Під час третього етапу (2020-2021 рр.) в ході емпіричного дослідження проведено апріорний аналіз основної експериментальної вибірки за J. Cohen [140], обчислено і обґрунтовано її оптимальне значення, сформовано її кількісний склад, на підставі чого обрано й застосовано дослідницький сценарій, за яким порівнювалися різні показники, що вимірювалися у неоднакових умовах на одній і тій самій експериментальній вибірці. Окрім того, для порівняння двох залежних вибірок за частотою прояву вимірювального ефекту застосовано статистичний T-критерій Вілкоксона, для встановлення міри кореляційного зв'язку між величинами вимірювальних ознак застосовано біваріативний непараметричний коефіцієнт кореляції Кендала – τ -коефіцієнт. Для оцінки достовірності відмінностей вимірюваних ознак у різних групах досліджуваних застосовано багатофункціональний статистичний критерій кутового перетворення Фішера – ϕ^* . Обробку результатів емпіричного дослідження здійснено за допомогою статистичного пакету програм SPSS-21, Excel Microsoft 365, обраний для розрахунків рівень значущості складав не більше $p \leq 0,05$.

На різних етапах експериментального дослідження – пілотного, констатувального, формувального – взяли участь 433 респонденти. Основну експериментальну вибірку на констатувальному етапі склали 215 респондентів, серед яких 178 жінок і 37 чоловіків віком від 16 до 27 років, студентів факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Однорідність вибірки забезпечено оптимальним вибором кількості вимірювальних

параметрів і рівнем їх деталізації, відповідних завданням і умовам дослідження, а також високим рівнем статистичної значущості одержаних результатів. Серед якісних критеріїв експериментальної вибірки – забезпечення однорідності вікових та індивідуально-психологічних характеристик респондентів для досягнення високої точності вимірюваних показників статево-рольової ідентичності і самостійності особистості; розподілення респондентів на групи, кластеризація досліджуваних за високим ступенем відповідності їх особистісних характеристик об'єктивним даним за показниками «маскулінність-андроґінність-фемінність» та «самостійність/несамостійність». Надійність результатів емпіричного дослідження забезпечено також розмежуванням залежної і незалежної експериментальних змінних; виключенням із статистичної обробки неякісних психодіагностичних даних; створенням умов для досягнення високого ступеня об'єктивності у вимірах та обчисленні вимірюваних величин, адекватних визначеним критеріям, параметрам, що вивчаються; застосуванням відповідного психодіагностичного інструментарію; поєднанням кількісних і якісних перемінних для усебічного аналізу даних; добором належних методів математичної статистики, що відповідають вимірювальним шкалам і мають здатність функціонально вирішувати завдання, обумовлені висунутою гіпотезою; застосуванням сучасних комп'ютеризованих статистичних пакетів для обробки одержаних результатів.

Чітке дотримання під час проведеного дослідження зазначених положень дало змогу одержати достеменні емпіричні дані, провести їх статистичну обробку, здійснити аналіз і змістову інтерпретацію, визначити соціально-психологічні умови становлення самостійності особистості, з'ясувати структурні, функціональні, динамічні та гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

На четвертому етапі дослідження (2021-2023 рр.) на підставі узагальнення й інтерпретації одержаних емпіричних даних, а також їх статистичного опрацювання розроблено, апробовано та обґрунтовано необхідність впровадження у практичну діяльність психолога і соціального педагога тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням прояву її гендерних

особливостей.

З метою перевірки висунутих наукових припущень і для конкретизації процедури емпіричного дослідження більш детально розглянемо питання добору і специфіки застосування методичного інструментарію для вивчення гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці. Діагностико-методичний комплекс склали особистісні опитувальники, тести, проєктивні методики, методи експертної оцінки і самооцінки досліджуваних, аналіз результатів спостереження за їхньою поведінкою у ситуаціях реального соціального середовища.

Особливості проведеного емпіричного дослідження і конкретизація вимірювальних шкал.

За допомогою авторського опитувальника «Судження про самостійність» Ю. Бакка досліджено основні ціннісно-сміслові кореляти самостійності особистості. На підставі результатів «контент-аналізу відповідей респондентів щодо визначення понять «самостійність/несамостійність»; міркувань з приводу того, що означає «бути самостійним/несамостійним»; викладу думок щодо самооцінки власних якостей під час написання коротких нарисів на тему «Я можу охарактеризувати себе як самостійну/несамостійну людину, тому що...», сегментовано і виділено тотожні поняття, еквівалентні поняттям «самостійність» і «несамостійність» особистості. Кількісний розподіл суміжних понять – семантичних одиниць аналізу дав змогу виділити низку відзнак та їх взаємозв'язків, характерних для самостійної і несамостійної особистості з урахуванням гендерного аспекту розгляду цього питання. Семантичними одиницями контент-аналізу слугували іменники і прикметники, що описували специфічні процеси, стани, властивості самостійної/несамостійної особистості. Процедура підрахунку змістових одиниць відбувалася шляхом класифікації виділених текстових угруповань і оцінки смислових категорій та їх питомої ваги в загальному обсязі тексту. Квантифікаційна обробка інформаційних джерел – текстового матеріалу – дала змогу визначити і узагальнити еквівалентні категорії, перевести їх у кількісні показники, що використовувались у подальшому емпіричному дослідженні для

систематизації й інтерпретації одержаних результатів. Ю. Бакка [4 .с5].

Застосування опитувальника для діагностики соціально-психологічної статі – гендерних ролей (Ben Sex Role Inventory, BSRI) С. Бем викликане необхідністю визначення ступеня маскулітних і фемінних ознак досліджуваних, їх гендерної ідентичності (статеврольової Я-концепції), а також відповідного статево-рольового типу особистості – маскулітнього, фемінного, андрогінного, недиференційованого. Конструкт «маскулітність-фемінність» розглядається також як базова детермінанта статево-рольової поведінки особистості. Згідно концепції S. Bem [132; 178], андрогінія як сукупність традиційних чоловічих і жіночих властивостей є важливою соціально-психологічною характеристикою особистості, що розкриває адаптивність її поведінки у ситуаціях змін навколишнього соціального середовища, завдяки чому формується життестійкість особистості, підвищується рівень її самоефективності, самостійності. Значущість поняття андрогінії полягає в тому, що бажаність вияву у суспільстві суто чоловічих або жіночих характеристик нівелюється, відбувається усвідомлення їхньої цінності, нормативності і привабливості. Статеврольовий тип особистості визначається на підґрунті одержаних під час опитування первинних даних. Особи з високими показниками маскулітності і низькими показниками фемінності відносяться до маскулітнього типу особистості, з низькими показниками маскулітності і високими фемінності – до фемінного типу, з високими показниками маскулітності-фемінності – до андрогінного типу, з низькими показниками маскулітності-фемінності – до недиференційованого статево-рольового типу особистості [131; 132] (див. таблицю 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Статеврольові типи особистості

Статеврольові типи особистості	Показник вияву статевої ролі	
	Маскулітність	Фемінність
Маскулітний	Високий	Низький
Фемінний	Низький	Високий
Андрогінний	Високий	Високий
Недиференційований	Низький	Низький

Зазначимо, що одержані в ході емпіричного дослідження дані засвідчили про необхідність модифікації процедури обробки результатів шкали «маскулінність-фемінність» за методикою BSRI С. Бем. Варіювання відбулося за рахунок введення і урахування в ході аналізу проміжних, «середніх» показників вимірювання означеного конструкту. Така варіативність дала змогу визначити як основні, так і проміжні типи статево-рольової поведінки особистості, що значно розширило диференціальні можливості даного психодіагностичного інструменту.

Особистісні переконання про самотійність досліджено за допомогою опитувальника «Переконання про самотійність (ППС)» за М. Павлюк [77]. Опитувальник містить сукупність тверджень, що дають уявлення про природу самотійності та її роль у життєдіяльності особистості і вимірюється за чотирьома показниками, а саме: 1) набутої самотійності – «самотійність як набута якість особистості» – де розвиткові самотійності сприяє зовнішнє середовище, в якому особистість виявляє свою активність; 2) вродженої самотійності – «самотійність як уроджена якість особистості» – де, на переконання досліджуваних, на становлення самотійності позитивно впливають природні прагнення особистості до емоційної сепарації і самовизначення; 3) конструктивної ролі самотійності – «самотійність як індикатор благополуччя особистості» – де самотійність розуміється як процес, так і результат самопізнання та самовдосконалення особистості; 4) деструктивної ролі самотійності – «самотійність як індикатор особистісного неблагополуччя» – де розвиток самотійності, на думку досліджуваних, стає наслідком переживання страху відторгнення і виявом мотивації уникнення покарання.

У ході емпіричного дослідження самооцінка самотійності особистості вимірювалась за допомогою методики «Опосередкована самооцінка самотійності (ОСС)» за авторством М. Павлюк [77].

Мета методики полягає у визначенні досліджуваними своїх якостей, із наданого у бланку для відповідей переліку, які так чи інакше характеризують самотійність як системну якість особистості, а саме: «активність», «ініціативність», «незалежність», «впевненість у собі», «відповідальність»,

«рішучість», «самопізнання», «самовдосконалення», «сила волі», «цілеспрямованість», «суверенність», «автономність», «свобода», «саморегуляція», «внутрішня мотивація», «позитивна самооцінка», «непідлеглість», «творчість», «життєстійкість», «допитливість».

Означені вище опосередковані індикатори самостійності було відібрано шляхом зменшення розмірності семантичного простору за допомогою експлораторного факторного аналізу, що дало змогу визначити найбільшу кількість релевантних особистісних ознак через найменше число характеристик. Процедура створення методики ОСС передбачала факторизацію первинних даних методом головних компонент з оберненням/поворотом перших трьох факторів за допомогою методу Varimax та подальшою нормалізацією Кайзера. До того ж, одержані дані було перевірено на міру адекватності за критерієм Кайзера-Майєра-Олкіна, що підтвердило високу міру адекватності застосування факторного аналізу до підбраного набору змінних. Застосований критерій сферичності Барлетта – критерій перевірки багатомірної нормальності – також засвідчив про правомірність застосування факторного аналізу для обробки одержаних емпіричних даних.

Результатом факторизації означених вище індикаторів самостійності особистості стало виокремлення трьох уніполярних, з позитивним знаком факторів, що описують значну частку загальної дисперсії. Фактори було відібрано із застосуванням процедури «кам'янистого осипу» – Scree Plot. Таким чином, перший фактор – «самодетермінованість» відображає ініціально-автономні аспекти самостійності, як-от «внутрішня мотивація», «ініціативність», «активність», «рішучість», «суверенність», «незалежність», «автономність». Другий фактор – «саморегульованість» розкриває прояви самостійності особистості, що пов'язані з саморегуляцією нею власної довільної активності і вольовими аспектами діяльності, як-от «саморегуляція», «життєстійкість», «відповідальність», «свобода», «сила волі», «цілеспрямованість». Третій фактор – «самореалізованість» поєднує характеристики, що вказують на реалізацію особистістю самостійного стилю життя, як-от «позитивна самооцінка»,

«самовдосконалення», «непідлеглість», «впевненість у собі», «допитливість», «творчість», «самопізнання».

Психометричні якості означеної методики перевірено автором на надійність/внутрішню узгодженість, конструктивну валідність, ретестову надійність всієї шкали та її частин. Результати перевірки методики на валідність і надійність засвідчили про її придатність до подальшого використання у дослідженнях як самостійного діагностичного інструмента. [77]

Застосування на формувальному етапі емпіричного дослідження методики Б. і Дж. Уайнхолдів/ B. Weinhold & J. Weinhold (The Codependency Self-Inventory Scale, CSIS [194]), дало змогу визначити рівень схильності особистості до міжособистісної залежності. Поведінковий репертуар міжособистісної залежності розширено завдяки урахуванню трьох основних її варіантів – контрзалежності, незалежності, залежності. Таку емпіричну модель було застосовано, приміром, у дослідженнях М. Жидко [41]. Співзалежність, контрзалежність, незалежність особистості – є основними етапами розвитку її власного «Я» на шляху становлення повноцінної незалежності, взаємозалежності і самостійності. Американський варіант методики адаптовано і унормовано для української вибірки рядом вітчизняних дослідників – І. Гуртовою, О. Кочаряном, Н. Смахтіною, Є. Фроловою [58; 59; 60; 110; 111]. Створено також психометричний паспорт цієї методики і підтверджено високий рівень значущості основних її психометричних показників – критеріальної і змістової валідності, надійності, диференціальної потужності, що засвідчило обґрунтованість і коректність застосування опитувальника. Б. Уайнхолда для діагностики рівня міжособистісної залежності-незалежності на українській вибірці. Межі рівнів залежності особистості для вітчизняної вибірки визначено за j-критерієм інформаційної міри Кульбака, що дало змогу встановити величину порогового діагностичного коефіцієнту наявності залежності, незалежності, контрзалежності у досліджуваних осіб. Стандартизацію даних здійснено як для чоловічої, так і для жіночої вітчизняної субпопуляції.

В ході дослідження застосовано методику вивчення вольової організації особистості, оскільки однією з важливіших особливостей особистості, пов'язаних

із здійсненням усвідомленого вибору і самостійною постановкою особистісних цілей, а також прийняттям рішення щодо їх реалізації є здатність до цілепокладання, ціннісно-сміслова і операційна організація діяльності. Тобто показники рівня вольової організації особистості засвідчують про здатність досліджуваного усвідомлювати та визначати для себе цілі, засоби та способи їх досягнення. Вимірювання показників відбулося за вісьмома шкалами, як-от 1) ціннісно-сміслова організація особистості, 2) організація діяльності, 3) рішучість, 4) наполегливість, 5) самовладання, 6) самостійність, 7) щирість, 8) загальний показник вольової організації особистості.

Шкала «Ціннісно-сміслова організація особистості» розкриває систему морально-етичних та особистісних цінностей особистості на конкретному етапі її розвитку, особливості смисложиттєвих орієнтацій, рівень організованості своєї діяльності, усвідомлення відповідності власної активності ціннісним і розумовим орієнтирам. Шкала «Організація діяльності» характеризує здатність особистості структурувати свою діяльність, вибудовувати пріоритети для своїх вчинків. Показники шкали «Рішучість» вказують на здатність особистості до самостійного вибору і реалізації у заданих умовах оптимальних варіантів поведінки. Шкала «Наполегливість» визначає рівень стійкості рішень, прийнятих особистістю щодо здійснення власної активності. Шкала «Самовладання» характеризує властивість особистості контролювати свою поведінку у критичних ситуаціях. Шкала «Самостійність» розкриває ступінь незалежності особистості від впливів оточення, а також характеризує рівень її компетентності для досягнення поставленої мети.

Отже, розроблена програма емпіричного дослідження, а також добір релевантного психологічного інструментарію, застосовано нами для вивчення гендерних особливостей розвитку самостійності особистості юнацького віку.

2.2. Психологічні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці

Для вирішення основних завдань дисертаційного дослідження здійснено вивчення ціннісно-сміслових корелятив самостійності і несамостійності особистості в юнацькому віці.

На цьому етапі дослідження одержані експериментальні дані дали змогу проаналізувати індивідуальні судження респондентів про феномени самостійності і несамостійності особистості – як її протилежної, крайньої на загальному континуумі характеристики. Нами розроблено і застосовано авторську методику «Судження про самостійність» (СПС). За допомогою цієї методики і на підставі результатів контент-аналізу відповідей досліджуваних вдалося визначити важливі характеристики самостійності/несамостійності особистості юнацького віку. Процедурою здійснення методики СПС передбачалося виявлення семантичних одиниць, еквівалентних, на думку досліджуваних, поняттям «самостійність» і «несамостійність» особистості. Порядком виконання опитування передбачалося надання учасниками необмеженої кількості дефініцій, що описують поняття самостійності/несамостійності. Кількісний розподіл суміжних понять – семантичних одиниць аналізу, дав змогу виділити низку ознак та їх взаємозв'язків, характерних для самостійної і несамостійної особистості з урахуванням гендерного аспекту розгляду цього питання. Семантичними одиницями контент-аналізу слугували висловлювання, що описували специфічні процеси, стани, риси, властивості самостійної/несамостійної особистості. Ці семантичні одиниці розкривають особливості ціннісно-сміислової сфери особистості, тобто таку її динамічну і функціональну систему, що формує смисли, цілі життєдіяльності і регулює способи їх досягнення. Процедура підрахунку ціннісно-сміслових одиниць відбувалася шляхом класифікації виділених текстових сполучень і кількісної оцінки смислових категорій. Квантифікаційна обробка текстового матеріалу дала змогу визначити і узагальнити еквівалентні категорії, перевести їх у кількісні показники, що використовувались у подальшому емпіричному

дослідженні для систематизації й інтерпретації одержаних результатів. Для обробки й інтерпретації результатів було побудовано категоріально-класифікаційну матрицю, а також створено узагальнюючі таблиці даних, що відображають ранг смислових корелятив у варіаційному ряду, кількість виборів цих корелятив респондентами та їх відсоткова частка. Загальна кількість опрацьованих елементів, сформованих на основі одержаних відповідей опитуваних і підданих усебічному аналізу, становила 965 семантичних одиниць.

У результаті проведеного емпіричного дослідження, сегментовано і виокремлено тотожні поняття, еквівалентні поняттям «самостійність» і «несамостійність». З цією метою було проаналізовано 186 відповідей респондентів. Так, серед найбільш уживаних у відповідях респондентів смислових корелятив поняття «самостійність», виявлено такий його семантичний еквівалент як «уміння/здатність ухвалювати та виконувати рішення самому» – вміння приймати і реалізовувати правильні для себе рішення, коли, наприклад, за висловлюваннями респондентів, «твої дії чи думки, повністю належать тобі, і ти самостійно приймаєш ті чи інші рішення». Цей семантичний конструкт виявлено у 22,05% відповідей респондентів, висловлених під час опитування, і посідає перше рангове місце. На другому ранговому місці – «незалежність» або здатність володіти своїм життям; можливість бути незалежним від інших; мати власне бачення щодо свого життя; приміром, це «коли твої дії чи думки, повністю належать тобі, і ти самостійно приймаєш ті чи інші рішення», що складає 20,44% серед усіх відповідей респондентів. На третьому місці у варіативному ряду – «відповідальність» – здатність відповідати за всі свої дії самому або, приміром, «коли ти сам відповідаєш за свої вчинки і можеш взяти на себе відповідальність за той чи інший вчинок»; відповідальність особистості за саму себе; уміння брати на себе відповідальність за себе – 18,81% відповідей. На четвертому ранговому місці серед смислових корелятив поняття «самостійності» – «уміння/здатність вирішувати проблеми» – спроможність вирішувати проблеми самому, здатність забезпечити власні потреби самостійно; покладатися на себе у вирішенні проблем – 8,60% відповідей респондентів. До того ж, п'ятий ранг посідає такий семантичний еквівалент

самостійності особистості, як «здатність/можливість дбати про себе, забезпечувати себе» – повне забезпечення власних потреб своїми силами; здатність прожити самостійно; забезпечувати себе без допомоги інших; вміння потурбуватися про себе самому – 6,45% відповідей.

Серед інших смислових одиниць, що дають змогу описати семантичний простір, дотичний до розкриття поняття «самостійність» особистості визначено такі як-от «уміння/здатність здійснювати дії самому» – вміння діяти самостійно без сторонньої допомоги; діяти незалежно від думки інших – 5,37%; «самореалізація» – вміння власними силами реалізуватися у суспільства та мати свої погляди на будь-яку ситуацію; мати можливість втілювати в життя свої ідеї, незважаючи на думку інших – 4,83%; «свобода вибору» – можливість вибору самостійних вчинків; усвідомлення відповідальності за власні дії, на основі власного вибору; здатність робити вибір і діяти, незалежно від поглядів інших – 4,30%.

Окрім того, слід зазначити про наявність у семантичному просторі особистості ще й таких ціннісно-смислових корелятивів самостійності, а саме «цілеспрямованість» – здатність самому ставити цілі та виконувати їх самостійно; ставити собі цілі і досягати їх самому; прагнення до поставленої мети, підпорядкованість їй дій і думок – 2,69% відповідей респондентів; «самоконтроль» – уміння самому контролювати себе, свої дії, поведінку – 2,15%; «упевненість в собі» – усвідомлення своїх можливостей, переконання у правильності своїх дій – 1,61% відповідей; «дорослість» – відсутність інфантильності, наявність дорослих поглядів на життя, змужнілість – 1,08%; «спокій» – уміння володіти собою, витримка, урівноваженість, – 0,54%; «вміння визнавати і виправляти помилки» – вважати можливим і нормальним робити і виправляти помилки, відверто їх визнавати – 0,54%; «вміння оцінювати ситуацію» – робити адекватні висновки про перебіг ситуації, уміння визначати її суть, характер і значення – 0,54% відповідей респондентів (див. табл. 2.2.2).

Таблиця 2.2.2

Ціннісно-сміслові кореляти поняття «Самостійність»

N=164

Ранг	Ціннісно-сміслові кореляти поняття «Самостійність»	Кількість відповідей респондентів	Частка (у%)
1	Уміння/здатність ухвалювати рішення самому	41	22,05
2	Незалежність	38	20,44
3	Відповідальність	35	18,81
4	Уміння/здатність вирішувати проблеми	16	8,60
5	Здатність/можливість дбати про себе, забезпечувати себе	12	6,45
6	Уміння/здатність здійснювати дії самому	10	5,37
7	Самореалізація	9	4,83
8	Свобода вибору	8	4,30
9	Цілеспрямованість	5	2,69
10	Самоконтроль	4	2,15
11	Упевненість в собі	3	1,61
12	Дорослість	2	1,08
13	Спокій	1	,54
13	Вміння визнавати і виправляти помилки	1	,54
13	Вміння оцінювати ситуацію	1	,54
Усього:		186	100,00

Для більш повного розуміння смислу поняття «самостійність» особистості, проаналізовано її протилежний полюс – «несамостійність». З цією метою було піддано аналізу 164 відповіді респондентів. Серед основних смислових корелятів поняття «несамостійність» визначається «залежність» особистості від когось/чогось під час прийняття рішень і вирішення нею своїх проблем; виконання особою волі, дій інших; знаходження під впливом думок і поглядів сторонніх осіб; залежність від допомоги інших осіб – перше рангове місце або 28,05% відповідей респондентів. На другому ранговому місці виявлено такий семантичний конструкт як «неможливість ухвалювати рішення самому», коли, за висловлюванням респондентів, за людину все вирішують інші і в неї немає права висловлювати свої думки, немає змоги приймати рішення, діяти, здійснювати вчинки самостійно – 17,07% від усіх відповідей опитуваних. На третьому ранговому місці – «безпорадність» або неможливість подбати про себе без сторонньої допомоги, відсутність навички самостійного вирішення життєвих ситуацій, страх зробити щонебудь самому – 14,63% відповідей респондентів. Четверте рангове місце належить такому смислому кореляту, як «нездатність діяти самому». Серед відповідей

респондентів, які було віднесено до цього семантичного конструкту, визначено, приміром, такі: просити когось зробити за тебе те, що можна зробити самому; за тебе роблять і вирішують інші; коли людина не може зробити нічого без допомоги інших – 9,76%. На п'ятому ранговому місці – «безвідповідальність», що визначається респондентами як байдуже ставлення до своєї справи; неможливість взяти на себе відповідальність за своє життя; перекидати відповідальність на когось, не виконувати свої обіцянки; перекладати відповідальність за власне життя на третю особу; нездатність брати на себе відповідальність за власні вчинки, рішення і складає 7,93% відповідей.

Серед інших ціннісно-сміслових корелятивів несамостійності особистості відзначається «невпевненість», що характеризується досліджуваними як вагання, нерішучість у діях і вчинках; невпевненість у власних думках; страх зробити щось самому – 6,71% відповідей. До того ж, зауважимо про наявність у загальному контенті таких смислових корелятивів несамостійності, як «недостатній самоконтроль, переважання зовнішнього контролю» – це, на думку респондентів, виявляється коли рішення приймають замість тебе; коли люди беруться за справу та не доводять її до кінця; схильність до зовнішнього впливу, некритичне сприйняття порад інших; коли людина не контролює себе або потребує порад з боку інших щодо вирішення певної проблеми чи здійснення якоїсь дії; коли дії чи думки належать іншим особам – складає 6,09% відповідей респондентів. Доповнюють семантичний простір поняття несамостійності особистості такі смислові одиниці, як-от «нездатність робити вибір» як неспроможність зробити вибір або відсутність вибору для здійснення самостійних вчинків – 3,66%; «слабкість, інфантилізм» як характеристика несформованої особистості чи неможливість подбати про себе – 2,44%; «нездатність дбати про себе, забезпечувати себе» як залежність від матеріального становища інших, потреба у всебічній допомозі – 2,44%; «некритичне сприйняття інших» – некритичне сприйняття думок і порад інших – 0,61%; «безініціативність, байдужість» – нездатність діяти за внутрішнім спонуканням, апатичне ставлення до своєї справи – 0,61% (див. табл. 2.2.3).

Таблиця 2.2.3

Ціннісно-сміслові кореляти поняття «Несамостійність» N=181

Ранг	Ціннісно-сміслові кореляти поняття «Несамостійність»	Кількість відповідей респондентів	Частка (у%)
1	Залежність	46	28,05
2	Неможливість ухвалювати рішення самому	28	17,07
3	Безпорадність	24	14,63
4	Нездатність діяти самому	16	9,76
5	Безвідповідальність	13	7,93
6	Невпевненість	11	6,71
7	Недостатній самоконтроль/зовнішній контроль	10	6,09
8	Нездатність робити вибір	6	3,66
9	Слабкість, інфантилізм	4	2,44
9	Нездатність дбати про себе, забезпечувати себе	4	2,44
11	Некритичне сприйняття інших	1	,61
11	Безініціативність, байдужість	1	,61
Усього:		164	100,00

Судження про самостійність особистості розкрито також на підставі результатів аналізу міркувань опитуваних з приводу того, що означає «Бути самостійною людиною» або «Бути несамостійною людиною». Одержані дані було сегментовано і вичленено тотожні поняття – смислові кореляти, що відповідають такому семантичному конструкту, як «Бути самостійною людиною». У такий спосіб проаналізовано 181 відповідь респондентів.

Серед смислових корелятів семантичного конструкту «Бути самостійною людиною» найбільш широке застосування – перше рангове місце – має «відповідальність» або, як зазначено у відповідях респондентів, це – здатність особистості нести відповідальність за своє життя та його наповнення; нести відповідальність за всі свої вчинки самому; самому відповідати за своє життя, не перекладаючи відповідальність на інших; нести відповідальність за наслідки вчиненого вибору; вміти відповідати за себе, своє життя і дії; брати на себе відповідальність; відповідати самому за себе – 22,09% відповідей респондентів. Друге рангове місце серед еквівалентів семантичного конструкту «Бути самостійною людиною» посідає «уміння/здатність ухвалювати рішення» – уміння приймати рішення самому, а не іншими особами; приймати власні рішення, від

яких залежить твоє життя; приймати рішення, які позитивно вплинуть на тебе; приймати власні рішення і досягати поставленої мети; приймати розумні рішення без зайвого втручання інших – 17,68% відповідей. На третьому ранговому місці – «незалежність» особистості, що характеризується респондентами як уміння існувати без опіки з боку інших; бути незалежним від сторонніх; знати, що ти незалежний; не залежати ні в чому, ні від кого, ні у прийнятті рішень, ні в свободі дій; мати незалежну від інших думку; бути залежним лише від себе – 14,37% відповідей. На четвертому місці – «уміння/здатність вирішувати проблеми» – вирішувати питання, спираючись на власні сили, незважаючи на чужу думку; вирішувати свої проблеми власними силами; здатність вирішувати та діяти самому – 12,71% відповідей респондентів. П'яте місце – «здатність/можливість дбати про себе, забезпечувати себе» – будувати своє життя самому, думати наперед як забезпечити своє буття; робити те, що за тебе робили батьки в твоєму дитинстві; існувати без чужої опіки; повністю забезпечувати себе; зуміти забезпечити себе всім необхідним у житті; вміти визначати свої потреби і задовольняти їх; вміти доглядати не тільки за собою, але й за найближчим оточенням – 10,49% відповідей респондентів.

Окрім того, серед основних семантичних корелятивів визначається «самореалізація» як реалізація особистістю свого потенціалу. На думку досліджуваних, межі досконалості людини не існує, тому що людина навчається все своє життя; має свій світогляд і погляди. Така людина уміє аналізувати свої дії; володіє стійким характером; обирає для себе правильний шлях, а також має бути окремою особистістю і мати власне життя, роботу, хобі, захоплення; знає чого вона хоче від себе; творить своє життя власноруч – 7,19% відповідей опитуваних.

З поміж основних ціннісно-сміслових корелятивів семантичного конструкту «Бути самостійною людиною» слід також зазначити «упевненість в собі», що, на думку досліджуваних, означає бути впевненим у своїх рішеннях; робити так, як вважаєш за потрібне; мати внутрішню впевненість у власних діях; впевнено оцінювати себе як особистість – 6,08% відповідей. Серед іншого можна виокремити «цілеспрямованість» особистості, на думку опитуваних, це – вміння ставити цілі і

їх досягати; досягати своїх цілей власними способами і можливостями; здатність самому ставити свої цілі і самому їх досягати – 2,77% відповідей. До того ж, визначається «свобода вибору» – можливість здійснення вільного вибору; врахування наслідків вільного вибору; важливість самостійного прийняття рішення і свободи дій; відсутність втручання у свій вибір – 2,20% відповідей. Важливими для розуміння семантичного конструкту «Бути самостійною людиною» є такі ціннісно-сміслові кореляти, як-от «самоконтроль» – уміння контролювати свою поведінку самому, контролювати та планувати своє життя, не бути контрольованим з боку інших, контролювати себе самого – 2,20% відповідей респондентів; «вміння визнавати і виправляти помилки» – приймати свої помилки та робити висновки, визнавати помилки у вчинках, не боятися помилок при виконанні складних завдань – 1,66% відповідей; «вміння оцінювати ситуацію» – вміти оцінювати позитивні та негативні сторони ситуації – 0,56% відповідей респондентів (див. табл. 2.2.4).

Таблиця 2.2.4

**Ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту
«Бути самостійною людиною»**

N=181

Ранг	Ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту «Бути самостійною людиною»	Кількість відповідей респондентів	Частка (у%)
1	Відповідальність	40	22,09
2	Уміння/ здатність ухвалювати рішення	32	17,68
3	Незалежність	26	14,37
4	Уміння/ здатність вирішувати проблеми	23	12,71
5	Здатність/можливість дбати про себе, забезпечувати себе	19	10,49
6	Самореалізація	13	7,19
7	Упевненість в собі	11	6,08
8	Цілеспрямованість	5	2,77
9	Свобода вибору	4	2,20
9	Самоконтроль	4	2,20
11	Вміння визнавати і виправляти помилки	3	1,66
12	Вміння оцінювати ситуацію	1	,56
	Усього:	181	100,00

Подальший аналіз даних емпіричного дослідження дав змогу з'ясувати основні смислові кореляти семантичного конструкту «Бути несамоствійною людиною». З цією метою було піддано аналізу 186 відповідей респондентів на

поставлене під час опитування запитання.

До особливостей семантичної структури конструкту «Бути несамостійною людиною» відносимо домінування таких складових загального контенту, як-от перше рангове місце посідає «безпорадність» – неспроможність своїми силами впоратись з труднощами, потреба в допомозі, підтримці, безпомічність; намагання не думати ні про що, покладатися на інших; не відмовлятися без постійної допомоги; мати постійну потребу в порадах чи настановах; покладатися на когось; не знати як допомогти собі; незмога жити, покладаючись на себе – 23,66% відповідей опитуваних. На другому місці – «залежність» – схильність покладатися на інших, залежати від думки оточуючих; жити так, як тобі скажуть; знаходитись під впливом інших; залежати від когось, слідувати думкам і рішенням інших; жити думками та рішеннями інших; підпорядковуватися іншим в думках і діях – 18,28% відповідей досліджуваних. На третьому місці серед основних ціннісно-сміслових корелятивів – «нездатність ухвалювати рішення самому» – жити думками та рішеннями інших; намагання вирішити свої проблеми за допомогою інших; невміння вирішувати питання без допомоги інших; нездатність приймати рішення самотужки; потребувати допомоги у прийнятті рішень, вирішенні проблем; жити рішеннями інших – 10,76% відповідей респондентів. Четверте місце серед досліджуваного контенту посідає конструкт – «нездатність діяти самому» – роботи все що тобі скажуть, не прислуховуючись до себе; чекати на допомогу інших, при цьому нічого не робити; коли ти не можеш виконати певного завдання, а за тебе це робить хтось інакший; коли твої проблеми, як правило, розв'язує хтось другий; перекладати справи на інших – 10,22% відповідей опитуваних. П'яте місце займає «невпевненість» – вагатися у всьому; виявляти нерішучість; невміння бути впевненим в своїх силах; невіра у своїх сили та навички; нерішучість, викликана недостатньою кількістю знань або досвіду; незмога жити, покладаючись на себе – 9,14% відповідей.

Визначено і проаналізовано також такі ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту «Бути несамостійною людиною», як-от «безініціативність, байдужість» – пасивність у будь-яких діях; небажання

планувати свої дії; не замислюватися над тим як жити далі; не думати ні про що; бездіяльність; відсутність власних поглядів; не ставити собі цілі і не досягати їх; відмовлятися від своїх цілей – 8,07% відповідей респондентів. «Безвідповідальність» – намагання перекладати відповідальність на інших; безвідповідальність за свої вчинки; не відповідати за власне життя і вчинки; перекладати справи на інших; не виконувати свої обов'язки та не брати відповідальність за самого себе; боязкість брати відповідальність на себе – 7,53% відповідей досліджуваних. «Нездатність дбати про себе, забезпечувати себе» – невміння забезпечити себе, нездатність заробляти; покладатися в фінансовому плані на іншу людину; відсутність змоги забезпечувати себе; не володіти базовими вміннями для життя; жити за рахунок батьків – 4,30% відповідей опитуваних. «Недостатній самоконтроль/зовнішній контроль» – батьки контролюють де тобі навчатись, в чому ти підеш на навчання і чи зможеш ти виконати ту чи іншу роботу; діяти під впливом зовнішніх чинників; боятися зробити щось в житті без контролю певних людей (батьків); знаходитися під контролем, під впливом чужої волі – 3,22% відповідей респондентів. «Слабкість, інфантилізм» – дитяче бачення світу, лінощі, небажання самовдосконалюватися; невміння сприймати себе як особистість; небажання працювати над собою – 2,68% відповідей досліджуваних. «Некритичне сприйняття інших» – невміння розрізняти власну і нав'язану думку; необґрунтоване знаходження під впливом інших; неаргументоване намагання покладатися на досвід інших – 1,61% відповідей респондентів. «Нездатність робити вибір» – керуватися вибором, зробленим кимось іншим – 0,53% відповідей (див. табл. 2.2.5).

Таблиця 2.2.5

**Ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту
«Бути несамостійною людиною»**

N=186

Ранг	Ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту «Бути самостійною людиною»	Кількість відповідей респондентів	Частка (у%)
1	Безпорадність	44	23,66
2	Залежність	34	18,28
3	Нездатність ухвалювати рішення самому	20	10,76
4	Нездатність діяти самому	19	10,22
5	Невпевненість	17	9,14
6	Безініціативність, байдужість	15	8,07
7	Безвідповідальність	14	7,53
8	Нездатність дбати про себе, забезпечувати себе	8	4,30
9	Недостатній самоконтроль/зовнішній контроль	6	3,22
10	Слабкість, інфантилізм	5	2,68
11	Некритичне сприйняття інших	3	1,61
12	Нездатність робити вибір	1	,53
Усього:		186	100,00

Судження про самостійність особистості розкрито також в ході аналізу відповідей респондентів відносно самооцінки власних якостей під час написання коротких нарисів на тему «Я можу охарактеризувати себе як самостійну/несамостійну людину, тому що...». Сегментовано і виділено тотожні поняття, еквівалентні такому семантичному конструкту, як-от «Я – самостійна людина» і «Я – несамостійна людина». На цьому етапі емпіричного дослідження проаналізовано 153 відповіді респондентів і на підставі цього створено категоріально-класифікаційну матрицю його результатів.

Експериментальну вибірку (N=114) було розподілено на три окремі групи, де до першої групи «самостійних» віднесено 78,94% опитуваних, тих, хто охарактеризував себе «самостійною людиною» (90 відповідей); до другої групи – 10,53% «несамостійних», які вважають себе «несамостійною людиною» (12 відповідей); до третьої групи – «невизначених» – віднесено 10,53% тих, хто не зміг однозначно оцінити себе ні як самостійну, ні як несамостійну людину (12 відповідей) (див. рис. 2.2.1).

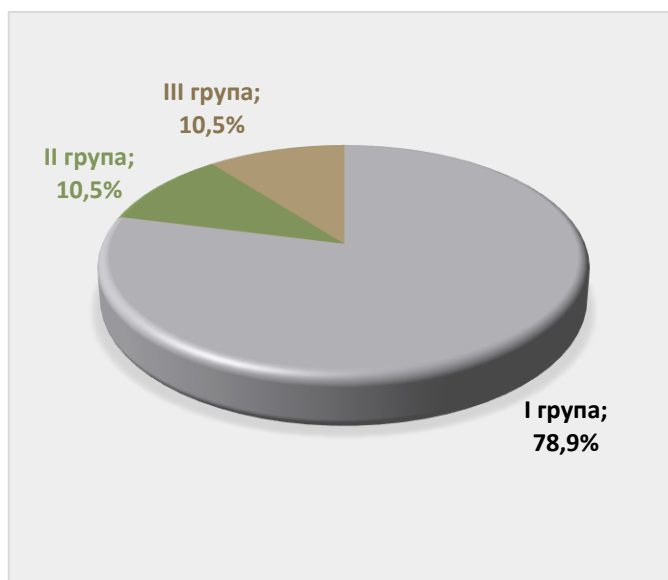

Рис. 2.2.1. Розподіл досліджуваних на групи «самостійних», «несамостійних» і «невизначених»

Примітки: I група – «самостійні»; II група – «несамостійні»; III група – «невизначені»

Так, у першій групі досліджуваних – «самостійних» – основними ціннісно-смісловими корелятами семантичного конструкту «Я – самостійна людина» на першому ранговому місці визначено «відповідальність». Приклади висловлювань: можу назвати себе самостійною людиною, тому що беру на себе відповідальність; я відповідальна, можу самостійно приймати рішення і відповідати за них; мій життєвий досвід дозволяє усвідомлювати, що я член суспільства і несу відповідальність за свої вчинки; я відповідаю за свої дії, слова, вчинки; можу відповісти за те, що зробила, не перекладаючи на когось провину; беру відповідальність за свій вибір – 20,27% відповідей респондентів. На другому ранговому місці серед переважних ціннісно-сміслових корелятів – «уміння/здатність ухвалювати рішення самому» – приміром, вмію приймати рішення самостійно; ухвалюю рішення сама, враховуючи власні потреби і бажання; маю здатність приймати рішення, будувати цілі без сторонньої допомоги – 18,96% відповідей досліджуваних. На третьому ранговому місці – «уміння/здатність здійснювати дії самому» – серед висловлювань респондентів можна виокремити, наприклад, такі: я самостійна тому, що всі свої дії здійснюю сама без чийось порад та чийсь допомоги; я вважаю себе самостійною, тому що я здатна діяти самостійно;

виконую свої обов'язки; я сама будую своє життя; сама досягаю поставлених цілей; уміння ставити цілі та досягати їх – 13,73% відповідей респондентів. На четвертому ранговому місці серед досліджуваного контенту – «здатність/можливість дбати про себе, забезпечувати себе» – приміром, це такі висловлювання, як: можу охарактеризувати себе як самостійну людину, тому що забезпечую себе сама; можу забезпечити собі своє життя; маю свою точку зору, та можу самостійно себе забезпечувати; вмію зробити комфортним своє життя і життя іншої людини без сторонньої допомоги; можу самостійно піклуватись про інших – 12,42% відповідей респондентів. На п'ятому місці відзначається «уміння/здатність вирішувати проблеми» – для прикладу наведемо такі висловлювання, як: звикла вирішувати проблеми самостійно; всі свої питання я вирішую сама – 10,46% відповідей опитуваних.

До того ж, важливими для розуміння і подальшого аналізу семантичного конструкту «Я – самостійна людина» стали такі ціннісно-сміслові кореляти, як-от «незалежність» – наприклад, залежність тільки від себе; я доросла, незалежна ні від кого людина; я самостійна людина, тому що я навчилась не бути залежною від когось або від чогось; маю свою окрему точку зору – 8,49% відповідей досліджуваних. «Самоконтроль, самокерування» – серед міркувань опитуваних визначаються такі, як: свої вчинки я докорінно контролюю сама; я повністю контролюю свої дії; в змозі сама контролювати своє життя; мене не потрібно контролювати; своїми думками, діями керую лише я – 4,58% відповідей респондентів. Серед іншого вирізняються «свобода вибору», варіанти відповіді: я вільний в своєму виборі, діях і думках; роблю вибір у своєму житті сама; я можу охарактеризувати себе як самостійну людину, тому що я сам вибрав те, чим я хочу займатися усе життя – 3,36% відповідей респондентів. «Самореалізація, самовиховання» – можу охарактеризувати себе як людину, яка виховує себе; працюю над своїми мріями; намагаюся розвиватися; завжди є куди рости – 2,61% відповідей опитуваних. «Вміння визнавати і виправляти помилки», приклади висловлювань: якщо щось піде не так, намагаюся зробити висновки і змінити хід дій; намагаюся вчитися не тільки на своїх помилках, а також і на помилках інших;

докладаю зусиль для того, щоб приймати поразки та аналізувати їх – 2,61% відповідей досліджуваних. «Вміння оцінювати ситуацію» – намагаюсь усвідомлювати ситуацію, оцінювати її – 1,31% відповідей респондентів. «Цілеспрямованість» – в мене є своя мета, яку я хочу досягти, яку я самотужки обрав і знаю, що для цього треба робити – 0,65% одержаних відповідей. «Дорослість» – я доросла людина – 0,65% одержаних відповідей опитуваних (див. табл. 2.2.6).

Таблиця 2.2.6

**Ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту
«Я – самостійна людина»
(I група досліджуваних – «самостійні»)**

N=153

Ранг	Ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту «Я – самостійна людина»	Кількість відповідей респондентів	Частка (у%)
1	Відповідальність	31	20,27
2	Уміння/здатність ухвалювати рішення самому	29	18,96
3	Уміння/здатність здійснювати дії самому	21	13,73
4	Здатність/можливість дбати про себе, забезпечувати себе	19	12,42
5	Уміння/здатність вирішувати проблеми	16	10,46
6	Незалежність	13	8,49
7	Самоконтроль, самокерування	7	4,58
8	Свобода вибору	5	3,26
9	Самореалізація, самовиховання	4	2,61
9	Вміння визнавати і виправляти помилки	4	2,61
11	Вміння оцінювати ситуацію	2	1,31
12	Цілеспрямованість	1	,65
12	Дорослість	1	,65
Усього:		153	100,00

В ході емпіричного дослідження проаналізовано ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту «Я – несамотійна людина», властиві для другої групи досліджуваних – «несамотійних». У цьому контексті опрацьовано 47 відповідей респондентів. Серед найбільш вагомих корелятів несамотійності, визначених в ході опитування – «залежність» особистості, що, за висловлюваннями учасників дослідження, означає, приміром, таке: наявність фінансової та емоційної залежності від іншої людини, невіміння знаходити ресурс самотійності в самому собі; відсутність цілковитої залежності від самого себе; необхідність, у деяких

випадках, виконувати те, чого хочуть інші – 34,04% відповідей респондентів. «Нездатність ухвалювати рішення самому» – наприклад, мені легше, коли все вирішують за мене; важко приймати якісь рішення; важко самостійно приймати рішення відносно багатьох життєвих питань – 29,78% відповідей. З-поміж основних корелятив несамостійності досліджуваних другої групи визначається також «нездатність дбати про себе, забезпечувати себе» – до прикладу, серед висловлювань респондентів вирізняються такі: досі живу за рахунок батьків; не можу на даний момент забезпечувати свої потреби – 27,66% відповідей опитуваних. У цьому сенсі слід зазначити також про «безпорадність» особистості – приміром, потребую допомоги або поради з боку інших; багато чого я не можу робити самотужки – 4,26% відповідей та «невпевненість у собі» – наприклад, впевненості в мене немає і досі – 4,26% відповідей опитуваних (див. табл. 2.2.7).

Таблиця 2.2.7

**Ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту
«Я – несамостійна людина»
(II група досліджуваних – «несамостійні»)**

N=47

Ранг	Ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту «Я – несамостійна людина»	Кількість відповідей респондентів	Частка (у%)
1	Залежність	16	34,04
2	Нездатність ухвалювати рішення	14	29,78
3	Нездатність дбати про себе, забезпечувати себе	13	27,66
4	Безпорадність	2	4,26
4	Невпевненість у собі	2	4,26
Усього:		47	100,00

В ході емпіричного дослідження проаналізовано ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту «Я – самостійна і водночас несамостійна людина», характерні для третьої групи досліджуваних – «невизначених». Порівняльному аналізу, з цією метою, було піддано 48 змістових одиниць, одержаних на підставі проведеного опитування осіб юнацького віку, які не змогли дати однозначну відповідь щодо своєї «самостійності» чи «несамостійності».

Узагальнення одержаних результатів дало підстави стверджувати, що основні ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту «Я – самостійна і водночас несамостійна людина» розкривають його дихотомічний характер і

засвідчують про поєднання в одному конструкті полярних характеристик особистості. Виявом цього є наявність у контенті, з одного боку, корелята «уміння/здатність ухвалювати рішення самому» (25,00% відповідей респондентів), а з іншого – «нездатність ухвалювати рішення самому» (14,58% відповідей). Корелят «уміння/здатність здійснювати дії самому» (6,25% відповідей) поєднується в одному семантичному просторі із корелятом «невпевненість у собі» (6,25% відповідей); а «здатність дбати про себе, забезпечувати себе» (4,17% відповідей) із корелятом «нездатність дбати про себе, забезпечувати себе» (12,50% відповідей). До того ж, корелят «незалежність» (4,17% відповідей) знаходиться в одному семантичному просторі з корелятом «залежність» (22,92% відповідей). Теж саме можна стверджувати щодо корелятів «відповідальність» (2,08% відповідей) і «безвідповідальність» (2,08% відповідей) (див. табл. 2.2.8).

Таблиця 2.2.8

**Ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту
«Я – самостійна і водночас несамостійна людина»
(III група досліджуваних – «невизначені»)**

Ранг	Ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту «Я – самостійна і водночас несамостійна людина»						
	Кореляти самостійності	Кількість відповідей	Частка (у%)	Ранг	Кореляти несамостійності	Кількість відповідей	Частка (у%)
1	Уміння/здатність ухвалювати рішення самому	12	25,00	1	Залежність	11	22,92
2	Уміння/здатність здійснювати дії самому	3	6,25	2	Нездатність ухвалювати рішення самому	7	14,58
3	Здатність дбати про себе, забезпечувати себе	2	4,17	3	Нездатність дбати про себе, забезпечувати себе	6	12,50
4	Незалежність	2	4,17	4	Невпевненість у собі	3	6,25
5	Відповідальність	1	2,08	5	Безвідповідальність	1	2,08
Усього:						48	100,00

У цьому контексті наведемо декілька висловлювань досліджуваних. Приміром, таке: «Я завжди самостійно вирішую свої проблеми, несамостійною людиною можу назвати себе тому, що потребую інколи порад і раджуся з приводу

певної ситуації з іншими». Або, акцентуємо увагу ще й на таких міркуваннях респондентів: «Я можу охарактеризувати себе як самостійну людину частково, тому що деякі з рішень я не можу ухвалювати сама, мені потрібно радитись з батьками або друзями». «Я не можу назвати себе повністю самостійною людиною, адже фінансово я залежу від батьків, проте мої рішення є абсолютно самостійними, хоча іноді я і звертаюсь за порадою до батьків чи друзів». «Не можу охарактеризувати себе як самостійну людину, бо багато в чому я ще звертаюся до рідних за допомогою і не можу забезпечувати себе». «Можу назвати себе частково несамостійним, тому що маю виконувати в деяких випадках те, чого хочуть батьки». «Я самостійний – бо я можу приймати власні рішення, дбати про себе; несамостійний – бо я ще потребую підтримки батьків». «Я можу вирішувати свої проблеми, але іноді виявляю свою несамостійність в тих випадках, коли потрібно власноруч прийняти важливе рішення». «Мені важлива думка інших і тому дуже часто я залежу від рішень інших». «Частково я самостійна людина, тобто я можу відповідати за свої вчинки та самостійно виконувати завдання, але я також є і несамостійною людиною, тому що я ще не можу забезпечити повністю сама себе, потребую допомоги батьків». «Я можу охарактеризувати себе як самостійну людину наполовину, маю свої думки, я незалежна у поведінці від інших, але все ж фінансово я ще несамостійна». «Намагаюся бути окремою особистістю, але все ж таки іноді проявляється залежність від думки інших, страх відповідальності». «Самостійною, тому що я почуваюсь окремою особистістю, володію базовими вміннями для життя, маю певний запас знань, які успішно використовую без допомоги інших людей; несамостійною, тому що я залежу від батьків, які забезпечують мене фінансово». «Я можу охарактеризувати себе як самостійну, так і несамостійну людину, тому що я дуже нерішуча, не завжди можу покласти на себе, тому звертаюся до близьких людей по допомогу, але в той же час я можу бути і самостійною, якщо це вкрай необхідно». «Я можу охарактеризувати себе як самостійну людину, проте є доля несамостійності, коли мова йде про особисту безпеку чи вигоду». «Я можу охарактеризувати себе як несамостійну, так і самостійну людину в різних аспектах життя: я несамостійна, тому що на даний

момент я живу за рахунок своїх батьків, залежна від них, а от щодо прийняття рішення – я самостійна».

Порівняльний аналіз ціннісно-сміслових корелятив конструкту «Я – самостійна і водночас несамостійна людина» серед досліджуваних III групи – «невизначених» – засвідчив про наявність у семантичній структурі цих респондентів антитетичних змістових категорій: «уміння/здатність ухвалювати рішення самому – нездатність ухвалювати рішення самому», «здатність дбати про себе, забезпечувати себе – нездатність дбати про себе, забезпечувати себе», «незалежність – залежність», «відповідальність – безвідповідальність», «уміння/здатність здійснювати дії самому – невпевненість у власних силах».

Незважаючи на те, що досліджувані, віднесені до групи «невизначених», зазначають про свою здатність ухвалювати рішення, здійснювати дії самостійно або дбати про себе, більш властивими ним стають такі характеристики, як-от залежність від вчинків і думок інших, неспроможність ухвалювати рішення самому, забезпечувати себе, нерішучість, безвідповідальність. Таке домінування знайшло своє підтвердження внаслідок визначення «лінії тренду», завдяки чому встановлено зміщення, тенденцію до зсуву змістових категорій – ціннісно-сміслових корелятив досліджуваних означеної групи – у бік характеристик несамостійності особистості. Величина достовірності апроксимації R^2 – коефіцієнт детермінації – складає 0,1863; лінійне рівняння, застосоване для побудови «лінії тренду», має такий вираз: $y = 1,1614x - 0,5547$ (див. рис. 2.2.2).

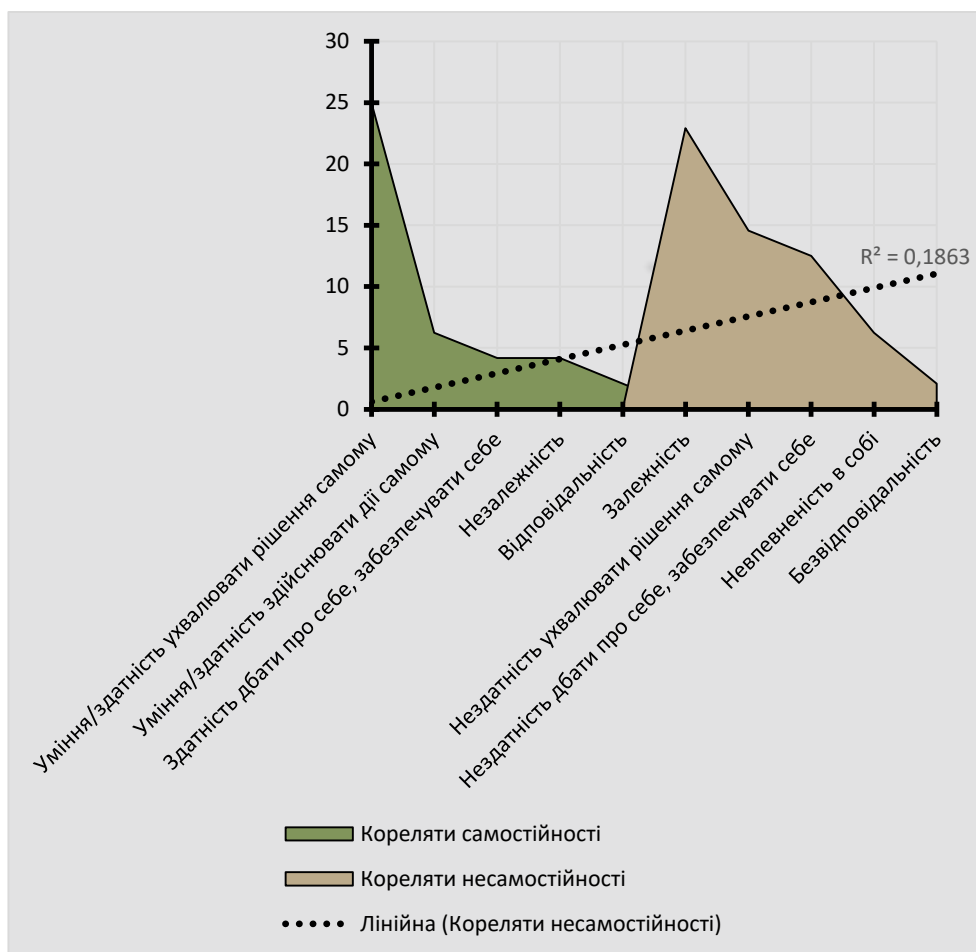

Рис. 2.2.2. Ціннісно-сміслові кореляти самостійності/несамостійності досліджуваних, віднесених до групи «невизначених» (у %)

Примітка: пунктиром позначено «лінію тренду», що вказує на зміщення ціннісно-сміслових корелятив особистості у бік характеристик несамостійності; R^2 – коефіцієнт детермінації, величина достовірності апроксимації.

Аналіз і узагальнення результатів, одержаних в ході вивчення ціннісно-сміслових корелятив *самостійності* особистості в юнацькому віці, дав змогу дійти висновків про те, що їхню семантичну структуру складають такі компоненти, як-от (1) «відповідальність», (2) «уміння/здатність ухвалювати рішення самому», (3) незалежність, (4) уміння/здатність вирішувати проблеми, (5) здатність/можливість дбати про себе, забезпечувати себе, (6) уміння/здатність здійснювати дії самому, (7) самореалізація, (8) свобода вибору, (9) самоконтроль, (10) упевненість в собі, (11) цілеспрямованість, (12) вміння визнавати і виправляти помилки, (13) дорослість, (14) вміння оцінювати ситуацію, (15) спокій (див. табл. 2.2.9, рис. 2.2.3).

Таблиця 2.2.9

**Узагальнюючі результати вивчення ціннісно-сміслових корелятивів
самостійності особистості в юнацькому віці**

Ранг	Ціннісно-сміслові кореляти поняття «Самостійність»	Кількість відповідей респондентів	Ранг	Ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту «Бути самостійною людиною»	Кількість відповідей респондентів	Ранг	Ціннісно-сміслові кореляти семантичного конструкту «Я – самостійна людина»	Кількість відповідей респондентів
1	Уміння/здатність ухвалювати рішення самому	41	1	Відповідальність	40	1	Відповідальність	31
2	Незалежність	38	2	Уміння/ здатність ухвалювати рішення	32	2	Уміння/здатність ухвалювати рішення самому	29
3	Відповідальність	35	3	Незалежність	26	3	Уміння/здатність здійснювати дії самому	21
4	Уміння/здатність вирішувати проблеми	16	4	Уміння/ здатність вирішувати проблеми	23	4	Здатність/можливість дбати про себе, забезпечувати себе	19
5	Здатність/можливість дбати про себе, забезпечувати себе	12	5	Здатність/можливість дбати про себе, забезпечувати себе	19	5	Уміння/здатність вирішувати проблеми	16
6	Уміння/здатність здійснювати дії самому	10	6	Самореалізація	13	6	Незалежність	13
7	Самореалізація	9	7	Упевненість в собі	11	7	Самоконтроль, самокерування	7
8	Свобода вибору	8	8	Цілеспрямованість	5	8	Свобода вибору	5
9	Цілеспрямованість	5	9	Свобода вибору	4	9	Самореалізація, самовиховання	4
10	Самоконтроль	4	9	Самоконтроль	4	9	Вміння визнавати і виправляти помилки	4
11	Упевненість в собі	3	11	Вміння визнавати і виправляти помилки	3	11	Вміння оцінювати ситуацію	2
12	Дорослість	2	12	Вміння оцінювати ситуацію	1	12	Цілеспрямованість	1
13	Спокій	1				12	Дорослість	1
13	Вміння визнавати і виправляти помилки	1						
13	Вміння оцінювати ситуацію	1						
Σ=186			Σ=181			Σ=153		

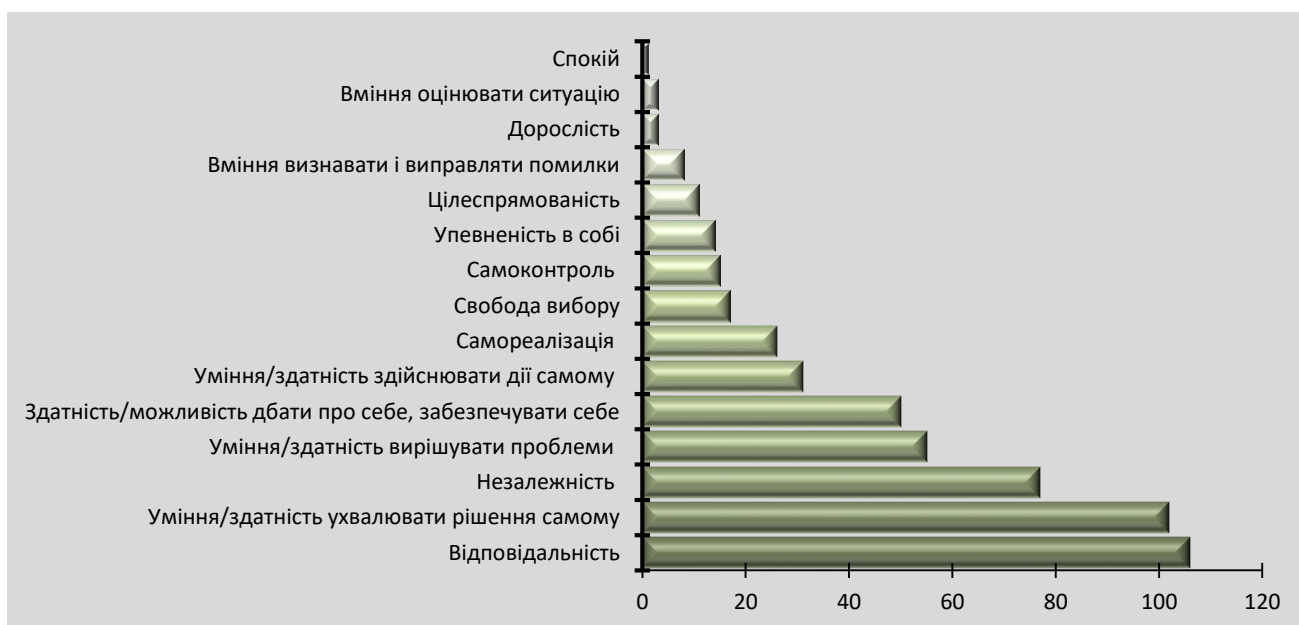

Рис. 2.2.3. Ціннісно-сміслові кореляти самостійності особистості в юнацькому віці (кількісні результати подано у змістових одиницях аналізу)

Такі результати свідчать, на нашу думку, про те, що самостійність в юнацькому віці пов'язується, насамперед, з відповідальністю як формою саморегуляції особистості, оскільки характеризує її здатність усвідомлювати, передбачати результати й наслідки своїх дій на момент їх здійснення. До того ж, роль відповідальності підвищується у цьому віці й тому, що особистість набуває здатності відповідати не лише за власні вчинки, але й за інших людей, за характер стосунків із ними. Крім того, більш осмисленими в юнацькому віці стають ставлення особистості до соціальних вимог, правил, обов'язків, моральних норм і цінностей. У цьому контексті самостійність розглядається як здатність дбати про себе і інших. Самостійність розуміється також як уміння/здатність ухвалювати рішення, вирішувати проблеми та здійснювати дії самотужки, контролювати, реалізовувати себе, діяти цілеспрямовано, що вказує на опанування особистістю своєю поведінкою, реалізацію нею усвідомленого самовпливу на власну активність. Суттєвого значення у становленні самостійності в юнацькому віці набуває також аспект вільного вибору особистості – здійснення незалежного вибору цілей, мотивів власних дій.

Аналіз і узагальнення результатів емпіричного дослідження ціннісно-

смилових корелятив *несамостійності* особистості в юнацькому віці дає змогу стверджувати про наявність у їхній семантичній структурі таких змістових категорій, як-от (1) залежність, (2) беспорядність, (3) неможливість ухвалювати рішення самому, (4) нездатність діяти самому, (5) невпевненість, (6) безвідповідальність, (7) нездатність дбати про себе, забезпечувати себе, (8) недостатній самоконтроль або зовнішній контроль, (9) безініціативність, байдужість, (10) слабкість, інфантилізм, (11) нездатність робити вибір, (12) некритичне сприйняття інших (див. табл. 2.2.10, рис. 2.2.4).

Таблиця 2.2.10

**Узагальнюючі результати вивчення ціннісно-смилових корелятив
несамостійності особистості в юнацькому віці**

Ранг	Ціннісно-смилові кореляти поняття «Несамостійність»	Кількість відповідей респондентів	Ранг	Ціннісно-смилові кореляти семантичного конструкту «Бути несамостійною людиною»	Кількість відповідей респондентів	Ранг	Ціннісно-смилові кореляти семантичного конструкту «Я – несамостійна людина»	Кількість відповідей респондентів
1	Залежність	46	1	Беспорядність	44	1	Залежність	16
2	Неможливість ухвалювати рішення самому	28	2	Залежність	34	2	Нездатність ухвалювати рішення	14
3	Беспорядність	24	3	Нездатність ухвалювати рішення самому	20	3	Нездатність дбати про себе, забезпечувати себе	13
4	Нездатність діяти самому	16	4	Нездатність діяти самому	19	4	Беспорядність	2
5	Безвідповідальність	13	5	Невпевненість	17	4	Невпевненість	2
6	Невпевненість	11	6	Безініціативність, байдужість	15			
7	Недостатній самоконтроль/зовнішній контроль	10	7	Безвідповідальність	14			
8	Нездатність робити вибір	6	8	Нездатність дбати про себе, забезпечувати себе	8			
9	Слабкість, інфантилізм	4	9	Недостатній самоконтроль/зовнішній контроль	6			
9	Нездатність дбати про себе, забезпечувати себе	4	10	Слабкість, інфантилізм	5			
11	Некритичне сприйняття інших	1	11	Некритичне сприйняття інших	3			
11	Безініціативність, байдужість	1	12	Нездатність робити вибір	1			
		$\Sigma=164$			$\Sigma=186$			$\Sigma=47$

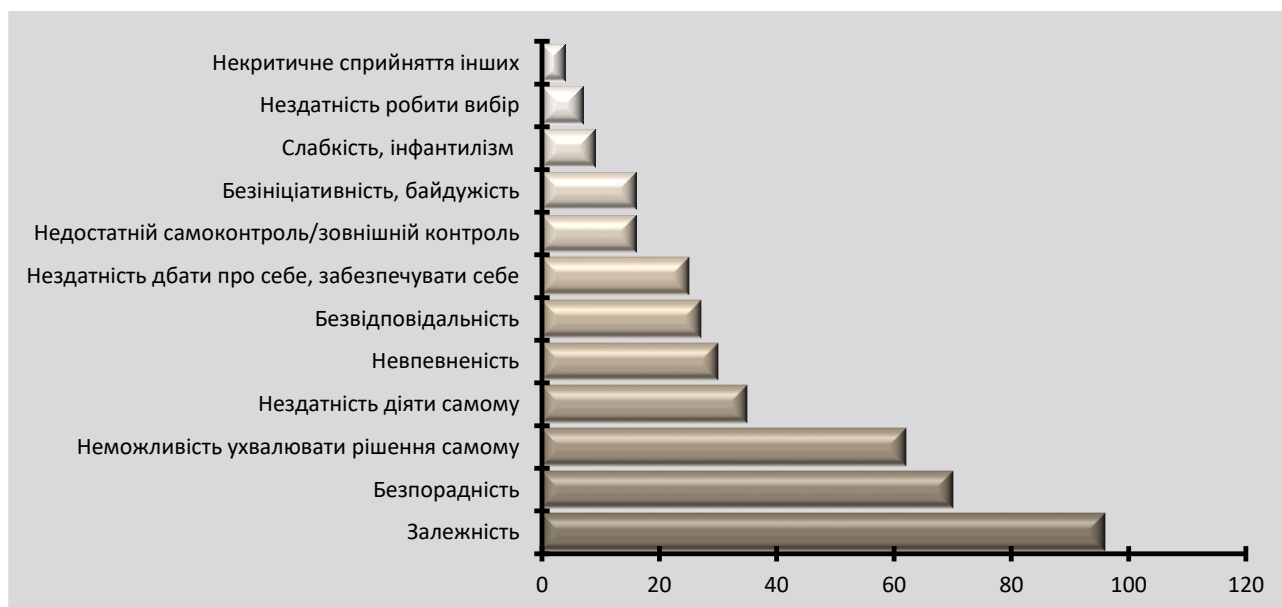

Рис. 2.2.4. Ціннісно-сміслові кореляти несамотійності особистості в юнацькому віці (кількісні результати подано у змістових одиницях аналізу)

Ми пояснюємо такі результати тим, що несамотійність – як протилежний полюс самотійності – розглядається, насамперед, у контексті перебування особистості під стороннім впливом або чиеюсь владою, як підкорення, обумовленість чи обтяжливий взаємозв'язок. До того ж, як показали результати дослідження, несамотійність особистості в юнацькому віці пов'язується з безпорадністю, неспроможністю своїми силами справлятися з проблемами, ухвалювати рішення, діяти самому, дбати про себе. Несамотійність розкривається особистістю й через її потребу в допомозі, підтримці, а також як безпомічність, невпевненість у власних силах, безвідповідальність. Крім того, несамотійність особистості в юнацькому віці виявляється у недостатньому самоконтролі/зовнішньому контролі, нездатності робити вибір, безініціативності, байдужості, слабкості, інфантилізмі, некритичному сприйнятті інших.

Таким чином, в ході емпіричного дослідження проаналізовано індивідуальні судження респондентів щодо самотійності і несамотійності особистості. Виявлено специфічні семантичні одиниці аналізу, що являють собою ціннісно-сміслові кореляти самотійності і несамотійності особистості в юнацькому віці. Ці семантичні одиниці розкрили особливості ціннісно-сміислової сфери особистості, тобто таку її динамічну і функціональну систему, що формує смисли,

цілі життєдіяльності, активує, регулює і реалізовує їх в ході діяльності і поведінки. Узагальнення результатів емпіричного дослідження індивідуальних суджень респондентів про самостійність – їх ціннісно-сміслових корелятивів, підготували підґрунтя для переходу до наступного етапу вивчення гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

2.3. Специфіка вияву самостійності у взаємозв'язку з гендерними характеристиками особистості юнацького віку

Конструкт «маскулінність – фемінність» розглянуто нами як психодинамічну структуру, що інтегрує у собі біологічні і соціально-психологічні чинники гендерних відмінностей особистості і включає компоненти «маскулінності» і «фемінності» Я-образу, що можуть знаходитися у динамічній рівновазі, доповнюючи або протиставляючи себе один одному/ У цьому контексті образ «Я» розуміється нами як узагальнене уявлення особистості про себе – результат її самопізнання, самоусвідомлення, самоідентичності, ставлення до себе як до суб'єкта, здатного до самозмін і регуляції своєї діяльності і поведінки.

Емпіричне дослідження конструкту «маскулінність – фемінність» особистості в юнацькому віці здійснено за допомогою методики Bem Sex Role Inventory, BSRI S.Bem [131], а також її модифікованого варіанту. Цей психологічний інструментарій, релевантний поставленим у дослідженні завданням, використано для діагностики психологічної статі особистості, визначення ступеня її андрогінності, мускулінності, фемінності, а також специфічного типу особистості – андрогінного, мускулінного, фемінного. Теоретичним підґрунтям створення цього інструментарію стала концепція андрогінії S. Bem [131; 132; 133; 134], що визначається як сукупність традиційно чоловічих і жіночих рис, є важливою характеристикою особистості, що зумовлює варіативність її поведінки залежно від ситуації, формує її життєстійкість і сприяє досягненню успіхів у різних сферах життєдіяльності. До того ж, згідно з концепцією андрогінії, у ситуаціях міжособистісного і міжгрупового сприйняття і міжсуб'єктної взаємодії важливу роль відіграють гендерні стереотипи. Позитивні і негативні аспекти гендерних стереотипів, як і будь-яких інших соціальних стандартів, мають вагоме значення при оцінці людиною оточуючого середовища, даючи можливість швидко і з найменшими витратами піддавати категоризації і спрощенню різноманітні соціальні явища, ознаки, відношення, процеси, психологічні якості, властивості, індивідуальні особливості особистості. Поза цим, в умовах нестачі інформації про об'єкт сприйняття, стереотипи відіграють

негативну роль, формуючи хибні уявлення і умовиводи про інших, ускладнюючи взаєморозуміння і міжособистісну взаємодію. Важливість концепції андрогінії полягає і в тому, що вона розкриває можливість усвідомлення людиною однакової соціальної бажаності як традиційно чоловічих, так і жіночих властивостей особистості.

На цьому етапі емпіричного дослідження вибірка складала 215 респондентів (із них 114 респондентів взяли участь в опитуванні за допомогою модифікованої методики S.Vem) – студентів Українського державного університету імені Михайла Драгоманова віком від 16 до 25 років.

Опрацювання результатів за модифікованим опитувальником S. Vem спрямованого на виявлення особистісних стереотипів маскулінності-фемінності, відбувалося шляхом підрахування загальної кількості балів за кожним із двох стовпчиків таблиці на бланку для відповідей з наступним їх порівнянням за таким правилом: (1) якщо кількість балів приблизно однакова, то робиться висновок про андрогінний тип особистості; (2) якщо кількість балів у першому стовпчику значно переважає, то робиться висновок про маскулінний тип; (3) якщо сумарні підрахунки кількості балів значно переважають у другому стовпчику, то робиться заключення про фемінний тип; (4) якщо кількість балів в обох стовпчиках таблиці є незначною, то йдеться про недиференційований тип особистості. Розмах показників маскулінності – фемінності, одержаних унаслідок застосування модифікованої методики S. Vem, складають від -40 балів до 51 балу (див. рис. 2.3.1). Отримані результати було піддано кластеризації з метою виявлення внутрішньої структури даних, побудови їх емпіричної таксономії та встановлення ієрархічної конфігурації.

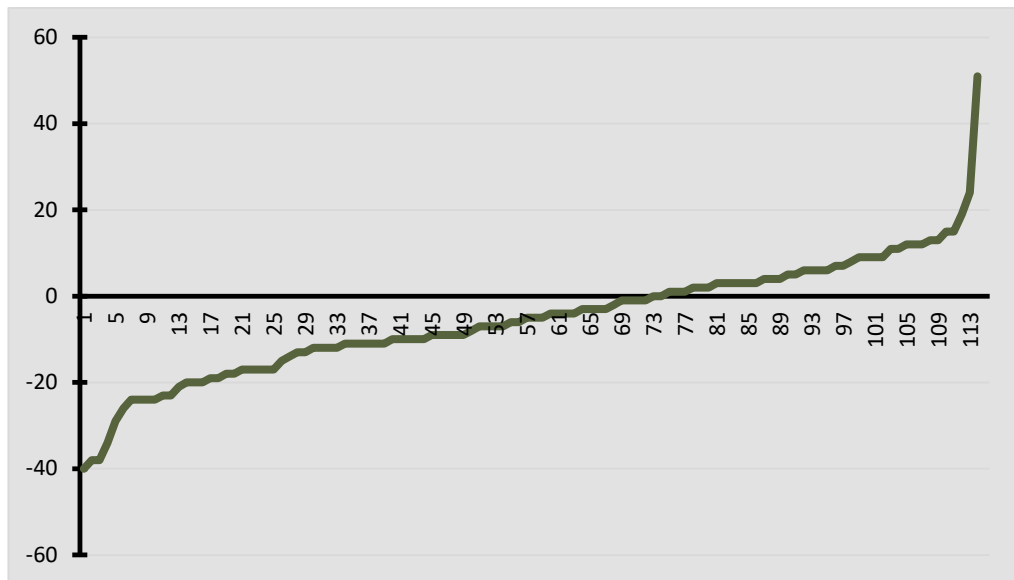

Рис. 2.3.1. Ієрархічний розподіл показників маскулінності – фемінності за модифікованим опитувальником S. Ven (дані подано у балах)

Примітка: горизонтальна вісь (категорій) – перелік досліджуваних, впорядкованих залежно від кількості набраних балів (від меншого до більшого); вертикальна вісь (значень) – кількість балів, одержаних за показниками «маскулінності – фемінності»

Для розподілення сукупності експериментальних даних на групи, кожна з яких має свої специфічні характеристики, застосовано метод Two Step Cluster Analysis – двохетапний кластерний аналіз. У результаті кластеризації визначено чотири кластери, що поєднують показники, властиві своєрідному психологічному типу особистості – фемінному, андрогінному, маскулінному, недиференційованому. Так, до першого кластеру віднесено 21,9% досліджуваних, яким притаманні переважання фемінних ознак – фемінний тип особистості; до другого кластеру – 37,7% досліджуваних, у яких превалюють ознаки андрогінії – андрогінний тип особистості; до третього кластеру – 38,6% респондентів із недиференційованим типом особистості; до четвертого кластеру – 1,8% респондентів із домінуванням ознак маскулінності – маскулінний тип особистості (див. рис. 2.3.2). Профілі визначених кластерів – їх основні описові статистичні характеристики – подано у додатку (див. Додаток В, табл. В.1).

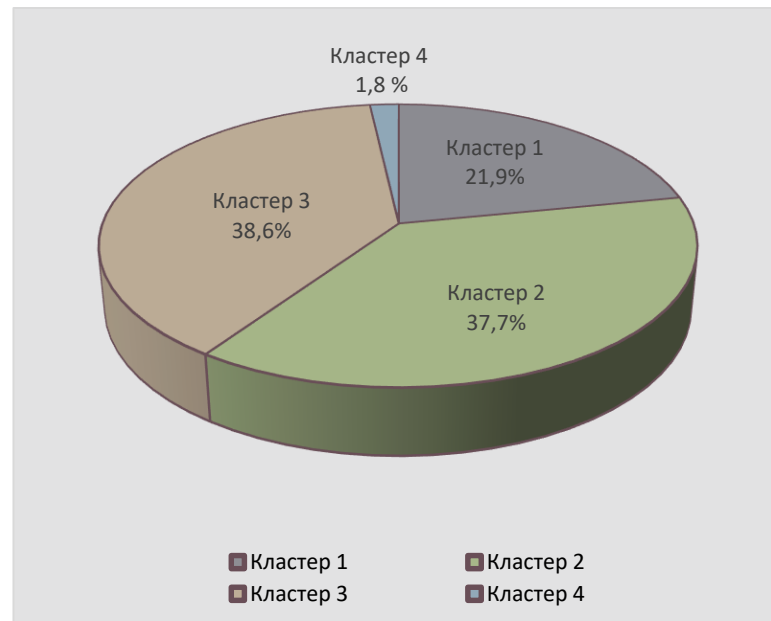

Рис. 2.3.2. Кластеризація показників маскулінності – фемінності за модифікованим опитувальником С. Бем (дані подано у відсотках)

Примітки: кластер 1 поєднує показники маскулінності-фемінності, що вказують на фемінний тип особистості, кластер 2 – на андрогінний тип, кластер 3 – на недиференційований тип, кластер 4 – на маскулінний тип особистості.

Результати проведеного кластерного аналізу дали підстави зробити висновок про необхідність коригування процедури вимірювання і обробки даних, одержаних за шкалою «маскулінність – фемінність», оскільки подальший розгляд було утруднено наявністю численного за розміром кластеру, що поєднує досліджуваних, віднесених до недиференційованого типу (38,6%) і незначного за розміром кластеру, що поєднує досліджуваних з ознаками маскулінності (1,8%).

З метою уточнення дискретного статистичного розподілу вибірки і коригування процедури вимірювання було застосовано автентичну методику BSRI (Bem Sex Role Inventory) S.Bem. Згідно з регламентом вимірювання показників за дихотомічною шкалою, коефіцієнт маскулінності (M_k) розраховано за формулою: $\sum M/20$, де M – сума показників шкали маскулінності; коефіцієнт фемінності (F_k) обчислено за формулою: $\sum F/20$, де F – сума показників шкали фемінності; загальний індекс андрогінності (IS) визначено за формулою: $(M_k + F_k) * 2,322$ (див. Додаток Г). Однак, як зазначається дослідниками з питань гендерної ідентичності, робити висновки щодо типу статево-рольової ідентичності особистості лише на

підставі коефіцієнту IS вбачається позбавленим переконливості. Важливим, у цьому контексті, є аналіз окремих шкал маскулінності і фемінності, а також співвідношення їх величин [78; 79]. Отже, доцільним є розгляд кількісних і якісних характеристик шкал маскулінності і фемінності на основі обрахування їх медіан, а також пропорційний аналіз параметрів конструкту «маскулінності – фемінності». В процесі дослідження традиційні типи статево-рольової ідентичності особистості розширено за рахунок введення і урахування в ході аналізу проміжних, «середніх» показників вимірювання означеного конструкту. Така варіативність дала змогу визначити як основні, так і проміжні типи статево-рольової поведінки особистості, що значно розширило диференціальні можливості даного психодіагностичного інструменту. На основі даних, отриманих в результаті проведення низки наукових досліджень (О. Кізь [46], О. Кікінежді [49], Н. Куравська [63], М. Скорик [97]) встановлено такі типи статево-рольової поведінки особистості, як-от гіпермаскулінний, маскулінний, андрогінно-маскулінний, андрогінний, андрогінно-фемінний, недиференційований, фемінний. Окрім того, за результатами дослідження зроблено висновок про існування ще двох проміжних видів андрогінного типу статево-рольової поведінки особистості – андрогінний тип високого рівня і андрогінний тип середнього рівня.

Спираючись на викладені вище положення, нами проаналізовано експериментальні дані, одержані в результаті застосування методики BSRI. Описову статистику результатів, одержаних за допомогою опитувальника діагностики соціально-психологічної статі – гендерних ролей, наведено у додатку (див. Додаток В, табл. В.2). Отримані за шкалами «маскулінність» і «фемінність» показники, було перераховано у коефіцієнти статево-рольової ідентичності особистості – коефіцієнт маскулінності (M_k) і коефіцієнт фемінності (F_k). Одержані в процесі аналізу коефіцієнти, зіставлено з величинами конструкта «маскулінність – фемінність» особистості, що були визначені під час численних емпіричних досліджень із подальшим застосуванням методу логіко-математичного моделювання.

Коефіцієнти маскулінності і фемінності, як для жіночої, так і чоловічої вибірок, що визначають тип конструкта «маскулінність – фемінність» особистості в юнацькому віці, наведено у представленій нижче таблиці (див. табл. 2.3.1). Так, якщо M_k більше або дорівнює 0,80, а F_k складає величину 0,25-0,35 – як для чоловіків, так і для жінок – то робиться висновок про гіпермаскулінний тип конструкта «маскулінність – фемінність». У разі, коли M_k становить 0,60-0,75, а F_k – 0,30-0,45 – як для чоловічої, так і для жіночої вибірок – то це вказує на маскулінний тип особистості. За умови, коли M_k більше чи дорівнює 0,80, а F_k сягає величини 0,55-0,65 – для чоловіків і для жінок – діагностується андрогінно-маскулінний тип особистісного конструкта «маскулінність – фемінність». Якщо коефіцієнти M_k і F_k менше або дорівнюють 0,40 – як для чоловіків, так і для жінок – то це є індикатором недиференційованого типу особистості. У тому випадку, коли M_k дорівнює величини 0,50-0,70, так само, як і F_k – і для жіночої, і для чоловічої вибірок – можна говорити про наявність андрогінного типу особистості з середнім рівнем андрогінії. Для типу особистості з високим рівнем андрогінії властиві такі значення коефіцієнтів M_k і F_k , що більше або дорівнюють величини 0,75 (як для жінок, так і для чоловіків). Андрогінно-фемінний тип визначається тим, що коефіцієнт M_k сягає величини 0,55-0,65, а коефіцієнт F_k – більше або дорівнює 0,80 для усієї вибірки досліджуваних. Фемінному типу особистості властиві такі коефіцієнти, як-от коефіцієнт M_k сягає значення 0,30-0,45 – для жіночої вибірки і чоловічої вибірок; водночас коефіцієнт F_k дорівнює величини 0,60-0,75 – для жінок і для чоловіків. Гіперфемінний тип особистості визначається такими коефіцієнтами: M_k дорівнює 0,25-0,35 і F_k – більше або дорівнює величини 0,80, що притаманні для усієї вибірки досліджуваних – як для чоловіків, так і для жінок.

Таблиця 2.3.1

**Коефіцієнти визначення типу конструкта
«маскуліність – фемінність» особистості в юнацькому віці**

Тип конструкта «маскуліність- фемінність» (М-Ф)	Жінки		Чоловіки	
	Коефіцієнт маскуліності (Mk)	Коефіцієнт фемінності (Fk)	Коефіцієнт маскуліності (Mk)	Коефіцієнт фемінності (Fk)
Гіпермаскуліний	≥ 0,80	0,25-0,35	≥ 0,80	0,25-0,35
Маскуліний	0,60-0,75	0,30-0,45	0,60-0,75	0,30-0,45
Андрогінно- маскуліний	≥ 0,80	0,55-0,65	≥ 0,80	0,55-0,65
Недиференційований	≤ 0,40	≤ 0,40	≤ 0,40	≤ 0,40
Андрогінний з середнім рівнем андрогінії	0,50-0,70	0,50-0,70	0,50-0,70	0,50-0,70
Андрогінний з високим рівнем андрогінії	≥ 0,75	≥ 0,75	≥ 0,75	≥ 0,75
Андрогінно-фемінний	0,55-0,65	≥ 0,80	0,55-0,65	≥ 0,80
Фемінний	0,30-0,45	0,60-0,75	0,30-0,45	0,60-0,75
Гіперфемінний	0,25-0,35	≥ 0,80	0,25-0,35	≥ 0,80

Аналіз одержаних даних емпіричного дослідження дав змогу встановити основні і проміжні типи конструкта «маскуліність – фемінність» особистості в юнацькому віці. Як показали результати опитування за методикою BSRI, домінуючим є андрогінний з високим рівнем андрогінії тип особистості, зафіксований у 34,41% досліджуваних загальної вибірки (34,27% – у жінок, 35,13% – у чоловіків). Андрогінний з середнім рівнем андрогінії тип конструкта «маскуліність – фемінність» виявлено у 32,56% респондентів (30,89% – у жінок, 40,53% – у чоловіків). Андрогінно-фемінний тип особистості встановлено у 22,33% досліджуваних (25,84% – у жінок, 5,41% – у чоловіків). Андрогінно-маскуліний тип особистості зафіксовано у 2,79% досліджуваних (2,26% – у жінок, 5,41 – у чоловіків). Маскуліний тип визначено у 1,86% респондентів по загальній вибірці (1,12% – у жінок, 5,41% – у чоловіків). Фемінний тип конструкта «маскуліність – фемінність» встановлено у 3,26% респондентів загальної вибірки (2,81% – у жінок, 5,41% – у чоловіків). Недиференційований тип особистості обчислено у 2,79%

досліджуваних усієї вибірки (2,81% – у жінок, 2,70% – у чоловіків). Гіпермаскулінний і гіперфемінний типи особистості у досліджуваних, віднесених до наявної експериментальної вибірки, не виявлено (див. табл. 2.3.2).

Таблиця 2.3.2

Результати дослідження типів конструкту «маскулінність – фемінність» особистості в юнацькому віці

Тип конструкту М-Ф	Жінки		Чоловіки		Усього	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Гіпермаскулінний	0	0	0	0	0	0
Маскулінний	2	1,12	2	5,41	4	1,86
Андрогінно-маскулінний	4	2,26	2	5,41	6	2,79
Недиференційований	5	2,81	1	2,70	6	2,79
Андрогінний з середнім рівнем андрогінії	55	30,89	15	40,53	70	32,56
Андрогінний з високим рівнем андрогінії	61	34,27	13	35,13	74	34,41
Андрогінно-фемінний	46	25,84	2	5,41	48	22,33
Фемінний	5	2,81	2	5,41	7	3,26
Гіперфемінний	0	0	0	0	0	0
Усього	178	100,00	37	100,00	215	100,00

Отже, доцільними для подальшого розгляду гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці визначено такі групи досліджуваних за типом конструкту «маскулінність – фемінність», як-от маскулінний, андрогінно-маскулінний, недиференційований, андрогінний з середнім рівнем андрогінії, андрогінний з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінний і фемінний (див. рис. 2.3.3).

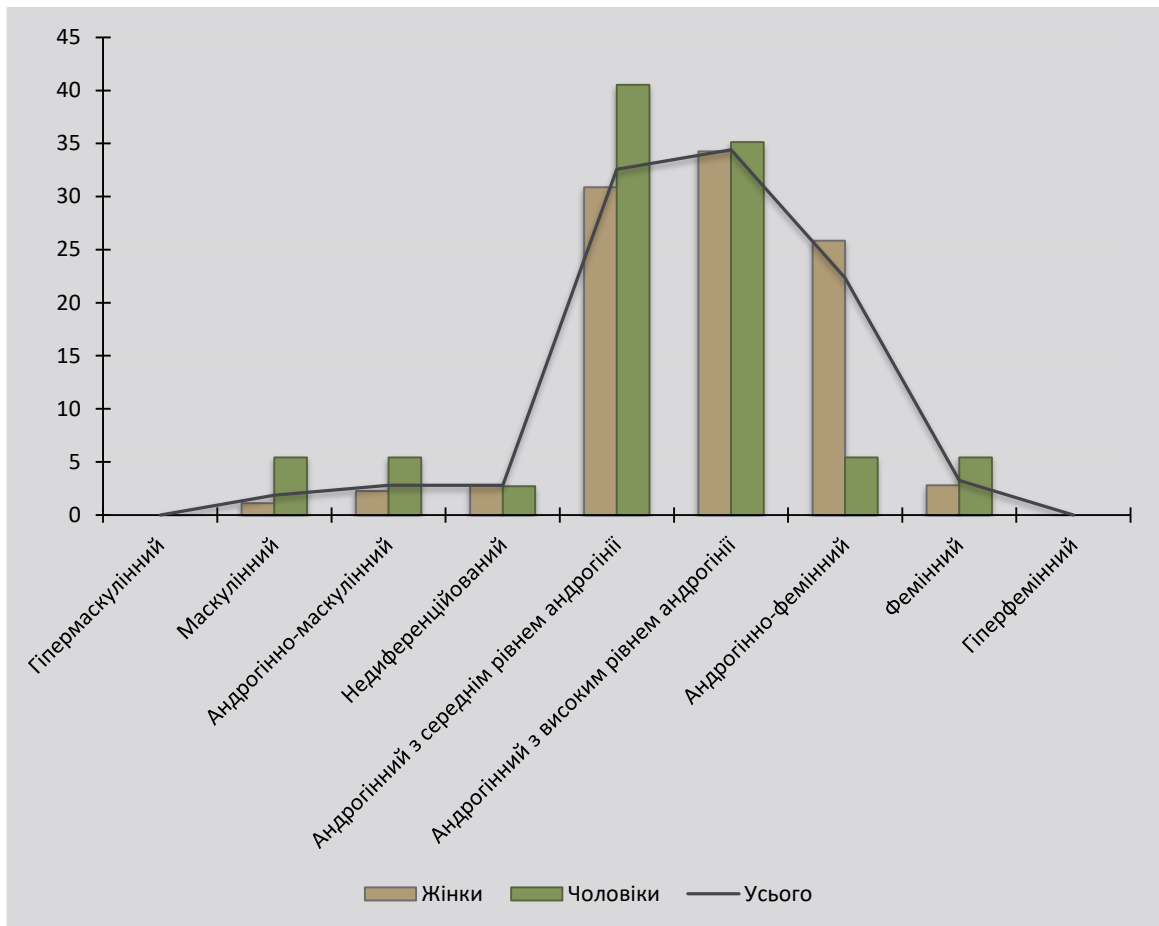

Рис. 2.3.3. Типи статево-рольової ідентичності особистості в юнацькому віці

На наступному етапі емпіричного дослідження особистісні детермінанти самостійності в юнацькому віці розглядаються у гендерному аспекті її розвитку з урахуванням таких визначених типів статево-рольової ідентичності особистості – маскулінного, андроґінно-маскулінного, андроґінного з високим рівнем андроґінії, андроґінного з середнім рівнем андроґінії, андроґінно-фемінного, фемінного і недиференційованого.

В результаті проведення емпіричного дослідження здійснено аналіз одержаних даних щодо особистісних детермінант розвитку самостійності в юнацькому віці, як-от набута самостійність, вроджена самостійність, конструктивна самостійність, деструктивна самостійність, самодетермінованість, саморегульованість, самореалізованість, міжособистісна залежність, міжособистісна незалежність особистості. Означені особистісні детермінанти, що є визначальними характеристиками самостійності, проаналізовано у гендерному

аспекті, тобто з урахуванням різних типів статево-рольової ідентичності особистості.

Переконання особистості про самотійність досліджено за допомогою опитувальника «Переконання про самотійність (ППС)» за М. Павлюк [77] (див. Додаток Б.4). Опитувальник містить ряд тверджень, що дають уявлення про природу самотійності та її роль у життєдіяльності особистості і вимірюється за чотирьома параметрами:

1) набута самотійність («самотійність як набута якість особистості»), де розвиткові самотійності сприяє зовнішнє середовище, в якому особистість виявляє свою активність;

2) вроджена самотійність («самотійність як уроджена якість особистості»), де на переконання особистості щодо становлення самотійності позитивно впливають природні прагнення особистості до емоційної сепарації і самовизначення;

3) конструктивна роль самотійності («самотійність як індикатор благополуччя особистості»), де самотійність розуміється як процес і результат самопізнання та самовдосконалення особистості;

4) деструктивна роль самотійності («самотійність як індикатор особистісного неблагополуччя»), де розвиток самотійності, на думку досліджуваних, стає наслідком переживання страху відторгнення і прагнення уникнути покарання.

Результати, одержані внаслідок застосування методики ППС, дають змогу оцінити переважаючі типи переконань особистості щодо становлення самотійності. «Вроджену самотійність», приміром, розкривають твердження – «Самотійними стають ті особи, природнім прагненням яких стає прагнення до емоційної сепарації та самовизначення» або «Самотійними вважаються ті, хто може захищати і розвивати свій фізичний, соціальний та психологічний простір». «Набуту самотійність», до прикладу, розкривають такі твердження: «Самотійними стають, коли існує зовнішня позитивна стимуляція», «Самотійними стають ті, хто може без сторонньої допомоги ставити цілі і

досягати їх» або «Самостійними стають ті, хто має сформовані власні цінності та переконання». Для шкали «конструктивної самостійності» властивими, наприклад, є такі висловлювання: «Самостійними стають особистості, які відчують стан психологічного благополуччя», «На самостійність впливає процес і результат самопізнання та самовдосконалення» або «Самостійними вважаються ті, хто здатен до самостійного вибору». Шкала «деструктивної самостійності» вимірюється завдяки оцінці таких висловлювань, як-от «Самостійними стають, щоб уникнути покарання», «Самостійними стають зі страху бути знехтуваними оточенням» або ж «Самостійними стають в результаті переживання психологічних травм».

Результати, одержані за методикою ППС, проаналізовано у взаємозв'язку з визначеними в ході емпіричного дослідження типами статево-рольової ідентичності особистості в юнацькому віці. Оскільки методика з вивчення переконання про самостійність не передбачала стандартизованого розподілу показників на середні, високі та низькі, то ми визначали варіаційні ряди розподілу результатів дослідження за допомогою «правила $\pm \frac{1}{2} \sigma$ », де σ – стандартне відхилення – статистичний індикатор змінюваності (волатильності) даних вибірки, що зумовлюється сукупністю індивідуальних показників, їх середніми значеннями і чисельністю досліджуваних або кількістю спостережень. Варіаційні статистичні ряди розподілу величин самостійності за методикою ППС подано у додатку (див. Додаток Д). Якщо індивідуальний показник досліджуваного становив величину, меншу ніж $-\frac{1}{2} \sigma$, то його було віднесено до низького рівня прояву. Коли ж індивідуальний показник укладався у величину від $-\frac{1}{2} \sigma$ до $+\frac{1}{2} \sigma$, то його було віднесено до середнього рівня вияву, а особистий показник, більший за величину $+\frac{1}{2} \sigma$ – до високого рівня. Описову статистику результатів діагностики досліджуваних за методикою «Переконання про самостійність» наведено у додатку (див. Додаток В, табл. В.3).

На основі даних описової статистики визначено високий (В), середній (С) і низький (Н) рівні вияву показників щодо переконання особистості про самостійність – вродженої і набутої самостійності, конструктивної і деструктивної ролі самостійності. Так, високий рівень розуміння вродженої самостійності як

природної або успадкованої якості особистості зафіксовано у 25,96% досліджуваних, середній рівень – у 41,34%, низький – у 32,69% респондентів. Високий рівень набутої самостійності, що розглядається як надбана риса особистості, розвиткові якої сприяє зовнішнє середовище, в якому особистість виявляє свою активність, визначено у 25,96% досліджуваних. Середній рівень діагностується у 55,77%, а низький – у 18,27% респондентів. Високий рівень вияву конструктивної ролі самостійності, що розкривається як індикатор благополуччя особистості, де самостійність розуміється як процес і результат самопізнання та самовдосконалення особистості встановлено у 23,08% досліджуваних, середній рівень визначено у 46,15%, низький – у 30,77% респондентів. Високий рівень вияву деструктивної ролі самостійності як показника особистісного неблагополуччя, що стає наслідком переживання особистістю страху відторгнення і прагнення уникнути покарання, встановлено у 32,69% досліджуваних, середній рівень – у 38,46%, а низький виявлено у 28,85% респондентів (див. табл. 2.3.3).

Таблиця 2.3.3

**Рівні вияву показників самостійності особистості юнацького віку
за методикою «Переконання про самостійність»**

Показник	Рівень вияву показника (у%)		
	Високий	Середній	Низький
Вроджена самостійність	25,96	41,35	32,69
Набута самостійність	25,96	55,77	18,27
Конструктивна роль самостійності	23,08	46,15	30,77
Деструктивна роль самостійності	32,69	38,46	28,85

Емпіричні дані щодо виявленої системи суджень досліджуваних про самостійність, зокрема, рівнів прояву показників вродженої і набутої самостійності, конструктивної і деструктивної ролі самостійності, проаналізовано залежно від типу статево-рольової ідентичності особистості – маскулінного, андрогінно-маскулінного, недиференційованого, андрогінного з середнім рівнем андрогінії, андрогінного з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінного,

фемінного. Причому такий аналіз здійснено як всередині кожної з визначених груп, так і між цими групами окремо. Для оцінки достовірності відмінностей вимірюваних ознак у різних групах досліджуваних, застосовано багатofункціональний статистичний критерій кутового перетворення Фішера – ϕ^* , вибір якого обґрунтовано найкращою його відповідністю вимогам доступної експериментальної вибірки, специфіці вирішення поставлених на дотичному етапі дослідження завдань і особливостям вимірювальних даних.

Порівняння результатів дослідження щодо переконань особистості про самотійність дало змогу з'ясувати їх відмінності всередині різних, виявлених за типом статево-рольової ідентичності, груп досліджуваних. Так, в андрогінно-маскулінній групі досліджуваних, встановлено достовірні відмінності між показниками вродженої і набутої самотійності особистості. Якщо високий рівень вродженої самотійності зафіксовано у 50% респондентів цієї групи, то високий рівень набутої самотійності у 16% досліджуваних ($\phi^* = 1,29$ при $p \leq 0,10$ – достовірність на рівні статистичної тенденції). Такі результати вказують на те, що в андрогінно-маскулінній групі досліджуваних переважають уявлення про самотійність як уроджену якість особистості, на формування якої впливають, передусім, природні прагнення до емоційної сепарації та самовизначення.

В андрогінній з середнім рівнем андрогінії групі високий рівень набутої самотійності підвищується, цей показник встановлено у 36% досліджуваних, а низький його рівень знижується на статистично значущому рівні і сягає частки у 16% ($\phi^* = 1,98$ при $p \leq 0,02$). До того ж, у цій експериментальній групі знижується на статистично значущому рівні високий рівень вродженої самотійності (16%, $\phi^* = 2,98$ при $p \leq 0,001$) і підвищується низький рівень вияву цього показника (38%, $\phi^* = 2,98$ при $p \leq 0,001$). Встановлено, що високий рівень вияву показника, що визначає конструктивну роль самотійності, підвищується у досліджуваних андрогінної групи з середнім рівнем андрогінії (46%, $\phi^* = 2,62$ при $p \leq 0,003$), натомість низький показник конструктивної ролі самотійності знижується на статистично значущому рівні (25%, $\phi^* = 2,62$ при $p \leq 0,003$). Виявлено, що високий рівень показника деструктивної ролі самотійності особистості (20%, $\phi^* = 1,76$ при

$p \leq 0,03$) знижується, порівняно з низьким рівнем показника деструктивної ролі самостійності на високому рівні статистичної значущості (33%, $\varphi^* = 1,76$ при $p \leq 0,03$). Окрім того, в результаті внутрішньогрупового аналізу експериментальних даних, одержаних в ході дослідження респондентів, віднесених до андрогінної групи з середнім рівнем андрогінії, встановлено такі статистично достовірні відмінності вимірюваних ознак, як-от між високим рівнем вияву показника набутої самостійності (36%, $\varphi^* = 2,74$ при $p \leq 0,002$) і високим рівнем вияву показника вродженої самостійності (16%, $\varphi^* = 2,74$ при $p \leq 0,002$); між низьким рівнем показника набутої самостійності (21%, $\varphi^* = 2,22$ при $p \leq 0,01$) і низьким рівнем прояву вродженої самостійності (38%, (21%, $\varphi^* = 2,22$ при $p \leq 0,01$); а також між високим рівнем виявлення показника конструктивної самостійності (46%, $\varphi^* = 3,34$ при $p \leq 0,001$) і високим рівнем вияву показника деструктивної ролі самостійності (20%, $\varphi^* = 3,34$ при $p \leq 0,001$). Такі результати засвідчують, що для досліджуваних андрогінної групи з середнім рівнем андрогінії властивими є переконання про те, що самостійність представляє собою набуту якість особистості, і, тим самим, розвиткові самостійності сприяє зовнішнє середовище, в якому особистість виявляє свою активність. До того ж, притаманними для представників цієї групи стають уявлення про самостійність як індикатор благополуччя особистості, тобто самостійність розуміється ними як процес і результат самопізнання та самовдосконалення.

Наступний аспект внутрішньогрупового аналізу присвячено розгляду характеристик самостійності – набутої і вродженої самостійності, конструктивної і деструктивної ролі самостійності – в андрогінній з високим рівнем андрогінії групі досліджуваних. Як показують емпіричні дані, у досліджуваних цієї групи переважає високий рівень вияву показника набутої самостійності (40%, $\varphi^* = 3,49$ при $p \leq 0,001$), порівняно з низьким рівнем виявлення цього показника (15%, $\varphi^* = 3,49$ при $p \leq 0,001$). На противагу цьому, низький рівень вияву показника вродженої самостійності (32%, $\varphi^* = 2,65$ при $p \leq 0,003$) має перевагу над високим рівнем вияву цього показника (14%, $\varphi^* = 2,65$ при $p \leq 0,003$). Встановлено статистично значущі відмінності між високим і низьким рівнями вияву показника,

що розкриває конструктивну роль самостійності особистості. Так, високий рівень конструктивної ролі самостійності відзначається у 48% досліджуваних ($\varphi^* = 6,05$ при $p \leq 0,001$), а низький рівень – у 7% респондентів ($\varphi^* = 6,05$ при $p \leq 0,001$). В той же час статистично значущих відмінностей між високим і низьким рівнем вияву показника деструктивної ролі самостійності не виявлено. До того ж, внутрішньогруповий аналіз одержаних даних показав наявність статистично значущих відмінностей між показниками високого рівня набутої самостійності (40%, $\varphi^* = 3,66$ при $p \leq 0,001$) і вродженої самостійності (14%, $\varphi^* = 3,66$ при $p \leq 0,001$); між показниками низького рівня набутої самостійності (15%, $\varphi^* = 2,48$ при $p \leq 0,001$) і вродженої самостійності (32%, $\varphi^* = 2,48$ при $p \leq 0,001$); а також між показниками, що вказують на низький рівень вияву конструктивної ролі самостійності (7%, $\varphi^* = 3,65$ при $p \leq 0,001$) і засвідчують про низький рівень деструктивної ролі самостійності (29%, $\varphi^* = 3,65$ при $p \leq 0,001$) у досліджуваних андрогінної групи з високим рівнем андрогінії. Такі результати вказують на переважання у представників цієї групи уявлення про самостійність як набутої якості особистості, становлення якої відбувається під впливом зовнішнього середовища, в якому особистість виявляє свою активність, а також самостійність розуміється як процес і результат самопізнання та самовдосконалення особистості.

Внутрішньогруповий аналіз одержаних даних щодо розподілу показників самостійності в андрогінно-фемінній групі досліджуваних засвідчив про наявність статистично значущих відмінностей між виявом високого (39%, $\varphi^* = 2,14$ при $p \leq 0,01$) і низького рівнів набутої самостійності (19%, $\varphi^* = 2,14$ при $p \leq 0,01$). Водночас виявлено статистично значущі відмінності між високим (44%, $\varphi^* = 2,76$ при $p \leq 0,002$) і низьким (18%, $\varphi^* = 2,76$ при $p \leq 0,002$) рівнями деструктивної ролі самостійності, а також між низьким рівнем конструктивної ролі самостійності (35%, $\varphi^* = 1,87$ при $p \leq 0,03$) і низьким рівнем її деструктивної ролі (18%, $\varphi^* = 1,87$ при $p \leq 0,03$). Ці результати засвідчують про переважання у досліджуваних, віднесених до андрогінно-фемінної групи, уявлень про самостійність як набутої якості, становлення якої відбувається в процесі функціонування особистості в соціальному середовищі. Крім того, серед домінуючих переконань представників

цієї групи – розуміння самостійності як показника особистісного неблагополуччя, де розвиток самостійності розглядається як наслідок переживання страху відторгнення і прагнення особистості уникнути покарання (див. табл. 2.3.4).

Таблиця 2.3.4

**Розподіл показників самостійності
за методикою «Переконання про самостійність»
залежно від типу статево-рольової ідентичності особистості юнацького віку
(внутрішньогруповий аналіз)**

Типи статево-рольової ідентичності особистості	Рівень вияву показників переконання про самостійність (у %)											
	Набута самостійність			Вроджена самостійність			Конструктивна роль самостійності			Деструктивна роль самостійності		
	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н
Маскулінний	25	25	50	50	25	25	25	50	25	50	25	25
Андрогінно-маскулінний	16* $\varphi^*=1,29$ $p \leq 0,10$	68	16	50* $\varphi^*=1,29$ $p \leq 0,10$	33	17	33	34	33	17	33	50
Недиференційований	17	66	17	33	50	17	17	66	17	50	17	33
Андрогінний з середнім рівнем андрогінії	36* $\varphi^*=2,74$ $p \leq 0,002$; $\varphi^*=1,98$ $p \leq 0,02$	43	21* $\varphi^*=2,22$ $p \leq 0,01$; $\varphi^*=1,98$ $p \leq 0,02$	16* $\varphi^*=2,74$ $p \leq 0,002$; $\varphi^*=2,98$ $p \leq 0,001$	46	38* $\varphi^*=2,22$ $p \leq 0,01$; $\varphi^*=2,98$ $p \leq 0,001$	46* $\varphi^*=3,34$ $p \leq 0,001$; $\varphi^*=2,62$ $p \leq 0,003$	29	25* $\varphi^*=2,62$ $p \leq 0,003$	20* $\varphi^*=3,34$ $p \leq 0,001$; $\varphi^*=1,76$ $p \leq 0,03$	47	33* $\varphi^*=1,76$ $p \leq 0,03$
Андрогінний з високим рівнем андрогінії	40* $\varphi^*=3,66$ $p \leq 0,001$; $\varphi^*=3,49$ $p \leq 0,001$	45	15* $\varphi^*=2,48$ $p \leq 0,005$; $\varphi^*=3,49$ $p \leq 0,001$	14* $\varphi^*=3,66$ $p \leq 0,001$; $\varphi^*=2,65$ $p \leq 0,003$	54	32* $\varphi^*=2,48$ $p \leq 0,005$; $\varphi^*=2,65$ $p \leq 0,003$	48* $\varphi^*=6,05$ $p \leq 0,001$	45	7* $\varphi^*=3,65$ $p \leq 0,001$; $\varphi^*=6,05$ $p \leq 0,001$	34	37	29* $\varphi^*=3,65$ $p \leq 0,001$
Андрогінно-фемінний	39* $\varphi^*=2,14$ $p \leq 0,01$	42	19* $\varphi^*=2,14$ $p \leq 0,01$	33	38	29	25	40	35* $\varphi^*=1,87$ $p \leq 0,03$	44* $\varphi^*=2,76$ $p \leq 0,002$	38	18* $\varphi^*=1,87$ $p \leq 0,03$; $\varphi^*=2,76$ $p \leq 0,002$
Фемінний	14	58	28	43	29	28	28	29	43	43	43	14

Примітки: В – високий рівень вияву показників переконання про самостійність; С – середній рівень вияву показників переконання про самостійність; Н – низький рівень вияву

показників переконання про самотійність.

Позначкою «*» відзначено процентну частку вияву показника, величину коефіцієнту кутового перетворення Фішера – ϕ^* і рівень статистичної значущості.

Таким чином, внутрішньогруповий аналіз даних щодо вияву показників переконання особистості про самотійність показав наявність статистично значущих відмінностей між характеристиками самотійності досліджуваних, віднесених до різних за типом статево-рольової ідентичності груп. Одержані в ході емпіричного дослідження дані засвідчують про наявність гендерних особливостей становлення самотійності особистості в юнацькому віці. Так, досліджуваним із андрогінно-маскулінної групи притаманний низький рівень набутої самотійності, що вказує на низький вплив зовнішнього середовища на розвиток самотійності, і високий рівень вродженої самотійності як успадкованої якості особистості, на становлення якої впливають природні прагнення людини до емоційної сепарації і самовизначення у житті.

Для досліджуваних, віднесених до андрогінної з середнім рівнем андрогінії групи, властивим є високий рівень прояву показника набутої самотійності, при якому самотійність розглядається, насамперед, як надбана риса особистості і характеризується високим впливом на неї зовнішнього середовища, в якому особистість здійснює свою активність. Симптоматичним для досліджуваних андрогінної з середнім рівнем андрогінії групи є наявність низького рівня вияву показників вродженої самотійності, тобто на переконання особистості природні прагнення до емоційної сепарації і самовизначення не вчиняють суттєвого впливу на становлення самотійності. Характерним для цієї статево-рольової групи є переважання високого рівня вияву конструктивної ролі самотійності як індикатора особистісного благополуччя, що вказує на розуміння особистістю самотійності як процесу і результату самопізнання і самовдосконалення. Суттєвим для досліджуваних цієї групи є також низький рівень виявлення деструктивної ролі самотійності – індикатора особистісного неблагополуччя як наслідку переживання страху відторгнення і прагнення уникнути покарання.

Визначальними в системі переконань досліджуваних, віднесених до

андрогінної з високим рівнем андрогінії групи, виявляються такі вимірювані показники, що вказують насамперед на високий рівень набутої самостійності, і розкривають самостійність як специфічну властивість особистості, що розвивається протягом її індивідуального життя під впливом зовнішніх умов. До того ж, встановлення низького рівня вродженої самостійності, який превалює над виявом її високого рівня у даній групі досліджуваних, засвідчує про те, що природні прагнення особистості до сепарації і самовизначення не мають особливого значення в системі переконань цих осіб. У досліджуваних, віднесених до андрогінної групи з високим рівнем андрогінії, переважає високий рівень вияву показників конструктивної ролі самостійності і низький рівень її деструктивної ролі, що вказує на розуміння особистістю самостійності, більшою мірою, як процесу власного розвитку і результату самовдосконалення.

Встановлено, що характерними ознаками переконань про самостійність досліджуваних андрогінно-фемінної групи є переважання показників високого рівня вияву набутої самостійності, тобто уявлень про те, що формуванню самостійності сприяють здебільшого зовнішні чинники оточуючого середовища, в якому функціонує людина. Водночас у досліджуваних цієї групи спостерігається низький рівень вияву показників конструктивної ролі самостійності і високий рівень прояву показників деструктивної її ролі, що вказує на переважання в структурі переконань про самостійність уявлень про те, що розвиткові самостійності сприяє переживання страху відторгнення і прагнення уникнути покарання.

За результатами внутрішньогрупового аналізу встановлено, що у досліджуваних осіб, віднесених до маскулінної, фемінної і недиференційованої за типом статево-рольової ідентичності груп, вимірювані показники не відрізняються від казуальних, тобто статистично значущих відмінностей між високим, середнім і низьким рівнями вияву набутої/вродженої самостійності, конструктивної/деструктивної ролі самостійності не було виявлено. Окрім того результати дослідження відносно вияву середніх рівнів вимірювальних показників, що розкривають переконання особистості про самостійність, одержаних в усіх

статево-рольових групах, не підтверджують наявності між собою статистично значущих відмінностей на даному етапі дослідження, тому такі дані не було піддано подальшому розгляду й інтерпретації.

Тим часом в результаті міжгрупового аналізу одержаних емпіричних даних встановлено наявності статистично значущих відмінностей між показниками переконання особистості про самотійність серед різних, за типом статево-рольової ідентичності, груп досліджуваних. Так, у досліджуваних, віднесених до андрогінної з високим рівнем андрогінії групи – порівняно з фемінною групою – переважає високий показник набутої самотійності (40% і 14% відповідно, $\varphi^* = 1,31$ при $p \leq 0,09$ – рівень статистичної тенденції). Низький рівень вияву показника набутої самотійності переважає у маскулінній групі (50%, $\varphi^* = 1,51$ при $p \leq 0,06$) відносно андрогінної групи досліджуваних з високим рівнем андрогінії (15%, $\varphi^* = 1,51$ при $p \leq 0,06$). Порівняння результатів дослідження показників високого рівня вродженої самотійності свідчить про його переважання на статистично значущому рівні у досліджуваних андрогінно-маскулінного типу статево-рольової ідентичності (50%, $\varphi^* = 1,76$ при $p \leq 0,03$), порівняно з андрогінною з середнім рівнем андрогінії групою (16%, $\varphi^* = 1,76$ при $p \leq 0,03$), а також з андрогінною групою з високим рівнем андрогінії (14%, $\varphi^* = 1,89$ при $p \leq 0,02$). До того ж, статистично значущі відмінності зафіксовано у вияві високого рівня конструктивної ролі самотійності в андрогінній з середнім рівнем андрогінії групі (46%, $\varphi^* = 1,51$ при $p \leq 0,06$), порівняно з недиференційованою групою досліджуваних (17%, $\varphi^* = 1,51$ при $p \leq 0,06$). Крім того, результати дослідження засвідчили про наявності статистично значущих відмінностей у вияві низького рівня конструктивної ролі самотійності у досліджуваних фемінної групи (43%, $\varphi^* = 1,93$ при $p \leq 0,02$), порівняно з андрогінною з високим рівнем андрогінії групою (7%, $\varphi^* = 1,93$ при $p \leq 0,02$). Встановлено існування статистично значущих відмінностей у вияві високого рівня деструктивної ролі самотійності у досліджуваних недиференційованої групи (50%, $\varphi^* = 1,55$ при $p \leq 0,06$) і андрогінної групи з середнім рівнем андрогінії (20%, $\varphi^* = 1,55$ при $p \leq 0,06$). З'ясовано, що низький рівень вияву показника деструктивної ролі самотійності

сягає 14% ($\varphi^* = 1,32$ при $p \leq 0,09$) у досліджуваних фемінної групи, андрогінно-фемінної – 18% ($\varphi^* = 1,60$ при $p \leq 0,05$) і 50% ($\varphi^* = 1,60$ при $p \leq 0,05$) – у досліджуваних, віднесених до андрогінно-маскулінної групи (див. табл. 2.3.5).

Таблиця 2.3.5

**Розподіл показників самостійності
за методикою «Переконання про самостійність»
залежно від типу статево-рольової ідентичності особистості юнацького віку
(міжгруповий аналіз)**

Типи статево-рольової ідентичності особистості	Рівень вияву показників переконання про самостійність (у %)											
	Набута самостійність			Вроджена самостійність			Конструктивна роль самостійності			Деструктивна роль самостійності		
	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н	В	С	Н
Маскулінний	25	25	50* $\varphi^*=1,51$ $p \leq 0,06$	50	25	25	25	50	25	50	25	25
Андрогінно-маскулінний	16	68	16	50* $\varphi^*=1,76$ $p \leq 0,03$; $\varphi^*=1,89$ $p \leq 0,02$	33	17	33	34	33	17	33	50* $\varphi^*=1,60$ $p \leq 0,05$; $\varphi^*=1,32$ $p \leq 0,09$
Недиференційований	17	66	17	33	50	17	17* $\varphi^*=1,51$ $p \leq 0,06$	66	17	50* $\varphi^*=1,55$ $p \leq 0,06$	17	33
Андрогінний з середнім рівнем андрогінії	36	43	21	16* $\varphi^*=1,76$ $p \leq 0,03$	46	38	46* $\varphi^*=1,51$ $p \leq 0,06$	29	25	20* $\varphi^*=1,55$ $p \leq 0,06$	47	33
Андрогінний з високим рівнем андрогінії	40* $\varphi^*=1,31$ $p \leq 0,09$	45	15* $\varphi^*=1,51$ $p \leq 0,06$	14* $\varphi^*=1,89$ $p \leq 0,02$	54	32	48	45	7* $\varphi^*=1,93$ $p \leq 0,02$	34	37	29
Андрогінно-фемінний	39	42	19	33	38	29	25	40	35	44	38	18* $\varphi^*=1,60$ $p \leq 0,05$
Фемінний	14* $\varphi^*=1,31$ $p \leq 0,09$	58	28	43	29	28	28	29	43* $\varphi^*=1,93$ $p \leq 0,02$	43	43	14* $\varphi^*=1,32$ $p \leq 0,09$

Примітки: В – високий рівень вияву показників переконання про самостійність; С – середній рівень вияву показників переконання про самостійність; Н – низький рівень вияву показників переконання про самостійність.

Позначкою «*» відзначено процентну частку вияву показника, величину коефіцієнту кутового перетворення Фішера – φ^* і рівень статистичної значущості.

Таким чином, міжгруповий аналіз емпіричних даних щодо переконань досліджуваних про самостійність засвідчив про існування статистично значущих відмінностей між різними, за типом статево-рольової ідентичності особистості,

групами. Так, низький рівень набутої самостійності у досліджуваних маскулінної групи виявляється частіше, ніж у досліджуваних, віднесених до андрогінної з високим рівнем андрогінії групи. Це вказує на менш розповсюджені поміж представників маскуліного типу погляди про самостійність як набуту якість особистості, розвиткові якої сприяє зовнішнє середовище, ніж серед представників андрогінної групи з високим рівнем андрогінії. Високий рівень вияву показника набутої самостійності в андрогінній з високим рівнем андрогінії групі вищий, ніж у фемінній групі досліджуваних. Це засвідчує про переважання переконань про самостійність як набутої, зовнішньо детермінованої якості, що розвивається завдяки оточуючому середовищу, в якому особистість виявляє свою активність, серед представників андрогінної з високим рівнем андрогінії групі, ніж серед репрезентантів фемінної групи. Високий рівень вияву вродженої самостійності значно більший в андрогінно-маскулінній групі, ніж в андрогінній з високим і середнім рівнями андрогінії групах, що вказує на більш стійкі переконання про самостійність як уродженої якості особистості, на розвиток якої мають вплив природні прагнення особистості до сепарації і самовизначення, серед представників андрогінно-маскулінної групи. Високий рівень конструктивної ролі самостійності в андрогінній з середнім рівнем андрогінії групі перевищує цей показник у недиференційованій групі досліджуваних. Це вказує на превалювання думок про самостійність, як про характеристику благополуччя особистості, становлення якої відбувається в процесі самопізнання, і розуміється як результат самовдосконалення у представників андрогінної з середнім рівнем андрогінії групи. Показники низького рівня вияву конструктивної ролі самостійності мають перевагу у фемінній за типом статево-рольової ідентичності групі досліджуваних, порівняно з андрогінною з високим рівнем андрогінії групою, що засвідчує про недостатнє розуміння досліджуваними, віднесеними до фемінної групи, вагомості взаємозв'язку розвитку самостійності з самопізнанням і самовдосконаленням особистості. Високий рівень вияву показника деструктивної ролі самостійності переважає у досліджуваних недиференційованої статево-рольової групи, порівняно з досліджуваними, які належать до андрогінної з середнім рівнем андрогінії групи.

Такий результат засвідчує про переважання в системі переконань представників недиференційованої групи усталеної думки про те, що розвиток самостійності відбувається, більшою мірою, внаслідок переживання особистістю страху відторгнення і прагнення уникнути покарання. Тим самим самостійність розглядається досліджуваними означеної групи як індикатор особистісного неблагополуччя. На противагу цьому, низький рівень вияву деструктивної ролі самостійності у досліджуваних андрогінно-маскулінної групи, порівняно з досліджуваними, які належать до андрогінно-фемінної і фемінної груп, вказує на те, що серед переконань про самостійність, твердження про залежність розвитку самостійності від переживання страху відторгнення або прагнення уникнення покарання у респондентів андрогінно-маскулінної групи, більшою мірою, відсутні. Проте, домінуючими переконаннями у репрезентантів цієї групи є розуміння важливості самопізнання і самовдосконалення для розвитку самостійності в юнацькому віці.

Наступний аспект емпіричного дослідження присвячено аналізу особливостей самооцінки самостійності особистості в юнацькому віці, що вимірювалась за допомогою методики «Опосередкована самооцінка самостійності (ОСС)» [77] (див. Додаток Б.5). Проаналізовано опосередковані індикатори – якості особистості, що характеризують самостійність як системну якість особистості, а саме: «активність», «ініціативність», «незалежність», «впевненість у собі», «відповідальність», «рішучість», «самопізнання», «самовдосконалення», «сила волі», «цілеспрямованість», «суверенність», «автономність», «свобода», «саморегуляція», «внутрішня мотивація», «позитивна самооцінка», «непідлеглість», «творчість», «життєстійкість», «допитливість».

Опосередковані індикатори самостійності було відібрано шляхом зменшення розмірності семантичного простору за допомогою експлораторного факторного аналізу, що дало змогу визначити найбільшу кількість релевантних особистісних ознак через оптимальне число характеристик самостійності особистості в юнацькому віці. Результатом факторизації вищезначених індикаторів самостійності особистості стало виокремлення трьох уніполярних факторів.

Перший фактор – «самодетермінованість», що розкриває ініціально-автономні аспекти самостійності – «внутрішню мотивацію», «ініціативність», «активність», «рішучість», «суверенність», «незалежність», «автономність». Другий фактор – «саморегульованість», що вказує на прояви самостійності особистості, пов'язані з саморегуляцією нею власної довільної активності і вольовими аспектами діяльності – «саморегуляцію», «життестійкість», «відповідальність», «свободу», «силу волі», «цілеспрямованість». Третій фактор – «самореалізованість» поєднує характеристики, що вказують на реалізацію особистістю самостійного стилю життя, як-от «позитивна самооцінка», «самовдосконалення», «непідлеглість», «впевненість у собі», «допитливість», «творчість», «самопізнання».

Описову статистику одержаних результатів за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності» особистості наведено у додатку (див. Додаток В, табл. В.4). Результати, одержані внаслідок застосування методики для визначення опосередкованої самооцінки самостійності особистості, дали змогу проаналізувати характеристики самостійності як системної якості залежно від типу статево-рольової ідентичності особистості в юнацькому віці – маскулінного, андрогінно-маскулінного, недиференційованого, андрогінного з середнім рівнем андрогінії, андрогінного з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінного, фемінного.

За допомогою кореляційного аналізу встановлено міру лінійного зв'язку між величинами показників опосередкованої самооцінки особистості, характерних для різних статево-рольових груп досліджуваних. З цією метою застосовано біваріативний непараметричний коефіцієнт кореляції Кендала – τ - коефіцієнт (Kendall tau rank correlation coefficient), що є мірою рангової кореляції і відображає подібність, упорядкованих за своєю величиною, емпіричних даних.

Так, аналіз кореляційних зв'язків між показниками самодетермінованості особистості у маскуліній статево-рольовій групі досліджуваних дав змогу визначити такі характеристики цього взаємозв'язку: спрямованість – позитивна або негативна, ступінь його сили/тісноти, достовірність на високому або низькому рівні статистичної значущості (див. табл. 2.3.6).

Таблиця 2.3.6

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками самодетермінованості особистості юнацького віку
у маскулінній статево-рольовій групі досліджуваних**

Маскулінний тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників самодетермінованості (τ -коефіцієнт Кендала)							
	Внутрішня мотивація	Ініціативність	Активність	Рішучість	Суверенність	Незалежність	Автономність	Самодетермінованість
Внутрішня мотивація	1,000	-,333	-,516	,333	,000	-,236	,258	,236
Ініціативність	-,333	1,000	,775	,333	,775	,707	,775	,707
Активність	-,516	,775	1,000	,516	,800	,183	,400	,548
Рішучість	,333	,333	,516	1,000	,775	-,236	,516	,707
Суверенність	,000	,775	,800	,775	1,000	,183	,800	,913
Незалежність	-,236	,707	,183	-,236	,183	1,000	,548	,333
Автономність	,258	,775	,400	,516	,800	,548	1,000	,913
Самодетермінованість	,236	,707	,548	,707	,913	,333	,913	1,000

Аналіз результатів кореляційного аналізу в маскулінній групі вказує на те, що показники шкали «самодетермінованість» особистості в юнацькому віці мають сильний, позитивний, достовірний зв'язок на високому статистично значущому рівні ($0,01 \leq p \leq 0,05$) між показниками «ініціативність» і «активність» ($\tau = 0,775$), «суверенність» ($\tau = 0,775$), «незалежність» ($\tau = 0,707$), «автономність» ($\tau = 0,775$); між показниками «активність» і «суверенність» ($\tau = 0,800$); «рішучість» і «суверенність» ($\tau = 0,775$); «автономність» і «суверенність» ($\tau = 0,800$). Середню силу кореляційного зв'язку визначено між показниками «активності» особистості та її «рішучості» й «автономності» ($\tau = 0,516$), а також «незалежності» і «автономності» ($\tau = 0,548$). Середньої сили, негативно спрямований, достовірний кореляційний зв'язок виявлено між показниками «внутрішня мотивація» і «активність» особистості ($\tau = -0,516$).

Тож, можна констатувати, що самодетермінованість особистості в маскулінній групі тісно, позитивно і достовірно пов'язана з її «автономністю» ($\tau = 0,913$), «суверенністю» ($\tau = 0,913$), «ініціативністю» ($\tau = 0,707$), «рішучістю» ($\tau = 0,707$). До того ж, середньої сили позитивний зв'язок встановлено між

самодетермінованістю і «активністю» особистості ($\tau = 0,548$), помірний – з «незалежністю» ($\tau = 0,333$), а низький – з «внутрішньою мотивацією» ($\tau = 0,236$). Такі результати є свідченням того, що показники автономності, суверенності, ініціативності і рішучості справляють суттєвий вплив на розвиток самодетермінованості особистості, що, в свою чергу, розкриває ініціально-автономні аспекти становлення її самостійності.

У свою чергу, з'ясовано співвідношення між показниками саморегульованості особистості, що вказують на прояви самостійності, пов'язані з саморегуляцією нею власної довільної активності і вольовими аспектами діяльності у маскулінній експериментальній групі досліджуваних (див. табл. 2.3.7).

Таблиця 2.3.7

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками саморегульованості особистості юнацького віку
у маскулінній статеворольовій групі досліджуваних**

Маскулінний тип статеворольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників саморегульованості (τ -коефіцієнт Кендала)						
	Саморегуляція	Життєстійкість	Відповідальність	Свобода	Сила волі	Цілеспрямованість	Саморегульованість
Саморегуляція	1,000	,408	-,236	,913	,000	,183	,918
Життєстійкість	,408	1,000	,577	,224	,408	,224	,408
Відповідальність	-,236	,577	1,000	-,258	,707	,516	,707
Свобода	,913	,224	-,258	1,000	,183	,400	,183
Сила волі	,000	,408	,707	,183	1,000	,913	,918
Цілеспрямованість	,183	,224	,516	,400	,913	1,000	,913
Саморегульованість	,918	,408	,707	,183	,918	,913	1,000

Встановлено, що тісний, позитивно спрямований, статистично значущий кореляційний зв'язок існує між показниками складових шкали «саморегульованість» особистості. Так, визначається значна за ступенем вияву співзалежність між «саморегуляцією» і «свободою» особистості ($\tau = 0,913$), «силою

волі» і «цілеспрямованістю» ($\tau = 0,913$), «відповідальністю» і «силою волі» ($\tau = 0,707$). Середньої сили взаємний зв'язок розкрито між показниками «життєстійкості» і «відповідальності» ($\tau = 0,577$), «відповідальності» і «цілеспрямованості» особистості ($\tau = 0,516$). Результати кореляційного аналізу вказують також на те, що «саморегульованість», як здатність особистості керувати власною довільною активністю і виявляти вольові характеристики своєї діяльності, має значний за ступенем вияву зв'язок із показниками «сили волі» особистості ($\tau = 0,918$), «цілеспрямованості» ($\tau = 0,913$), «відповідальності» ($\tau = 0,707$) і помірний за силою зв'язок із показником «життєстійкості» ($\tau = 0,408$).

Тим часом у маскулінній групі досліджуваних встановлено взаємний зв'язок між показниками «самореалізованість», яка поєднує характеристики, що вказують на здійснення особистістю самостійного стилю власного життя (див. табл. 2.3.8).

Таблиця 2.3.8

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками самореалізованості особистості юнацького віку
у маскулінній статево-рольовій групі досліджуваних**

Маскулінний тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників самореалізованості (τ -коефіцієнт Кендала)							
	Позитивна самооцінка	Самовдосконалення	Непідлеглість	Впевненість в собі	Допитливість	Творчість	Самопізнання	Самореалізованість
Позитивна самооцінка	1,000	,000	-,913	,516	-,516	,000	,333	,258
Самовдосконалення	,000	1,000	,000	-,800	-,200	,400	,775	,800
Непідлеглість	-,913	,000	1,000	-,516	,516	,000	-,333	-,258
Впевненість в собі	,516	-,800	-,516	1,000	,000	-,200	-,516	-,400
Допитливість	-,516	-,200	,516	,000	1,000	,400	-,775	,000
Творчість	,000	,400	,000	-,200	,400	1,000	,000	,800
Самопізнання	,333	,775	-,333	-,516	-,775	,000	1,000	,516
Самореалізованість	,258	,800	-,258	-,400	,000	,800	,516	1,000

Як випливає із аналізу одержаних результатів, у маскулінній групі досліджуваних встановлено значний за силою, позитивний кореляційний зв'язок

між такими показниками шкали «самореалізованості» особистості, як «самовдосконалення» і «самопізнання» ($\tau = 0,775$). Визначено, що середня за ступенем вияву співзалежність існує між показниками «позитивної самооцінки» і «впевненості у собі» ($\tau = 0,516$), «наполегливості» і «допитливості» ($\tau = 0,516$). Тісний і негативний кореляційний зв'язок встановлено між показниками «позитивна самооцінка» і «непідлеглість» ($\tau = - 0,913$), «самовдосконалення» і «впевненість в собі» ($\tau = - 0,800$), «допитливість» і «самопізнання» ($\tau = - 0,775$). Розкрито середній за ступенем вияву негативний взаємозв'язок між показниками «позитивної самооцінки» і «допитливістю» ($\tau = - 0,516$), «впевненістю у собі» і «непідлеглістю» ($\tau = - 0,516$), а також «самопізнанням» особистості ($\tau = - 0,516$). До того ж, результати кореляційного аналізу відносно шкали «самореалізованість» вказують на високий ступінь вияву позитивного взаємного зв'язку між показниками «самореалізованості», як самоздійснення особистістю самостійного стилю власного життя, і «самовдосконалення» ($\tau = 0,800$), «творчості» ($\tau = 0,800$); середній рівень позитивного кореляційного зв'язку встановлено між показниками «самореалізованості» і «самопізнання» особистості ($\tau = 0,516$).

Разом з тим встановлено співзалежність між загальним показником опосередкованої самооцінки самостійності і основними її чинниками – самодетермінованістю, саморегульованістю, самореалізованістю особистості в маскулінній групі досліджуваних. За результатами кореляційного аналізу значним за силою виявився зв'язок між загальним показником опосередкованої самооцінки самостійності і саморегульованістю особистості ($\tau = 0,916$), середньою за силою кореляційного зв'язку визначено шкалу самодетермінованості особистості ($\tau = 0,667$). Найменш співзалежною з загальною опосередкованою самооцінкою самостійності виявилась шкала самореалізованості особистості ($\tau = 0,183$) на високому рівні статистичної значущості – від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,01$.

Отже, вагомими в структурі опосередкованої самооцінки самостійності особистості юнацького віку, в маскулінній групі досліджуваних, стають особливості саморегуляції довільної активності і вольові аспекти її діяльності – відповідальність, цілеспрямованість, сила волі. Водночас суттєву роль відіграють

характеристики самодетермінованості, що розкривають ініціально-автономні аспекти самостійності особистості юнацького віку – автономність, суверенність, рішучість, ініціативність. Незначними за силою прояву в структурі опосередкованої самооцінки виявлено характеристики, що визначають специфіку реалізації особистістю юнацького віку самостійного стилю власного життя – позитивна самооцінка, впевненість в собі, допитливість, невіддільність. Такі результати вказують на те, що незважаючи на домінування в структурі опосередкованої самооцінки самостійності особистості юнацького віку характеристик, пов'язаних з ініціацією своєї активності і опануванням власною поведінкою, якості, пов'язані з реалізацією особистістю самостійного стилю власного життя й усвідомленого самовпливу на власну поведінку, представлені недостатньо і потребують свого подальшого розвитку.

У ході експериментального дослідження визначено особливості вияву показників опосередкованої самооцінки самостійності особистості в андрогінно-маскулінній статево-рольовій групі досліджуваних. За результатами статистичного аналізу з'ясовано міру кореляційного зв'язку між величинами самодетермінованості, саморегульованості, самореалізованості особистості в юнацькому віці цієї експериментальної групи. Так, аналіз кореляційних зв'язків між показниками самодетермінованості особистості в андрогінно-маскулінній статево-рольовій групі досліджуваних дав змогу визначити співзалежність між величинами внутрішньої мотивації, ініціативності, активності, рішучості, суверенності, незалежності й автономності особистості (див. табл. 2.3.9).

Таблиця 2.3.9

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками самодетермінованості особистості юнацького віку
в андрогінно-маскулінній статево-рольовій групі досліджуваних**

Андрогінно-маскулінний тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників самодетермінованості (τ -коефіцієнт Кендала)							
	Внутрішня мотивація	Ініціативність	Активність	Рішучість	Суверенність	Незалежність	Автономність	Самодетермінованість
Внутрішня мотивація	1,000	-,148	-,309	,500	,593	,231	,483	,552
Ініціативність	-,148	1,000	,641	,074	-,231	,000	-,167	,072
Активність	-,309	,641	1,000	,077	,160	-,083	,000	,000
Рішучість	,500	,074	,077	1,000	,667	,386	,886*	,966**
Суверенність	,593	-,231	,160	,667	1,000	,160	,669	,645
Незалежність	,231	,000	-,083	,386	,160	1,000	,435	,447
Автономність	,483	-,167	,000	,886*	,669	,435	1,000	,856*
Самодетермінованість	,552	,072	,000	,966**	,645	,447	,856*	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

На основі результатів, одержаних при обстеженні андрогінно-маскулінної групи досліджуваних, встановлено високий за силою позитивний кореляційний зв'язок між показниками «рішучість» і «автономність» шкали самодетермінованості особистості ($\tau = 0,886$). Середній за ступенем взаємозв'язок встановлено між показниками «автономність» і «суверенність» ($\tau = 0,669$), «суверенність» і «рішучість» ($\tau = 0,667$), «ініціативність» і «активність» ($\tau = 0,641$), «внутрішня мотивація» і «суверенність» ($\tau = 0,593$), «внутрішня мотивація» і «рішучість» особистості ($\tau = 0,500$). Розкрито значний за ступенем вияву кореляційний зв'язок між «самодетермінованістю» особистості і такими її показниками, як-от «рішучість» ($\tau = 0,966$), «автономність» ($\tau = 0,856$). Середньої сили кореляційний зв'язок визначено з показниками «суверенність» ($\tau = 0,645$) і «внутрішня мотивація» ($\tau = 0,552$); помірний – з показником «незалежність» ($\tau = 0,447$).

До того ж, з'ясовано співвідношення між показниками саморегульованості, що вказують на прояви самостійності, пов'язані з саморегуляцією довільної

активності особистості і вольовими аспектами її діяльності, характерними для досліджуваних, віднесених в ході дослідження до андрогінно-маскулінної експериментальної групи (див. табл. 2.3.10).

Таблиця 2.3.10

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками саморегульованості особистості юнацького віку
в андрогінно-маскулінній статево-рольовій групі досліджуваних**

Андрогінно-маскулінний тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників саморегульованості (τ -коефіцієнт Кендала)						
	Саморегуляція	Життєстійкість	Відповідальність	Свобода	Сила волі	Цілеспрямованість	Саморегульованість
Саморегуляція	1,000	,000	-,077	,480	,538	,445	,593
Життєстійкість	,000	1,000	,000	-,612	-,392	-,378	-,378
Відповідальність	-,077	,000	1,000	,160	,385	,445	,296
Свобода	,480	-,612	,160	1,000	,881*	,772*	,926*
Сила волі	,538	-,392	,385	,881*	1,000	,964**	,964**
Цілеспрямованість	,445	-,378	,445	,772*	,964**	1,000	,857*
Саморегульованість	,593	-,378	,296	,926*	,964**	,857*	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

Встановлено, що значний за силою, позитивний, достовірний на високому рівні значущості кореляційний зв'язок існує між показниками «сила волі» і «цілеспрямованість» ($\tau = 0,964$), «свобода» і «сила волі» ($\tau = 0,881$), «цілеспрямованість» і «свобода» ($\tau = 0,772$); середній за ступенем вияву зв'язок – між показниками «саморегуляція» і «сила волі» ($\tau = 0,538$). До того ж, встановлено середній за силою, негативний взаємний зв'язок між показниками «життєстійкості» і «свободи» особистості ($\tau = -0,612$). Як показали результати дослідження, загальний показник шкали «саморегульованість» тісно пов'язаний з показником «сила волі» ($\tau = 0,964$), «свобода» ($\tau = 0,926$), «цілеспрямованість» ($\tau = 0,857$); має середній ступінь позитивного взаємозв'язку з показником «саморегуляція» ($\tau =$

0,593); слабкий – з показником «відповідальність» ($\tau = 0,296$). Середній за силою негативний кореляційний зв'язок встановлено між шкалою «саморегульованість» і показником «життестійкість» особистості ($\tau = 0,856$).

У ході емпіричного дослідження розкрито характеристики самореалізованості особистості в андрогінно-маскулінній групі досліджуваних, встановлено міру кореляційного зв'язку між показниками означеної шкали (див. табл. 2.3.11).

Таблиця 2.3.11

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками самореалізованості особистості юнацького віку
в андрогінно-маскулінній статево-рольовій групі досліджуваних**

Андрогінно-маскулінний тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників самореалізованості (τ -коефіцієнт Кендала)							
	Позитивна самооцінка	Самовдосконалення	Непідлеглість	Впевненість в собі	Допитливість	Творчість	Самопізнання	Самореалізованість
Позитивна самооцінка	1,000	,690	,447	,000	,215	,501	,333	,867*
Самовдосконалення	,690	1,000	,154	,357	,222	,148	,552	,828*
Непідлеглість	,447	,154	1,000	-,077	,080	,320	-,298	,298
Впевненість в собі	,000	,357	-,077	1,000	,222	-,593	-,138	,138
Допитливість	,215	,222	,080	,222	1,000	-,231	-,215	,072
Творчість	,501	,148	,320	-,593	-,231	1,000	,501	,358
Самопізнання	,333	,552	-,298	-,138	-,215	,501	1,000	,467
Самореалізованість	,867*	,828*	,298	,138	,072	,358	,467	1,000

Примітка: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння).

На основі статистичного аналізу одержаних експериментальних даних з'ясовано ступінь кореляційного зв'язку між показниками самореалізованості особистості. Так, середню за силою, пряму за спрямованістю співзалежність встановлено між показниками «позитивна самооцінка» і «самовдосконалення» ($\tau = 0,690$), «самовдосконалення» і «самопізнання» ($\tau = 0,552$), «позитивна самооцінка» і «творчість» ($\tau = 0,501$). Середній за силою і зворотній за спрямованістю взаємний зв'язок виявлено між показниками «впевненість в собі» і

«творчість» ($\tau = -0,593$). Значний за силою кореляційний зв'язок встановлено між шкалою самореалізованості особистості і її показниками, як-от «позитивною самооцінкою» ($\tau = 0,867$), «самовдосконаленням»; помірний зв'язок – із показниками «самопізнання» ($\tau = 0,467$) і «творчість» ($\tau = 0,358$).

До того ж, розкрито міру взаємної залежності між загальним показником опосередкованої самооцінки самостійності і основними її чинниками – самодетермінованістю, саморегульованістю, самореалізованістю особистості в андрогінно-маскулінній групі досліджуваних. Результати кореляційного аналізу дали змогу дійти висновку про те, що значним за силою виявився зв'язок між загальним показником опосередкованої самооцінки самостійності і шкалами самодетермінованості ($\tau = 0,916$ при $p = 0,001$), саморегульованості ($\tau = 0,828$ при $p = 0,022$), самореалізованості особистості ($\tau = 0,733$ при $p = 0,039$).

Отже, вагомими в структурі опосередкованої самооцінки самостійності досліджуваних, віднесених до андрогінно-маскулінної групи, стають компоненти, що розкривають ініціально-автономні аспекти самостійності особистості – рішучість, автономність, суверенність; регулятивні і вольові аспекти її діяльності – цілеспрямованість, сила волі, свобода; а також характеристики, що вказують на особливості реалізації особистістю самостійного стилю власного життя – позитивна самооцінка і прагнення до самовдосконалення. Крім того, в андрогінно-маскулінній групі досліджуваних, встановлено такі ознаки опосередкованої самооцінки самостійності особистості юнацького віку, що потребують гармонізації свого подальшого розвитку, як-от ініціативність, активність, відповідальність, життєстійкість, впевненість в собі, допитливість, невіддільність.

Перейдемо до характеристики особливостей становлення опосередкованої самооцінки самостійності особистості в юнацькому віці у досліджуваних недиференційованої, за типом статево-рольової ідентичності, експериментальної групи.

Так, аналіз кореляційних зв'язків між показниками самодетермінованості особистості у недиференційованій статево-рольовій групі досліджуваних дав змогу визначити характеристики цього взаємозв'язку: спрямованість співзалежності –

позитивна або негативна, ступінь вияву сили/тісноти, достовірність на високому або низькому рівні статистичної значущості (див. табл. 2.3.12).

Таблиця 2.3.12

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками самодетермінованості особистості юнацького віку
у недиференційованій статево-рольовій групі досліджуваних**

Недиференційований тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників самодетермінованості (τ-коефіцієнт Кендала)							
	Внутрішня мотивація	Ініціативність	Активність	Рішучість	Суверенність	Незалежність	Автономність	Самодетермінованість
Внутрішня мотивація	1,000	,564	,522	,251	,522	,669	,502	,545
Ініціативність	,564	1,000	,694	,593	,849*	,741*	,741*	,828*
Активність	,522	,694	1,000	,641	,667	,881*	,881*	,894*
Рішучість	,251	,593	,641	1,000	,400	,538	,692	,645
Суверенність	,522	,849*	,667	,400	1,000	,721	,641	,745*
Незалежність	,669	,741*	,881*	,538	,721	1,000	,923*	,931*
Автономність	,502	,741*	,881*	,692	,641	,923*	1,000	,931*
Самодетермінованість	,545	,828*	,894*	,645	,745*	,931*	,931*	1,000

Примітка: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння).

На основі результатів емпіричного дослідження встановлено тісний, позитивно спрямований, достовірний (на рівні статистичної значущості $p \leq 0,05$) кореляційний зв'язок між показниками самодетермінованості особистості у недиференційованій за типом статево-рольової ідентичності групі досліджуваних. Такий взаємний зв'язок встановлено між величинами «ініціативності» і «суверенності» особистості ($\tau = 0,849$), «ініціативності» і «незалежності» ($\tau = 0,741$), «ініціативності» і «автономності» ($\tau = 0,741$), «суверенності» і «незалежності» ($\tau = 0,721$). Середній за ступенем вияву кореляційний зв'язок розкрито між показниками «ініціативність» і «активність» ($\tau = 0,694$), «автономність» і «рішучість» ($\tau = 0,692$), «внутрішня мотивація» і «незалежність» ($\tau = 0,669$), «суверенність» і «активність» ($\tau = 0,667$), «активність» і «рішучість» ($\tau = 0,641$), «ініціативність» і «рішучість» ($\tau = 0,593$), «внутрішня мотивація» і

«ініціативність» ($\tau = 0,564$), «рішучість» і «незалежність» ($\tau = 0,538$), «внутрішня мотивація» і «активність» ($\tau = 0,522$), «внутрішня мотивація» і «суверенність» ($\tau = 0,522$), «автономність» і «внутрішня мотивація» особистості ($\tau = 0,502$). Заслужують особливої уваги дані про значний за силою кореляційний зв'язок між шкалою самодетермінованості особистості і її показниками: «незалежністю» ($\tau = 0,931$), «автономністю» ($\tau = 0,931$), «активністю» ($\tau = 0,894$), «ініціативністю» ($\tau = 0,828$), «суверенністю» ($\tau = 0,745$), а середній – з «рішучістю» ($\tau = 0,645$) і «внутрішньою мотивацією» ($\tau = 0,545$).

Встановлено міру кореляційного зв'язку між показниками шкали саморегульованості, що розкривають характеристики самостійності особистості, пов'язані з саморегуляцією довільної активності досліджуваних, віднесених до недиференційованої експериментальної групи (див. табл. 2.3.13).

Таблиця 2.3.13

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками саморегульованості особистості юнацького віку
у недиференційованій статево-рольовій групі досліджуваних**

Недиференційований тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників саморегульованості (τ -коефіцієнт Кендала)						
	Саморегуляція	Життєстійкість	Відповідальність	Свобода	Сила волі	Цілеспрямованість	Саморегульованість
Саморегуляція	1,000	,298	,250	,231	,320	,386	,447
Життєстійкість	,298	1,000	,894*	,552	,788*	,828*	,867*
Відповідальність	,250	,894*	1,000	,463	,881*	,772*	,745*
Свобода	,231	,552	,463	1,000	,296	,714*	,690
Сила волі	,320	,788*	,881*	,296	1,000	,593	,645
Цілеспрямованість	,386	,828*	,772*	,714*	,593	1,000	,966**
Саморегульованість	,447	,867*	,745*	,690	,645	,966**	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

З'ясовано, що значний за силою, позитивний і достовірний кореляційний зв'язок (на рівні статистичної значущості від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,01$) існує між показниками саморегульованості особистості, як-от «життєстійкість» і

«відповідальність» ($\tau = 0,894$), «відповідальність» і «сила волі» ($\tau = 0,881$), «життєстійкість» і «цілеспрямованість» ($\tau = 0,828$), «сила волі» і «життєстійкість» ($\tau = 0,788$), «цілеспрямованість» і «відповідальність» ($\tau = 0,772$), «цілеспрямованість» і «свобода» ($\tau = 0,714$). Середній за ступенем вияву взаємний зв'язок встановлено між показниками «сила волі» і «цілеспрямованість» ($\tau = 0,593$), «свобода» і «життєстійкість» особистості ($\tau = 0,552$). Тож, загальний показник шкали «саморегульованість» особистості значною мірою пов'язаний з показниками «цілеспрямованість» ($\tau = 0,966$), «життєстійкість» ($\tau = 0,867$), «відповідальність» ($\tau = 0,745$). Середній ступінь вияву взаємозв'язку визначено між показниками «саморегульованість» і «свобода» ($\tau = 0,690$), а також «саморегульованість» і «сила волі» особистості ($\tau = 0,645$).

У свою чергу, на основі одержаних в ході емпіричного дослідження даних розкрито особливості шкали самореалізованості особистості у недиференційованій групі досліджуваних і встановлено міру кореляційного зв'язку між величинами означеної шкали (див. табл. 2.3.14).

Таблиця 2.3.14

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками самореалізованості особистості юнацького віку
у недиференційованій статево-рольовій групі досліджуваних**

Недиференційований тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників самореалізованості (τ -коефіцієнт Кендала)							
	Позитивна самооцінка	Самовдосконалення	Непідлеглість	Впевненість в собі	Допитливість	Творчість	Самопізнання	Самореалізованість
Позитивна самооцінка	1,000	,593	,881*	,462	-,334	,519	,502	,741*
Самовдосконалення	,593	1,000	,694	,445	-,403	,500	,725*	,786*
Непідлеглість	,881*	,694	1,000	,480	-,261	,694	,522	,849*
Впевненість в собі	,462	,445	,480	1,000	-,084	,667	,836*	,741*
Допитливість	-,334	-,403	-,261	-,084	1,000	,161	-,182	-,161
Творчість	,519	,500	,694	,667	,161	1,000	,725*	,786*
Самопізнання	,502	,725*	,522	,836*	-,182	,725*	1,000	,806*
Самореалізованість	,741*	,786*	,849*	,741*	-,161	,786*	,806*	1,000

Примітка: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння).

Аналіз одержаних результатів дав змогу встановити тісний, позитивний і статистично достовірний зв'язок – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ – між такими показниками шкали самореалізованості особистості: «позитивна самооцінка» і «непідлеглість» ($\tau = 0,881$), «впевненість в собі» і «самопізнання» ($\tau = 0,836$), «самопізнання» і «творчість» ($\tau = 0,725$), «самопізнання» і «самовдосконалення» ($\tau = 0,725$). Середній за силою взаємний зв'язок встановлено між показниками «самовдосконалення» і «непідлеглість» ($\tau = 0,694$), «непідлеглість» і «творчість» ($\tau = 0,694$), «творчість» і «впевненість в собі» ($\tau = 0,667$), «позитивна самооцінка» і «самовдосконалення» ($\tau = 0,593$), «непідлеглість» і «самопізнання» ($\tau = 0,522$), «позитивна самооцінка» і «творчість» ($\tau = 0,519$), «позитивна самооцінка» і «самопізнання» ($\tau = 0,502$), «самовдосконалення» і «творчість» ($\tau = 0,500$). До того ж, значна за силою співзалежність спостерігається між показником шкали самореалізованості особистості і її компонентами, як-от з показниками «непідлеглості» ($\tau = 0,881$), «самопізнання» ($\tau = 0,806$), «самовдосконалення» ($\tau = 0,786$), «творчістю» ($\tau = 0,786$), «позитивна самооцінка» ($\tau = 0,741$), «впевненість в собі».

З'ясовано силу кореляційного зв'язку між загальним показником опосередкованої самооцінки самостійності особистості і його основними характеристиками серед досліджуваних недиференційованої групи. Так, найвищий коефіцієнт рангової кореляції встановлено між узагальнюючим показником опосередкованої самооцінки самостійності і шкалою самореалізованості особистості ($\tau = 0,966$ при $p = 0,007$), за цим – шкалою самодетермінованості ($\tau = 0,867$ при $p = 0,015$). У свою чергу середньої сили взаємозв'язок встановлено між узагальнюючим показником опосередкованої самооцінки і шкалою саморегульованості особистості ($\tau = 0,600$ при $p = 0,091$). Такі результати, одержані в недиференційованій експериментальній групі, є свідченням того, що означені показники – компоненти опосередкованої самооцінки самостійності – справляють суттєвий вплив на розвиток усієї системи самостійності особистості в юнацькому віці взагалі, а також істотною мірою визначають розвиток один одного, зокрема.

Визначальним для цієї групи досліджуваних є гармонізація таких характеристик самостійності, що розкривають особливості реалізації особистістю самостійного стилю власного життя, а також ініціально-автономні аспекти її самостійності. Меншою мірою, в системі опосередкованої самооцінки самостійності досліджуваних цієї групи, представлено характеристики саморегуляції власної активності і допитливості особистості.

Тим часом здійснено кореляційний аналіз відносно показників опосередкованої самооцінки самостійності особистості, одержаних в ході емпіричного дослідження в андрогінній з середнім рівнем андрогінії статево-рольовій групі досліджуваних. Визначено характеристики взаємозв'язку між показниками шкали самодетермінованості особистості у названій групі досліджуваних – його напрямом, ступінь вияву і рівень статистичної значущості (див. табл. 2.3.15).

Таблиця 2.3.15

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками самодетермінованості особистості юнацького віку
в андрогінній з середнім рівнем андрогінії
статево-рольовій групі досліджуваних**

Андрогінний з середнім рівнем андрогінії тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників самодетермінованості (τ -коефіцієнт Кендала)							
	Внутрішня мотивація	Ініціативність	Активність	Рішучість	Суверенність	Незалежність	Автономність	Самодетермінованість
Внутрішня мотивація	1,000	,332**	,218*	,309**	,105	,243**	,184	,398**
Ініціативність	,332**	1,000	,447**	,393**	,338**	,388**	,315**	,600**
Активність	,218*	,447**	1,000	,190*	,296**	,326**	,143	,447**
Рішучість	,309**	,393**	,190*	1,000	,271**	,337**	,393**	,528**
Суверенність	,105	,338**	,296**	,271**	1,000	,533**	,501**	,561**
Незалежність	,243**	,388**	,326**	,337**	,533**	1,000	,526**	,669**
Автономність	,184	,315**	,143	,393**	,501**	,526**	1,000	,624**
Самодетермінованість	,398**	,600**	,447**	,528**	,561**	,669**	,624**	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

Результати кореляційного аналізу показників шкали самодетермінованості особистості вказують на існування позитивного, середнього ступеня вияву, статистично достовірного взаємозв'язку, значущого на рівні від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,01$, між такими компонентами системи самостійності досліджуваних, як: «суверенність» і «незалежність» ($\tau = 0,533$), «незалежність» і «автономність» ($\tau = 0,526$), «суверенність» і «автономність» ($\tau = 0,501$). Помірний кореляційний зв'язок спостерігається між показниками «ініціативність» і «активність» ($\tau = 0,447$), «ініціативність» і «рішучість» ($\tau = 0,393$), «ініціативність» і «незалежність» ($\tau = 0,388$), «ініціативність» і «суверенність» ($\tau = 0,338$), «рішучість» і «незалежність» ($\tau = 0,337$), «активність і незалежність» ($\tau = 0,326$), «ініціативність» і «автономність» ($\tau = 0,315$), «внутрішня мотивація» і «рішучість» ($\tau = 0,309$). До того ж, встановлено позитивну, середню за ступенем вияву і статистично значущу співзалежність між загальним показником шкали самодетермінованості особистості і такими показниками її компонентів, як-от «незалежність» ($\tau = 0,669$), «автономність» ($\tau = 0,624$), «ініціативність» ($\tau = 0,600$), «суверенність» ($\tau = 0,561$), «рішучість» ($\tau = 0,528$). Помірний кореляційний зв'язок визначено між самодетермінованістю особистості й її «активністю» ($\tau = 0,447$), а також «внутрішньою мотивацією» ($\tau = 0,398$).

Встановлено міру кореляційного зв'язку між показниками шкали саморегульованості особистості, що розкривають характеристики самостійності, пов'язані з саморегуляцією довільної активності досліджуваних, віднесених, в ході емпіричного дослідження, до андрогінної з середнім рівнем андрогінії, за типом статево-рольової ідентичності, групи (див. табл. 2.3.16).

Таблиця 2.3.16

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками саморегульованості особистості юнацького віку
в андрогінній з середнім рівнем андрогінії
статеворольовій групі досліджуваних**

Андрогінний з середнім рівнем андрогінії тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників саморегульованості (τ -коефіцієнт Кендала)						
	Саморегуляція	Життєстійкість	Відповідальність	Свобода	Сила волі	Цілеспрямованість	Саморегульованість
Саморегуляція	1,000	,410**	,275**	,391**	,324**	,292**	,601**
Життєстійкість	,410**	1,000	,269**	,321**	,215*	,333**	,556**
Відповідальність	,275**	,269**	1,000	,352**	,285**	,543**	,550**
Свобода	,391**	,321**	,352**	1,000	,197*	,205*	,494**
Сила волі	,324**	,215*	,285**	,197*	1,000	,412**	,532**
Цілеспрямованість	,292**	,333**	,543**	,205*	,412**	1,000	,583**
Саморегульованість	,601**	,556**	,550**	,494**	,532**	,583**	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

Визначено, що середній за силою, позитивний, статистично достовірний зв'язок існує між «відповідальністю» і «цілеспрямованістю» особистістю ($\tau = 0,543$). Помірну за ступенем вияву співзалежність встановлено між «цілеспрямованістю» і «силою волі» ($\tau = 0,412$), «саморегуляцією» і «життєстійкістю» ($\tau = 0,410$), «саморегуляцією» і «свободою» ($\tau = 0,391$), «відповідальністю» і «свободою» ($\tau = 0,352$), «цілеспрямованістю» і «життєстійкістю» ($\tau = 0,333$), «саморегуляцією» і «силою волі» ($\tau = 0,324$), «життєстійкістю» і «свободою» особистості ($\tau = 0,321$). З'ясовано про наявність прямого, середнього за силою, значущого кореляційного зв'язку між загальним показником шкали саморегульованості особистості і її компонентами, серед яких «саморегуляція» ($\tau = 0,601$), «цілеспрямованість» ($\tau = 0,583$), «життєстійкість» ($\tau = 0,556$), «відповідальність» ($\tau = 0,550$), «сила волі» ($\tau = 0,532$). Помірний взаємозв'язок встановлено між загальною величиною шкали саморегульованості особистості і показником «свобода» ($\tau = 0,494$).

У свою чергу, на підставі результатів кореляційного аналізу визначено

спрямованість, силу і рівень достовірності взаємного зв'язку між компонентами шкали самореалізованості особистості в андрогінній з середнім рівнем андрогінії групі досліджуваних (див. табл. 2.3.17).

Таблиця 2.3.17

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками самореалізованості особистості юнацького віку
в андрогінній з середнім рівнем андрогінії
статеворольовій групі досліджуваних**

Андрогінний з середнім рівнем андрогінії тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників самореалізованості (τ-коефіцієнт Кендала)							
	Позитивна самооцінка	Самовдосконалення	Непідлеглість	Впевненість в собі	Допитливість	Творчість	Самопізнання	Самореалізованість
Позитивна самооцінка	1,000	,265**	,248**	,481**	,185	-,077	,168	,520**
Самовдосконалення	,265**	1,000	,192*	,198*	,149	,126	,516**	,504**
Непідлеглість	,248**	,192*	1,000	,298**	,235*	,171	,118	,430**
Впевненість в собі	,481**	,198*	,298**	1,000	,167	-,018	,026	,506**
Допитливість	,185	,149	,235*	,167	1,000	,374**	,299**	,444**
Творчість	-,077	,126	,171	-,018	,374**	1,000	,147	,286**
Самопізнання	,168	,516**	,118	,026	,299**	,147	1,000	,414**
Самореалізованість	,520**	,504**	,430**	,506**	,444**	,286**	,414**	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

Так, позитивний із середньою силою вияву, достовірний на високому рівні статистичної значущості (від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,01$) зв'язок встановлено між такими компонентами самореалізованості особистості, як: «самовдосконалення» і «самопізнання» ($\tau = 0,516$), а помірний – між показниками «позитивна самооцінка» і «впевненість в собі» ($\tau = 0,481$), «допитливість» і «творчість» ($\tau = 0,374$). До того ж, між загальним показником самореалізованості особистості і показниками її компонентів існує середньої і помірної сили позитивний кореляційний зв'язок, а саме: з «позитивною самооцінкою» ($\tau = 0,520$), «впевненістю в собі» ($\tau = 0,506$), «самовдосконаленням» ($\tau = 0,504$), «допитливістю» ($\tau = 0,444$), «непідлеглістю» ($\tau = 0,430$), «самопізнанням» ($\tau = 0,414$).

Поза тим розкрито міру взаємозв'язку між загальним показником

опосередкованої самооцінки самостійності і чинниками, що її визначають – самодетермінованістю, саморегульованістю, самореалізованістю – в андрогінній з середнім рівнем андрогінії групі досліджуваних. Дані кореляційного аналізу дали змогу дійти висновку про те, що найбільш тісним виявився зв'язок між загальним показником опосередкованої самооцінки самостійності і шкалою самодетермінованості ($\tau = 0,790$ при $p = 0,001$), саморегульованості ($\tau = 0,769$ при $p = 0,001$), самореалізованості особистості ($\tau = 0,751$ при $p = 0,001$). Виходячи з цього можна стверджувати, що важливими в структурі опосередкованої самооцінки самостійності досліджуваних, віднесених до андрогінної з середнім рівнем андрогінії групи, стають компоненти, які розкривають ініціально-автономні аспекти самостійності особистості, приміром, ініціативність, автономність, незалежність; регулятивні і вольові аспекти її діяльності, наприклад, саморегуляція і цілеспрямованість; а також характеристики, що визначають специфіку здійснення особистістю самостійного стилю власного життя, наприклад, позитивна самооцінка, впевненість в собі, самовдосконалення. Меншою мірою в структурі опосередкованої самооцінки самостійності досліджуваних цієї експериментальної групи представлено характеристики внутрішньої мотивації, відповідальності, активності, свободи, самопізнання, невіддільності.

Водночас проаналізовано характеристики особливостей становлення опосередкованої самооцінки самостійності особистості в юнацькому віці у досліджуваних андрогінної з високим рівнем андрогінії, за типом статево-рольової ідентичності, експериментальної групи. Задля цього встановлено міру кореляційного зв'язку між показниками, що визначають характеристики самодетермінованості, саморегульованості і самореалізованості особистості в означеній групі.

Так, на підставі одержаних, внаслідок проведеного статистичного аналізу, даних визначено специфіку кореляційних зв'язків між показниками самодетермінованості особистості в андрогінній з високим рівнем андрогінії статево-рольовій групі досліджуваних (див. табл. 2.3.18).

Таблиця 2.3.18

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками самодетермінованості особистості юнацького віку
в андрогінній з високим рівнем андрогінії
статеворольовій групі досліджуваних**

Андрогінний з високим рівнем андрогінії тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників самодетермінованості (τ -коефіцієнт Кендала)							
	Внутрішня мотивація	Ініціативність	Активність	Рішучість	Суверенність	Незалежність	Автономність	Самодетермінованість
Внутрішня мотивація	1,000	,417**	,292**	,398**	,201*	,317**	,311**	,503**
Ініціативність	,417**	1,000	,435**	,429**	,297**	,406**	,371**	,613**
Активність	,292**	,435**	1,000	,280**	,195*	,324**	,199*	,477**
Рішучість	,398**	,429**	,280**	1,000	,305**	,480**	,537**	,634**
Суверенність	,201*	,297**	,195*	,305**	1,000	,522**	,608**	,544**
Незалежність	,317**	,406**	,324**	,480**	,522**	1,000	,579**	,683**
Автономність	,311**	,371**	,199*	,537**	,608**	,579**	1,000	,667**
Самодетермінованість	,503**	,613**	,477**	,634**	,544**	,683**	,667**	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

Встановлено позитивний, середній за ступенем вияву, достовірний на високому рівні статистичної значущості – від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,01$ – взаємний зв'язок між такими показниками самодетермінованості особистості, як-от «суверенність» і «автономність» ($\tau = 0,608$), «незалежність» і «автономність» ($\tau = 0,579$), «рішучість» і «автономність» ($\tau = 0,537$), «суверенність» і «незалежність» ($\tau = 0,522$). Окрім того спостерігається позитивний, помірний за силою, статистично значущий зв'язок між показниками «рішучість» і «незалежність» ($\tau = 0,480$), «ініціативність» і «активність» ($\tau = 0,435$), «ініціативність» і «рішучість» ($\tau = 0,429$), «ініціативність» і «внутрішня мотивація» ($\tau = 0,417$), «ініціативність» і «незалежність» ($\tau = 0,406$), «внутрішня мотивація» і «рішучість» ($\tau = 0,398$), «ініціативність» і «автономність» ($\tau = 0,371$), «активність» і «незалежність» ($\tau = 0,324$), «внутрішня мотивація» і «незалежність» ($\tau = 0,317$), «внутрішня мотивація» і «автономність» ($\tau = 0,311$), «рішучість» і «суверенність» ($\tau = 0,305$). До того ж,

позитивний, середній за ступенем вияву, значущий взаємний зв'язок встановлено між загальним показником самодетермінованості особистості і показниками її складових: «незалежністю» ($\tau = 0,683$), «автономністю» ($\tau = 0,667$), «рішучістю» ($\tau = 0,634$), «ініціативністю» ($\tau = 0,613$), «суверенністю» ($\tau = 0,544$), «внутрішньою мотивацією» ($\tau = 0,503$), а також помірний за силою зв'язок – із показником «активність» ($\tau = 0,477$).

У результаті статистичного аналізу з'ясовано міру кореляційного зв'язку між показниками саморегульованості особистості в андрогінній з високим рівнем андрогінії групі досліджуваних (див. табл. 2.3.19).

Таблиця 2.3.19

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками саморегульованості особистості юнацького віку
в андрогінній з високим рівнем андрогінії
статєво-рольовій групі досліджуваних**

Андрогінний з високим рівнем андрогінії тип статєво-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників саморегульованості (τ -коефіцієнт Кендала)						
	Саморегуляція	Життєстійкість	Відповідальність	Свобода	Сила волі	Цілеспрямованість	Саморегульованість
Саморегуляція	1,000	,344**	,279**	,350**	,346**	,308**	,550**
Життєстійкість	,344**	1,000	,297**	,357**	,363**	,417**	,587**
Відповідальність	,279**	,297**	1,000	,371**	,351**	,593**	,572**
Свобода	,350**	,357**	,371**	1,000	,295**	,296**	,504**
Сила волі	,346**	,363**	,351**	,295**	1,000	,601**	,635**
Цілеспрямованість	,308**	,417**	,593**	,296**	,601**	1,000	,676**
Саморегульованість	,550**	,587**	,572**	,504**	,635**	,676**	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

Виявлено прямий, середній за силою, достовірний на рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$ взаємний зв'язок між показниками «сила волі» і «цілеспрямованість» ($\tau = 0,601$), «відповідальність» і «цілеспрямованість» особистості ($\tau = 0,593$). Помірний за силою кореляційний зв'язок існує між показниками «життєстійкість» і «цілеспрямованість» ($\tau = 0,417$), «свобода» і

«відповідальність» ($\tau = 0,371$), «життєстійкість» і «сила волі» ($\tau = 0,363$), «саморегуляція» і «свобода» ($\tau = 0,350$), «саморегуляція» і «сила волі» ($\tau = 0,346$), «життєстійкість» і «саморегуляція» ($\tau = 0,344$), «саморегуляція» і «цілеспрямованість» ($\tau = 0,308$). Визначено міру співзалежності між загальним показником шкали самореалізованості особистості й показниками її компонентів в андрогінній з високим рівнем андрогінії групі. Так, встановлено існування прямого, середнього за ступенем вияву і достовірного взаємозв'язку між показниками самореалізованості особистості й її «цілеспрямованості» ($\tau = 0,601$), «сили волі» ($\tau = 0,635$), «життєстійкості» ($\tau = 0,587$), «відповідальності» ($\tau = 0,572$), «саморегуляції» ($\tau = 0,550$) і «свободи» ($\tau = 0,504$).

На основі одержаних експериментальних даних розкрито особливості кореляційних зв'язків між показниками шкали самореалізованості особистості в андрогінній з високим рівнем андрогінії групі досліджуваних (див. табл. 2.3.20).

Таблиця 2.3.20

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками самореалізованості особистості юнацького віку
в андрогінній з високим рівнем андрогінії
статєво-рольовій групі досліджуваних**

Андрогінний з високим рівнем андрогінії тип статєво-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників самореалізованості (τ -коефіцієнт Кендала)							
	Позитивна самооцінка	Самовдосконалення	Непідлеглість	Впевненість в собі	Допитливість	Творчість	Самопізнання	Самореалізованість
Позитивна самооцінка	1,000	,401**	,356**	,638**	,278**	,098	,416**	,649**
Самовдосконалення	,401**	1,000	,370**	,364**	,287**	,266**	,642**	,596**
Непідлеглість	,356**	,370**	1,000	,409**	,225*	,278**	,349**	,534**
Впевненість в собі	,638**	,364**	,409**	1,000	,254**	,080	,292**	,601**
Допитливість	,278**	,287**	,225*	,254**	1,000	,344**	,299**	,461**
Творчість	,098	,266**	,278**	,080	,344**	1,000	,195*	,374**
Самопізнання	,416**	,642**	,349**	,292**	,299**	,195*	1,000	,576**
Самореалізованість	,649**	,596**	,534**	,601**	,461**	,374**	,576**	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

Встановлено позитивний, середній за ступенем вияву, достовірний на

статистично значущому рівні (від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,01$) кореляційний зв'язок між показниками шкали самореалізованості особистості, а саме: «самовдосконалення» і «самопізнання» ($\tau = 0,642$), «позитивна самооцінка» і «впевненість в собі» ($\tau = 0,638$). Пряму за спрямованістю, помірну за силою, достовірну на високому рівні статистичної значущості співзалежність виявлено між величинами «позитивної самооцінки» і «самопізнанням» особистості ($\tau = 0,416$), «непідлеглістю» і «впевненістю в собі» ($\tau = 0,409$), «позитивною самооцінкою» і «самовдосконаленням» ($\tau = 0,401$), «непідлеглістю» і «самовдосконаленням» ($\tau = 0,370$), «самовдосконаленням» і «впевненістю в собі» ($\tau = 0,364$), «позитивною самооцінкою» і «непідлеглістю» ($\tau = 0,356$), «непідлеглістю» і «самопізнанням» ($\tau = 0,349$), «допитливістю» і «творчістю» ($\tau = 0,344$). Більше того, з'ясовано міру кореляційного зв'язку між загальним показником шкали самореалізованості і її складниками, як-от «позитивною самооцінкою» ($\tau = 0,649$), «впевненістю в собі» ($\tau = 0,601$), «самовдосконаленням» ($\tau = 0,596$), «самопізнанням» ($\tau = 0,576$), «непідлеглістю» ($\tau = 0,534$), «допитливістю» ($\tau = 0,461$), «творчістю» особистості ($\tau = 0,374$).

Таким чином, результати кореляційного аналізу дали змогу дійти висновку про те, що найбільш тісним в андрогінній з високим рівнем андрогінії групі виявився зв'язок між загальним показником опосередкованої самооцінки самостійності і шкалами самореалізованості ($\tau = 0,848$ при $p \leq 0,001$), самодетермінованості ($\tau = 0,779$ при $p \leq 0,001$), саморегульованості особистості ($\tau = 0,761$ при $p \leq 0,001$). Спираючись на одержані результати можна констатувати, що важливими в структурі опосередкованої самооцінки самостійності досліджуваних означеної групи, виявляються чинники, які визначають специфіку реалізації особистістю самостійного стилю своєї поведінки – позитивна самооцінка, впевненість в собі; розкривають регулятивні і вольові аспекти її діяльності – цілеспрямованість, сила волі; а також характеризують ініціально-автономні аспекти особистісної активності – незалежність, автономність, рішучість, ініціативність. Меншою мірою в структурі опосередкованої самооцінки самостійності досліджуваних, віднесених до андрогінної з високим рівнем

андроґінії групи, представлено такі особистісні характеристики, як-от активність, внутрішня мотивація, допитливість, творчість.

Проаналізовано особливості опосередкованої самооцінки самостійності особистості у досліджуваних андроґінно-фемінної експериментальної групи. Встановлено величину кореляційного зв'язку між компонентами, що визначають шкали опосередкованої самооцінки самостійності особистості – самодетермінованості, саморегульованості і самореалізованості в означеній групі досліджуваних.

На основі одержаних даних визначено специфіку кореляційних зв'язків між показниками самодетермінованості особистості в андроґінно-фемінній статеворольовій групі досліджуваних (див. табл. 2.3.21).

Таблиця 2.3.21

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками самодетермінованості особистості юнацького віку
в андроґінно-фемінній статеворольовій групі досліджуваних**

Андроґінно-фемінний тип статеворольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників самодетермінованості (τ -коефіцієнт Кендала)							
	Внутрішня мотивація	Ініціативність	Активність	Рішучість	Суверенність	Незалежність	Автономність	Самодетермінованість
Внутрішня мотивація	1,000	,486**	,336**	,391**	,171	,393**	,269*	,539**
Ініціативність	,486**	1,000	,381**	,473**	,354**	,437**	,360**	,655**
Активність	,336**	,381**	1,000	,211	,111	,195	,139	,421**
Рішучість	,391**	,473**	,211	1,000	,226*	,452**	,496**	,593**
Суверенність	,171	,354**	,111	,226*	1,000	,497**	,599**	,530**
Незалежність	,393**	,437**	,195	,452**	,497**	1,000	,649**	,692**
Автономність	,269*	,360**	,139	,496**	,599**	,649**	1,000	,661**
Самодетермінованість	,539**	,655**	,421**	,593**	,530**	,692**	,661**	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

На основі результатів, одержаних внаслідок проведеного статистичного аналізу, встановлено позитивний, середньої сили, достовірний на високому рівні значущості – від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,01$ – взаємний зв'язок між такими показниками

шкали самодетермінованості особистості, як-от «незалежність» і «автономність» ($\tau = 0,649$), «автономність» і «суверенність» ($\tau = 0,599$), «рішучість» і «автономність» ($\tau = 0,496$). Прямий за спрямованістю, помірний за ступенем вияву, статистично значущий зв'язок визначено між показниками «внутрішня мотивація» і «ініціативність» ($\tau = 0,486$), «рішучість» і «ініціативність» ($\tau = 0,473$), «рішучість» і «незалежність» ($\tau = 0,452$), «незалежність» і «ініціативність» ($\tau = 0,437$), «внутрішня мотивація» і «незалежність» ($\tau = 0,393$), «внутрішня мотивація» і «рішучість» ($\tau = 0,391$), «ініціативність» і «активність» ($\tau = 0,381$), «ініціативність» і «автономність» ($\tau = 0,360$), «ініціативність» і «суверенність» ($\tau = 0,354$), «внутрішня мотивація» і «активність» ($\tau = 0,336$). До того ж, зафіксовано середній рівень співзалежності між загальним показником шкали самодетермінованості особистості і величинами її компонентів: «незалежністю» ($\tau = 0,692$), «автономністю» ($\tau = 0,661$), «ініціативністю» ($\tau = 0,655$), «рішучістю» ($\tau = 0,593$), «внутрішньою мотивацією» ($\tau = 0,539$), «суверенністю» ($\tau = 0,530$) і помірним взаємним зв'язком із показником «активності» особистості ($\tau = 0,421$).

Тим часом з'ясовано міру кореляційного зв'язку між показниками шкали саморегульованості особистості в андрогінно-фемінній статево-рольовій групі досліджуваних (див. табл. 2.3.22).

Таблиця 2.3.22

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками саморегульованості особистості юнацького віку
в андрогінно-фемінній статеврольовій групі досліджуваних**

Андрогінно-фемінний тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників саморегульованості (τ -коефіцієнт Кендала)						
	Саморегуляція	Життєстійкість	Відповідальність	Свобода	Сила волі	Цілеспрямованість	Саморегульованість
Саморегуляція	1,000	,232*	,278*	,341**	,386**	,351**	,517**
Життєстійкість	,232*	1,000	,302*	,309**	,310**	,356**	,508**
Відповідальність	,278*	,302*	1,000	,441**	,265*	,608**	,613**
Свобода	,341**	,309**	,441**	1,000	,355**	,348**	,550**
Сила волі	,386**	,310**	,265*	,355**	1,000	,540**	,612**
Цілеспрямованість	,351**	,356**	,608**	,348**	,540**	1,000	,701**
Саморегульованість	,517**	,508**	,613**	,550**	,612**	,701**	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

Встановлено наявність позитивного, середнього ступеня вияву, достовірного на статистично значущому рівні – від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,01$ – кореляційного зв'язку між такими показниками шкали саморегульованості особистості, як-от «відповідальність» і «цілеспрямованість» ($\tau = 0,608$), «цілеспрямованість» і «сила волі» ($\tau = 0,540$). Водночас помірний рівень вияву співзалежності визначено між показниками «відповідальність» і «свобода» особистості ($\tau = 0,441$), «сила волі» і «саморегуляція» ($\tau = 0,386$), «сила волі» і «свобода» ($\tau = 0,355$), «саморегуляція» і «цілеспрямованість» ($\tau = 0,351$), «свобода» і «цілеспрямованість» ($\tau = 0,348$), «свобода» і «саморегуляція» ($\tau = 0,341$), «сила волі» і «життєстійкість» ($\tau = 0,310$), «життєстійкість» і «відповідальність» ($\tau = 0,302$). Розкрито наявність позитивного, високого і середнього за силою, достовірного кореляційного зв'язку між загальним показником шкали самореалізованості особистості і показниками її складових: «цілеспрямованістю» ($\tau = 0,701$), «відповідальністю» ($\tau = 0,613$), «силою волі» ($\tau = 0,612$), «свободою» ($\tau = 0,550$), «саморегуляцією» ($\tau = 0,517$), «життєстійкістю»

особистості ($\tau = 0,508$).

У ході кореляційного аналізу визначено міру взаємного зв'язку між величинами показників шкали самореалізованості особистості в андрогіно-фемінній статево-рольовій групі досліджуваних (див. табл. 2.3.23).

Таблиця 2.3.23

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками самореалізованості особистості юнацького віку
в андрогінно-фемінній статево-рольовій групі досліджуваних**

Андрогінно-фемінний тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників самореалізованості (τ -коефіцієнт Кендала)							
	Позитивна самооцінка	Самовдосконалення	Непідлеглість	Впевненість в собі	Допитливість	Творчість	Самопізнання	Самореалізованість
Позитивна самооцінка	1,000	,411**	,261*	,578**	,278*	,004	,325**	,608**
Самовдосконалення	,411**	1,000	,341**	,306**	,205	,185	,698**	,599**
Непідлеглість	,261*	,341**	1,000	,429**	,177	,296*	,244*	,509**
Впевненість в собі	,578**	,306**	,429**	1,000	,242*	,032	,190	,553**
Допитливість	,278*	,205	,177	,242*	1,000	,274*	,265*	,427**
Творчість	,004	,185	,296*	,032	,274*	1,000	,085	,325**
Самопізнання	,325**	,698**	,244*	,190	,265*	,085	1,000	,499**
Самореалізованість	,608**	,599**	,509**	,553**	,427**	,325**	,499**	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

З'ясовано наявність прямо спрямованого, значного за силою, статистично достовірного (на рівні статистичної значущості від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,01$) кореляційного зв'язку між показниками шкали самореалізованості особистості, як-от «самовдосконалення» і «самопізнання» ($\tau = 0,698$); середнього за ступенем вияву зв'язку між показниками «позитивна оцінка» і «впевненість в собі» ($\tau = 0,578$); помірного за силою взаємного зв'язку між показниками «непідлеглість» і «впевненість в собі» ($\tau = 0,429$), «позитивна оцінка» і «самовдосконалення» ($\tau = 0,411$), «самовдосконалення» і «непідлеглість» ($\tau = 0,341$), «позитивна самооцінка»

і «самопізнання» ($\tau = 0,325$), «самовдосконалення» і «впевненість в собі» ($\tau = 0,306$). До того ж, встановлено міру кореляційного зв'язку між загальним показником шкали самореалізованості особистості і величинами її складових: середній ступінь вияву – з «позитивною самооцінкою» ($\tau = 0,608$), «самовдосконаленням» ($\tau = 0,599$), «впевненістю в собі» ($\tau = 0,553$), «непідлеглістю» ($\tau = 0,509$); а помірний – з «допитливістю» ($\tau = 0,427$) і «творчістю» ($\tau = 0,325$). Більше того розкрито співзалежність між загальним показником опосередкованої самооцінки самостійності особистості і шкалами, що її визначають – самодетермінованістю, саморегульованістю, самореалізованістю – в андрогінно-фемінній експериментальній групі досліджуваних. Так, позитивний, значний за силою, достовірний на високому рівні значущості ($p \leq 0,01$) кореляційний зв'язок встановлено між показниками опосередкованої самооцінки самостійності і самореалізованості особистості ($\tau = 0,815$), її самодетермінованості ($\tau = 0,775$) і саморегульованості ($\tau = 0,754$). Такі результати вказують на те, що в структурі опосередкованої самооцінки самостійності досліджуваних означеної групи, найбільше представлені характеристики, що визначають специфіку реалізації особистістю самостійного стилю свого життя – позитивна самооцінка, самовдосконалення, впевненість в собі; розкривають ініціально-автономні аспекти самостійності особистості – незалежність, автономність, ініціативність; характеризують регулятивні і вольові аспекти її діяльності – цілеспрямованість, відповідальність, сила волі. Найменше в структурі опосередкованої самооцінки самостійності досліджуваних, віднесених до андрогінно-фемінної групи, представлено такі особистісні характеристики: активність, творчість, допитливість.

Наступний етап дослідження присвячено аналізу даних, одержаних в ході вимірювання характеристик опосередкованої самооцінки самостійності особистості у фемінній статево-рольовій групі досліджуваних. Розкрито специфіку взаємозв'язку між величинами показників самодетермінованості, саморегульованості і самореалізованості особистості цієї експериментальної групи.

За результатами кореляційного аналізу з'ясовано статистичні параметри взаємного зв'язку між показниками самодетермінованості особистості у фемінній статево-рольовій групі досліджуваних (див. табл. 2.3.24).

Таблиця 2.3.24

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками самодетермінованості особистості юнацького віку
у фемінній статево-рольовій групі досліджуваних**

Фемінний тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників самодетермінованості (τ -коефіцієнт Кендала)							
	Внутрішня мотивація	Ініціативність	Активність	Рішучість	Суверенність	Незалежність	Автономність	Самодетермінованість
Внутрішня мотивація	1,000	,312	,280	,377	,361	,356	,267	,437*
Ініціативність	,312	1,000	,656**	,660**	,351	,409	,421*	,703**
Активність	,280	,656**	1,000	,597**	,217	,409	,287	,684**
Рішучість	,377	,660**	,597**	1,000	,593**	,643**	,610**	,861**
Суверенність	,361	,351	,217	,593**	1,000	,482*	,867**	,566**
Незалежність	,356	,409	,409	,643**	,482*	1,000	,500*	,630**
Автономність	,267	,421*	,287	,610**	,867**	,500*	1,000	,608**
Самодетермінованість	,437*	,703**	,684**	,861**	,566**	,630**	,608**	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

Позитивний, значний за силою, достовірний на високому рівні статистичної значущості ($p \leq 0,01$) зв'язок встановлено між показниками «суверенність» і «автономність» особистості ($\tau = 0,867$). Пряму за спрямованістю, середню за ступенем вияву співзалежність визначено між показниками «ініціативність» і «активність» ($\tau = 0,656$), «ініціативність» і «рішучість» ($\tau = 0,660$), «рішучість» і «незалежність» ($\tau = 0,643$), «рішучість» і «автономність» ($\tau = 0,610$), «активність» і «рішучість» ($\tau = 0,597$), «рішучість» і «суверенність» ($\tau = 0,593$), «незалежність» і «автономність» ($\tau = 0,500$). Водночас розкрито міру кореляційного зв'язку між загальним показником шкали самодетермінованості особистості і показниками її компонентів, як-от тісний взаємний зв'язок – із «рішучістю» ($\tau = 0,861$), «ініціативністю» ($\tau = 0,703$); середній – з «активністю» ($\tau = 0,684$), «незалежністю»

($\tau = 0,630$), «автономність» ($\tau = 0,608$) і «суверенністю» ($\tau = 0,566$), а помірний – з «внутрішньою мотивацією» ($\tau = 0,437$).

На підставі даних статистичного аналізу встановлено особливості взаємного зв'язку між показниками шкали саморегульованості особистості у фемінній статево-рольовій групі досліджуваних (див. табл. 2.3.25).

Таблиця 2.3.25

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками саморегульованості особистості юнацького віку
у фемінній статево-рольовій групі досліджуваних**

Фемінний тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників саморегульованості (τ -коефіцієнт Кендала)						
	Саморегуляція	Життєстійкість	Відповідальність	Свобода	Сила волі	Цілеспрямованість	Саморегульованість
Саморегуляція	1,000	,599**	,472*	,346	,592**	,577**	,747**
Життєстійкість	,599**	1,000	,464*	,310	,622**	,765**	,697**
Відповідальність	,472*	,464*	1,000	,521*	,403	,516*	,608**
Свобода	,346	,310	,521*	1,000	,231	,342	,428*
Сила волі	,592**	,622**	,403	,231	1,000	,762**	,776**
Цілеспрямованість	,577**	,765**	,516*	,342	,762**	1,000	,798**
Саморегульованість	,747**	,697**	,608**	,428*	,776**	,798**	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

Розкрито наявність позитивного, тісного за ступенем вияву, достовірного (на рівні статистичної значущості від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,01$) взаємозв'язку між такими показниками, як: «цілеспрямованість» і «життєстійкість» особистості ($\tau = 0,765$), «цілеспрямованість» і «сила волі» ($\tau = 0,762$). Середній за силою зв'язок встановлено між «життєстійкістю» і «силою волі» особистості ($\tau = 0,622$), «життєстійкістю» і «саморегуляцією» ($\tau = 0,599$), «силою волі» і «саморегуляцією» ($\tau = 0,592$), «цілеспрямованістю» і «саморегуляцією» ($\tau = 0,577$), «відповідальністю» і «свободою» ($\tau = 0,521$), «відповідальністю» і «цілеспрямованістю» ($\tau = 0,516$). До того ж, визначено рівень співзалежності між

загальним показником шкали самореалізованості особистості і показниками її складових. З'ясовано, що прямий, позитивний і достовірний зв'язок існує між самореалізованістю особистості й її «впевненістю в собі» ($\tau = 0,795$), «позитивною самооцінкою» ($\tau = 0,752$), «самовдосконаленням» ($\tau = 0,861$), «самопізнанням» ($\tau = 0,703$); а середній – із «творчістю» ($\tau = 0,697$), «непідлеглістю» ($\tau = 0,637$), «допитливістю» ($\tau = 0,562$).

Внаслідок аналізу одержаних емпіричних даних, встановлено міру кореляційного зв'язку між величинами показників шкали самореалізованості особистості у фемінній статево-рольовій групі досліджуваних (див. табл. 2.3.26).

Таблиця 2.3.26

**Міра кореляційного зв'язку
між показниками самореалізованості особистості юнацького віку
у фемінній статево-рольовій групі досліджуваних**

Фемінний тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами показників самореалізованості (τ -коефіцієнт Кендала)							
	Позитивна самооцінка	Самовдосконалення	Непідлеглість	Впевненість в собі	Допитливість	Творчість	Самопізнання	Самореалізованість
Позитивна самооцінка	1,000	,463*	,503*	,805**	,390	,643**	,515*	,752**
Самовдосконалення	,463*	1,000	,486*	,650**	,414*	,560**	,717**	,714**
Непідлеглість	,503*	,486*	1,000	,518*	,426*	,456*	,537**	,637**
Впевненість в собі	,805**	,650**	,518*	1,000	,434*	,630**	,625**	,795**
Допитливість	,390	,414*	,426*	,434*	1,000	,264	,342	,562**
Творчість	,643**	,560**	,456*	,630**	,264	1,000	,628**	,697**
Самопізнання	,515*	,717**	,537**	,625**	,342	,628**	1,000	,703**
Самореалізованість	,752**	,714**	,637**	,795**	,562**	,697**	,703**	1,000

Примітки: * – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,05$ (двостороння); ** – кореляція є значущою на рівні $p \leq 0,01$ (двостороння).

Розкрито наявність тісного, позитивного і достовірного на високому рівні статистичної значущості (від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,01$) взаємного зв'язку між такими показниками самореалізованості особистості, як-от «позитивна самооцінка» і «впевненість в собі» ($\tau = 0,805$), «самопізнання» і «самовдосконалення» ($\tau = 0,717$).

Середній за ступенем вияву взаємозв'язок встановлено між «впевненістю в собі» і «самовдосконаленням» особистості ($\tau = 0,650$), «позитивною самооцінкою» і «творчістю» ($\tau = 0,643$), «впевненістю в собі» і «творчістю» ($\tau = 0,630$), «впевненістю в собі» і «самопізнанням» ($\tau = 0,625$), «самовдосконалення» і «творчість» ($\tau = 0,560$), «самопізнання» і «непідлеглість» ($\tau = 0,537$), «самопізнання» і «позитивна самооцінка» ($\tau = 0,515$), «впевненість в собі» і «непідлеглість» ($\tau = 0,518$), «позитивна самооцінка» і «непідлеглість» ($\tau = 0,503$). Окрім того визначено міру співзалежності між загальним показником шкали самореалізованості особистості і показниками тих компонентів, що її характеризують. Прямий, тісний, достовірний зв'язок встановлено між шкалою самореалізованості особистості і «впевненістю в собі» ($\tau = 0,795$), «позитивною самооцінкою» ($\tau = 0,752$), «самовдосконаленням» ($\tau = 0,714$), «самопізнанням» ($\tau = 0,703$), а також середній за ступенем вияву зв'язок – із «творчістю» ($\tau = 0,697$), «непідлеглістю» ($\tau = 0,637$), «допитливістю» ($\tau = 0,562$).

На основі результатів статистичного аналізу з'ясовано міру взаємного зв'язку між загальним показником опосередкованої самооцінки самостійності особистості і її вимірюваними шкалами – самодетермінованістю, саморегульованості, самореалізованості у досліджуваних, віднесених до фемінної експериментальної групи. Так, значний за силою взаємозв'язок визначено між загальним показником опосередкованої самооцінки самостійності і самореалізованістю особистості ($\tau = 0,911$ при $p \leq 0,001$), її самодетермінованістю ($\tau = 0,739$ при $p \leq 0,001$) і саморегульованістю ($\tau = 0,713$ при $p \leq 0,001$). Такі результати дають підстави стверджувати, що важливими в структурі опосередкованої самооцінки самостійності досліджуваних означеної групи, виявляються чинники, що впливають на специфіку реалізації особистістю самостійного стилю своєї поведінки – впевненість в собі, позитивна самооцінка, самовдосконалення, самопізнання; розкривають регулятивні і вольові аспекти діяльності – цілеспрямованість, сила волі, саморегуляція; а також характеризують ініціально-автономні аспекти її активності – рішучість, ініціативність, активність. Меншою мірою у структурі опосередкованої самооцінки самостійності досліджуваних,

віднесених до фемінної групи, представлені такі характеристики, як-от свобода і внутрішня мотивація особистості.

Внаслідок міжгрупового порівняння показників опосередкованої самооцінки самостійності особистості, проаналізовано характеристики самостійності як системної якості залежно від типу статево-рольової ідентичності особистості в юнацькому віці – маскулінного, андрогінно-маскулінного, недиференційованого, андрогінного з середнім рівнем андрогінії, андрогінного з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінного і фемінного.

Здійснено порівняльний аналіз міри кореляційного зв'язку між показниками шкали самодетермінованості особистості у різних за типом статево-рольової ідентичності групах досліджуваних (див. табл. 2.3.27).

Таблиця 2.3.27

Міра кореляційного зв'язку між показниками самодетермінованості особистості юнацького віку у різних за типом статево-рольової ідентичності групах досліджуваних

Тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між показниками самодетермінованості (τ-коефіцієнт Кендала)						
	Внутрішня мотивація	Ініціативність	Активність	Рішучість	Суверенність	Незалежність	Автономність
Маскулінний	,236	,707	,548	,707	,913	,333	,913
Андрогінно-маскулінний	,552	,072	,000	,966	,645	,447	,856
Недиференційований	,545	,828	,894	,645	,745	,931	,931
Андрогінний з середнім рівнем андрогінії	,398	,600	,447	,528	,561	,669	,624
Андрогінний з високим рівнем андрогінії	,503	,613	,477	,634	,544	,683	,667
Андрогінно-фемінний	,539	,655	,421	,593	,530	,692	,661
Фемінний	,437	,703	,684	,861	,566	,630	,608

Встановлено, що для маскулінної статево-рольової групи досліджуваних притаманний високий ступінь вияву «суверенності» і «автономності» особистості і низький – «внутрішньої мотивації». Це свідчить про самостійність у вчинках і діях, незалежність у розв'язанні важливих питань і, разом з цим, переважання зовнішніх впливів на діяльність і поведінку особистості.

Для досліджуваних андрогінно-маскулінної експериментальної групи найбільш характерним, насамперед, є вияв «рішучості» і «автономності», а

найменш – «ініціативності» і «активності» особистості. Це вказує на те, що основними ознаками досліджуваних андрогінно-маскулінної групи є здатність до продуманого вибору цілей та способів їх досягнення, здатність до вольового зусилля, спрямованого на подолання сумнівів, спроможність до швидкої оцінки обставин і прийняття відповідних рішень у значущій ситуації. Менш властивими для досліджуваних означеної групи є здатність висувати нові ідеї, самостійно розпочинати справи, заповзятливість, а також активне ставлення до світу, спроможність до перетворення оточуючого середовища, активна життєва позиція, що виявляється в принциповості, послідовності в обстоюванні своїх поглядів.

Тим часом для досліджуваних, віднесених до недиференційованої експериментальної групи, найбільш характерними якостями є «незалежність» особистості, що визначається як самостійність у вчинках і діях; «автономність» особистості у розв'язанні поставлених завдань, а також її «активність» як здатність особистості чинити вплив на діяльність і поведінку, реалізуючи власні потреби. Властивими для досліджуваних означеної групи є недостатні вияви «внутрішньої мотивації», що вказують на значний вплив зовнішніх вимог на активність особистості, і «рішучості» як вольової якості, що проявляється у ситуації прийняття суб'єктом рішення щодо здійснення власної діяльності.

У ході порівняльного аналізу одержаних даних, встановлено подібність профілів самодетермінованості особистості в андрогінній з середнім рівнем андрогінії, в андрогінній з високим рівнем андрогінії, в андрогінно-фемінній групах досліджуваних. Так, найбільш характерним для досліджуваних цих груп є вияв «незалежності» – самостійності у діях і поведінці; «автономності» – у розв'язанні важливих для особистості завдань; «ініціативності» – здатності до самостійної діяльності, уміння розпочинати справи самому, спроможності висувати власні пропозиції щодо реалізації подальших дій. Найменш визначальними для досліджуваних означених вище груп є характеристики «внутрішньої мотивації» як орієнтації на внутрішні стимули для досягнення цілей, і «активності» як здатності до здійснення свідомих, цілеспрямованих прагнень.

До того ж, в результаті проведеного міжгрупового аналізу, з'ясовано

особливості вияву самодетермінованості особистості у фемінній за типом статево-рольової ідентичності групі досліджуваних. Встановлено переважання у досліджуваних цієї групи «рішучості» як здатності до вольового зусилля і подолання сумнівів під час здійснення активності; «ініціативності» як уміння розпочинати справи самостійно; «активності» як спроможності здійснювати дії і досягати поставлених перед собою цілей. Окрім того, виявлено низький ступінь вияву показників самодетермінованості у досліджуваних цієї групи, як-от «внутрішня мотивація» – вплив внутрішніх стимулів на активність особистості; «суверенність» – самостійність у діях і вчинках; «автономність» у прийнятті рішень щодо розв’язання поставлених завдань (див. рис. 2.3.4).

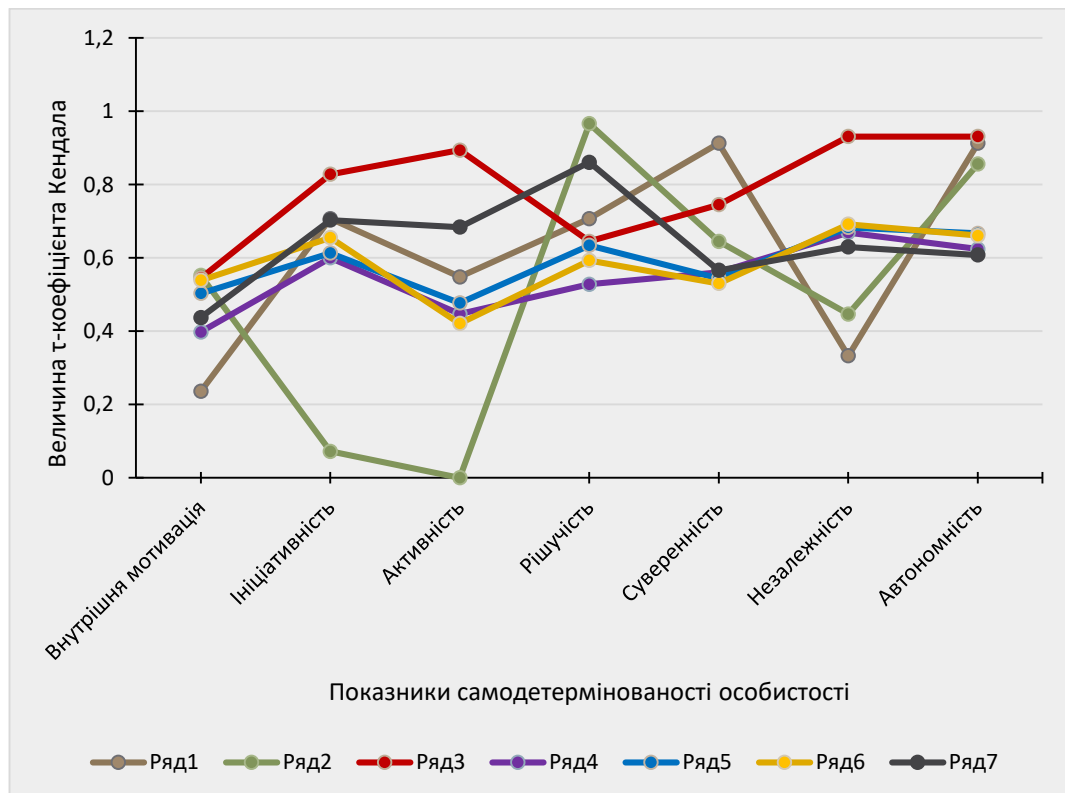

Рис. 2.3.4. Ступінь вияву показників самодетермінованості особистості юнацького віку у різних за типом статево-рольової ідентичності групах досліджуваних

Примітки: ряд 1 – маскулінний тип статево-рольової ідентичності особистості; ряд 2 – андрогінно-маскулінний тип; ряд 3 – недиференційований тип; ряд 4 – андрогінний тип з середнім рівнем андрогенів; ряд 5 – андрогінний тип з високим рівнем андрогенів; ряд 6 – андрогінно-фемінний тип; ряд 7 – фемінний тип.

Тим часом здійснено порівняльний аналіз міри кореляційного зв'язку між показниками саморегульованості особистості у різних за типом статево-рольової ідентичності групах досліджуваних юнацького віку (див. табл. 2.3.28).

Таблиця 2.3.28

Міра кореляційного зв'язку між показниками саморегульованості особистості юнацького віку у різних за типом статево-рольової ідентичності групах досліджуваних

Тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між показниками саморегульованості (τ-коефіцієнт Кендала)					
	Саморегуляція	Життєстійкість	Відповідальність	Свобода	Сила волі	Цілеспрямованість
Маскулінний	,918	,408	,707	,183	,918	,913
Андрогінно-маскулінний	,593	-,378	,296	,926	,964	,857
Недиференційований	,447	,867	,745	,690	,645	,966
Андрогінний з середнім рівнем андрогінії	,601	,556	,550	,494	,532	,583
Андрогінний з високим рівнем андрогінії	,550	,587	,572	,504	,635	,676
Андрогінно-фемінний	,517	,508	,613	,550	,612	,701
Фемінний	,747	,697	,608	,428	,776	,798

Встановлено, що досліджуваним маскулінної експериментальної групи притаманний високий ступінь вияву «сили волі» як здатності особистості досягати поставлених цілей шляхом подолання перешкод; «саморегуляції» як здатності до підтримування і мобілізації психічної активності, керування власними діями і поведінкою; «цілеспрямованості» як прагнення особистості до мети своєї активності, підпорядкованість її здійсненню власних дій і думок. До того ж, розкрито низький ступінь вияву показників саморегульованості у досліджуваних означеної групи, ними виявилися: «свобода» як спроможність особистості самостійно ухвалювати рішення щодо реалізації власних дій і «життєстійкість» як вміння особистості ефективно функціонувати попри життєві труднощі і перешкоди.

На підставі даних порівняльного аналізу з'ясовано специфіку саморегульованості особистості в андрогінно-маскулінній групі досліджуваних. Суттєвими для досліджуваних цієї експериментальної групи стають такі характеристики, як-от «сила волі» – здатність особистості здійснювати діяльність, долаючи перешкоди для досягнення поставлених цілей; «свобода» – здатність робити усвідомлений вибір відповідно до власних інтересів, цілей, бажань; «цілеспрямованість» – наполегливе прагнення до досягнення поставленої мети. Найменш притаманними для досліджуваних означеної групи стають ознаки «життестійкості» – вміння ефективно функціонувати, незважаючи на життєві труднощі і перешкоди; а також «відповідальності» – уміння брати на себе зобов'язання і відповідати за результати власних дій.

Визначальними характеристиками саморегульованості особистості у недиференційованій статево-рольовій групі досліджуваних є «цілеспрямованість» як невідступність у здійсненні поставленої мети; а також «життестійкість» як здатність активно впливати на різні аспекти власного життя, долаючи перепони і утруднення, досягаючи позитивних результатів. Менш притаманними для репрезентантів цієї групи виявляються показники «саморегуляції» як здатності керувати власними психічними станами, діяльністю і поведінкою; «сили волі» як спроможності особистості досягати поставлених цілей, незважаючи на наявність перешкод.

За результатами міжгрупового аналізу встановлено подібність профілів саморегульованості особистості в андрогінній з середнім рівнем андрогінії, в андрогінній з високим рівнем андрогінії, в андрогінно-фемінній групах досліджуваних. Окрім того, з'ясовано, що ступінь вияву взаємного зв'язку між показниками саморегульованості в означених групах є рівномірним відносно усіх її компонентів: «саморегуляції», «життестійкості», «відповідальності», «свободи», «сили волі», «цілеспрямованості», що свідчить про гармонійність вияву і функціональну злагодженість компонентів самостійності особистості, пов'язаних із саморегуляцією нею власної довільної активності і вольовими аспектами діяльності.

Водночас в результаті проведеного порівняльного аналізу, розкрито специфіку саморегульованості особистості у фемінній групі досліджуваних. Визначено, що найбільш характерними для досліджуваних фемінної статево-рольової групи є ознаки «цілеспрямованості» як прагнення до досягнення поставленої мети; «сили волі» як здатності до подолання перешкод на шляху до здійснення поставлених цілей. Менш властивим для представників означеної групи є вияв показника «свободи» як можливості здійснювати вибір з урахуванням власних цілей, інтересів, прагнень, бажань (див. рис. 2.3.5).

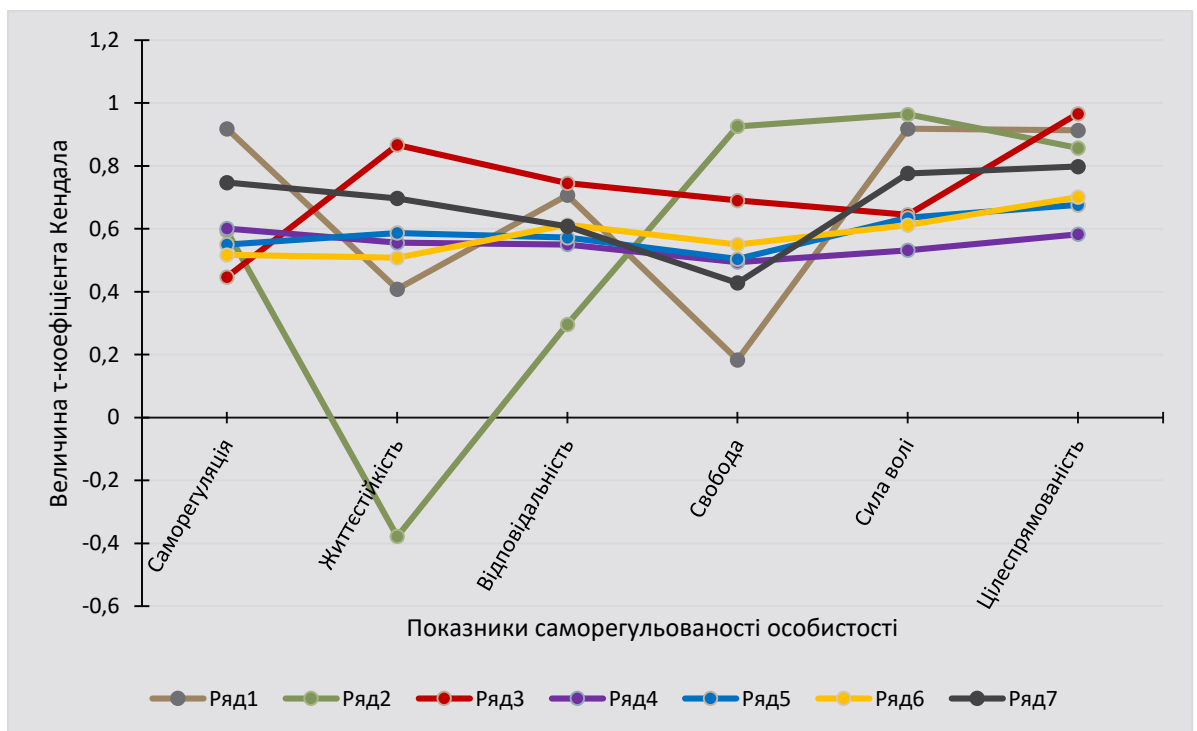

Рис. 2.3.5. Ступінь вияву показників саморегульованості особистості юнацького віку у різних за типом статево-рольової ідентичності групах досліджуваних

Примітки: ряд 1 – маскулінний тип статево-рольової ідентичності особистості; ряд 2 – андроґінно-маскулінний тип; ряд 3 – недиференційований тип; ряд 4 – андроґінний тип з середнім рівнем андрогенії; ряд 5 – андроґінний тип з високим рівнем андрогенії; ряд 6 – андроґінно-фемінний тип; ряд 7 – фемінний тип.

Здійснено порівняльний аналіз міри кореляційного зв'язку між показниками самореалізованості особистості у різних за типом статево-рольової ідентичності групах досліджуваних – маскулінній, андроґінно-маскулінній,

недиференційованій, андрогінній з середнім рівнем андрогінії, андрогінній з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінній, фемінній (див. табл. 2.3.29).

Таблиця 2.3.29

**Міра кореляційного зв'язку між показниками
самореалізованості особистості юнацького віку
у різних за типом статево-рольової ідентичності групах досліджуваних**

Тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між показниками самореалізованості (τ-коефіцієнт Кендала)						
	Позитивна самооцінка	Самовдосконалення	Непідлеглість	Впевненість в собі	Допитливість	Творчість	Самопізнання
Маскулінний	,258	,800	-,258	-,400	,000	,800	,516
Андрогінно-маскулінний	,867	,828	,298	,138	,072	,358	,467
Недиференційований	,741	,786	,849	,741	-,161	,786	,806
Андрогінний з середнім рівнем андрогінії	,520	,504	,430	,506	,444	,286	,414
Андрогінний з високим рівнем андрогінії	,649	,596	,534	,601	,461	,374	,576
Андрогінно-фемінний	,608	,599	,509	,553	,427	,325	,499
Фемінний	,752	,714	,637	,795	,562	,697	,703

Встановлено ступінь вияву показників самореалізованості особистості у маскулінній за типом статево-рольової ідентичності групі досліджуваних. З'ясовано, що для осіб означеної групи найбільш характерними є ознаки «самовдосконалення», що мають свій вияв у результатах самостійної роботи особистості над собою, у процесі усвідомленого, керованого особистістю розвитку, в якому якості і здібності цілеспрямовано формуються задля досягнення власних цілей. До того ж, у репрезентантів цієї групи виявлено високий показник вияву «творчості», що вказує на спрямованість особистості на творення нових, раніше неіснуючих матеріальних і духовних цінностей, схильність до розвитку фантазії і уяви. У той же час у представників цієї групи встановлено низький ступінь вияву показників «впевненості в собі» як почуття довіри до себе, «непідлеглості» як

незалежності, не підпорядкованості чиеїсь волі, думкам, діям; «позитивної самооцінки» як прийняття себе, своїх здібностей і досягнень, згоди зі своїм внутрішнім світом.

Разом з тим, розкрито характеристики самореалізованості особистості в андрогінно-маскулінній експериментальній групі. На основі аналізу одержаних даних з'ясовано, що досліджуваним цієї групи найбільш притаманні ознаки «самовдосконалення» як усвідомленого саморозвитку особистості, самостійного формування необхідних, потрібних для досягнення цілей, умінь, навичок, якостей; а також характеристики «позитивної самооцінки» як цілковите прийняття себе особистістю. Окрім того зафіксовано низький ступінь вияву показників самореалізованості особистості – «допитливості» як зацікавленості в самостійному отриманні нових знань; «впевненості в собі» як почуття довіри до себе і своїх дій; «непідлеглості» як незалежності і відсутності підпорядкованості іншим.

Визначено особливості самореалізованості особистості у репрезентантів недиференційованої експериментальної групи. Так, в цій групі спостерігається високий ступінь вияву показників «непідлеглості» – непідвладності, відсутності підпорядкованості діям інших; «самопізнання» – засобу набуття індивідуального досвіду, рефлексії щодо власних якостей, можливостей, цінностей, життєвих намірів, діяльності, поведінки; «творчості» – самовдосконалення і самоздійснення особистості; «впевненості в собі» – довіри до себе і власних можливостей. До того ж, низький ступінь вияву показника «допитливість» розглядається як недостатній рівень зацікавленості у самостійному отриманні нових знань і умінь у досліджуваних означеної групи.

На підставі результатів міжгрупового аналізу встановлено подібність профілів самореалізованості особистості у досліджуваних андрогінної з середнім рівнем андрогінії, андрогінної з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінної групах. Серед показників з високим ступенем вияву відзначається «позитивна самооцінка» – прийняття особистістю себе, своїх якостей, можливостей, досягнень; «самопізнання» – здатність особистості до рефлексії і вивчення своїх потенцій, властивостей, здібностей. Разом з тим, порівняно низький ступінь вияву показника

«творчість» вказує на недостатній розвиток здатності творити, бути творцем, схильності до фантазії і уяви у досліджуваних означених статево-рольових груп.

Водночас встановлено особливості самореалізованості особистості у фемінній, за типом статево-рольової ідентифікації, групі. Характерним для досліджуваних цієї групи є переважання показника «впевненості в собі», що вказує на усвідомлення особистістю своїх сил і можливостей, на її тверде переконання щодо правильності власних дій. До того ж, відносно низький ступінь вияву показника «допитливість» у репрезентантів означеної групи, можна розцінювати як результат недостатньо сформованого рівня їх зацікавленості у самостійному отриманні нових знань, інформації, умінь і навичок (див. рис. 2.3.6).

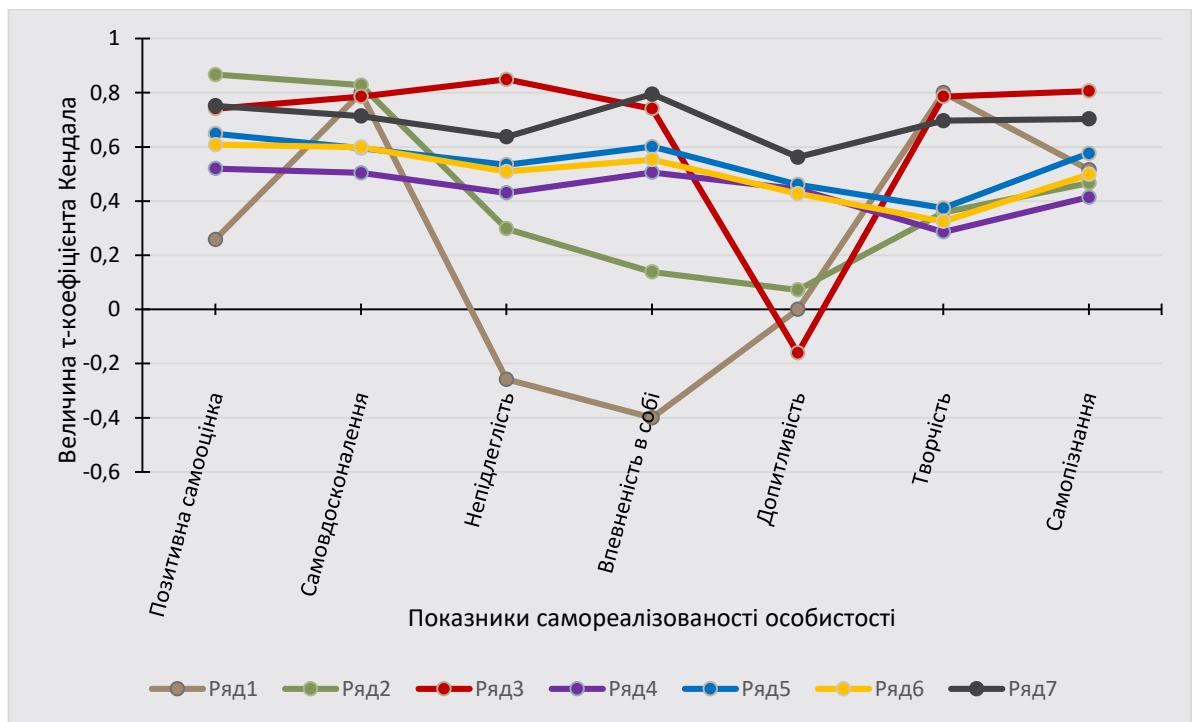

Рис. 2.3.6. Ступінь вияву показників самореалізованості особистості юнацького віку у різних за типом статево-рольової ідентичності групах досліджуваних

Примітки: ряд 1 – маскулінний тип статево-рольової ідентичності особистості; ряд 2 – андрогінно-маскулінний тип; ряд 3 – недиференційований тип; ряд 4 – андрогінний тип з середнім рівнем андрогінії; ряд 5 – андрогінний тип з високим рівнем андрогінії; ряд 6 – андрогінно-фемінний тип; ряд 7 – фемінний тип.

Таким чином, на підставі одержаних результатів емпіричного дослідження, з'ясовано гендерні особливості розвитку самостійності в юнацькому віці з урахуванням визначених типів статево-рольової ідентичності особистості –

маскулінного, андрогінно-маскулінного, недиференційованого, андрогінного з середнім рівнем андрогінії, андрогінного з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінного і фемінного.

У цілому специфіка вияву самостійності у маскулінній групі досліджуваних полягає у переважанні високого рівня вродженої самостійності, де на переконання особистості щодо становлення самостійності впливають природні прагнення особистості до емоційної сепарації та самовизначення; а також ознак «суверенності», «автономності», «сили волі», «цілеспрямованості», прагнення до «самовдосконалення» і «творчості». Це свідчить про самостійність представників маскулінної групи у вчинках і діях, їхню незалежність у розв'язанні важливих питань, здатність досягати поставлених цілей шляхом подолання перешкод, уміння керувати власними діями і поведінкою. Для осіб означеної групи характерними є ознаки саморозвитку, в якому якості і здібності цілеспрямовано формуються задля досягнення власних цілей, а також схильність до розвитку фантазії і уяви. Менш властиві досліджуваним маскулінної групи є ознаки низького рівня набутої самостійності, що вказує на менш розповсюджені поміж представників маскулінного типу погляди про самостійність як набуту якість особистості, розвиткові якої сприяє зовнішнє середовище; а також ознаки «внутрішньої мотивації», «життєстійкості», «впевненості в собі», «позитивної самооцінки», «допитливості». Це вказує на переважання екстринсивної мотивації на діяльність і поведінку особистості, недостатній ступінь вияву почуття довіри до себе, прийняття себе, своїх здібностей і досягнень, а також неналежний рівень зацікавленості у одержуванні нових знань, навичок і умінь.

Особливостями вияву самостійності у досліджуваних андрогінно-маскуліної групи є превалювання високого рівня вияву вродженої самостійності, що вказує на більш стійкі переконання про самостійність як уроджену якість особистості, на розвиток якої мають вплив природні прагнення особистості до сепарації і самовизначення; а також характеристики «автономності», «свободи», «рішучості», «сили волі», «цілеспрямованості», «самовдосконалення» і «позитивної самооцінки». Такі характеристики вказують на те, що основними ознаками

досліджуваних андрогінно-маскулінної групи є здатність до продуманого вибору цілей та способів їх досягнення, здатність до вольового зусилля, спрямованого на подолання перешкод, спроможність до швидкої оцінки обставин і прийняття відповідних рішень у значущій ситуації, прагнення до досягнення поставленої мети. Досліджувані цієї групи здатні до усвідомленого саморозвитку, до прийняття себе особистістю, до самостійного здобування необхідних для досягнення цілей умінь, навичок, якостей. Низький рівень вияву деструктивної ролі самостійності вказує на те, що, на думку респондентів цієї групи, розвиток самостійності меншою мірою залежить від переживання страху відторгнення або уникнення покарання. До того ж, менш притаманними для досліджуваних андрогінно-маскулінної групи стають ознаки «ініціативності», «активності», «життєстійкості», «відповідальності», «впевненості в собі», «допитливості». Такі характеристики засвідчують про недостатньо розвинуту здатність у досліджуваних висувати нові ідеї, самостійно розпочинати справи, виявляти активне ставлення до світу, низьку спроможність до перетворення оточуючого середовища, до послідовного обстоювання своїх поглядів. Крім того, одержані результати вказують на недостатнє вміння представників андрогінно-маскулінної групи брати на себе зобов'язання і відповідати за результати власних дій, а також на низьку довіру до себе і своїх дій, недостатню зацікавленість в самостійному отриманні нових знань.

Визначено найбільш характерні ознаки вияву самостійності у досліджуваних недиференційованої групи. Високий рівень вияву показника деструктивної ролі самостійності засвідчує про переважання в системі переконань представників недиференційованої групи усталеної думки про те, що розвиток самостійності відбувається, більшою мірою, внаслідок переживання особистістю страху відторгнення і прагнення уникнути покарання. Характерними для представників цієї групи є такі ознаки самостійності, як-от «незалежність», «автономність», «активність», «цілеспрямованість», «непідлеглість», «самопізнання», «впевненість в собі». Ці характеристики розкривають спроможність особистості розв'язувати поставлені завдання, здатність чинити вплив на власну діяльність і поведінку, реалізуючи свої потреби, активно впливати на різні аспекти власного життя,

досягаючи позитивних результатів. Такі ознаки вказують також на невідкладність особистості, її здатність до рефлексії щодо власних якостей, цінностей, життєвих намірів, до самовдосконалення і самоздійснення, довіри до себе і власних можливостей. Менш характерними ознаками вияву самостійності у досліджуваних недиференційованої групи є: «рішучість», «внутрішня регуляція», «сила волі», «допитливість». Це свідчить про значний вплив зовнішніх вимог на активність особистості, нерішучість у ситуації прийняття суб'єктом рішення щодо здійснення власної діяльності, недостатню спроможність долати утруднення і перешкоди, не зацікавленість у самостійному отриманні нових знань і умінь задля досягнення поставленої мети.

Загалом особливостями вияву самостійності у досліджуваних андрогінної з середнім рівнем андрогінії, андрогінної з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінної груп є вияв високого рівня набутої самостійності і високого рівня її конструктивної ролі. Це вказує на превалювання у досліджуваних цих груп переконань про самостійність як про набуту якість особистості, розвиткові якої сприяє зовнішнє середовище, а її становлення відбувається в процесі самопізнання і самовдосконалення особистості. Характерними ознаками вияву самостійності також є: «незалежність», «автономність», «ініціативність», «позитивна самооцінка», «самопізнання». Такі результати засвідчують про здатність до самостійної діяльності, уміння розпочинати справи самому, спроможності висувати власні пропозиції щодо реалізації подальших дій; прийняття особистістю себе, своїх якостей, можливостей, досягнень; здатність особистості до рефлексії і вивчення своїх потенцій, властивостей, здібностей. Крім того, з'ясовано, що ступінь вияву показників саморегульованості в означених групах є рівномірним відносно усіх її компонентів: «саморегуляції», «життєстійкості», «відповідальності», «свободи», «сили волі», «цілеспрямованості», що свідчить про гармонійний прояв і функціональну злагодженість компонентів самостійності особистості, пов'язаних із саморегуляцією нею власної довільної активності і вольовими аспектами діяльності. Найменш визначальними для досліджуваних означених груп є такі характеристики самостійності, як-от «активність» і

«внутрішня мотивація» особистості, що вказує на недостатньо розвинуту здатність репрезентантів цієї групи до здійснення цілеспрямованих прагнень і переважання у них орієнтацій на зовнішні стимули для досягнення поставлених цілей.

Специфікою вияву самостійності у фемінній групі досліджуваних є переважання показника високого рівня вродженої самостійності, що вказує на розуміння самостійності як уродженої якості особистості. Показники низького рівня вияву конструктивної ролі самостійності свідчать про недостатнє розуміння досліджуваними, віднесеними до фемінної групи, вагомості взаємозв'язку розвитку самостійності з самопізнанням і самовдосконаленням особистості. До того ж, характерними ознаками самостійності представників цієї групи є такі, як: «рішучість», «ініціативність», «активність», «цілеспрямованість», «сила волі», «впевненість в собі». Такі характеристики самостійності вказують на здатність досліджуваних до вольового зусилля і подолання перешкод під час здійснення активності; уміння самостійно розпочинати справи; спроможність досягати поставлені перед собою цілі; на усвідомлення особистістю своїх сил і можливостей, на її тверде переконання щодо правильності власних дій. Менш характерними для досліджуваних цієї групи є: «автономність», «свобода», «внутрішня мотивація» і «допитливість». Це засвідчує про вплив зовнішніх стимулів на активність особистості; недостатність автономності у прийнятті рішень щодо розв'язання поставлених завдань; нестатню здатність здійснювати вибір з урахуванням власних цілей, інтересів, прагнень, бажань; неформованої зацікавленості у самостійному отриманні інформації, нових знань, умінь і навичок.

У цілому розгляд гендерних особливостей самостійності особистості в юнацькому віці вказує на наявність як специфічних, так і спільних для різних статево-рольових груп ознак. Властивості самостійності визначаються активною життєвою позицією особистості, мотивацією досягнення, упевненістю у власних силах, відповідальністю за свої дії, здатністю ставити перед собою складні цілі і завдання, вирішувати їх, долати перешкоди на шляху до здійснення мети. Однією з основних ознак становлення самостійності особистості в юнацькому віці стає її здатність до самоорганізації і здійснення самостійного життєвого вибору. Ця

здатність формується в результаті складнодетермінованого взаємозв'язку різних соціальних і психологічних чинників. Разом з тим, у цей віковий період властивими для особистості стають нестійке, розпливчасте уявлення про себе і пошук власної ідентичності як неодмінна умова досягнення індивідуальної автономії. Відбувається трансформація образу «Я» особистості, нормативна фрагментація, зміни у її психологічній структурі, завдяки чому і відбувається автономізація. Самостійність у юнацькому віці виявляється також як незалежність у ставленнях за наявності власної системи цінностей, поглядів, уявлень, переконань; постає як свобода, що розкривається через здатність особистості до самооцінки і саморегуляції на противагу підкоренню, перебуванню під впливом, владою близького оточення.

Гендерні особливості розвитку самостійності в юнацькому віці залежать від своєрідності процесу соціалізації – засвоєнням типових статево-рольових моделей поведінки; специфікою соціальних вимог, що висуваються до активності і діяльності особистості. Гендерні відмінності самостійності особистості юнацького віку формуються завдяки інтеріоризації суспільно обумовлених зразків, моделей, норм і правил поведінки, що охоплюють не тільки статево-рольовий аспект, але й цільний Я-образ особистості.

Аналіз і узагальнення одержаних емпіричних даних щодо специфіки вияву компонентів самостійності у взаємозв'язку з гендерними характеристиками, як-от ціннісно-сміслові кореляти самостійності, набута самостійність, вроджена самостійність, конструктивна самостійність, деструктивна самостійність, опосередкована самооцінка самостійності, підтвердили потребу їх розвинення і стали підґрунтям для розроблення та впровадження в психолого-педагогічну практику тренінгової програми розвитку самостійності в юнацькому віці з метою посилення конструктивних тенденцій у становленні цілісної особистості.

На підставі результатів емпіричного дослідження визначено, що для цілеспрямованої коригувальної роботи щодо розвитку самостійності в юнацькому віці слід зосередити увагу на основних характеристиках, пов'язаних з ініціацією, регуляцією і реалізацією особистістю своєї активності (див. Додаток Е). Зважаючи

на це, детермінантами самостійності, пов'язаними з ініціацією особистістю своєї активності визначено: «ціннісно-смислову організацію особистості», «незалежність», «рішучість», «ініціативність», «активність», «внутрішню мотивацію». Детермінантами самостійності, пов'язаними з саморегуляцією особистості встановлено: «самоконтроль», «організацію діяльності і поведінки», «життєстійкість», «відповідальність». Детермінантами самостійності, пов'язаними з самореалізацією особистості визначено: «наполегливість», «упевненість в собі», «позитивну самооцінку», «самопізнання», «допитливість». Зміст і результати апробації тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей представлено у наступному розділі дисертаційного дослідження.

Висновки до другого розділу

На основі визначених підходів до вивчення проблеми гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, розроблено дизайн емпіричного дослідження – визначено його мету і завдання, розкрито особливості застосування релевантних діагностичних методів та етапів їх реалізації у ході наукової розвідки, проведено апріорний аналіз експериментальної вибірки і обґрунтовано її кількісні й якісні характеристики.

Визначено основні ціннісно-смислові кореляти феномену самостійності особистості. Кількісний розподіл суміжних понять – семантичних одиниць аналізу дав змогу виділити низку властивостей та їх взаємозв'язків, характерних для самостійної і несамостійної особистості з урахуванням гендерного аспекту. Семантичними одиницями контент-аналізу слугували висловлювання, що описували специфічні процеси, стани, риси, властивості самостійної/несамостійної особистості. Ці семантичні одиниці дали змогу розкрити особливості ціннісно-смиислової сфери особистості, тобто таку її динамічну і функціональну систему, що формує смисли, цілі життєдіяльності і регулює способи їх досягнення.

Аналіз результатів, одержаних в ході вивчення ціннісно-смислових корелятив самостійності особистості в юнацькому віці, дав змогу дійти висновків про те, що

їхню семантичну структуру складають такі компоненти, як-от «відповідальність», «уміння/здатність ухвалювати рішення самому», незалежність, уміння/здатність вирішувати проблеми, здатність/можливість дбати про себе, забезпечувати себе, уміння/здатність здійснювати дії самому, самореалізація, свобода вибору, самоконтроль, упевненість в собі, цілеспрямованість, вміння визнавати і виправляти помилки, дорослість, вміння оцінювати ситуацію.

Узагальнення результатів емпіричного дослідження ціннісно-сміслових корелятивів несаможестності особистості в юнацькому віці дало змогу виявити у їхній семантичній структурі таких змістових категорій, як-от залежність, безпорадність, неможливість ухвалювати рішення самому, нездатність діяти самому, невпевненість, безвідповідальність, нездатність дбати про себе, забезпечувати себе, недостатній самоконтроль або зовнішній контроль, безініціативність, байдужість, слабкість, інфантилізм, нездатність робити вибір, некритичне сприйняття інших.

Конструкт «маскулінність – фемінність» розглянуто як психодинамічну структуру, що інтегрує у собі біологічні і соціально-психологічні чинники гендерних відмінностей особистості і включає компоненти «маскулінності» і «фемінності» Я-образу, що можуть знаходитися у динамічній рівновазі, доповнюючи або протиставляючи себе один одному. У цьому контексті під Я-образом мається на увазі узагальнене уявлення особистості про себе – результат її самопізнання, самоусвідомлення, самоідентичності, ставлення до себе як до суб'єкта, здатного до самозмін і регуляції своєї діяльності і поведінки.

Одержані в ході емпіричного дослідження дані засвідчили про необхідність модифікації процедури обробки результатів шкали «маскулінність-фемінність» за рахунок введення проміжних, «середніх» показників вимірювання означеного конструкту. Така варіативність дала змогу визначити як основні, так і проміжні типи статево-рольової поведінки особистості, як-от маскулінний, андрогінно-маскулінний, недиференційований, андрогінний з середнім рівнем андрогінії, андрогінний з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінний і фемінний.

Встановлено рівні вияву вродженої і набутої самостійності, конструктивної і деструктивної ролі самостійності, їх характеристики проаналізовано залежно від

типу статево-рольової ідентичності особистості – маскулінного, андрогінно-маскулінного, недиференційованого, андрогінного з середнім рівнем андрогінії, андрогінного з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінного, фемінного. До того ж, такий аналіз здійснено як всередині кожної з визначених груп – виконано внутрішньогруповий аналіз, так і між цими групами – проведено міжгруповий аналіз. Порівняння результатів дослідження щодо переконань особистості про самотійність, дало змогу з'ясувати їх відмінності залежно від типу статево-рольової ідентичності.

Виявлено специфіку особистісних детермінант розвитку самотійності в юнацькому віці – самодетермінованості, саморегульованості, самореалізованості як складових опосередкованої самооцінки самотійності особистості. Проаналізовано їх опосередковані індикатори – якості особистості, що характеризують самотійність як системну якість особистості, а саме: «активність», «ініціативність», «незалежність», «впевненість у собі», «відповідальність», «рішучість», «самопізнання», «самовдосконалення», «сила волі», «цілеспрямованість», «суверенність», «автономність», «свобода», «саморегуляція», «внутрішня мотивація», «позитивна самооцінка», «непідлеглість», «творчість», «життєстійкість», «допитливість».

З'ясовано особливості опосередкованої самооцінки самотійності особистості юнацького віку, характерні для різних статево-рольових груп досліджуваних. Встановлено подібність профілів опосередкованої самооцінки особистості у досліджуваних андрогінної з середнім рівнем андрогінії, андрогінної з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінної груп.

Розгляд одержаних емпіричних даних щодо специфіки вияву компонентів самотійності у взаємозв'язку з гендерними характеристиками, підтвердив потребу їхньої активізації і став підґрунтям для розроблення та впровадження в психолого-педагогічну практику тренінгової програми розвитку самотійності в юнацькому віці з метою посилення конструктивних тенденцій у становленні цілісної особистості.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

На підставі узагальнення й інтерпретації одержаних емпіричних даних, а також їх усебічного статистичного опрацювання, розроблено, апробовано та обґрунтовано доцільність впровадження у практичну діяльність психолога тренінгової програми формування самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням гендерних особливостей її розвитку.

3.1. Теоретичне та методичне обґрунтування тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці

Результати теоретико-методологічного аналізу проблеми вивчення гендерних особливостей розвитку самостійності особистості, а також узагальнення психодіагностичних даних, одержаних в ході констатувального етапу експериментального дослідження, дали змогу визначити найсуттєвіші детермінанти розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, а саме: детермінанти самоініціації, що розкривають ініціально-автономні аспекти самостійності; детермінанти саморегуляції, що визначають особливості самостійної поведінки і діяльності особистості, вольові аспекти її активності; а також детермінанти самореалізації, що зумовлюють здійснення особистістю самостійного стилю власного життя. До того ж, розгляд отриманих емпіричних даних щодо специфіки вияву самостійності у різних статево-рольових групах досліджуваних, підтвердив потребу їхньої активізації і став підґрунтям для розроблення тренінгу розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

Психологічний тренінг розвитку самостійності особистості в юнацькому віці застосовано як ефективний метод активного соціально-психологічного навчання, що характеризується результативністю, відкритістю до пізнання, міжсуб'єктною взаємодією, залученістю, саморозкриттям, індивідуальною і груповою рефлексією,

передачею і відпрацюванням психологічних знань, навичок і вмінь, пошуком способів розв'язання завдань особистісного зростання його учасниками. У свою чергу, особистісне зростання полягає в самопізнанні, гармонізації особистості, подоланні нею внутрішніх перешкод на шляху до самовизначення, застосуванні власних ресурсів, вияві спонтанності, розкритті власного творчого потенціалу. Тренінг як своєрідна психологічна дія, створено на основі використання активних методів групової роботи і запроваджено у формі спеціально організованого спілкування, у ході якого вирішувалися питання розвитку самостійності особистості юнацького віку з урахуванням гендерних особливостей її розвитку.

Соціально значущі знання, уміння і навички, опрацьовані особистістю в ході застосування психологічного тренінгу розвитку самостійності, було реалізовано через:

- взаємовплив як дію, яку один суб'єкт взаємодії виявляє стосовно іншого суб'єкта в процесі діалогу;
- діяльність спілкування як набуття особистістю життєвого досвіду завдяки діяльній сутності спілкування, в якому особистість набуває своєї суб'єктності;
- комунікацію як обмін інформацією, в процесі якої реалізується комунікативна програма поведінки особистості;
- інтеракцію як безпосередню міжособистісну взаємодію, особливістю якої визначається здатність учасників обговорення приміряти на себе роль іншої людини, а також розвиток статусно-рольових характеристик особистості, виявлення соціально-психологічних стереотипів її поведінки;
- перцепцію як особливості рефлексивних, емоційних, емпатійних характеристик особистості, що впливають до взаєморозуміння між учасниками взаємодії в процесі спілкування.

З огляду на це, психологічний тренінг розвитку самостійності в юнацькому віці орієнтований на актуалізацію потреб, цінностей, спрямувань особистості. У ході його проведення створено передумови для аналізу особистістю власних можливостей, шляхів реалізації поставлених цілей, обміркування перспектив саморозвитку, раціонального планування своїх дій у заданому напрямі,

опрацювання ефективних стратегій поведінки в інтерактивній соціальній групі.

Методологічною основою побудови системи цілеспрямованого впливу на розвиток самостійності особистості юнацького віку виступають фундаментальні положення вітчизняної і зарубіжної психології. Головними з них є основні постулати теорії діяльності теорії розвитку особистості у процесі навчання Г. Костюк [55], принцип єдності свідомості і діяльності. Також у контексті розвитку самостійності особливого значення набуває реалізація компетентнісного підходу в сучасній освіті, відповідно до якого на становлення самостійності мають вплив особистісні компетентності, компетентності міжсуб'єктної взаємодії, компетентності діяльності, якими оволодіває особистість в процесі навчання Н. Бібік [7], Л. Помиткіна [84]. Вагомим теоретичним підґрунтям створення тренінгової програми розвитку самостійності стає ціннісно-особистісний підхід, що передбачає орієнтацію особистості на «іншого» як значимого, «цінного» і, водночас, на свої внутрішні ресурси в процесі взаємодії, завдяки чому – внаслідок становлення ціннісної самосвідомості – актуалізуються можливості особистості до самозмінюваності, самовдосконалення і самоздійснення В. Волошина [21; 23]. У контексті побудови тренінгової програми розвитку самостійності особистості зазначимо про важливість використання теоретичних положень полісуб'єктного діалогічного підходу, що забезпечує пріоритет «суб'єкт-суб'єктних» стосунків у взаємодії М. Павлюк [77; 78]. Згідно з цими підходами, особистість є цілісною системою, внутрішні умови якої дають змогу здійснювати зовнішні психологічні впливи, в тому числі й коригувально-розвивального характеру. Тому, означені підходи зумовили визначення основних компонентів розвитку самостійності в юнацькому віці – детермінанти самоініціації, детермінанти саморегуляції, детермінанти самореалізації особистості. До того ж, запровадження особистісно-діяльнісного, компетентнісного, ціннісно-особистісного, полісуб'єктного діалогічного підходів, в ході застосування інтерактивних форм навчання, створювало умови для гармонійного саморозвитку і самовдосконалення особистості юнацького віку завдяки стимулюванню її самостійності з урахуванням потреб, інтересів, цінностей, світоглядних установок, гендерних характеристик. З

урахуванням вище зазначених положень, ще на етапі розробки тренінгової програми ми передбачали, що запропоновані нами коригувально-розвивальні дії по-різному впливатимуть на характеристики самостійності особистості в юнацькому віці.

Таким чином, *мета* формувального етапу експериментального дослідження полягала у розвитку тих складових самостійності особистості, що активізують конструктивні тенденції у становленні цілісного образу «Я» в юнацькому віці.

У процесі реалізації тренінгової програми розвитку самостійності як системної якості особистості в юнацькому віці вирішувалися такі *завдання*:

1. Розробка авторської тренінгової програми з активізації конструктивних тенденцій у розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

2. Апробація розробленої тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці шляхом проведення психологічних корекційно-розвивальних занять в ході освітнього процесу.

3. Аналіз ефективності запровадження тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

4. Підготовка методичних рекомендацій щодо розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей.

В основу розробки й апробації тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці покладено низку принципів, відповідно до яких:

– по-перше, зміст тренінгової програми органічно розкриває і доповнює загальний зміст освітнього процесу;

– по-друге, зміст тренінгової програми за формою та обсягом скориговано залежно від поставлених завдань, вияву індивідуальних особливостей і специфіки змін у розвитку самостійності особистості в юнацькому віці;

– по-третє, запроваджено принцип гендерної рівності особистості, особливу увагу приділено розумінню необхідності створення рівних умов для розвитку, самореалізації особистості незалежно від традиційних гендерних стереотипів, закріплених у суспільстві;

– по-четверте, згідно з принципом діалогічності – рівноправного міжособистісного спілкування, заснованого на взаємній повазі учасників, на повній довірі один до одного, передбачено виконання ними низки умов, як-от не перепиняти один одного в ході дискусії; не оцінювати і не піддавати осуду жодних висловлювань під час обговорення; поважати думку кожного; висловлюватися від власного імені; не надавати порад, коли цього не потребують інші учасники;

– по-п'яте, в процесі спілкування реалізовано принцип зворотного зв'язку, забезпечено безперервне отримання учасниками інформації від інших членів групи, які аналізуючи результати дій одне одного, мають можливість коригувати свою поведінку, замінюючи невдалі способи і стратегії поведінки на нові, більш конструктивні, оцінюючи і перевіряючи їхню ефективність за допомогою оточуючих;

– по-шосте, застосовано принцип самодіагностики, яким передбачається виконання вправ, що ведуть до самодослідження, саморозкриття, самопізнання і самоусвідомлення особистості; дають змогу відчувати себе в різних проблемних ситуаціях, ведуть до ухвалення самостійного рішення щодо їх розв'язання;

– по-сьоме, завдяки упровадженню принципу оптимізації розвитку, застосовано специфічні вправи, що стимулюють саморозвиток студентів, спрямовуючи їхні зусилля на самостійне досягнення поставлених цілей;

– по-восьме, запроваджено принцип психологічної безпеки, що дає змогу учасникам вільно і відкрито ділитися своїми, почуттями, думками, проблемами, а також експериментувати із різними стилями поведінки у безпечному і креативному соціальному середовищі [76; 101; 108].

Для розв'язання поставлених завдань і змістової реалізації соціально-психологічного тренінгу було запроваджено такі види розвивально-коригувальної роботи, як-от міні-лекції, презентації, мозковий штурм, інтерактивні вправи, рольові ігри, аналіз критичних випадків, дискусії, обговорення, індивідуальні та групові консультації учасників щодо питань активізації конструктивних і нівелювання деструктивних тенденцій у розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

Авторський соціально-психологічний тренінг з активізації конструктивних тенденцій у розвитку самостійності особистості в юнацькому віці послідовно впроваджувався в освітню практику протягом двох років. Його розробку, апробацію і реалізацію втілено упродовж семи взаємопов'язаних етапів – моделювального, організаційного, методичного, розвивального, інтерактивного, моніторингового, аналітичного. У ході моделювального етапу визначено основні методологічні підходи і змодельовано форми, методи і засоби реалізації тренінгової програми. Упродовж організаційного етапу сформовано експериментальні та контрольні групи досліджуваних, а також погоджено порядок проведення коригувально-розвивальної роботи. Протягом методичного етапу здійснено попередню підготовку студентів експериментальної групи до проведення тренінгової роботи відповідно до цілей дослідження і їх послідовної реалізації в освітньому процесі. У ході проведення розвивального і інтерактивного етапів апробовано авторську тренінгову програму з активізації конструктивних тенденцій розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, проаналізовано ефективність її застосування. Реалізація моніторингового етапу тренінгової програми дала змогу виявити зміни у розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, а втілення аналітичного етапу дало змогу оцінити і спрогнозувати наслідки її упровадження в освітній процес.

Означені теоретико-методологічні підходи і принципи побудови тренінгової програми зумовили виокремлення таких елементів – блоків тренінгової програми, що відповідають основним компонентам розвитку самостійності в юнацькому віці – детермінант самоініціації, детермінант саморегуляції, детермінант самореалізації особистості. На підставі узагальнення даних, одержаних в результаті проведеного констатувального етапу експериментального дослідження, розроблено модель реалізації тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці (див. рис. 3.1).

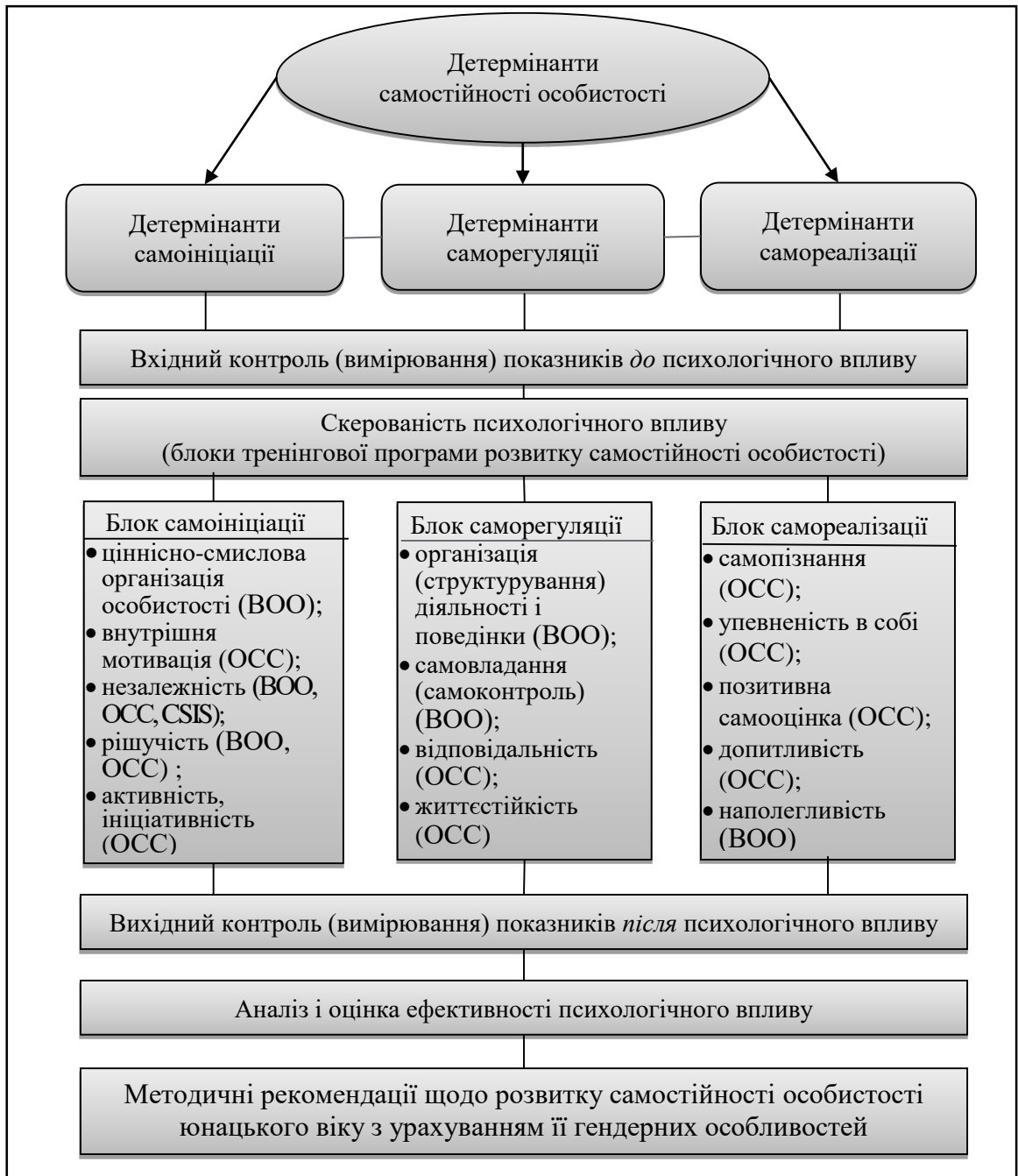

Рис. 3.1. Модель реалізації тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці

Примітки: ОСС – «Опосередкована самооцінка самостійності»; ВОО – «Вольова організація особистості»; CSIS – «The Codependency Self-Inventory Scale».

Таким чином, у ході емпіричного дослідження встановлено детермінанти самостійності особистості, які доцільно активізувати для посилення конструктивних тенденцій і уникнення дисгармонійності у становленні цілісної особистості в юнацькому віці. Ці детермінанти самостійності було виокремлено у

три послідовно пов'язані між собою групи. Відповідно до цього психологічний тренінг розвитку самостійності особистості було складено з трьох блоків: самоініціації, саморегуляції, самореалізації.

Перший блок – «Самоініціація активності як аспект розвитку самостійності особистості», зміст якого розкриває особливості самостійності особистості у ракурсі виникнення, породження активності, самостійного вибору цілей, мотивів власних дій. На заняттях першого блоку студенти знайомляться зі специфікою ціннісно-сислової організації особистості, мають змогу усвідомити смисл своєї активності, збагнути, наскільки відповідає власна поведінка ціннісним і розумовим орієнтирам, мають можливість осмислити вплив внутрішніх чинників на поведінку і діяльність, осягнути важливість для розвитку самостійності таких особистісних рис, як незалежність, рішучість, ініціативність.

Другий блок – «Саморегуляція особистості у ракурсі розвитку її самостійності», зміст якого розкриває специфіку регуляції і управління особистістю своєю активністю, а також визначає вольові аспекти діяльності у контексті розвитку самостійності в юнацькому віці. На цьому етапі під час розвивально-коригувальної роботи студенти набувають знань, умінь щодо організації, структурування своєї діяльності і поведінки; досягають розуміння значення самоконтролю для досягнення запланованих цілей, навчаються вибудовувати пріоритети у здійсненні своїх вчинків; усвідомлюють важливість розвитку цілеспрямованості, відповідальності, життєстійкості для становлення самостійності особистості.

Третій блок – «Самореалізація особистістю самостійного стилю свого життя», суть якого полягає у розкритті внутрішнього потенціалу особистості, а увага акцентується на реалізації нею самостійного стилю власного життя. На цьому етапі тренінгової роботи розвивально-коригувальний вплив спрямовано на розвиток самопізнання особистості, набуття нею індивідуального досвіду щодо рефлексії власних якостей, можливостей, цінностей, життєвих намірів. Розглядаються питання розвитку впевненості в собі, довіри до себе, позитивної самооцінки, прийняття себе особистістю. Серед важливих атрибутів самостійності

особистості розглядається набуття нею якостей допитливості і наполегливості щодо здійснення поставленої мети.

Своєрідністю тренінгової програми з активізації конструктивних тенденцій розвитку самостійності особистості в юнацькому віці є приділення уваги гендерним аспектам її генезису, як-от спрямованість на нейтралізацію домінування чоловічої чи жіночої статі; вільний вибір гендерної ідентичності; заохочення до оволодіння діяльністю, що відповідає інтересам особистості; тенденція до усунення впливу жорстких, гендерно-стереотипних схем поведінки; відмова від деструктивних, дискримінаційних, некоректних або застарілих моделей функціонування особистості юнацького віку в соціальному середовищі.

Розвивально-коригувальна робота з розвитку самостійності особистості в юнацькому році здійснювалась упродовж 2021-2023 рр. серед студентів Українського державного університету імені Михайла Драгоманова віком від 17 до 25 років. Психологічний тренінг складається з 20 групових занять тривалістю 1 год. 20 хв. кожне. Тренінгові заняття з розвитку самостійності відбувалися з періодичністю один-два рази на тиждень, що давало учасникам змогу засвоїти опрацьований матеріал, осмислити його і застосовувати на практиці у повсякденному житті.

Проведення занять з тренінгу розвитку самостійності відбувалося за чітко визначеною структурою. Тренінгові заняття складено з таких частин: вступної – фази, до якої відносно привітання і розминку; основної частини – фази виконання практичних завдань і обговорення (рефлексії) результатів їх здійснення, завершення – фази підбиття підсумків і отримання зворотного зв'язку. Під час вступної фази учасники тренінгу мали змогу ознайомитися з метою заняття, нормами і правилами групової роботи. До того ж, в ході цієї фази встановлювалася сприятлива атмосфера для спілкування, формувався робочий настрій, відбувалося налаштування учасників на роботу в групі, підвищувалася їхня мотивація на співпрацю, знижувався рівень негативних емоційних переживань, згладжувався психологічний опір змінам. В ході основної фази тренінгової роботи відбувалося відпрацювання учасниками практичних завдань, оволодіння ними знаннями,

уміннями і навичками, що сприяють конструктивному розвитку самостійності особистості. На завершальній фазі підбивалися підсумки роботи в групі, аналізувалися досягнення і недоліки, оцінювався рівень досягнутих результатів і ефективність тренінгової роботи загалом.

Загальну структуру програми тренінгу розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей подано у додатку (див. Додаток Н). До того ж, декотрі методичні прийоми, застосовані під час проведення психологічного тренінгу з активізації конструктивних тенденцій у розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, наведено у додатку як приклад використання тренінгових завдань (див. Додаток М).

Отже, узагальнення одержаних експериментальних даних на констатувальному етапі дослідження дало змогу визначити найсуттєвіші детермінанти самостійності особистості, а також розробити й апробувати на цьому підґрунті авторську тренінгову програму розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням гендерних особливостей її розвитку, результати перевірки ефективності якої подано у підрозділі 3.2. дисертаційного дослідження.

3.2. Оцінка ефективності застосування тренінгу самостійності особистості в юнацькому віці

З метою апробації і перевірки ефективності авторської тренінгової програми з активізації конструктивних тенденцій у розвитку самостійності особистості в юнацькому віці застосовано методику «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС) М. Павлюк [77] – обчислено відібрані показники за субшкалами самодетермінованості, саморегульованості, самореалізованості особистості (див. Додаток Б.5). Разом з тим, використано методику дослідження вольової організації особистості (ВОО). Вимірювання показників відбулося за вісьмома шкалами: 1) ціннісно-смилова організація особистості, 2) організація діяльності, 3) рішучість, 4) наполегливість, 5) самовладання, 6) самостійність, 7) щирість, 8) загальний показник вольової організації особистості (див. Додаток Б.7). До того ж, було використано методику Б. і Дж. Уайнхолдів/ В. Weinhold & J. Weinhold The Codependency Self-Inventory Scale, CSIS [194], що дало змогу визначити рівень міжособистісної залежності-незалежності особистості в юнацькому віці (див. Додаток Б.6).

Згідно моделі реалізації коригувально-розвивального впливу, визначені показники самостійності було піддано вхідному контролю (вимірюванню) до здійснення психологічного впливу, вихідному контролю (вимірюванню) після психологічного впливу, порівнянню результатів вимірювання до і після психологічного впливу в експериментальній і контрольній групах досліджуваних, а також аналізу і оцінці ефективності здійснення психологічного впливу. Для порівняння двох залежних вибірок за частотою прояву вимірювального ефекту до та після здійснення психологічного впливу застосовано статистичний Т-критерій Вілкоксона.

Перевірка ефективності впливу тренінгової програми на розвиток самостійності особистості в юнацькому віці забезпечувалася через утворення двох експериментальних груп досліджуваних: експериментальної (n = 70) і контрольної (n = 68).

У свою чергу розподіл експериментальної і контрольної вибірок за критерієм «маскулінність-фемінність» особистості реалізовано за допомогою методики BSRI (Bem Sex Role Inventory) С. Бем [131]. Описову статистику результатів, одержаних за допомогою опитувальника діагностики соціально-психологічної статі – гендерних ролей в експериментальній і контрольній вибірках, наведено у додатку (див. Додаток Ж, табл. Ж.1, Ж.2). Отримані за шкалами «маскулінність» і «фемінність» показники, було перераховано у коефіцієнти статево-рольової ідентичності особистості – коефіцієнт маскулінності (Mk) і коефіцієнт фемінності (Fk). Згідно з правилами вимірювання показників за шкалою «маскулінність-фемінність», коефіцієнт маскулінності (Mk) розраховано за формулою: $\sum M/20$, де M – сума показників шкали маскулінності; коефіцієнт фемінності (Fk) обчислено за формулою: $\sum F/20$, де F – сума показників шкали фемінності (див. Додаток И).

Обраховані коефіцієнти маскулінності і фемінності, за допомогою яких визначається тип конструкта «маскулінність – фемінність» особистості в юнацькому віці, дали змогу розподілити загальну експериментальну вибірку на чотири групи – *андрогінну, фемінну, маскулінну, недиференційовану*. Так, якщо Mk – коефіцієнт маскулінності, і Fk – коефіцієнт фемінності, дорівнювали або становили величину більшу, ніж 0,50, то досліджуваних було віднесено до андрогінної групи. За умови, коли коефіцієнт Mk складав величину 0,30-0,65, а Fk сягав величини 0,6-0,80 і більше, то робився висновок про приналежність досліджуваних до фемінної групи. У разі, коли коефіцієнт Mk становив величину, більшу за 0,80, а Fk – меншу, ніж 0,65, то досліджувані вважалися належними до маскулінної групи. Якщо коефіцієнти Mk і Fk були меншими або дорівнювали величині 0,40, то це слугувало індикатором приналежності досліджуваних до недиференційованої групи. Відповідно до означених коефіцієнтів «маскулінності – фемінності», експериментальну вибірку було розподілено на такі групи: андрогінну групу – 49 досліджуваних (70%), фемінну групу – 14 досліджуваних (20%), маскулінну групу – 5 досліджуваних (7%), недиференційовану групу – 2 досліджуваних (3%) (див. рис. 3.2.1).

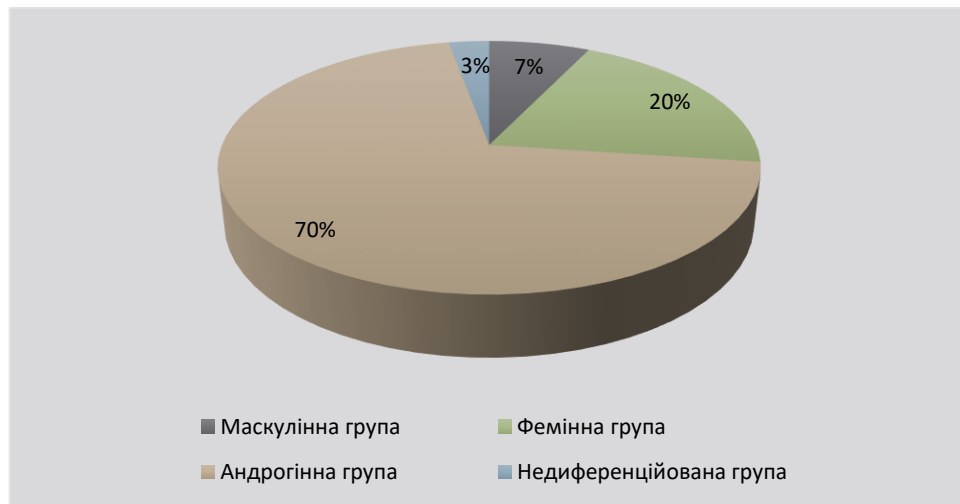

Рис. 3.2.1. Розподіл експериментальної вибірки за критерієм «маскулінність – фемінність» особистості

Встановлено особливості вияву показників самостійності до та після застосування тренінгової програми за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності (ОСС)» в андрогінній експериментальній групі досліджуваних. Вимірювання реалізовано за такими параметрами, як-от «внутрішня мотивація», «незалежність», «рішучість», «активність», «ініціативність», «відповідальність», «життєстійкість», «самопізнання», «упевненість в собі», «позитивна самооцінка», «допитливість». Описову статистику результатів дослідження означених показників самостійності особистості подано у таблицях (див. Додаток К, табл. К.1, К.2).

Дані описової статистики показників самостійності в андрогінній групі досліджуваних вказують на збільшення величин середнього значення, медіани, мінімального значення, що описують центральну тенденцію розвитку вимірюваних якостей після здійснення коригувально-розвивального впливу, порівняно з результатами обрахування до його запровадження. Встановлено також зменшення величини стандартного відхилення та дисперсії (варіабельності, міри відхилення значень від центру розподілу) показників опосередкованої самооцінки самостійності особистості – «внутрішньої мотивації», «незалежності», «рішучості», «активності», «ініціативності», «відповідальності», «життєстійкості», «самопізнання», «упевненості в собі», «позитивної самооцінки», «допитливості» –

після здійснення коригувально-розвивального впливу, порівняно з аналогічними величинами показників *до* запровадження тренінгової програми. Такі результати вказують на підвищення середніх значень обчислюваних показників опосередкованої самооцінки самостійності особистості і зменшення міри розсіювання цих значень навколо центрів розподілу, тобто зменшення мінливості, розкиду, а тому – збільшення їх однорідності з тенденцією до зростання в андрогінній експериментальній групі досліджуваних внаслідок застосування тренінгу розвитку самостійності в юнацькому віці.

Для порівняння вимірювального ефекту і оцінки достовірності зсуву вимірювальних параметрів в андрогінній групі досліджуваних, встановлено кількість позитивних, негативних і зв'язаних рангів між показниками опосередкованої самооцінки самостійності за Т-критерієм Вілкоксона, за яким позитивні ранги вказують на те, що величини показників *«після»* запровадження коригувально-розвивального впливу більше, ніж величини показників *«до»* застосування тренінгової програми; наявність негативних рангів засвідчують про те, що величини показників *«після»* менше, ніж величини показників *«до»* примінення коригувально-розвивального впливу; зв'язані ранги вказують на відсутність змін між вимірюваними показниками *«до»* та *«після»* застосування тренінгу розвитку самостійності (див.Додаток Л.таблиця Л.4).

Так, внаслідок запровадження тренінгової програми в андрогінній групі встановлено позитивний зсув у вияві таких досліджуваних показників самостійності особистості: «позитивна самооцінка» ($T = -5,425$ при $p = 0,000$), «упевненість в собі» ($T = -5,475$ при $p = 0,000$), «активність» ($T = -5,004$ при $p = 0,000$), «внутрішня мотивація» ($T = -5,047$ при $p = 0,000$), «самопізнання» ($T = -4,898$ при $p = 0,000$), «незалежність» ($T = -4,712$ при $p = 0,000$). Не встановлено переважання позитивного зсуву у вияві показників: «ініціативності» ($T = -2,971$ при $p = 0,003$), «життестійкості» ($T = -2,719$ при $p = 0,007$), «рішучості» ($T = -2,456$ при $p = 0,014$), «допитливості» ($T = -2,236$ при $p = 0,025$), «відповідальності» ($T = -2,041$ при $p = 0,041$) (див. рис. 3.2.2). Зміни у вияві вимірюваних показників зафіксовано на високому рівні статистичної значущості,

що вказує на їх не випадковість і достовірність. До того ж, встановлено, що у досліджуваних контрольної групи обчислювальні відмінності не відрізняються від казуальних (див. Додаток Л, табл. Л.1).

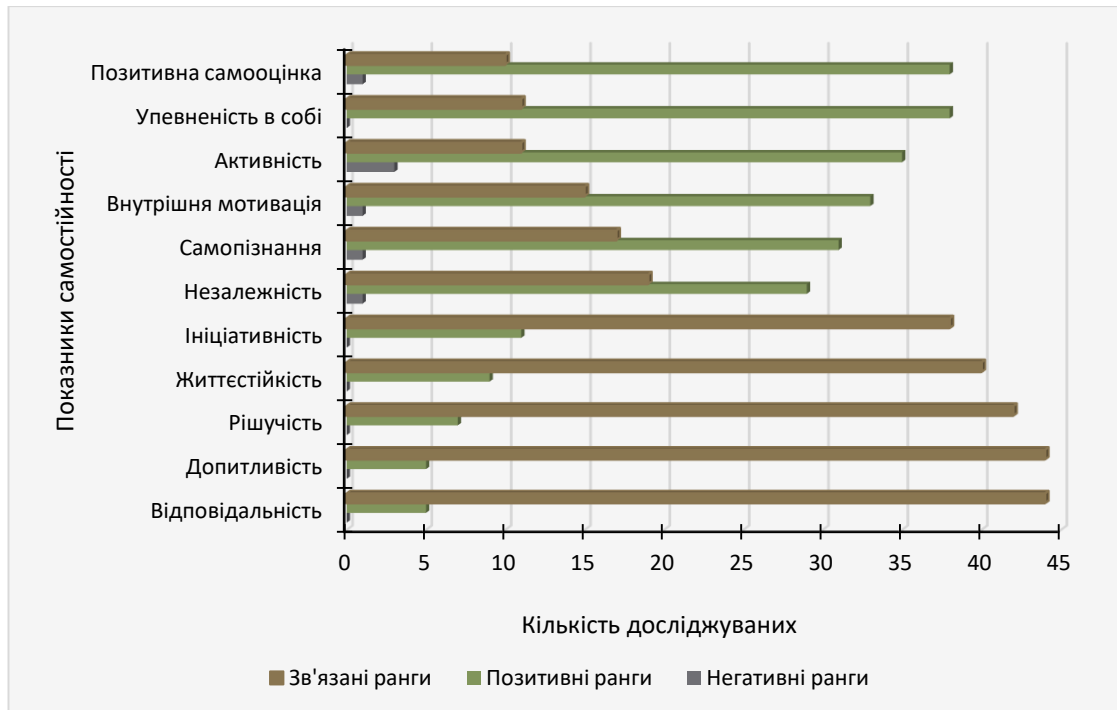

Рис. 3.2.2. Вияв показників самостійності в андрогінній експериментальній групі внаслідок застосування тренінгової програми (за Т-критерієм Вілкоксона)

Примітка: На діаграмі дані експериментального дослідження подано відповідно до величини позитивних рангів за Т-критерієм Вілкоксона – від більшої до меншої.

Такі зміни у вияві опосередкованої самооцінки самостійності в андрогінній групі досліджуваних вказують на підвищення у них, внаслідок запровадження тренінгової програми, величин показників «позитивної самооцінки», що засвідчує про зростання показників прийняття особистістю себе, своїх якостей, прагнень, здобутків; «упевненості в собі» – усвідомлення особистістю своїх сил, можливостей, досягнень; «активності» – спроможності здійснювати дії, досягаючи поставлених цілей; «внутрішньої мотивації» – переважання впливу внутрішніх чинників на діяльність і поведінку; «самопізнання» – набуття індивідуального досвіду, рефлексії щодо особистісних якостей, цінностей, активності, діяльності і

поведінки; «незалежності» – самостійності у вчинках і діях. Меншою мірою, хоча і з позитивною динамікою, конструктивні зміни, внаслідок застосування тренінгової програми, зафіксовано щодо таких показників самостійності особистості, а саме: «ініціативності» як здатності започатковувати, організовувати справу; «життєстійкості» як спроможності функціонувати ефективно, незважаючи на перешкоди; «рішучості» як здатності до подолання сумнівів щодо здійснення активності; «допитливості» як зацікавленості, бажанні самостійно одержувати нові знання і уміння; «відповідальності» як здібності брати на себе зобов'язання за результати власних дій.

До того ж встановлено особливості вияву показників самостійності *до та після* застосування тренінгової програми в андрогінній групі досліджуваних за методикою «Вольова організація особистості (ВОО)». Вимірювання здійснювалось за такими показниками самостійності, як-от «ціннісно-смилова організація особистості», «організація діяльності», «рішучість», «наполегливість», «самовладання», «самостійність». Дані описової статистики щодо означених показників самостійності особистості юнацького віку подано у таблицях (див. Додаток К, табл. К.3, К.4).

Результати описової статистики показників самостійності в андрогінній експериментальній групі за методикою «Вольова організація особистості» вказують про збільшення величини середнього значення, медіани, мінімального значення і зменшення величини стандартного відхилення, стандартної помилки середнього та дисперсії (міри відхилення значень від центру розподілу) *після* здійснення розвивально-коригувального впливу, порівняно з аналогічними величинами показників *до* запровадження тренінгової програми. Такі статистичні дані вказують на підвищення середніх значень обчислюваних показників самостійності і зменшення міри розсіювання цих значень навколо центрів розподілу, що засвідчує про збільшення їх однорідності з тенденцією до зростання в андрогінній експериментальній групі досліджуваних внаслідок застосування тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

Для порівняння вимірювального ефекту і оцінки достовірності зсуву

вимірювальних параметрів в андрогінній групі досліджуваних, встановлено кількість позитивних, негативних і зв'язаних рангів між показниками опосередкованої самооцінки самостійності за Т-критерієм Вілкоксона, згідно якого позитивні ранги вказують на те, що величини показників «після» запровадження коригувально-розвивального впливу більше, ніж величини показників «до» його застосування; наявність негативних рангів засвідчують про те, що величини показників «після» менше, ніж величини показників «до» примінення коригувально-розвивального впливу; зв'язані ранги вказують на відсутність змін між вимірюваними показниками «до» та «після» застосування тренінгу розвитку самостійності особистості (див. Додаток Л.таблиця Л.5).

Так, внаслідок запровадження тренінгової програми встановлено позитивний зсув у вияві таких досліджуваних показників: «самостійність (незалежність)» ($T = -4,789$ при $p = 0,000$), «рішучість» ($T = -4,739$ при $p = 0,000$), «наполегливість» ($T = -4,575$ при $p = 0,000$), «організація діяльності» ($T = -4,622$ при $p = 0,000$), «ціннісно-смилова організація особистості» ($T = -4,487$ при $p = 0,000$). Не встановлено позитивного зсуву у вияві показника «самовладання (самоконтроль)» ($T = -3,007$ при $p = 0,003$) (див. рис. 3.2.3). Зміни у вияві показників зафіксовано на високому рівні статистичної значущості, що вказує на їх не випадковість і достовірність. Встановлено також, що у досліджуваних контрольної групи визначені відмінності у вияві показників самостійності не відрізняються від випадкових (див. Додаток Л., табл. Л.2).

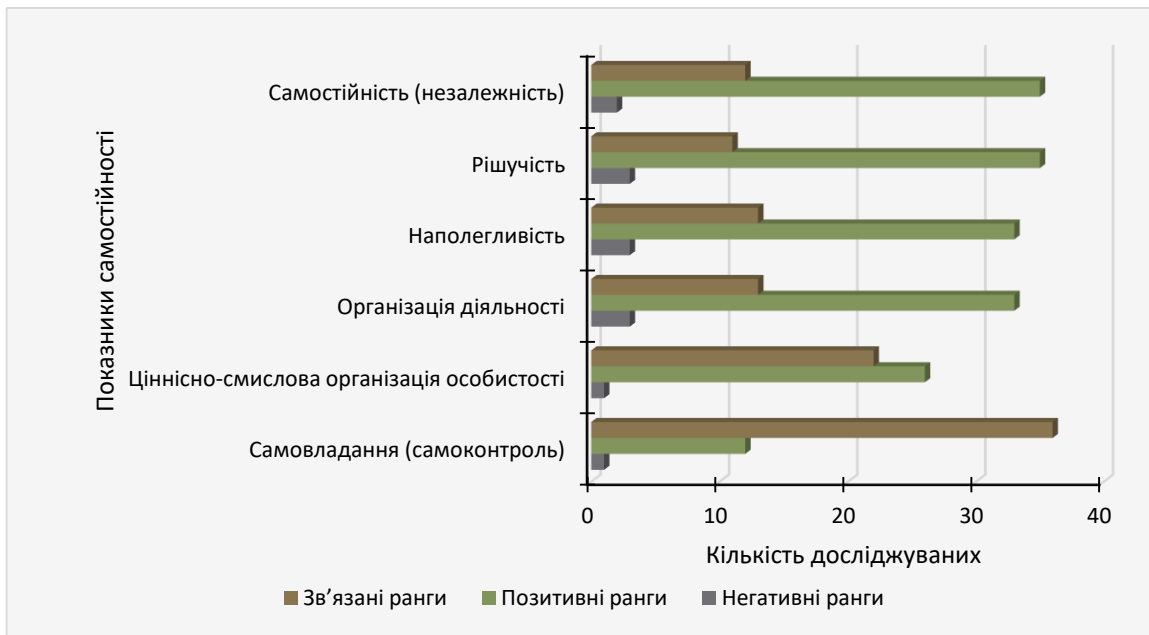

Рис. 3.2.3. Вияв показників самостійності в андрогінній експериментальній групі внаслідок застосування тренінгової програми (за Т-критерієм Вілкоксона)

Примітка: На діаграмі дані експериментального дослідження подано відповідно до величини позитивних рангів за Т-критерієм Вілкоксона – від більшої до меншої.

Позитивні зміни у вияві показників самостійності у досліджуваних андрогінної групи, встановлені за методикою «Вольова організація особистості», характеризуються тим, що внаслідок застосування тренінгової програми підвищилися такі вимірювальні параметри, як-от «самостійність (незалежність)» – відсутність пригнічення, утиску у вчинках і діях; «рішучість» – здатність до подолання сумнівів щодо здійснення активності; «наполегливість» – стійкість у здійсненні поставленої мети; «організація діяльності» – структурування, управління діяльністю і поведінкою, ступінь незалежності особистості від впливів оточення, що характеризує рівень її компетентності для досягнення поставленої мети; «ціннісно-смилова організація особистості» – усвідомлення смислу активності, відповідність поведінки ціннісним орієнтирам. Меншою мірою конструктивні зміни у розвитку самостійності досліджуваних андрогінної групи стосуються показника «самовладання (самоконтролю)», що характеризує властивість особистості контролювати свою поведінку у критичних ситуаціях.

З'ясовано специфіку вияву показників самостійності до та після застосування

тренінгової програми в андрогінній групі досліджуваних за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність (CSIS)». Вимірюванню було піддано показник «міжособистісної залежності – міжособистісної незалежності». Дані описової статистики щодо означеного показника самостійності особистості *до* та *після* застосування тренінгової програми представлено у таблицях (див. Додаток К, табл. К.5, К.6).

Визначено, що величини середнього, медіани, мінімального і максимального значень показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» у досліджуваних андрогінної групи зменшуються, в той же час збільшуються величини стандартного відхилення, стандартної помилки середнього та дисперсії (міри відхилення значень від центру розподілу) *після* здійснення розвивально-коригувального впливу, порівняно з аналогічними величинами показників *до* його запровадження. Це вказує на те, що на континуумі «залежність – незалежність» зсув параметру відбувається у напрямі від «міжособистісної залежності» до «міжособистісної незалежності».

Порівняння вимірювального ефекту і оцінку достовірності зсуву вимірювального показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» в андрогінній групі досліджуваних здійснено за допомогою Т-критерія Вілкоксона. З цією метою встановлено кількість позитивних, негативних і зв'язаних рангів означеного показника, де позитивні ранги вказують на те, що величина «міжособистісної залежності – незалежності» *«після»* запровадження коригувально-розвивального впливу більше, ніж величина показника *«до»* його застосування; наявність негативних рангів засвідчують про те, що величина показника *«після»* менше, ніж величина показника *«до»* запровадження коригувально-розвивального впливу; зв'язані ранги вказують на відсутність змін між вимірюваними показниками *«до»* та *«після»* застосування тренінгу розвитку самостійності (див. табл. 3.2.3).

**Вияв показників самостійності
в андрогінній експериментальній групі
за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність» (CSIS)
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Вілкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Міжособистісна залежність- незалежність	35 ^a	13 ^b	1 ^c	28,53	13,65	998,50	177,50	-4,238 ^d	,000

Примітки: ^a – величина показника *після* < величини показника *до* застосування тренінгової програми;

^b – величина показника *після* > величини показника *до* застосування тренінгової програми;

^c – величина показника *після* = величині показника *до* застосування тренінгової програми;

^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на позитивних рангах.

З'ясовано, що внаслідок запровадження тренінгової програми відбувся негативний зсув у вияві показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» ($T = -4,238$ при $p = 0,000$) в андрогінній групі досліджуваних. Такий результат засвідчує про зниження показника «міжособистісна залежність» і підвищення показника «міжособистісна незалежність» особистості (див. рис. 3.2.4). Зміну у вияві цього показника зафіксовано на високому рівні статистичної значущості, що вказує на її не випадковість і достовірність. Встановлено, що у досліджуваних контрольної групи відмінності у вияві показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» не відрізняються від казуальних (див. Додаток Л, табл. Л.3).

Рис. 3.2.4. Вияв показника «міжособистісна залежність-незалежність» в андрогінній експериментальній групі внаслідок застосування тренінгової програми (за Т-критерієм Вілкоксона)

Конструктивні зміни у вияві показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність», встановлені внаслідок застосування тренінгової програми за допомогою методики CSIS у досліджуваних андрогінної групи, характеризуються підвищенням рівня «міжособистісної незалежності», що вказує на розвиток самостійності особистості у міжособистісних стосунках, становлення її незалежності.

У цілому в андрогінній групі досліджуваних, внаслідок запровадження тренінгової програми, спостерігається зростання показників прийняття особистістю себе, своїх якостей, можливостей, прагнень, досягнень. Підвищується рівень усвідомлення особистістю смислу своєї діяльності і поведінки, розуміння впливу внутрішніх чинників на власну активність, її відповідність ціннісним орієнтирам. До того ж, позитивні зміни у вияві показників самостійності характеризуються тим, що у досліджуваних андрогінної групи збільшується здатність до досягнення поставленої мети, підвищується незалежність у діях і вчинках. Меншою мірою, хоча і з позитивною динамікою, конструктивні зміни стосуються спроможності особистості організувати власну активність; функціонувати ефективно, незважаючи на перешкоди; уміння брати на себе відповідальність за результати власних дій, контролювати свою поведінку в

критичних ситуаціях; бажання самостійно опановувати нові знання, уміння і навички.

На наступному етапі експериментального дослідження розкрито особливості вияву показників самостійності *до* та *після* застосування тренінгової програми у фемінній групі досліджуваних за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності (ОСС)». Вимірюванню піддано такі параметри опосередкованої самооцінки самостійності, як-от «внутрішня мотивація», «незалежність», «рішучість», «активність», «ініціативність», «відповідальність», «життєстійкість», «самопізнання», «упевненість в собі», «позитивна самооцінка», «допитливість». Результати описової статистики вказують на збільшення величин середнього значення, медіани, мінімального значення, що описують центральну тенденцію розвитку вимірюваних якостей внаслідок здійснення коригувально-розвивального впливу. До того ж, встановлено зменшення величин стандартного відхилення та дисперсії показників опосередкованої самооцінки самостійності особистості – «внутрішньої мотивації», «незалежності», «рішучості», «активності», «ініціативності», «відповідальності», «життєстійкості», «самопізнання», «упевненості в собі», «позитивної самооцінки», «допитливості» – *після* здійснення коригувально-розвивального впливу, порівняно з аналогічними величинами показників *до* запровадження тренінгової програми. Ці результати вказують на підвищення середніх значень обчислюваних показників опосередкованої самооцінки самостійності особистості і зменшення міри розсіювання цих значень навколо центрів розподілу, що засвідчує про збільшення їх однорідності з тенденцією до зростання у фемінній групі досліджуваних *після* застосування тренінгу розвитку самостійності в юнацькому віці. Описову статистику означених показників самостійності особистості подано у таблицях (див. Додаток К, табл. К.7, К.8).

Для зіставлення вимірювального ефекту *до* та *після* здійснення коригувально-розвивального впливу і оцінки достовірності зсуву вимірювальних параметрів у фемінній групі досліджуваних, встановлено кількість позитивних, негативних і зв'язаних рангів між показниками опосередкованої самооцінки самостійності за Т-

критерієм Вілкоксона (див. Додаток Л. таблиця Л.6).

Результати статистичного аналізу вказують на те, що внаслідок запровадження тренінгової програми у фемінній групі досліджуваних встановлено позитивний зсув у вияві таких вимірювальних показників самостійності особистості: «самопізнання» ($T = -3,169$ при $p = 0,002$), «рішучість» ($T = -3,133$ при $p = 0,002$), «позитивна самооцінка» ($T = -2,714$ при $p = 0,007$), «незалежність» ($T = -2,887$ при $p = 0,004$), «упевненість в собі» ($T = -2,539$ при $p = 0,011$), «активність» ($T = -2,309$ при $p = 0,021$), «внутрішня мотивація» ($T = -2,111$ при $p = 0,035$). Не встановлено переважання позитивного зсуву у вияві показників: «життєстійкість» ($T = -2,070$ при $p = 0,038$), «ініціативність» ($T = -1,857$ при $p = 0,063$), «відповідальність» ($T = -1,000$ при $p = 0,317$), «допитливість» ($T = -0,000$ при $p = 1,000$) (див. рис. 3.2.5). Зміни у вияві вимірюваних показників зафіксовано на високому рівні статистичної значущості, що вказує на їх не випадковість і достовірність. Меншою мірою це стосується показників «ініціативності» і «допитливості», стосовно яких високий рівень статистичної значущості не був зафіксований. До того ж, встановлено, що у досліджуваних контрольної групи обчислювальні відмінності не відрізняються від казуальних (див. Додаток Л, табл. Л.1).

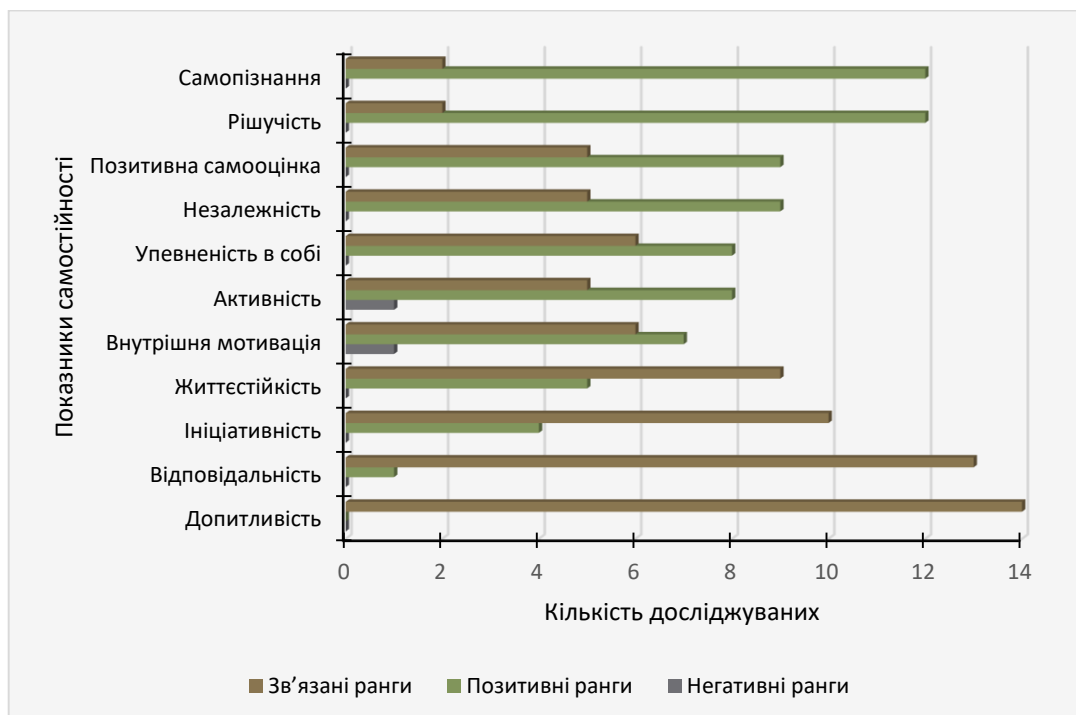

Рис. 3.2.5. Вияв показників самостійності у фемінній експериментальній групі внаслідок застосування тренінгової програми (за Т-критерієм Вілкоксона)

Примітка: На діаграмі дані експериментального дослідження подано відповідно до величини позитивних рангів за Т-критерієм Вілкоксона – від більшої до меншої.

Позитивні зміни у вияві показників самостійності, встановлені за допомогою методики «Опосередкована самооцінка самостійності» у досліджуваних фемінній групі, вказують на те, що внаслідок застосування тренінгової програми покращились такі їх особистісні характеристики, як-от «самопізнання» – набуття особистістю індивідуального досвіду, рефлексії щодо власних якостей, цінностей, життєвих намірів, діяльності і поведінки; «рішучість» – наполегливість, завзятість, непохитність у своїх діях, рішеннях, вчинках; «позитивна самооцінка» – прийняття особистістю себе, своїх якостей, потенцій, досягнень; «незалежність» – самостійність у вчинках і діях; «упевненість в собі» – довіра до себе і власних можливостей; «активність» – дієвість, здатність досягати поставлених цілей; «внутрішня мотивація» – переважання впливу внутрішніх чинників на діяльність і поведінку. Меншою мірою конструктивні зміни у розвитку самостійності досліджуваних фемінній групі відносяться до характеристик «життєстійкості» як спроможності ефективно функціонувати, долаючи труднощі і перешкоди; «ініціативності» як здатності самостійно розпочинати справу; «відповідальності» як уміння брати на себе зобов'язання і відповідати за результати власних дій; «допитливості» як зацікавленості, бажанні самостійно здобувати нові знання, уміння, навички.

В ході експериментального дослідження з'ясовано особливості вияву показників самостійності *до* та *після* застосування тренінгової програми у фемінній групі досліджуваних за методикою «Вольова організація особистості (ВОО)». Проаналізовано такі показники самостійності, як-от «ціннісно-смилова організація особистості», «організація діяльності», «рішучість», «наполегливість», «самовладання», «самостійність». Результати описової статистики щодо означених показників *до* та *після* застосування тренінгової програми розвитку самостійності

особистості в юнацькому віці подано у таблицях (див. Додаток К, табл. К.9, К.10).

Так, дані описової статистики щодо показників самостійності у фемінній групі за методикою «Вольова організація особистості» вказують про збільшення величини середнього значення, медіани, мінімального значення і зменшення величини стандартного відхилення, стандартної помилки середнього та дисперсії *після* здійснення розвивально-коригувального впливу, порівняно з аналогічними величинами показників *до* його запровадження. Такі статистичні дані вказують на підвищення середніх значень обчислюваних показників самостійності і зменшення міри розсіювання цих значень навколо центрів розподілу, що засвідчує про збільшення їх однорідності з тенденцією до зростання у фемінній групі досліджуваних внаслідок застосування тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

Для порівняння вимірювального ефекту і оцінки достовірності зсуву вимірювальних параметрів у фемінній групі досліджуваних, встановлено кількість позитивних, негативних і зв'язаних рангів між показниками самостійності за Т-критерієм Вілкоксона (див. табл. 3.2.5).

Таблиця 3.2.5

**Вияв показників самостійності
у фемінній експериментальній групі
за методикою «Вольова організація особистості» (ВОО)
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Вілкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Ціннісно-смилова організація особистості	0 ^a	10 ^b	4 ^c	,00	5,50	,00	55,00	-2,805 ^d	,005
Організація діяльності	1 ^a	10 ^b	3 ^c	3,00	6,30	3,00	63,00	-2,695 ^d	,007
Рішучість	0 ^a	12 ^b	2 ^c	,00	6,50	,00	78,00	-3,133 ^d	,002
Наполегливість	1 ^a	9 ^b	4 ^c	5,00	5,56	5,00	50,00	-2,496 ^d	,013
Самовладання (самоконтроль)	0 ^a	4 ^b	10 ^c	0,00	2,50	0,00	10,00	-1,841 ^d	,066

Самостійність (незалежність)	1 ^a	8 ^b	5 ^c	2,50	5,31	2,50	42,50	-2,395 ^d	,017
---------------------------------	----------------	----------------	----------------	------	------	------	-------	---------------------	------

Примітки: ^a – величина показника після < величини показника до застосування тренінгової програми;

^b – величина показника після > величини показника до застосування тренінгової програми;

^c – величина показника після = величині показника до застосування тренінгової програми;

^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на негативних рангах.

Так, завдяки запровадженню тренінгової програми у фемінній групі досліджуваних встановлено позитивний зсув у вияві таких вимірювальних показників: «рішучість» ($T = -3,133$ при $p = 0,002$), «ціннісно-смілова організація особистості» ($T = -2,805$ при $p = 0,005$), «організація діяльності» ($T = -2,695$ при $p = 0,007$), «наполегливість» ($T = -2,496$ при $p = 0,013$), «самостійність (незалежність)» ($T = -2,395$ при $p = 0,017$). Не встановлено переважання позитивного зсуву у вияві показника «самовладання (самоконтроль)» ($T = -1,841$ при $p = 0,066$) (див. рис. 3.2.6). Зміни у вияві показників самостійності зафіксовано на високому рівні статистичної значущості, що вказує на їх не випадковість і достовірність, окрім показника «самовладання (самоконтроль)», статистичну значущість якого зафіксовано на рівні позитивної тенденції. Встановлено також, що у досліджуваних контрольної групи визначені відмінності у вияві показників самостійності не відрізняються від випадкових (див. Додаток Л., табл. Л.2).

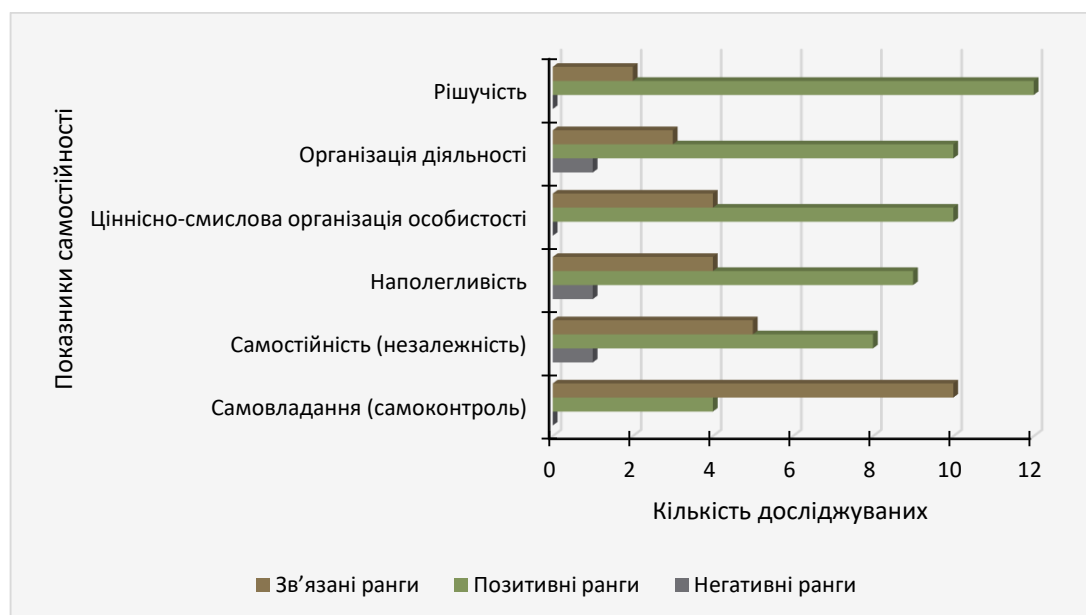

Рис. 3.2.6. Вияв показників самостійності у фемінній експериментальній групі внаслідок застосування тренінгової програми (за Т-критерієм Вілкоксона)

Примітка: На діаграмі дані експериментального дослідження подано відповідно до

величини позитивних рангів за T-критерієм Вілкоксона – від більшої до меншої.

Позитивні зміни у вияві показників самостійності, встановлені за допомогою методики «Вольова організація особистості» у досліджуваних фемінної групи, вказують на те, що внаслідок застосування тренінгової програми покращились такі особистісні характеристики, як-от «рішучість» – здатність до самостійного вибору і реалізації оптимальних варіантів поведінки, що відповідають заданим умовам; «організація діяльності» – здатність структурувати свою діяльність, вибудовувати пріоритети своїх вчинків; «ціннісно-сміслова організація діяльності» – усвідомлення морально-етичних та особистісних цінностей, смисложиттєвих орієнтацій, рівня організованості своєї діяльності, відповідності власної активності ціннісним і розумовим орієнтирам; «наполегливість» – стійкість у здійсненні своєї активності; «самостійність» – незалежність від впливів оточення. Меншою мірою конструктивні зміни у розвитку самостійності досліджуваних фемінної групи мають свій вияв у «самовладанні (самоконтролі)», що розкриває спроможність особистості контролювати свою поведінку в утруднених ситуаціях.

Встановлено специфіку вияву показників самостійності *до та після* застосування тренінгової програми у фемінній групі досліджуваних за методикою «Міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність (CSIS)». Вимірюванню було піддано показник «міжособистісної залежності – міжособистісної незалежності».

Визначено, що величини середнього, медіани, мінімального і максимального значень показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» у досліджуваних фемінної групи зменшуються, в той же час збільшуються величини стандартного відхилення, стандартної помилки середнього та дисперсії *після* здійснення розвивально-коригувального впливу, порівняно з аналогічними величинами показників *до* його запровадження. Це вказує на те, що на континуумі «залежність – незалежність» зсув параметру відбувається у напрямку від міжособистісної залежності до міжособистісної незалежності. Дані описової статистики щодо цього показника самостійності особистості *до та після*

застосування тренінгової програми представлено у таблицях (див. Додаток К, табл. К.11, К.12).

Порівняння вимірювального ефекту і оцінку достовірності зсуву вимірювального показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» у фемінній групі досліджуваних здійснено за допомогою Т-критерія Вілкоксона. З цією метою встановлено кількість позитивних, негативних і зв'язаних рангів між величинами означеного показника, де позитивні ранги вказують на те, що величина показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежності» *«після»* запровадження коригувально-розвивального впливу більше, ніж величина показника *«до»* його застосування; наявність негативних рангів засвідчують про те, що величина показника *«після»* коригувально-розвивального впливу менше, ніж величина показника *«до»* його застосування; зв'язані ранги вказують на відсутність змін між вимірюваними показниками *«до»* та *«після»* запровадження тренінгу розвитку самостійності (див. табл. 3.2.6).

Таблиця 3.2.6

**Вияв показників самостійності
у фемінній експериментальній групі
за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність» (CSIS)
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Віллкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Міжособистісна залежність- незалежність	12 ^a	2 ^b	0 ^c	7,96	4,75	95,50	9,50	-2,721 ^d	,007

Примітки: ^a – величина показника *після* < величини показника *до* застосування тренінгової програми;

^b – величина показника *після* > величини показника *до* застосування тренінгової програми;

^c – величина показника *після* = величині показника *до* застосування тренінгової програми;

^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на позитивних рангах.

З'ясовано, що внаслідок запровадження тренінгової програми відбувся негативний зсув у вияві показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» у фемінній групі досліджуваних ($T = -2,721$ при $p = 0,007$). Такий результат засвідчує про зниження міжособистісної залежності і підвищення міжособистісної незалежності особистості у фемінній експериментальній групі (див. рис. 3.2.7). Зміну у вияві цього показника зафіксовано на високому рівні статистичної значущості, що вказує на її не випадковість і достовірність. Встановлено, що у досліджуваних контрольної групи відмінності у вияві показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» не відрізняються від казуальних (див. Додаток Л, табл. Л.3).

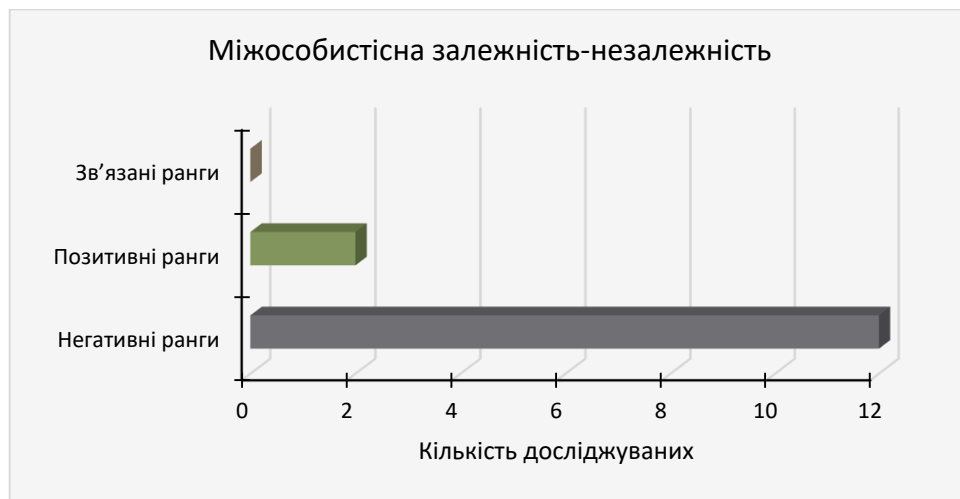

Рис. 3.2.7. Вияв показника «міжособистісна залежність-незалежність» у фемінній експериментальній групі внаслідок застосування тренінгової програми (за T-критерієм Вілкоксона)

Позитивні зміни у вияві показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність», встановлені внаслідок застосування тренінгової програми за допомогою методики CSIS у досліджуваних фемінної групи, визначаються підвищенням рівня міжособистісної незалежності особистості, що вказує на розвиток самостійності у міжособистісних стосунках.

Загалом у досліджуваних фемінної групи, внаслідок застосування тренінгової програми, спостерігається зростання показників усвідомлення особистістю індивідуального досвіду, рефлексії власних якостей, цінностей, життєвих намірів, поведінки. Покращується показники прийняття себе особистістю

– своїх якостей, можливостей, досягнень. Відзначається переважання впливу внутрішніх особистісних чинників на діяльність і поведінку. Підвищується стійкість рішень, ухвалених особистістю щодо виконання своєї активності, непохитність в ухваленні своїх рішень, наполегливість у здійсненні власних дій, незалежність у вчинках. Підвищується здатність особистості до самостійного вибору і реалізації оптимальних варіантів поведінки, що відповідають заданим умовам, структурування своєї діяльності, визначення пріоритетів щодо її здійснення. Меншою мірою конструктивні зміни у розвитку самостійності досліджуваних фемінної групи стосуються уміння долати труднощі і перешкоди, брати на себе відповідальність за результати власних дій, контролювати свою поведінку в утруднених ситуаціях.

На слідуючому етапі експериментального дослідження встановлено особливості вияву показників самостійності *до* та *після* застосування тренінгової програми за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності (ОСС)» у маскулінній групі досліджуваних. Вимірюванню піддано такі параметри опосередкованої самооцінки особистості, як-от «внутрішня мотивація», «незалежність», «рішучість», «активність», «ініціативність», «відповідальність», «життєстійкість», «самопізнання», «упевненість в собі», «позитивна самооцінка», «допитливість». Результати описової статистики вказують на збільшення величин середнього значення, медіани, мінімального значення показників «внутрішньої мотивації», «незалежності», «активності», «життєстійкості», «самопізнання», «упевненості в собі», «позитивної самооцінки» *після* здійснення коригувально-розвивального впливу. До того ж, встановлено зменшення величини стандартного відхилення та дисперсії показників опосередкованої самооцінки самостійності особистості – «внутрішньої мотивації», «незалежності», «активності», «життєстійкості», «самопізнання», «упевненості в собі», «позитивної самооцінки» – *після* реалізації коригувально-розвивального впливу, порівняно з аналогічними величинами *до* його запровадження. Ці результати вказують на підвищення середніх значень означених показників опосередкованої самооцінки самостійності особистості і зменшення міри розсіювання цих значень навколо центрів розподілу,

що означає збільшення їх однорідності з тенденцією до зростання в маскулінній групі досліджуваних *після* застосування тренінгу розвитку самостійності в юнацькому віці. Меншою мірою це стосується показників «рішучості», «ініціативності», «відповідальності», «допитливості» особистості, оскільки статистично значущих відмінностей у вияві цих показників не було виявлено. Дані описової статистики щодо означених показників самостійності особистості подано у таблицях (див. Додаток К, табл. К.13, К.14).

Для зіставлення вимірювального ефекту *до* та *після* здійснення коригувально-розвивального впливу і оцінки достовірності зсуву вимірювальних параметрів, встановлено кількість позитивних, негативних і зв'язаних рангів між показниками опосередкованої самооцінки самостійності за Т-критерієм Вілкоксона в маскулінній групі досліджуваних (див. Додаток Л, таблиця Л.7).

Так, внаслідок запровадження тренінгової програми в маскулінній групі досліджуваних, встановлено позитивний зсув у вияві таких вимірювальних показників самостійності особистості: «самопізнання» ($T = -1,857$ при $p = 0,063$), «рішучість» ($T = -1,890$ при $p = 0,059$), «незалежність» ($T = -1,857$ при $p = 0,063$), «внутрішня мотивація» ($T = -1,414$ при $p = 0,157$), «позитивна самооцінка» ($T = -1,732$ при $p = 0,083$), «упевненість в собі» ($T = -1,134$ при $p = 0,257$). Не встановлено переважання позитивного зсуву у вияві таких показників самостійності, як-от «активність» ($T = -1,342$ при $p = 0,180$), «життєстійкість» ($T = -1,000$ при $p = 0,317$), «допитливість» ($T = -0,000$ при $p = 1,000$), «відповідальність» ($T = -0,000$ при $p = 1,000$), «ініціативність» ($T = -0,000$ при $p = 1,000$) (див. рис. 3.2.8). Зміни у вияві зазначених вимірюваних показників самостійності зафіксовано на рівні статистичної тенденції, однак це не стосується показників «ініціативності», «відповідальності», «життєстійкості», «допитливості», щодо яких статистично достовірних відмінностей не виявлено. Встановлено, що у досліджуваних контрольної групи обчислювальні відмінності не відрізняються від казуальних (див. Додаток Л, табл. Л.1).

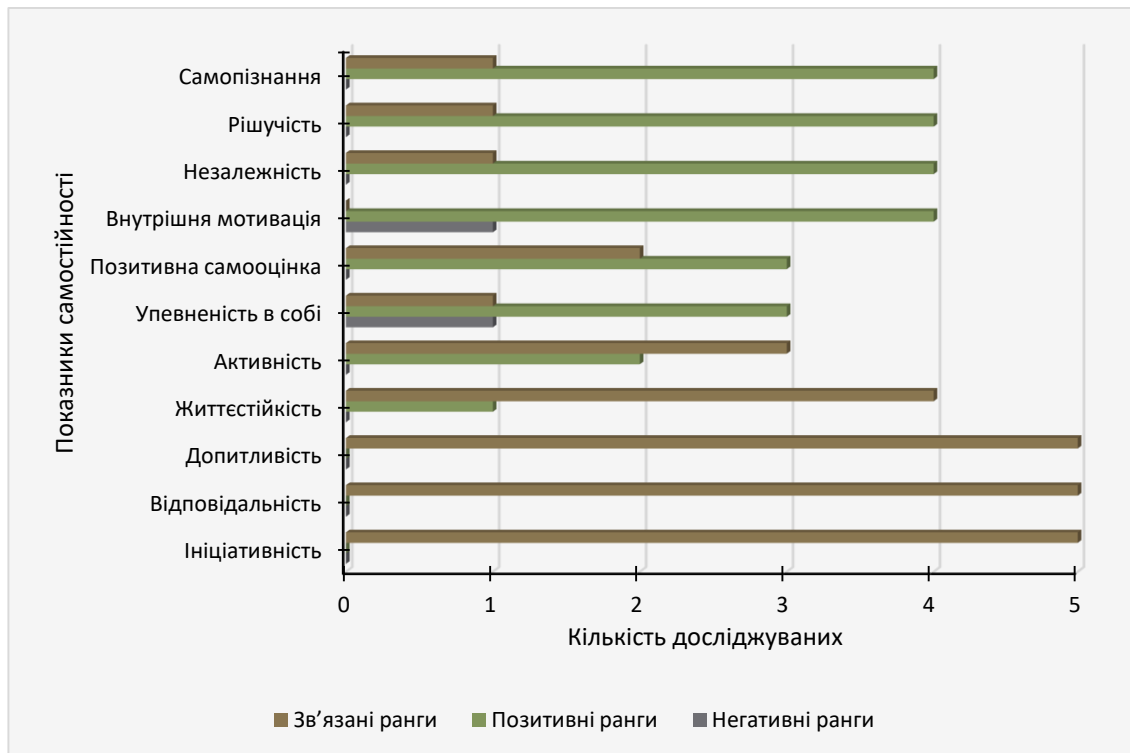

Рис. 3.2.8. Вияв показників самоствійності в маскулінній експериментальній групі внаслідок застосування тренінгової програми (за Т-критерієм Вілкоксона)

Примітка: На діаграмі дані експериментального дослідження подано відповідно до величини позитивних рангів за Т-критерієм Вілкоксона – від більшої до меншої.

Конструктивні зміни у вияві показників самоствійності у досліджуваних маскулінної групи, встановлені за допомогою методики «Опосередкована самооцінка самоствійності», вказують на те, що внаслідок застосування тренінгової програми покращились такі їхні характеристики, як-от «самопізнання» – усвідомлення індивідуального досвіду, рефлексія власних якостей, цінностей, життєвих намірів, діяльності і поведінки; «рішучість» – подолання сумнівів щодо здійснення своєї активності; «незалежність» – самоствійність у вчинках і діях; «внутрішня мотивація» – переважання впливу внутрішніх чинників на діяльність і поведінку; «позитивна самооцінка» – прийняття особистістю себе, своїх якостей, потенцій, досягнень; «упевненість в собі» – довіра до себе і власних можливостей. Меншою мірою конструктивні зміни у розвитку самоствійності досліджуваних маскулінної групи стосуються «активності» – здатності до здійснення дії, до досягнення поставлених цілей; «життестійкості» – спроможності ефективно функціонувати, незважаючи на труднощі і перешкоди; «допитливості» – зацікавленості, бажання самоствійно оволодівати новими знаннями, уміннями,

навичками; «відповідальності» – уміння брати на себе зобов'язання і відповідати за результати власних дій; «ініціативності» – здатності самостійно розпочинати справу.

До того ж розкрито особливості вияву показників самостійності особистості *до* та *після* застосування тренінгової програми за методикою «Вольова організація особистості (ВОО)» у маскулінній групі досліджуваних. Проаналізовано такі показники самостійності, як-от «ціннісно-смилова організація особистості», «організація діяльності», «рішучість», «наполегливість», «самовладання», «самостійність». Так, дані описової статистики щодо показників самостійності в маскулінній групі досліджуваних за методикою «Вольова організація особистості» вказують на збільшення величини середнього значення, медіани, мінімального значення і зменшення величини стандартного відхилення, стандартної помилки середнього та дисперсії *після* здійснення розвивально-коригувального впливу, порівняно з аналогічними величинами показників самостійності *до* його реалізації. Такі статистичні дані вказують на підвищення середніх значень обчислюваних показників самостійності і зменшення міри розсіювання цих значень навколо центрів розподілу, що засвідчує про збільшення їх однорідності з тенденцією до зростання в маскулінній групі досліджуваних, внаслідок застосування тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці. Меншою мірою таке підвищення стосується показників «організації діяльності» і «самовладання» особистості. Результати описової статистики щодо означених показників *до* та *після* застосування тренінгової програми розвитку самостійності особистості юнацького віку подано у таблицях (див. Додаток К, табл. К.15, К.16).

Для порівняння вимірювального ефекту і оцінки достовірності зсуву вимірювальних параметрів у маскулінній групі досліджуваних, встановлено кількість позитивних, негативних і зв'язаних рангів між показниками самостійності за Т-критерієм Вілкоксона (див. табл. 3.2.8).

Таблиця 3.2.8

**Вияв показників самостійності
в маскулінній експериментальній групі
за методикою «Вольова організація особистості» (ВОО)
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Вілкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Ціннісно-смилова організація особистості	0 ^a	2 ^b	3 ^c	,00	1,50	,00	3,00	-1,342 ^d	,180
Організація діяльності	0 ^a	3 ^b	2 ^c	,00	2,00	,00	6,00	-1,604 ^d	,109
Рішучість	0 ^a	4 ^b	1 ^c	,00	2,50	,00	10,00	-1,890 ^d	,059
Наполегливість	0 ^a	5 ^b	0 ^c	,00	3,00	,00	15,00	-2,060 ^d	,039
Самовладання (самоконтроль)	0 ^a	1 ^b	4 ^c	,00	1,00	,00	1,00	-1,000 ^d	,317
Самостійність (незалежність)	0 ^a	4 ^b	1 ^c	,00	2,50	,00	10,00	-1,841 ^d	,066

Примітки: ^a – величина показника після < величини показника до застосування тренінгової програми;

^b – величина показника після > величини показника до застосування тренінгової програми;

^c – величина показника після = величині показника до застосування тренінгової програми;

^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на негативних рангах.

Завдяки запровадженню тренінгової програми в маскулінній групі досліджуваних встановлено позитивний зсув у вияві таких вимірювальних показників: «наполегливість» ($T = -2,060$ при $p = 0,039$), «самостійність (незалежність)» ($T = -1,841$ при $p = 0,066$), «рішучість» ($T = -1,890$ при $p = 0,059$), «організація діяльності» ($T = -1,604$ при $p = 0,109$). Не встановлено переважання позитивного зсуву у вияві показника «ціннісно-смилова організація особистості» ($T = -1,342$ при $p = 0,180$), «самовладання (самоконтроль)» ($T = -1,000$ при $p = 0,317$) (див. рис. 3.2.9). Зміни у вияві показників «наполегливість» і «рішучість» зафіксовано на високому рівні статистичної значущості, що вказує на їх не випадковість і достовірність. Відмінності у вияві показників «самостійність (незалежність)», «організація діяльності» і «ціннісно-смилова організація особистості» визначено на рівні статистичної тенденції. Статистично достовірних відмінностей у вияві показника «самовладання (самоконтроль)» не виявлено.

Встановлено також, що у досліджуваних контрольної групи визначені відмінності у вияві показників самостійності не відрізняються від випадкових (див. Додаток Л., табл. Л.2).

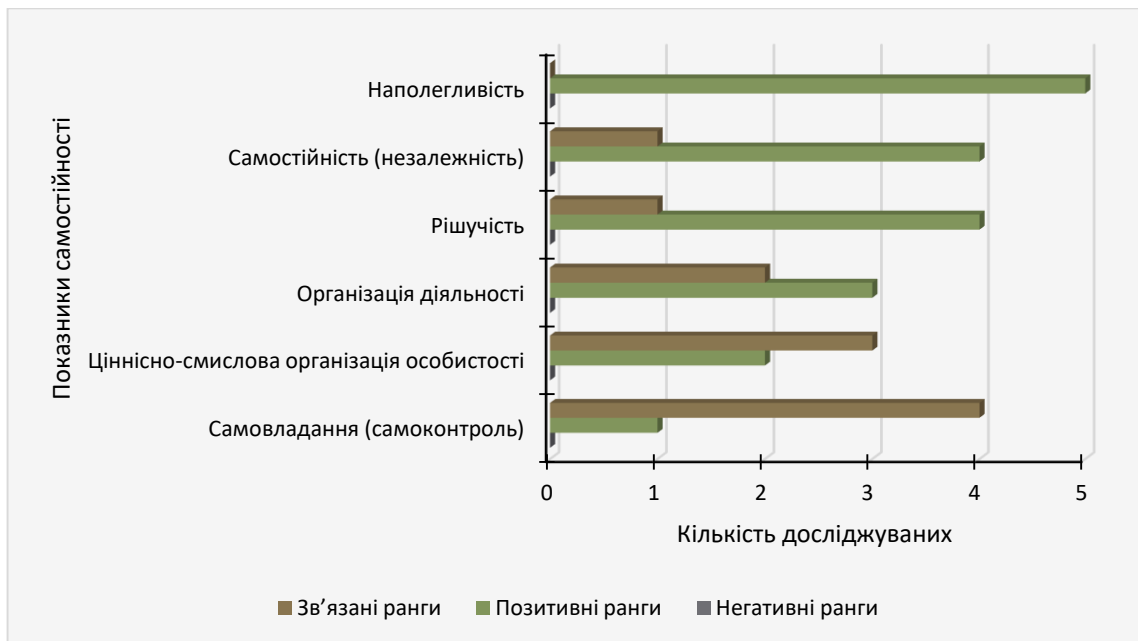

Рис. 3.2.9. Вияв показників самостійності в маскулінній експериментальній групі внаслідок застосування тренінгової програми (за Т-критерієм Вілкоксона)

Примітка: На діаграмі дані експериментального дослідження подано відповідно до величини позитивних рангів за Т-критерієм Вілкоксона – від більшої до меншої.

Конструктивні зміни у вияві показників самостійності у досліджуваних маскулінної групи, встановлені за допомогою методики «Вольова організація особистості», вказують на те, що внаслідок застосування тренінгової програми покращились такі їх особистісні характеристики, як-от «наполегливість» – стійкість рішень щодо здійснення власної активності; «самостійність» – незалежність особистості, її непадвладність впливу оточення, а також рівень її компетентності, необхідної для досягнення поставленої мети; «рішучість» – здатність особистості до самостійного вибору і його реалізації у заданих умовах. Меншою мірою позитивні зміни у вияві показників самостійності досліджуваних маскулінної групи стосуються «ціннісно-смилової організації особистості» як здатності до усвідомлення смислу своєї активності, до підпорядкування поведінки власним ціннісним орієнтирам; «організації діяльності» як здатності особистості до

структурування своєї діяльності, вибудовування пріоритетів своїх вчинків; а також «самовладання» як здатності до контролю своєї поведінки в утруднених ситуаціях.

Розкрито специфіку вияву самостійності *до* та *після* застосування тренінгової програми за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність (CSIS)» у маскулінній групі досліджуваних. З'ясовано, що величини середнього і медіани показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» у досліджуваних маскулінної групи зменшуються, в той же час збільшуються величини мінімального і максимального значень, стандартного відхилення, стандартної помилки середнього та дисперсії *після* здійснення розвивально-коригувального впливу, порівняно з аналогічними величинами показників *до* його запровадження. Це вказує на те, що на континуумі «залежність – незалежність» зсув параметру відбувається у напрямку від міжособистісної залежності до міжособистісної незалежності. Дані описової статистики щодо цього показника самостійності особистості *до* та *після* застосування тренінгової програми представлено у таблицях (див. Додаток К, табл. К.17, К.18).

Порівняння вимірювального ефекту і оцінку достовірності зсуву вимірювального показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» у маскулінній групі досліджуваних здійснено за допомогою Т-критерія Вілкоксона. Задля цього встановлено кількість позитивних, негативних і зв'язаних рангів між величинами означеного показника, де позитивні ранги вказують на те, що величина «міжособистісної залежності – міжособистісної незалежності» *«після»* запровадження коригувально-розвивального впливу більше, ніж величина показника *«до»* його застосування; наявність негативних рангів засвідчують про те, що величина показника *«після»* коригувально-розвивального впливу менше, ніж величина показника *«до»* його застосування; зв'язані ранги вказують на відсутність змін між вимірюваними показниками *«до»* та *«після»* запровадження тренінгу розвитку самостійності (див. табл. 3.2.9).

Таблиця 3.2.9

**Вияв показників самостійності
в маскулінній експериментальній групі
за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність» (CSIS)
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Вілкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Міжособистісна залежність- незалежність	3 ^a	2 ^b	0 ^c	4,50	2,00	9,00	6,00	-,406 ^d	,684

Примітки: ^a – величина показника після < величини показника до застосування тренінгової програми;

^b – величина показника після > величини показника до застосування тренінгової програми;

^c – величина показника після = величині показника до застосування тренінгової програми;

^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на позитивних рангах.

Встановлено, що внаслідок запровадження тренінгової програми відбувся негативний зсув у вияві показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» в маскулінній групі досліджуваних ($T = -0,406$ при $p = 0,684$) (див. рис. 3.2.10). Такий результат засвідчує про зниження «міжособистісної залежності» і підвищення «міжособистісної незалежності» особистості в маскулінній групі. Про характер змін у вияві цього показника можна говорити тільки з погляду на них як на певну тенденцію. Встановлено, що у досліджуваних контрольної групи відмінності у вияві показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» не відрізняються від випадкових (див. Додаток Л, табл. Л.3).

Рис. 3.2.10. Вияв показника «міжособистісна залежність-незалежність» в маскулінній експериментальній групі внаслідок застосування тренінгової програми (за Т-критерієм Вілкоксона)

Позитивні зміни у вияві показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність», встановлені внаслідок застосування тренінгової програми за допомогою методики CSIS у досліджуваних маскулінної групи, визначаються тенденцією до підвищення рівня міжособистісної незалежності, що вказує на розвиток самостійності особистості у напрямі міжособистісних стосунків.

У цілому зміни у вияві показників самостійності досліджуваних маскулінної групи вказують на те, що внаслідок застосування тренінгової програми покращились характеристики їхнього самопізнання, довіри до себе, рефлексії своїх якостей, можливостей, цінностей, життєвих намірів. Підвищився рівень усвідомлення свого індивідуального досвіду, здатність до подолання сумнівів щодо здійснення своєї активності. Відзначається переважання впливу внутрішніх чинників на діяльність і поведінку особистості, підвищується її незалежність у вчинках і діях. До того ж, внаслідок застосування тренінгової програми у досліджуваних маскулінної групи підвищилась здатність до самостійного вибору цілей і оптимальних, у заданих умовах, варіантів власної поведінки; а також спроможність до структурування своєї діяльності, визначення пріоритетів своїх учинків. Меншою мірою конструктивні зміни торкнулися характеристик, що

розкривають ступінь розуміння особистістю смислу своєї активності; здатність контролювати свою поведінку в критичних ситуаціях; спроможність функціонувати, незважаючи на труднощі і перешкоди; бажання самостійно оволодівати новими знаннями, уміннями, навичками; спроможність брати на себе зобов'язання і відповідати за результати власних дій.

Унаслідок того, що чисельність недиференційованої групи досліджуваних виявилася недостатньою за розміром, ця обставина унеможливила проведення статистичної процедури обрахування сили вимірювального ефекту, а також стала перешкодою для визначення оцінки достовірності відмінностей між показниками самостійності *до* та *після* застосування тренінгової програми. За таких умов результати, одержані під час обстеження досліджуваних недиференційованої групи, було піддано аналізу в межах розгляду загальної експериментальної вибірки.

Задля підсумовування і оцінки ефективності застосування тренінгу розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, нами було проаналізовано результати, одержані в ході дослідження загальної експериментальної вибірки в цілому. Встановлено особливості вияву показників самостійності *до* та *після* застосування тренінгової програми за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності (ОСС)» у межах загальної експериментальної вибірки. Статистичному аналізу піддано такі параметри опосередкованої самооцінки особистості, як-от «внутрішня мотивація», «незалежність», «рішучість», «активність», «ініціативність», «відповідальність», «життєстійкість», «самопізнання», «упевненість в собі», «позитивна самооцінка», «допитливість». Результати описової статистики вказують на збільшення величин середнього значення, медіани, мінімального значення, що описують центральну тенденцію розвитку вимірюваних параметрів самостійності *після* здійснення коригувально-розвивального впливу, порівняно з результатами *до* його запровадження. До того ж, встановлено зменшення величини стандартного відхилення та дисперсії (варіабельності, міри відхилення значень від центру розподілу) показників опосередкованої самооцінки самостійності особистості – «внутрішньої мотивації», «незалежності», «рішучості»,

«активності», «ініціативності», «відповідальності», «життєстійкості», «самопізнання», «упевненості в собі», «позитивної самооцінки», «допитливості» – після здійснення коригувально-розвивального впливу, порівняно з аналогічними показниками до його запровадження. Такі результати вказують на підвищення середніх значень обчислюваних показників опосередкованої самооцінки самостійності особистості і зменшення міри розсіювання цих значень навколо центрів розподілу, тобто збільшення їх однорідності з тенденцією до зростання у загальній експериментальній вибірці внаслідок застосування тренінгу розвитку самостійності (див. Додаток К, табл. К.19, К.20).

Для порівняння одержаного ефекту і оцінки достовірності зсуву вимірювальних параметрів у загальній експериментальній вибірці, встановлено кількість позитивних, негативних і зв'язаних рангів між показниками опосередкованої самооцінки самостійності за Т-критерієм Вілкоксона (див. Додаток Л, таблиця Л.8).

Так, внаслідок запровадження тренінгової програми в загальній експериментальній групі досліджуваних встановлено позитивний зсув у вияві таких показників самостійності особистості, як-от «позитивна самооцінка» ($T = -6,310$ при $p = 0,000$), «упевненість в собі» ($T = -6,132$ при $p = 0,000$), «самопізнання» ($T = -6,212$ при $p = 0,000$), «внутрішня мотивація» ($T = -5,811$ при $p = 0,000$), «активність» ($T = -5,654$ при $p = 0,000$), «незалежність» ($T = -5,809$ при $p = 0,000$). Не встановлено позитивного зсуву у вияві показників: «життєстійкості» ($T = -3,568$ при $p = 0,000$), «ініціативності» ($T = -3,443$ при $p = 0,001$), «рішучості» ($T = -2,636$ при $p = 0,008$), «відповідальності» ($T = -2,220$ при $p = 0,026$), «допитливості» ($T = -2,236$ при $p = 0,025$) (див. рис. 3.2.11). Зміни у вияві показників зафіксовано на високому рівні статистичної значущості, що вказує на їх не випадковість і достовірність. До того ж, встановлено, що у досліджуваних контрольної групи обчислювальні відмінності не відрізняються від казуальних (див. Додаток Л, табл. Л.1).

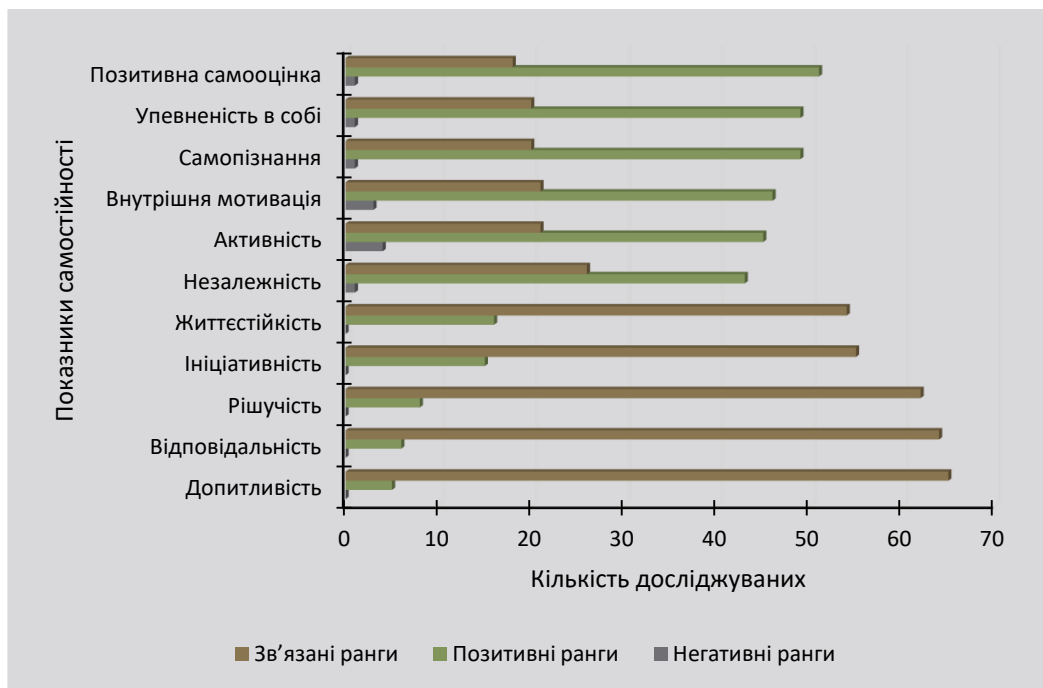

Рис. 3.2.11. Вияв показників самостійності в загальній експериментальній вибірці внаслідок застосування тренінгової програми (за Т-критерієм Вілкоксона)

Примітка: На діаграмі дані експериментального дослідження подано відповідно до величини позитивних рангів за Т-критерієм Вілкоксона – від більшої до меншої.

Конструктивні зміни у вияві показників самостійності в загальній експериментальній групі, встановлені за допомогою методики «Опосередкована самооцінка самостійності», вказують на те, що внаслідок застосування тренінгової програми покращилися такі характеристики, як-от «позитивна самооцінка» – прийняття особистістю себе, своїх якостей, можливостей, досягнень; «упевненість в собі» – довіра до себе; «самопізнання» – набуття індивідуального досвіду, усвідомлення власних якостей, цінностей, життєвих намірів; «внутрішня мотивація» – переважання впливу внутрішніх чинників на діяльність і поведінку; «активність» – спроможність здійснювати дії, досягаючи поставлених цілей; «незалежність» – самостійність у вчинках і діях. Меншою мірою конструктивні зміни у вияві самостійності виявлено щодо «життєстійкості» як уміння ефективно функціонувати, незважаючи на труднощі і перешкоди; «ініціативності» як спроможності самостійно розпочинати справу; «рішучості» як здатності до подолання сумнівів щодо здійснення активності; «відповідальності» як уміння

брати на себе зобов'язання і відповідати за результати власних дій; «допитливості» як зацікавленості в самостійному одержуванні нових знань, умінь і навичок.

Встановлено особливості вияву показників самостійності *до* та *після* застосування тренінгової програми за методикою «Вольова організація особистості (ВОО)» в загальній експериментальній вибірці. Вимірювання здійснювалось за такими показниками, як-от «ціннісно-смилова організація особистості», «організація діяльності», «рішучість», «наполегливість», «самовладання», «самостійність». Описову статистику означених показників самостійності особистості подано у таблицях (див. Додаток К, табл. К.21, К.22).

Дані описової статистики показників самостійності у загальній експериментальній групі за методикою «Вольова організація особистості» вказують про збільшення величини середнього значення, медіани, мінімального значення і зменшення величини стандартного відхилення, стандартної помилки середнього та дисперсії (міри відхилення значень від центру розподілу) *після* здійснення розвивально-коригувального впливу, порівняно з аналогічними величинами показників *до* його запровадження. Такі результати вказують на підвищення середніх значень обчислюваних показників опосередкованої самооцінки самостійності особистості і зменшення міри розсіювання цих значень навколо центрів розподілу, тобто збільшення їх однорідності з тенденцією до зростання у загальній експериментальній вибірці внаслідок застосування тренінгу розвитку самостійності.

Для порівняння вимірювального ефекту і оцінки достовірності зсуву вимірюваних параметрів самостійності у загальній експериментальній вибірці *до* та *після* запровадження тренінгової програми, встановлено кількість позитивних, негативних і зв'язаних рангів між показниками самостійності особистості за Т-критерієм Вілкоксона (див. табл. 3.2.11).

Таблиця 3.2.11

**Вияв показників самостійності
в загальній експериментальній вибірці
за методикою «Вольова організація особистості» (ВОО)
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Вілкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Ціннісно-смилова організація особистості	1 ^a	40 ^b	29 ^c	5,50	21,39	5,50	855,50	-5,525 ^d	,000
Організація діяльності	4 ^a	48 ^b	18 ^c	19,12	27,11	76,50	1301,50	-5,701 ^d	,000
Рішучість	3 ^a	52 ^b	15 ^c	25,67	28,13	77,00	1463,00	-6,004 ^d	,000
Наполегливість	4 ^a	48 ^b	18 ^c	24,50	26,67	98,0	1280,00	-5,636 ^d	,000
Самовладання (самоконтроль)	1 ^a	17 ^b	52 ^c	4,00	9,82	4,00	167,00	-3,589 ^d	,000
Самостійність (незалежність)	3 ^a	49 ^b	18 ^c	21,50	26,81	64,50	1313,50	-5,762 ^d	,000

Примітки: ^a – величина показника після < величини показника до застосування тренінгової програми;

^b – величина показника після > величини показника до застосування тренінгової програми;

^c – величина показника після = величині показника до застосування тренінгової програми;

^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на негативних рангах.

Так, внаслідок запровадження тренінгової програми розвитку самостійності, встановлено позитивний зсув у вияві таких досліджуваних показників: «рішучість» ($T = -6,004$ при $p = 0,000$), «самостійність (незалежність)» ($T = -5,762$ при $p = 0,000$), «наполегливість» ($T = -5,636$ при $p = 0,000$), «організація діяльності» ($T = -5,701$ при $p = 0,000$), «ціннісно-смилова організація особистості» ($T = -5,525$ при $p = 0,000$). Не встановлено позитивного зсуву у вияві показника «самовладання (самоконтроль)» ($T = -3,589$ при $p = 0,000$) (див. рис. 3.2.12). Зміни у вияві показників зафіксовано на високому рівні статистичної значущості, що вказує на їх не випадковість і достовірність. Встановлено також, що у досліджуваних контрольної групи визначені відмінності у вияві показників самостійності не відрізняються від випадкових (див. Додаток Л, табл. Л.2).

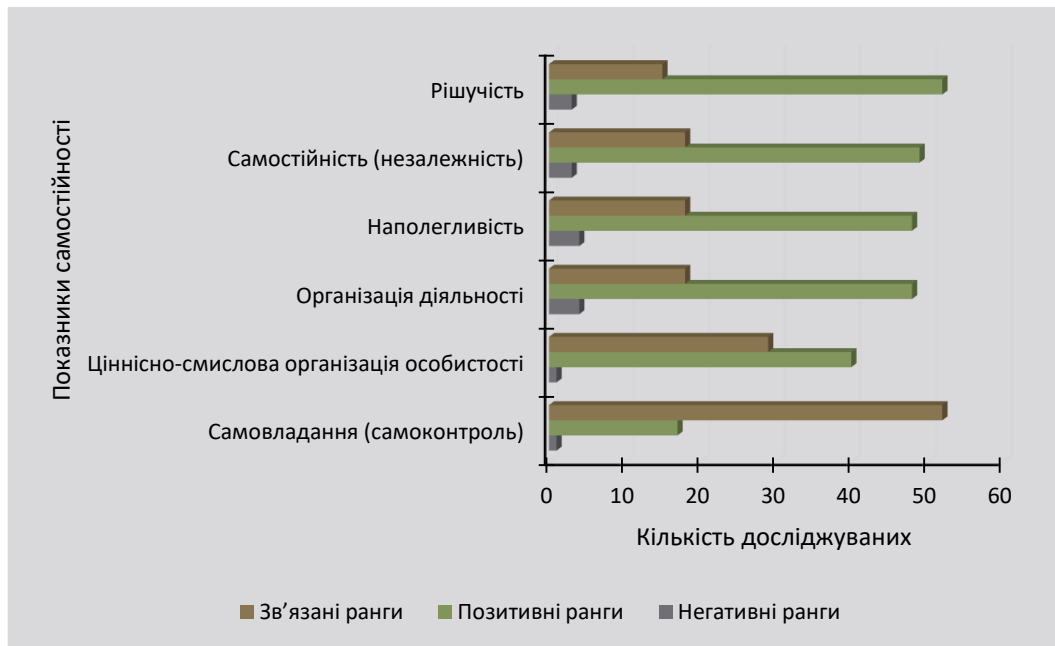

Рис. 3.2.12. Вияв показників самостійності в загальній експериментальній вибірці внаслідок застосування тренінгової програми (за Т-критерієм Вілкоксона)

Примітка: На діаграмі дані експериментального дослідження подано відповідно до величини позитивних рангів за Т-критерієм Вілкоксона – від більшої до меншої.

Позитивні зміни у вияві показників самостійності в загальній експериментальній групі, встановлені за допомогою методики «Вольова організація особистості», вказують на те, що внаслідок застосування тренінгової програми у досліджуваних покращилися такі особистісні характеристики: «рішучість» – здатність особистості до самостійної реалізації у заданих умовах оптимальних варіантів своєї поведінки; «самостійність» – незалежність особистості від впливів оточення; «наполегливість» – стійкість рішень, прийнятих особистістю щодо здійснення власної активності; «організація діяльності» – здатність до структуризації своєї діяльності, вибудовування пріоритетів своїх вчинків; «ціннісно-смилова організація особистості» – розуміння морально-етичних цінностей, смисложиттєвих орієнтацій, усвідомлення відповідності власної активності ціннісним і розумовим орієнтирам. Меншою мірою конструктивні зміни у вияві самостійності внаслідок застосування тренінгової програми стосуються «самовладання (самоконтролю)», що визначає здатність особистості контролювати свою поведінку в складних ситуаціях.

З'ясовано специфіку вияву показника самостійності до та після застосування

тренінгової програми за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність (CSIS)» у загальній експериментальній групі досліджуваних. Вимірюванню було піддано показник «міжособистісна залежності – міжособистісна незалежність». Дані описової статистики щодо означеного показника самостійності особистості *до* та *після* застосування тренінгової програми представлено у таблицях (див. Додаток К, табл. К.23, К.24).

Визначено, що величини середнього, медіани, мінімального і максимального значень показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» у досліджуваних загальної експериментальної групи зменшуються, в той же час збільшуються величини стандартного відхилення, стандартної помилки середнього та дисперсії *після* здійснення розвивально-коригувального впливу, порівняно з відповідними величинами показників *до* його здійснення. Це вказує на те, що на континуумі «залежність – незалежність» зсув параметру відбувається у напрямку від міжособистісної залежності до міжособистісної незалежності. Дані описової статистики щодо цього показника самостійності особистості *до* та *після* застосування тренінгової програми представлено у таблицях (див. Додаток Л, табл. Л.3). Порівняння вимірювального ефекту і оцінку достовірності зсуву вимірюваних параметрів по загальній експериментальній вибірці *до* та *після* застосування тренінгової програми здійснено за допомогою Т-критерія Вілкоксона (див. табл. 3.2.12).

Таблиця 3.2.12

**Вияв показників самостійності
у загальній експериментальній вибірці
за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність» (CSIS)
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Вілкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Міжособистісна залежність- незалежність	51 ^a	18 ^b	1 ^c	39,70	21,69	2024,50	390,50	-4,911 ^d	,000

Примітки: ^a – величина показника *після* < величини показника *до* застосування тренінгової програми;

^b – величина показника *після* > величини показника *до* застосування тренінгової програми;

^c – величина показника *після* = величині показника *до* застосування тренінгової програми;

^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на позитивних рангах.

Встановлено кількість позитивних, негативних і зв'язаних рангів за показником «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» у загальній експериментальній групі. З'ясовано, що внаслідок запровадження тренінгової програми відбувся негативний зсув у вияві показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність» ($T = -4,911$ при $p = 0,000$) (див. рис. 3.2.13). Такий результат засвідчує про зниження міжособистісної залежності і підвищення міжособистісної незалежності особистості. Зміну у вияві цього показника зафіксовано на високому рівні статистичної значущості, що вказує на її не випадковість і достовірність. Встановлено, що у досліджуваних контрольної групи відмінності у вияві цього показника самотійності не відрізняються від казуальних (див. Додаток Л., табл. Л.3).

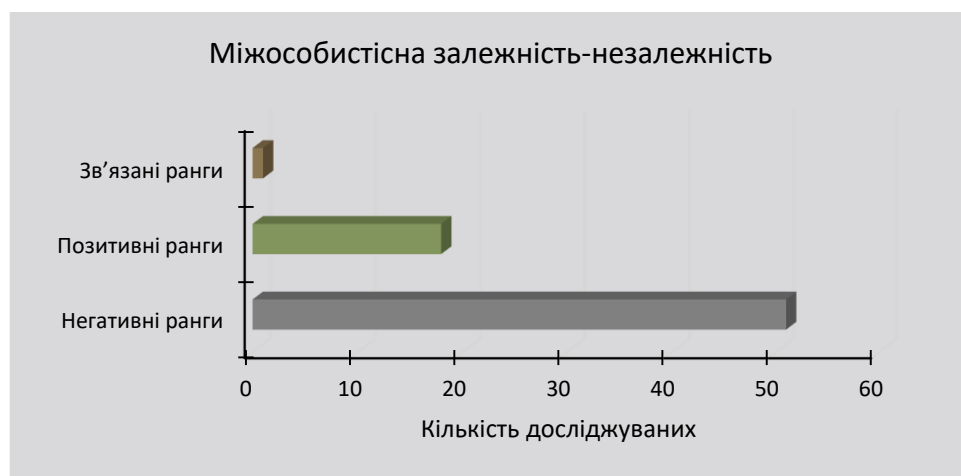

Рис. 3.2.13. Вияв показника «міжособистісна залежність-незалежність» у загальній експериментальній вибірці внаслідок застосування тренінгової програми (за Т-критерієм Вілкоксона)

Позитивні зміни у вияві показника «міжособистісна залежність – міжособистісна незалежність», встановлені внаслідок застосування тренінгової програми за допомогою методики CSIS у досліджуваних загальної експериментальної групи, вказують на підвищення рівня незалежності особистості у міжособистісних стосунках.

Одержані результати вказують на те, що внаслідок застосування тренінгової програми відбулися конструктивні зміни у вияві показників самостійності особистості в загальній експериментальній групі. Так, покращилися характеристики, пов'язані з усвідомленням особистістю власних цінностей і життєвих намірів; прийняттям особистістю себе, своїх якостей, досягнень; довірою до себе і власних можливостей. Покращилося розуміння особистістю впливу внутрішніх чинників на свою активність, її спроможності самотужки здійснювати діяльність, досягаючи поставлених цілей. Позитивні зміни вказують на те, що внаслідок застосування тренінгової програми у досліджуваних експериментальної групи відзначається підвищення здатності до реалізації самостійного вибору, незалежність від впливу оточення. До того ж, підвищується спроможність особистості самостійно ухвалювати рішення щодо здійснення своєї активності, покращується її здатність до організації і структурування своєї діяльності, до визначення пріоритетів своїх учинків. Меншою мірою конструктивні зміни у вияві показників самостійності стосуються спроможності особистості ефективно функціонувати в умовах перешкод; контролювати поведінку в складних ситуаціях; самостійно розпочинати будь-яку справу; брати на себе зобов'язання і відповідати за результати власних дій; а також самостійно оволодівати новими знаннями, уміннями і навичками.

У цілому, оцінюючи ефективність запровадження тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, слід зазначити, що позитивним змінам більшою мірою піддаються такі детермінанти самостійності, що пов'язані з *самоініціацією* особистості, тобто з ініціально-автономними аспектами самостійності, як-от «ціннісно-смилова організація особистості», «внутрішня мотивація», «активність», «самостійність як незалежність», «міжособистісна незалежність», «рішучість». Меншою мірою це стосується «ініціативності» особистості (див. рис. 3.2.14).

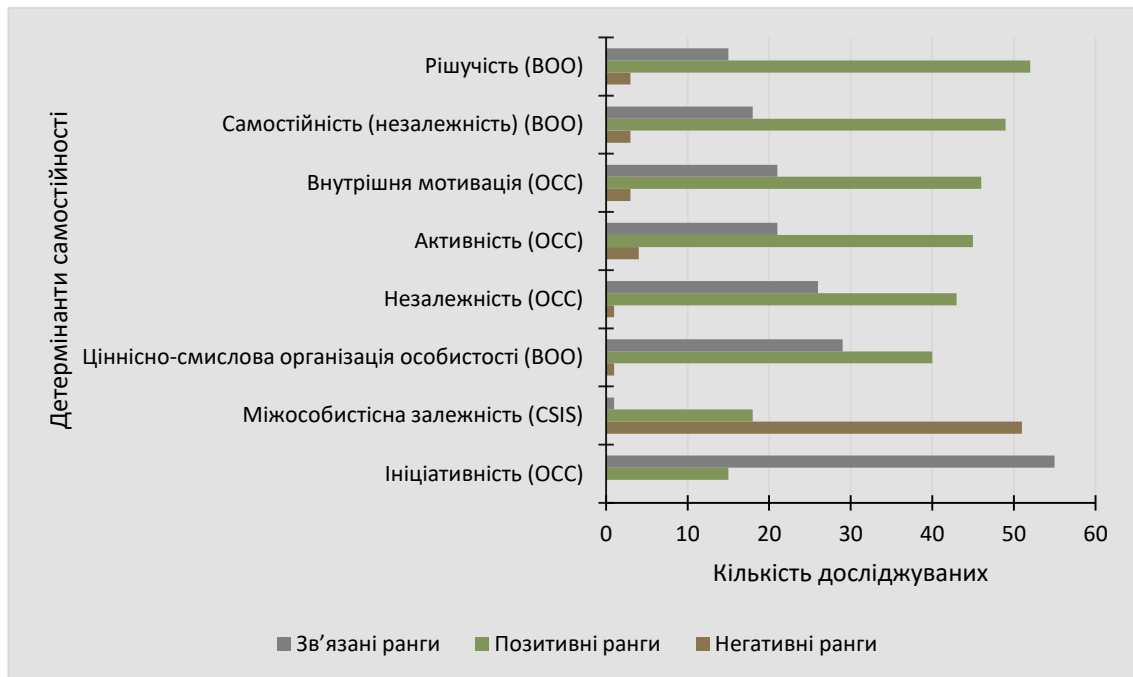

Рис. 3.2.14. Детермінанти самостійності, пов'язані з самоініціацією особистості в юнацькому віці

Примітки: На діаграмі дані експериментального дослідження подано відповідно до величини позитивних рангів за Т-критерієм Вілкоксона – від більшої до меншої.

OCC – «Опосередкована самооцінка самостійності»; BOO – «Вольова організація особистості»; CSIS – «The Codependency Self-Inventory Scale».

Одержані результати щодо показників самоініціації особистості, засвідчують про те, що у студентів, внаслідок реалізації тренінгової програми, підвищується рішучість, рівень усвідомлення своїх ціннісних орієнтирів, розуміння смислу власної поведінки і діяльності. До того ж підвищується активність особистості, її здатність до здійснення свідомих, цілеспрямованих прагнень. Окрім того, підвищується показник внутрішньої мотивації особистості, зменшується її залежність від зовнішніх впливів. Слід зазначити також про підвищення показників незалежності особистості у міжособистісних стосунках, її здатність до самостійного вибору оптимальних стратегій своєї поведінки. Меншою мірою конструктивні зміни у розвитку самостійності стосуються ініціативності особистості як здатності розпочинати своїми силами будь-яку справу.

Розглядаючи ефективність впливу тренінгової програми на вияв детермінант самостійності, пов'язаних із саморегуляцією, тобто з регулятивними характеристиками особистості і вольовими аспектами її діяльності, слід зазначити про підвищення у студентів такого показника самостійності, як «організація діяльності і поведінки». Меншою мірою це стосується показників «самовладання», «життєстійкості» і «відповідальності» (див. рис. 3.2.15).

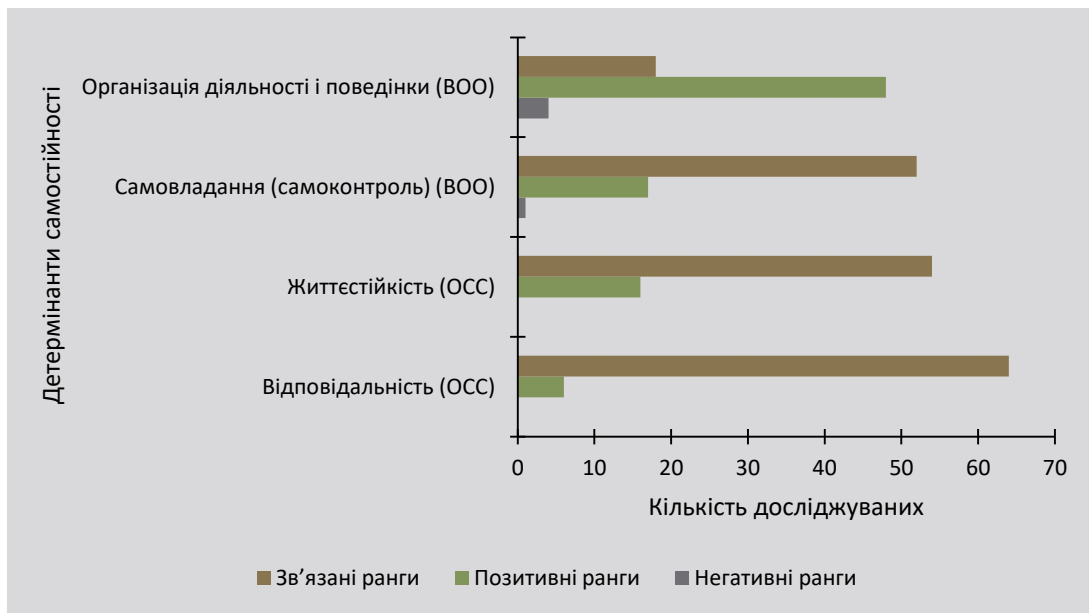

Рис. 3.2.15. Детермінанти самостійності, пов'язані з саморегуляцією особистості в юнацькому віці

Примітки: На діаграмі дані експериментального дослідження подано відповідно до величини позитивних рангів за Т-критерієм Вілкоксона – від більшої до меншої.

ОСС – «Опосередкована самооцінка самостійності»; ВОО – «Вольова організація особистості».

Одержані результати щодо показників саморегуляції особистості, вказують на підвищення, внаслідок застосування тренінгової програми, здатності особистості до структурування власної діяльності і поведінки, до визначення пріоритетів своєї активності. Менш виразними виявилися зміни у вияві таких властивостей самостійності особистості, як-от здатність контролювати свою поведінку в ускладнених умовах, ефективно функціонувати, незважаючи на

труднощі і перешкоди, спроможність взяти на себе зобов'язання і відповідати за результати власних дій.

Оцінюючи ефективність розвивально-коригувальної роботи, можна відзначити наявність позитивних змін у вияві детермінант самостійності, пов'язаних із *самореалізацією* особистості. Про такі позитивні зміни вказує наявність додатних зсувів, встановлених щодо таких вимірювальних показників самостійності, як-от «позитивна самооцінка», «упевненість в собі», «самопізнання», «наполегливість». Меншою мірою це стосується «допитливості», про що засвідчує переважання зв'язаних рангів (див. рис. 3.2.16).

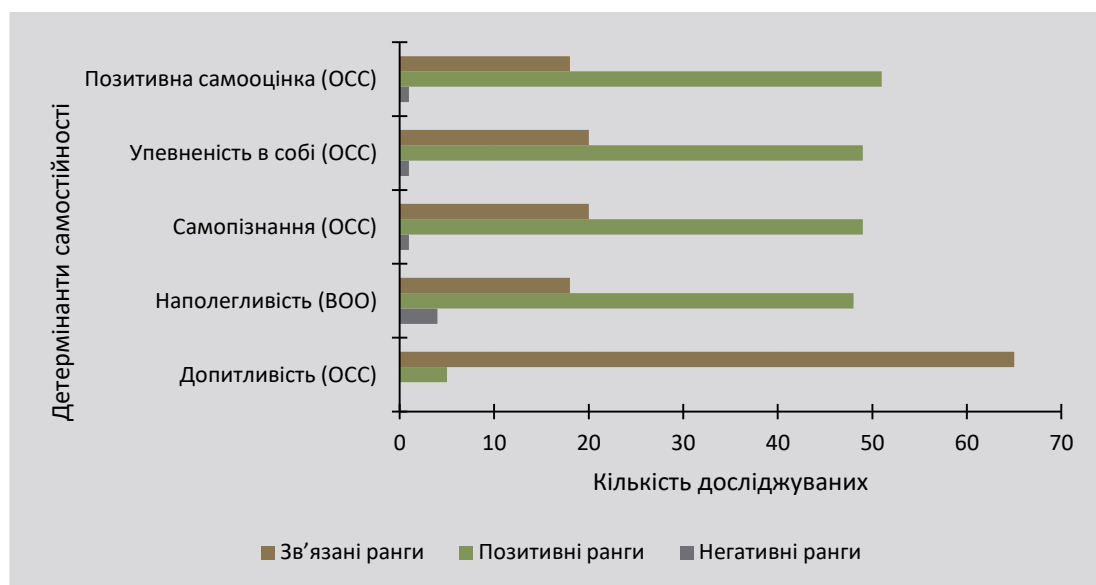

Рис. 3.2.16. Детермінанти самостійності, пов'язані з самореалізацією особистості в юнацькому віці

Примітки: На діаграмі дані експериментального дослідження подано відповідно до величини позитивних рангів за Т-критерем Вілкоксона – від більшої до меншої.

ОСС – «Опосередкована самооцінка самостійності»; ВОО – «Вольова організація особистості».

Такі позитивні зміни у розвитку самореалізації особистості в юнацькому віці, вказують на підвищення, внаслідок запровадження тренінгової програми, спроможності усвідомлення особистістю своїх сил і можливостей, сформованості переконань щодо здійснення власної активності; здатності до рефлексії своїх властивостей, здібностей потенцій; прийняття особистістю себе, своїх якостей,

домагань, досягнень; непохитності на шляху до здійснення поставленої мети. Менш значливими виявилися зміни у вияві допитливості, що засвідчує про недостатньо сформовану здатність особистості самостійно здобувати нові знання, уміння і навички.

З огляду на вище зазначене, можна стверджувати про те, що тренінг розвитку самостійності особистості в юнацькому віці в цілому є ефективним психологічним інструментом розвивально-коригувального впливу щодо формування найважливіших компонентів самостійності як системної якості особистості – ініціально-автономних аспектів самостійності; регулятивних і вольових її аспектів; а також аспектів, пов'язаних з реалізацією особистістю самостійного стилю власного життя. На підставі узагальнення й інтерпретації одержаних емпіричних даних, можна стверджувати про доцільність впровадження у практичну діяльність психолога тренінгової програми розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей.

3.3. Методичні рекомендації щодо розвитку самостійності особистості юнацького віку з урахуванням її гендерних особливостей

Для успішного проведення тренінгової роботи з розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних характеристик, нами було розроблено методичні рекомендації для практичних психологів.

Діяльність практичного психолога з розвитку самостійності в юнацькому віці варто спрямовувати на розвиток самопізнання особистості – усвідомлення нею власних ціннісних орієнтирів, смислу своєї діяльності і поведінки, орієнтацію на внутрішні стимули для досягнення поставлених цілей. Уваги фахівця потребує вирішення питань, пов'язаних з розвиненням у особистості здатності до здійснення самостійного вибору, навичок самоконтроля, відчуття відповідальності за результати власних дій, якостей цілеспрямованості, ініціативності, рішучості, наполегливості, допитливості. До того ж у своїй практичній роботі психологу варто зосереджуватися на розвиненні позитивної самооцінки особистості, відчуття її

упевненості в собі, незалежності у міжособистісних стосунках, формуванні гармонійного Я-образу.

Під час тренінгової роботи зі студентами доцільно розглядати питання розвитку самостійності особистості у гендерному аспекті, оскільки становлення самостійності тісно пов'язане з усвідомленням і прийняттям особистістю юнацького віку своєї гендерної приналежності, яка зумовлюється узгодженістю між біологічною статтю і соціальними очікуваннями, успішністю засвоєння статево-рольових стереотипів, індивідуальними уявленнями про маскуліність, фемінність і андрогінність, їх відповідністю соціокультурним нормам, своєрідністю процесу соціалізації, засвоєнням статево-рольових моделей поведінки. З цією метою слід розширювати знання з гендерної проблематики, запроваджувати ідеї гендерної рівності, ознайомлювати студентів з методами самодіагностики і самокорекції особистісних гендерних властивостей, розкривати специфічний вплив гендерних стереотипів і упереджень на розвиток особистості. Усвідомлення гендерної проблематики, статево-рольова самоідентифікація, прийняття своєї своєрідності, розвиток толерантного ставлення до інших, гендерна рівність, незалежність від гендерних упереджень, розвиток власних потенцій – все це сприятиме гармонійному саморозвитку особистості в юнацькому віці.

Для реалізації тренінгу розвитку самостійності особистості практичний психолог може використовувати такі методи, засоби та прийоми розвивально-коригувальної роботи:

- міні-лекції, мультимедійні презентації, що розкривають зміст, компоненти, параметри, чинники розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, гендерні особливості її становлення; висвітлюють засади гендерної рівності особистості в системі освіти;

- інтерактивні вправи, що передбачають усвідомлення ініціально-автономних аспектів самостійності особистості: ціннісно-сміслових характеристик поведінки, внутрішньої мотивації, специфіки міжособистісної взаємодії;

- інтерактивні вправи, що орієнтовані на опрацювання регулятивних

навичок особистості: структурування діяльності, самоконтроль, самовладання, життєстійкість, відповідальність;

– інтерактивні вправи, що мають на меті розвиток самореалізації особистості: самоусвідомлення, позитивна самооцінка, упевненість в собі;

– рольові ігри, спрямовані на розвиток комунікативних умінь і навичок, що мають на меті встановлення щирих взаємних стосунків з іншими, засвоєння стратегій самостійної поведінки особистості юнацького віку; розвиток гендерної компетентності;

– метод мозкового штурму, що призначається для висування і аналізу творчих ідей для розв'язання важливих питань становлення самостійності особистості в юнацькому віці та її гендерних відмінностей;

– аналіз критичних випадків, ситуацій з активізації конструктивних і нівелювання деструктивних тенденцій у розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерного компоненту;

– тематичні дискусії і обговорення, що мають на меті розв'язок актуальних питань розвитку самостійності особистості з урахуванням її гендерного аспекту через висловлювання різних міркувань і співставлення позицій учасників;

– індивідуальні та групові консультації, що передбачають надання студентам необхідної психологічної допомоги у засвоєнні теоретичних знань, практичних навичок і умінь, надання емоційної підтримки, сприяння у прийнятті студентами усвідомлених рішень з питань саморозвитку, оцінки ними власних внутрішніх ресурсів щодо розвитку самостійності.

Тренінгова робота з розвитку самостійності в групі має низку переваг, які полягають в тому, що учасники можуть спільними зусиллями опанувати нові знання, уміння, навички; засвоювати правила спілкування; експериментувати з різними моделями, способами і стратегіями поведінки. Робота в групі дає змогу особі ідентифікувати або порівнювати себе з іншими, отримувати зворотний зв'язок і емоційну підтримку з боку оточуючих. Під час розгортання групової динаміки розкриваються взаємини, характерні для реального життя учасників, що сприяють встановленню між ними співпереживання, емпатії, довірливих стосунків,

які допомагають вирішенню міжособистісних проблем, впливають на прискорення процесів саморозкриття, самопізнання, самоусвідомлення, самоідентифікації. Міжособистісна групова взаємодія, таким чином, трансформується в гармонійне і збалансоване розв'язання психологічних завдань, пов'язаних із особистісним зростанням.

Варто пам'ятати, що під час тренінгу з розвитку самостійності, необхідною умовою ефективної групової роботи є налагодження конструктивного зворотного зв'язку між учасниками. Такий зв'язок має носити описовий характер, бути невідкладним у часі, набувати специфічних ознак, тобто має стосуватися конкретного прояву, а не поведінки в цілому, відноситися до властивостей, які підлягають змінам, відповідати нагальним потребам учасників, реалізовуватися в ході міжгрупової взаємодії.

За допомогою практичного психолога (ведучого тренінгу) під час реалізації зворотного зв'язку у кожного з учасників групової роботи виникає можливість з'ясувати міру відповідності своїх уявлень, думок, почуттів, уявленням, думкам, почуттям інших. Завдяки цьому з'являються сприятливі умови для усвідомлення учасниками внутрішніх причин своєї активності, розуміння особливостей вияву самостійної поведінки. До того ж у них формується здатність до аналізу і закріплення отриманого життєвого досвіду, до визначення і оцінки планів на майбутнє. Відтак відбуваються зміни у сприйнятті власного Я-образу особистості, що виникають в результаті досягнення тренінгового ефекту.

Одержаний тренінговий ефект варто оцінювати за критеріями зниження егоцентричної позиції учасників, підвищення їх соціальної чутливості – зниження комунікативних бар'єрів, подолання впливу застарілих соціальних стереотипів, послаблення деструктивної дії захисних механізмів, покращення саморозкриття особистості, підвищення рівня її відповідальності за свої слова і дії, підняття адекватності самооцінки і взаємних оцінок учасників, покращення креативності, а отже, і результативності групової роботи в цілому.

Під час проведення тренінгу з розвитку самостійності особистості в юнацькому віці доцільно застосовувати такі форми тренінгової роботи, як-от:

1) індивідуальна робота – «роздуми про себе» – основне призначення якої полягає у формуванні в учасників звички замислюватись над своїми індивідуальними особливостями, діяльністю, поведінкою; у самоусвідомленні своєї своєрідності, самоаналізі ставлення до інших, розумінні своєї ідентичності і соціальної ролі;

2) робота в парі – «обличчям до обличчя» – зміст якої зводиться до набуття учасниками вміння слухати іншого, вести діалог, висловлювати власні міркування, розуміти свого партнера, його цінності і мотиви, брати до уваги аргументацію свого візаві, виявляти власну активність, наполегливість, самоконтроль;

3) робота в малій групі – «четвірці», чисельністю 3-4 особи – полягає у можливості учасників відверто спілкуватися у контактній групі, обмінюватися думками, обстоювати свою позицію, виявляти власну незалежність, рішучість, допитливість;

4) робота в великій «малій» групі – «прекрасній сімці», чисельністю 7-8 осіб – спрямована на розширення комунікативного досвіду, розвиток уміння вислуховувати і переконувати інших, орієнтована на випробовування нових соціальних ролей, покращення самовиявлення, самопізнання, формування упевненості в собі;

5) робота у подвійному колі – «каруселі» – під час якої учасникам доводиться контактувати один з одним за командою ведучого, полягає у формуванні комунікативних навичок, уміння переконувати, аргументувати, відстоювати власну думку, бути активним, рішучим, наполегливим;

6) робота частини групи – у так званому «акваріумі» – полягає у можливості побачити себе зі сторони, коли учасники однієї частини групи демонструють іншій її частині різні стилі поведінки, а учасники з іншої частини групи мають змогу спостерігати, обговорювати, аналізувати, оцінювати поведінку особистості, висловлюючи свої враження, пропозиції і зауваження щодо її ціннісно-сміслової побудови, характеристик зовнішньої і внутрішньої мотивації, оптимальних у заданих умовах стратегій функціонування;

7) робота у великому тренінговому колі – так званих «посиденьках» – у ході

якої відбувається засвоєння учасниками нового способу спілкування або стилю поведінки під впливом великої групи осіб. Така робота поєднує як індивідуальну роботу кожного учасника, так і колективне вирішення поставленого завдання в ході його обговорення. Учасники розв'язують психологічні завдання, що мають на меті поглиблення самопізнання, підвищення позитивної самооцінки, незалежності, упевненості в собі, самоконтролю, активності, наполегливості, допитливості.

Зазначимо про значущість ролі практичного психолога, в успішній реалізації мети і завдань тренінгу розвитку самостійності особистості. Компетентність ведучого виявляється у поєднанні особистісних і професійних якостей. Серед особистісних якостей ведучого тренінгу вагомими є здатність до рефлексії, саморозкриття, відкритість, спонтанність, чутливість, емпатія, толерантність, доброзичливість, щирість, уважливість, автономність, креативність. Поміж індикаторів майстерності ведучого можна визначити відсутність роздратування, нейтральність в оцінках, професійну свободу, переконливість, уміння створювати в групі атмосферу довіри, уміння керувати групою, управляти ходом тренінгу, впливати на згуртованість і загальний настрій учасників, забезпечувати цілісність групи. Ведучому не слід підкреслювати свою обізнаність і перевагу над іншими членами тренінгової групи, спираючись на свій досвід, наявність спеціальних знань і фахової підготовки. Натомість обов'язками ведучого мають стати: 1) ознайомлення, обговорення і прийняття внутрішньогрупових правил; 2) надання роз'яснень щодо мети роботи, завдань, інструкцій їх виконання; 3) контролювання перебігу групової роботи; 4) проведення аналізу тренінгової ситуації; 5) здійснення контролю за емоційним станом учасників і його корекція у разі необхідності; 6) забезпечення умов для вільного висловлювання учасниками своїх думок; 7) оцінка і підбиття підсумків тренінгового заняття. Отже, позиція ведучого, його поведінка, особистісні якості і професійні уміння сприяють підвищенню ефективності тренінгової роботи в цілому.

Найкращою позицією ведучого під час тренінгу стає уважність до кожного члена групи, вимогливість до виконання внутрішньогрупових правил, налагодження взаєморозуміння, а головне – допомога у тому, щоб учасники

тренінгу мали змогу стати самими собою, усвідомити особливості вияву своєї самостійності, пов'язані з аспектами самоініціації, саморегуляції, самореалізації, тим самим, зуміли досягнути конструктивних самозмін і здійснити завдання власного саморозвитку.

Висновки до третього розділу

Розроблену та впроваджену у практичну діяльність психолога тренінгову програму застосовано з метою розвитку самостійності особистості – її самоініціації, саморегуляції, самореалізації, що активізують конструктивні тенденції у становленні цілісного образу «Я» особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей: андрогінних, фемінних, маскулінних.

Здійснено аналіз ефективності тренінгу розвитку самостійності особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних характеристик. Згідно моделі реалізації коригувально-розвивального впливу, показники самостійності було піддано вхідному контролю (вимірюванню) до здійснення психологічного впливу, вихідному контролю (вимірюванню) після психологічного впливу, порівнянню результатів вимірювання до і після психологічного впливу в експериментальній і контрольній групах досліджуваних.

Визначено, що в андрогінній групі досліджуваних, внаслідок запровадження тренінгової програми, спостерігається зростання показників самостійності, які засвідчують про прийняття себе особистістю, усвідомлення нею смислу своєї поведінки, її відповідність ціннісним орієнтирам. Підвищується незалежність особистості у діях і вчинках. Меншою мірою конструктивні зміни у розвитку самостійності стосуються спроможності особистості організувати і контролювати свою активність, брати на себе відповідальність, самостійно опановувати нові знання, уміння і навички.

З'ясовано, що у досліджуваних фемінної групи, внаслідок застосування тренінгової програми, підвищуються показники самостійності, пов'язані з самоусвідомленням особистості. Відзначається переважання впливу внутрішніх чинників на діяльність і поведінку. Підвищується стійкість рішень, ухвалених

особистістю щодо виконання своєї активності, її здатність до самостійного вибору цілей, структурування своєї діяльності. Меншою мірою конструктивні зміни у розвитку самостійності стосуються уміння брати на себе відповідальність, контролювати свою поведінку.

Встановлено, що у досліджуваних маскулінної групи, завдяки запровадженню тренінгової програми, покращуються характеристики самостійності, пов'язані з самопізнанням особистості. Підвищується її здатність до самостійного вибору цілей, незалежність у вчинках і діях, спроможність до структурування своєї діяльності. Меншою мірою конструктивні зміни у розвитку самостійності стосуються характеристик, що розкривають здатність контролювати свою поведінку, нести відповідальність за результати власних дій.

Унаслідок застосування тренінгової програми виявлено позитивні зміни у вияві детермінант самостійності, пов'язаних з самоініціацією особистості – ініціально-автономних аспектів її самостійності, як-от «ціннісно-смилова організація особистості», «внутрішня мотивація», «активність», «самостійність як незалежність», «міжособистісна незалежність», «рішучість». Меншою мірою позитивний ефект стосувався показника «ініціативність» особистості.

Розкрито конструктивний вплив тренінгової програми на розвиток детермінант самостійності, пов'язаних із саморегуляцією особистості – регулятивними і вольовими аспектами її діяльності, що виявилось у підвищенні показника «організація діяльності і поведінки». Меншою мірою такий конструктивний вплив позначився на вияві показників «самовладання», «життєстійкості» і «відповідальності» особистості.

У результаті застосування тренінгової програми, відзначено наявність позитивних змін у вияві детермінант самостійності, що зумовлюють розвиток самореалізації особистості, як-от «позитивна самооцінка», «упевненість в собі», «самопізнання», «наполегливість». Меншою мірою позитивні зміни стосувалися показника «допитливість» особистості.

Встановлено, що тренінг розвитку самостійності особистості в юнацькому віці є ефективним психологічним інструментом формування найважливіших

компонентів самостійності як системної якості особистості: ініціально-автономних аспектів самостійності; регулятивних і вольових її аспектів; а також аспектів, пов'язаних з реалізацією особистістю самостійного стилю власного життя.

У третьому розділі дисертаційного дослідження означено методичні рекомендації для практичних психологів відносно специфіки проведення тренінгової роботи з розвитку самостійності особистості юнацького віку з урахуванням її гендерних особливостей.

ВИСНОВКИ

У роботі представлено теоретичне узагальнення та новітні уявлення щодо гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці, які відображено у вивченні та розробці теоретико-методологічних засад дослідження цього феномена; теоретичному обґрунтуванні критеріїв вивчення самостійності особистості в юнацькому віці та емпіричному дослідженню гендерних особливостей розвитку самостійності особистості в юнацькому віці; розробці і апробації тренінгової програми розвитку самостійності з метою активізації конструктивних тенденцій у становленні цілісного образу «Я» особистості в юнацькому віці, зважаючи на її гендерні характеристики; наданні методичних рекомендацій практичним психологам відносно специфіки проведення тренінгової роботи з розвитку самостійності особистості юнацького віку з урахуванням її гендерних особливостей.

1. Теоретико-методологічний аналіз підходів до розуміння особливостей розвитку самостійності особистості дав змогу розкрити наукові уявлення про становлення самостійності особистості у структурному, функціональному, онтогенетичному та гендерному аспектах різних концептуальних парадигм. Самостійність визначено як інтегральну, системну ознаку особистості, що виявляється в ініціації активності, у вільному виборі цілей, опануванні своєю поведінкою, реалізації дій у відповідності до власних цінностей, оцінок, переконань. Визначено, що розвиток самостійності особистості юнацького віку детермінується ціннісно-смысловими корелятами самостійності, власними переконаннями особистості про самостійність, опосередкованою самооцінкою самостійності, регуляцією особистістю власної активності, міжособистісною незалежністю. Провідними методологічними положеннями, покладеними в основу дослідження, стали гендерний, діяльнісний, ціннісно-особистісний підходи, поєднання яких дало змогу розкрити гендерні особливості розвитку самостійності особистості в юнацькому віці.

2. Визначено основні ціннісно-смыслові кореляти феномену самостійності особистості. Кількісний розподіл суміжних понять – семантичних одиниць аналізу

дав змогу виділити низку властивостей та їх взаємозв'язків, характерних для самостійної і несамостійної особистості з урахуванням її гендерного аспекту. Ці семантичні одиниці дали змогу розкрити особливості ціннісно-сислової сфери особистості, тобто таку її динамічну і функціональну систему, що формує смисли, цілі життєдіяльності і регулює способи їх досягнення. Аналіз результатів, одержаних в ході вивчення ціннісно-сислових корелятивів самостійності особистості в юнацькому віці, дав змогу дійти висновків про те, що їхню семантичну структуру складають такі компоненти, як-от «відповідальність», «уміння/здатність ухвалювати рішення самому», незалежність, уміння/здатність вирішувати проблеми, здатність/можливість дбати про себе, забезпечувати себе, уміння/здатність здійснювати дії самому, самореалізація, свобода вибору, самоконтроль, упевненість в собі, цілеспрямованість, вміння визнавати і виправляти помилки, дорослість, вміння оцінювати ситуацію.

3. Конструкт «маскулінність – фемінність» розглянуто як психодинамічну структуру, що інтегрує у собі біологічні і соціально-психологічні чинники статевих відмінностей особистості і включає компоненти «маскулінності» і «фемінності» Я-реального і Я-ідеального образів, що можуть знаходитися у динамічній рівновазі, доповнюючи або протиставляючи себе один одному. Одержані в ході емпіричного дослідження дані засвідчили про необхідність модифікації процедури обробки результатів шкали «маскулінність-фемінність» за рахунок введення проміжних, «середніх» показників вимірювання означеного конструкту. Така варіативність дала змогу визначити як основні, так і проміжні типи статево-рольової поведінки особистості, як-от маскулінний, андрогінно-маскулінний, недиференційований, андрогінний з середнім рівнем андрогінії, андрогінний з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінний і фемінний.

4. Встановлено рівні вияву вродженої і набутої самостійності, конструктивної і деструктивної ролі самостійності, їх характеристики проаналізовано залежно від типу статево-рольової ідентичності особистості – маскулінного, андрогінно-маскулінного, недиференційованого, андрогінного з середнім рівнем андрогінії, андрогінного з високим рівнем андрогінії, андрогінно-

фемінного, фемінного. До того ж, такий аналіз здійснено як всередині кожної з визначених груп – зроблено внутрішньогруповий аналіз, так і між цими групами – проведено міжгруповий аналіз. Порівняння результатів дослідження щодо переконань особистості про самостійність, дало змогу з'ясувати їх відмінності залежно від типу статево-рольової ідентичності.

5. Виявлено специфіку особистісних детермінант розвитку самостійності в юнацькому віці – самодетермінованості, саморегульованості, самореалізованості як складових опосередкованої самооцінки особистості. Проаналізовано їх опосередковані індикатори – якості особистості, що характеризують самостійність як системну якість особистості, а саме: «активність», «ініціативність», «незалежність», «впевненість у собі», «відповідальність», «рішучість», «самопізнання», «самовдосконалення», «сила волі», «цілеспрямованість», «суверенність», «автономність», «свобода», «саморегуляція», «внутрішня мотивація», «позитивна самооцінка», «непідлеглість», «творчість», «життестійкість», «допитливість». З'ясовано особливості опосередкованої самооцінки особистості, характерні для різних статево-рольових груп досліджуваних. Встановлено подібність профілів опосередкованої самооцінки особистості у досліджуваних андрогінної з середнім рівнем андрогінії, андрогінної з високим рівнем андрогінії, андрогінно-фемінної груп.

6. Розроблено та апробовано тренінгову програму розвитку самостійності з метою активізації конструктивних тенденцій у становленні цілісного образу «Я» особистості в юнацькому віці. Здійснено аналіз ефективності тренінгу розвитку самостійності особистості в юнацькому віці залежно від її гендерних характеристик: андрогінних, фемінних, маскулінних. Встановлено, що тренінг розвитку самостійності особистості в юнацькому віці є ефективним психологічним інструментом формування найважливіших компонентів самостійності як системної якості особистості: ініціально-автономних аспектів самостійності; регулятивних і вольових її аспектів; а також аспектів, пов'язаних з реалізацією особистістю самостійного стилю власного життя. Підготовлено методичні рекомендації для практичних психологів відносно специфіки проведення тренінгової роботи з розвитку самостійності особистості юнацького віку з урахуванням її гендерних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Алексєєва М. І.* Взаємодія батьків і дітей в сім'ї як виховний чинник. Розвиток ідей Г.С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях. К., 2000. Вип. 20. Ч. 1. С. 24-30.
2. *Бакка Ю. В.* Теоретико-методологічні аспекти вивчення проблеми становлення самостійності особистості // Вісник львівського університету , серія психологічні науки. № 11. Львів 2021.С. 10 – 15. с.11
3. *Бакка Ю. В.* Детермінанти розвитку особистості в юнацькому віці:гендерний аспект // *ГАБІТУС науковий журнал з соціології та психології* № 31. Львів,2021. С. 31 – 35.
4. *Бакка Ю.В.* Особливості становлення особистісної самостійності і безпорадності у осіб юнацького віку. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія:Психологія. Том 33 (72). № 1, Київ.2022. С.81-86.*
5. *Баранова С.В.* Особистісна зрілість та відповідальність: соціально-психологічний аспект : монографія. Київ : Інтерконтиненталь-Україна, 2020. 364с.
6. *Балл Г. О.* Аналіз поведінки у складних соціальних ситуаціях як сфера застосування теоретичних положень філософії // Педагогіка і психологія. 3. 2016. С. 9-15.
7. *Бібік Н.М.* Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. С. 45-51.
8. *Бондарчук О. І.* Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : монографія / О. І. Бондарчук. К.: Наук. світ, 2008. 318 с.
9. *Бондарчук О. І., Нежинська О. О.* Підготовка працівників психологічної служби до професійної діяльності на засадах гендерної рівності : спецкурс для слухачів очно-дистанц. форми навчання в системі післядиплом. пед. освіти. НАПН України, Ун-т менедж. освіти. К., 2013. 51 с.

10. *Боришевський М. Й.* Розвиток здатності до регуляції поведінки як вияв суб'єктивного становлення особистості. Психологія суб'єктивної активності особистості. К., 1993. С. 18-19.

11. *Боришевський М. Й.* Психологічні механізми розвитку особистості / М. Й. Боришевський // Актуальні проблеми психології. – Т. 1. Соціальна психологія. Психологія управління. – К. : Інститут психології імені Г. С. Костюка, 2001. – С. 26-33.

12. *Боришевський М. Й.* Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності: [монографія]. К.: Академвидав, 2010. 416 с.

13. *Брихцин М., Госковець Й., Штакар Й.* Методы в психологической диагностике. Братислава, 1983.

14. *Булах І. С.* Г. С. Костюк про значущість виховання духовної самостійності підростаючої особистості // Творча спадщина Г.С.Костюка та сучасна психологія. До 100-річчя від дня народження акад. Г.С.Костюка. Матеріали III з'їзду Товариства психологів України. – К., 2000.– С. 30-31.

15. *Булах І. С.* Психологія особистісного зростання підлітка: Монографія. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – 340 с.

16. *Булах Ірина, Костіна Тетяна.* Поняття справедливості та його значення для гендерної психології. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: зб. наук. праць. 2020. Вип. 12(57). С. 65-78.

17. *Візнюк І. М.* Психосоматичні кореляти психологічної стійкості : автореф. дис. ... канд. психол. наук.19.00.01. Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ України. К., 2012. 20 с.

18. *Візнюк І. М., Долинний С. С., Токар Л. П.* Формування особистості в контексті становлення самостійності підлітків в умовах воєнного стану. № 16(34) (2023): Перспективи та інновації науки. С. 409-418.

19. *Веккер Л. М.* Психические процессы: в 3-х т. Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1981. Т. 3: Субъект. Переживание. Действие. Сознание. 326 с.

20. *Вовк Л. М.* Формування гендерної культури особистості у національній системі освіти. Імідж сучасного педагога. 2014. № 6 (145). С. 53-57.

21. *Волошина В. В.* Психологічна парадигма аксіотехнології підготовки майбутнього психолога до професійної діяльності. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки : зб. наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. № 43 (67). С. 189-195.

22. *Волошина В. В.* Психологічні технології підготовки майбутніх психологів: монографія. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 391 с.

23. *Волошина В. В.* Специфіка прояву губристичної мотивації в процесі підготовки майбутнього психолога. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : зб. наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. № 2(47). С. 161-168.

24. *Гапон Н. П.* Гендер. Ідентичність. Суб'єктивність : філософські дискусії другої половини ХХ сторіччя : монографія. Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 378 с.

25. *Галян І. М.* Особливості індивідуальної саморегуляції особистості. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. № 1. 2010. С. 3-14.

26. *Говорун Т. В.* Гендерна психологія : навч. посіб. / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 308 с.

27. *Гришак С. М., Калько І. В.* Сутність та особливості гендерної культури як теоретичне підґрунтя її формування у студентської молоді. Науковий вісник Донбасу. 2015. № 4 (28). С. 1 – 12.

28. *Гурлева Т. С.* Розвиток автономної відповідальності у підлітка: аргументи «ЗА». Практична психологія та соціальна робота. 2006. № 4. С. 4-9.

29. *Демидюк Н. П.* Близькість як феномен самодефіренціації: вітчизняна специфіка. Актуальні проблеми психології. Том 3. Консультативна психологія та психотерапія. 2009. Вип.6. С. 168-179.

30. *Джаббарова Л. В.* Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю : дис. ... канд. психол.

наук / Лілія Володимирівна Джаббарова. – Харків: Харківський національний університет, 2020. – 251 с.

31. Дитина у сучасному соціопросторі /за ред. Т.О. Піроженко. К. : Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 272 с. <http://lib.iitta.gov.ua/8432/>

32. Дідик Н. М. Професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів :дис... канд. психол. наук : 19.00.07 ; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова.Київ, 2012. 356 с.

33. Долинська Л. В., Пенькова О. І. Самореалізація особистості як соціально-психологічний феномен. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. Випуск 3(48). К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 18-25.

34. Долинська Л. В. Проблема самореалізації у контексті психологічного благополуччя особистості / Л. В. Долинська, О. І. Пенькова//Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: збірник наукових праць звітно-наукової конференції викладачів, докторантів та аспірантів факультету психології за 2021 рік – Київ : 2022. – С. 50-53

35. Доскач С. С. Психологічні особливості розвитку внутрішньої позиції дорослого у підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.псих.наук: спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.

36. Емішянц О. Б. Психологічні особливості самоконтролю особистості / О. Б. Емішянц // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. - 2012. - Вип. 15. - С. 127-134.http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2012_15_18

37. Електронний ресурс <https://slovnyk.me/dict/vts/%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9>

38. Електронний ресурс <https://vseosvita.ua/library/trening-zittevi-cili-476839.html>

39. Електронний ресурс: <http://slovopedia.org.ua/93/53409/980961.html>

40. Електронний ресурс: <https://iknigi.net/avtor-berri-uaynhold/93613-begstvo->

ot-blizosti-izbavlenie-vashih-otnosheniy-ot-kontrzavisimosti-drugoy-storony-sozavisimosti-berri-uaynhold/read/page-1.html

41. *Жидко М. Є.* Особистісні чинники формування відносин подружньої співзалежності у чоловіків: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01/ Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Х., 2006. 19 с.

42. *Завгородня О. В.* Особистість: шляхи досягнення зрілості / О. В. Завгородня // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 12. – С. 11-17

43. *Зарицька В. В.* Саморегуляція емоцій в структурі емоційного інтелекту/ В. В. Зарицька// Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – Харків: ХНПУ.- 2010. – Серія: Психологія. – Вип.35. – С. 66-77.

44. *Кашиур Ю. М.* Наукова інтерпретація узагальнених гендерних та сексуальних стереотипів: їх вплив на розвиток фізичного образу «я» підлітка. Наукові записки РДГУ. 2007. Вип. 37. С. 86–89. U

45. *Кобелянська, Лариса.* Гендерна освіта в Україні: реалії та перспективи // Проблеми освіти: Наук.-метод. збірн. — К.: Науково-методичний центр вищої освіти, 2003. — Вип. 36. — С. 3–8.

46. *Кізь О. Б.* Маскулінність-фемінність у засвоєнні статевих ролей вихованцями інтернатних закладів / О. Б. Кізь // Наук. записки Тернопільського державного пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2000. – № 4. – С. 3843.

47. *Кікінежді О. М.* Соціальне конструювання гендеру в молодіжному середовищі: неотрадиціоналізм чи егалітаризм? Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 2 (2). С. 177 – 187.

48. *Кікінежді О. М.* Становлення Я-концепції жінки/чоловіка в юнацькому віці. Humanitarium. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.) Ніжин (Чернігів. обл.) : Лисенко М. М., 2019. Том. 42, Вип. 1: Психологія. С. 77–90

49. *Кікінежді О.* Проблема створення гендерно-справедливого середовища у закладах вищої освіти. Science, research, development : monografia rokonferencyjna (29.12.2020 - 30.12.2020). London, 2021. №36. С. 20-22. Калин В. К. На путях построения теории воли. Психологический журнал, № 2. 1989.

50. *Kotlova L.* Psychological characteristics of moral self-consciousness in childhood and adolescence. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені Михайла Петровича Драгоманова. Серія 12, Психологічні науки. 2020. Вип. 10 (55). С. 37-46

51. *Калошин В. Ф.* Педагогіка успіху: стратегія радісного навчання. Харків: Видавнича група «Основа», 2013. № 33 (405). 11 с.

52. *Ковтун Н.* Суб'єкти вольової регуляції соціальної активності у контексті проблеми консолідації українства / *Н. Ковтун* // *Українознавчий альманах.* - 2016. - Вип. 19. - С. 28-32. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2016_19_8.

53. *Кононко О. Л.* Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). К.: Стилос, 2000. 336 с. (Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України, Ін-т проблем виховання АПН України).

54. *Корніяка О. М.* Психологія комунікативної культури школяра: [монографія]. К.: Міленіум, 2006. 336 с.

55. *Костюк Г. С.* Про роль спадковості, середовища і виховання в психічному розвитку дитини. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / під ред. Л. М. Проколієнко. К. : Радянська школа, 1989. 608 с.

56. *Котирло В. К.* Воля гартується змалку. К.: Знання, 1975. 48 с.

57. *Котырло В. К.* Развитие волевого поведения дошкольников. К.: Рад. школа, 1971. 199 с.

58. *Кочарян А. С., Фролова Е. В., Дармостук Н. В.* Метод исследования структурной организации полоролевой сферы личности. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». 2009. № 857. Вип. 42. С. 78–84.

59. *Кочарян А. С., Гуртовая И. В., Фролова Е. В.* Оценка эффективности методики Б. Уайнхолда для диагностики межличностной зависимости у мужчин. Проблеми емпіричних досліджень у психології, 2009. Вип. 3. С. 356-363. <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/2563>

60. *Кочарян А. С., Смахтина Н. А., Фролова Е. В.* Психометрическая оценка методики диагностики зависимости Б. Уайнхолда. Вісник Харківського

національного університету. Серія психологія, 2006. № 718. С. 47-51.

61. *Кузьменко В. У.* Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років: Монографія. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 354 с.

62. *Кутішенко В. П.* Динаміка емоційно-ціннісного ставлення молодших школярів до учбової діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна і вікова психологія». К., 2003. 18 с.

63. *Куравська Н.* Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. Збірник наукових праць: психологія. 2018. № 22 (1). С. 55–62.

64. *Кучинська І. О.* Виховання духовних цінностей дітей і молоді у творчій спадщині Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. 104 с.

65. *Лисянська Т. М.* Основні підходи до вивчення когнітивного розвитку молодших школярів. Успішність особистості: потенціал та обмеження. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. С. 162-164.

66. *Люблінська Г. О.* Дитяча психологія. К.: Вища школа, 1974. 356 с.

67. *Максименко С. Д.* Генеза здійснення особистості. К.: ТОВ «КММ», 2006. 240 с.

68. *Максименко С. Д.* Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід [Текст]: монографія. К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. 592 с.

69. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: Збірник практичних матеріалів. Київ, 2020. 132 с.

70. *Мельник Тамара, Кобелянська Лариса.* 50/50 Сучасне гендерне мислення: Словник. — К.: К.І.С., 2005.

71. *Мірило Ю.* Гендерні особливості особистості у юнацькому віці. Психологічні виміри культури, економіки, управління. 2016. № IX. С. 83-90.

72. *Нежинська О. О.* Психологічні умови формування гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів / Олена Олександрівна Нежинська : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата психол. наук: спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Університет менеджменту освіти НАПН України. К., 2011. 272 с.

73. *Нещерет В. К.* Саморегуляція як системно організований процес внутрішньої психічної активності студентів. Молодий вчений. №4 (44). 2017. С. 405–409.

74. *Освіта і гендер: навч.-метод. посіб. / О. В. Желіба.* – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. – 256 с.

75. *Особистісна зрілість як проблема сучасної психології.* Том 1 : колективна монографія / кол. авт. ; наук. ред. З. М. Мірошник. – Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. – 220 с.

75. *Особистісний вибір: психологія відчаю та надії /* За ред. Т. М. Титаренко. К.: Міленіум, 2005. 336 с.

76. *Павлюк М. М.* Досвід розробки технологій розвитку самостійності студента. Актуальні проблеми психології : зб. наук. Праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К., 2018. Т. XI. Вип. 18. С. 192-209.

77. *Павлюк М. М.* Психологія розвитку самостійності майбутнього фахівця: дис. ... докт. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2019. 497 с.

78. *Павлюк М. М.* Суб'єктність у контексті самостійності особистості. Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2016. Т. XI. Вип. 14. С. 109-119.

79. *Павлюк М. М.* Теорія і практика розвитку самостійності майбутнього фахівця: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 388 с.

80. *Павлюк М. М.* Психологія мотивації: навчально-методичний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 266 с.

81. *Пашукова Т. І., Допіра А. І., Дьяконов Г. В.* Практикум із загальної психології. К. : Т-во «Знання», 2000. 204 с.

82. *Петренко І. В.* Особливості регулятивної сфери у школярів з різними навчальними досягненнями : посібник / І. В. Петренко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К. : Міленіум, 2016. – 160 с

83. *Потапчук Л. В.* Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників : дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Луцьк, 2001. 205 с.
Петренко О. Б. Гендерна психологія. Практикум. Рівне: РДГУ, 2012.

84. *Помиткіна Л. В.* Психологічні особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті / Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. / Київ. ун-т імені Б. Грінченка, НАПН України / редкол.: Огнєв'юк В. О., Хоружа Л. Л. [та ін.]. К.: Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2015. № 23. С. 99-104.

85. *Пономаренко Л. П.* Влияние специфики семейных отношений (эмоциональной недифференцированности) на формирование личностных особенностей. Актуальні проблеми психології. Том XV, частина 2. Київ, 2008. С. 157-164.

86. *Пенькова О. І.* Проблема саморегуляції особистості: ціннісний аспект. Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 2. Том 1. 2016. С. 114-118. Серія «Психологічні науки».

87. *Приходько Ю. О.* Проблема зрілості особистості: підходи до її вирішення у гуманістичній психології, психологічний і педагогічний дискурс: Наукові записки вчених : Збірник матеріалів конференції / за заг. ред. проф. Т. О. Олефіренка. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. – 344 с. С. 158-160.

88. *Психологічні ресурси взаємодії сім'ї, школи, громади* : практичний посібник / за ред. Г. М. Бевз, М. С. Каніболоцької ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 106 с.

89. *Психологія спілкування* : зб. тренінгів / [Савенкова Л. О., Приходько В. М., Варбан Є. О. та ін.] ; за ред. Л. О. Савенкової. К. : КНЕУ, 2013. 187, 5 с.

90. *Психологу для роботи. Діагностичні методика* : збірник [Текст] / [уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище]. Вид. 2-ге, виправл. Ужгород : Видавництво Олександра Гаркуші, 2012. 616 с. : іл.

91. *Психологія особистості* : словник-довідник / [ред. П. П. Горностаї,

Т. М. Титаренко]. – К. : Рута, 2001. – 320 с.

92. *Розвиток особистісної активності. Теоретичні аспекти* / За ред. С. Д. Максименка. К.: Міленіум, 2005. 200 с.

93. *Рудь Г. В.* Формування життєвих перспектив у ранній юності : Автореф. дис... канд. психол. наук / Г. В. Рудь; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2005. – 20 с.

94. *Садова М.А.* Теорія та практика професійної відповідальності особистості / Мирослава Анатоліївна Садова : дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 10.00.01 – загальна психологія, історія психології / Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. К., 2019. 530 с.

95. *Сартр Ж-П.* Нудота: роман, п'єси. Х. : Фоліо, 2006. 351 с.

96. *Семиченко В. А.* Психологія особистості. К.: Видавець Ешке О. М., 2001. 427 с.

97. *Скорик М. М.* (Ред.). Основи теорії гендеру. Київ: «К.І.С.», 2004.

98. *Співак Л.* Вікові особливості становлення самосвідомості особистості у пізній юності [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL:<http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/14644> (дата звернення: 17.06.2023р.)

99. *Словник гендерних термінів.* Гендер. /З. В. Шевченко. ЧНУ : Центр гендерних досліджень і комунікацій, 2016. С. 45.

100. *Тавровецька Н. І.* Структурні складові характеристики життєвого шляху особистості. // Актуальні проблеми психології: [зб. наук. Праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України]. – Том IX: Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. – Вип.9. – К. : Талком. 2016. – С. 496–506.

101. *Технології роботи організаційних психологів:* навч. посіб. [Л. М. Карамушка, Т. В. Зайчикова, О. В. Винославська, М. В. Войтович та ін.]; за наук. Ред. Л. М. Карамушки. К.: Фірма «ІНКОС», 2005. 366 с.

102. *Титаренко Т. М.* Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: Либідь, 2003. 376 с.

103. *Тимова Т. Є.* Сміслові аспекти саморегуляції особистості. Психологія і особистість. №1 (9). 2016. С. 217-255.
104. *Ткалич М. Г.* Психологія гендерної взаємодії персоналу організації : дисертація доктора психол. наук : 19.00.10. Київ, 2016. 500 с.
105. *Тищенко С. П.* Особливості розвитку рефлексивної свідомості старших дошкільників. Психологія суб'єктивної активності особистості. К., 1993. С. 100.
106. *Тищенко С. П.* Регулятивна функція самооценки: пути исследования. Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 90-річчю від дня народження О. В. Запорожця «А. В. Запорожец и современная наука о детях». М., 1995. С. 12-24.
107. *Файзуллаев А. А.* Мотивационная саморегуляция личности. Ташкент : Фан, 1987. 136 с.
108. *Федорчук В. М.* Тренінг особистісного зростання. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 250 с.
109. *Франкл В.* Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі.: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля»Харків 2016. С.158.
110. *Фролова Є. В.* Психологічні чинники і динаміка формування стосунків міжособистісної залежності у жінок. Автореф. дис. канд. психол.н. (19.00.01). Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2008. 19 с.
111. *Фролова Є. В.* Адаптація методики Б. Уайнхолда для діагностики міжособистісної залежності в підлітковому віці. Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія, 2006 № 2. С.163-169.
112. *Хабірова Л. І.* Психологія формування творчої ініціативи підлітків. Полтава, ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2018. 64 с.
113. *Хілько С. О.* Подолання невизначеності. Особистість, вибір і вирішення ситуації. Психолог. №3(663), березень 2020. С. 8-15.
114. *Хміль Ф. І.* Управління персоналом. – К : Академвидав.2006. – 488 с.
115. *Чамата П. Р.* Про природу та суть самосвідомості особистості. Наукові записки. Праці республіканської конференції; за ред. Г. С. Костюка, О. М. Раєвського, П. Р. Чамати. К. : Рад. школа, 1956. Т. VI. С. 5-15.

116. *Чиханцова О. А.* Модель життєстійкості особистості / О. А. Чиханцова *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту у психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* – 2017. – Вип. 17(5) – С.142-150.
117. *Чиханцова О. А.* Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості/ О. А. Чиханцова // *Проблеми сучасної психології* –2018. – Вип. 42. – С. 211-231.
118. *Широка А. О.* Спроба інтеграції концепції сепарації-індивідуації у вітчизняну психологію. *Проблеми сучасної психології.* № 21. 2019. С. 770-781. Дата звернення: 15.11.2021. <http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/159691>.
119. *Шумік І. В.* Психологічні умови формування свідомого виборужиттєвого шляху старшокласниками/старшокласницями / І. В. Шумік, М. О. Голубєва // *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота.* – 2017. – Т. 199. – С. 74-78.
120. *Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості* : [наук. моногр.] / [Т. М. Титаренко, О. Г. Злобіна, Л. А. Лєпіхова та ін.] [Архівовано 2 грудня 2016 у Wayback Machine.] ; за наук. ред. Т. М. Титаренко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. — Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. — 512 с. ISBN 978-966-189-136-3
121. *Яцюк М. В.* Соціально-психологічні умови розвитку автономності особистості в юнацькому віці. Дис. на здоб. наук. ступеня к.психол.н...19.00.07. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2009.
122. *Яценко Т. С.* Оптимізація психічного здоров'я особистості в процесі активного соціально-психологічного пізнання// *Вісник Національної академії педагогічних наук України.*Том 5. Випуск 2. 2023. С.1-11.
123. *Anastasi A.* Differential psychology: individual and group differences in behavior. Macmillan, 1958. 664 p.
124. *Abraham K. G.* The relation between identity status and locus of control among rural high school students. *Journal of Early Adolescence*, 3. 1983. P. 257-264.

125. *Adams G. R., & Fitch S. A.* Psychosocial environments of university departments: Effects on college students' identity status and ego stage development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44. 1983. P. 1266-1275.
126. *Bandura A.* Reconstrual of «free will» from the agentic perspective of social cognitive theory. In J. Baer, J. C. Kaufman, & R. F. Baumeister (Eds.), *Are we free? Psychology and free will*. Oxford, UK: Oxford University Press, 2008. Dennett D. C. *Freedom evolves*. London: Allen Lane, 2003.
127. *Bandura A.* Regulation of cognitive processes through perceived self-efficacy. *Developmental Psychology*, 1989. № 25. P. 729-735.
128. *Bandura A.* Self-regulation of motivation and action through goal systems. In L.A. Pervin (Ed.), *Goal concepts in personality and social psychology*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1988. P. 37-61.
129. *Bauer, P. J., Lukowski, A. F., & Pathman, T.* Neuropsychology of middle childhood development (6 to 11 years old). In A. S. Davis (Ed.), 2000. *Handbook of pediatric neuropsychology* (pp. 37–46). Springer Publishing Company.
130. *Baumeister F. Roy.* Free Will in Scientific Psychology. *Perspectives on Psychological Science*, Vol. 3, No. 1, From Philosophical Thinking to Psychological Empiricism, Part I (Jan., 2008). P. 14-19.
131. *Bem S. L.* On the utility of alternative procedures for assessing psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1977. Vol. 45. P. 196-205.
132. *Bem S. L.* The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1974. Vol. 42. № 2. P. 155-162.
133. *Bem S.* The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1974. Vol. 42. P. 165-172.
134. *Bem S. L.* Gender Schema Theory and its Implications for Child Development. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 1983. V. 8. No 4.
135. *Blos P.* *The adolescent passage: development issues*. NY: Internt. Univ. Press., 1979. 521 p.
136. *Blustein D. L., & Phillip, S. D.* Relation between ego identity statuses and decision-making styles. *Journal of Counseling Psychology*, 37. 1990. P. 160-168.

137. *Boyes M. C., & Chandler M.* Cognitive development, epistemic doubt, and identity formation in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 21. 1992. P. 277–304.
138. *Brichzin M.* Will-trait assessment: Theory and methods. IV Prague conf.: Psychol. develop., learn. and personality formation. Prague, 1982. P. 6-9.
139. *Cadet P.* Androgen insensitivity syndrome with a male sex-of living. *Arch. Sex. Behav*, 40. 2011. P. 1101-1102.
140. *Cohen J.* Statistical power analysis for the behavioral sciences. 2nd ed. Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1988.
141. *Cramer P.* Identity change in adulthood: The contribution of defense mechanisms and life experiences. *Journal of Research in Personality*, 38. 2004. P. 280-316.
142. *Deci E.L., Ryan R.M.* Intrinsic motivation and self-determination in human behavior. New York: Plenum Press, 1985.
143. *Dennett D. C.* Freedom evolves. London: Allen Lane, 2003.
144. *Dolynska, L, Grinova, O.* Psycholinguistic Dimensions of Designing the Future by Adolescents and Youth. *East European Journal of Psycholinguistics*. Vol.9, Num. 1 (2022). – P.9-29. (WoS).
145. *Erik H. Erikson.* Identity, youth and crisis. New York: W. W. Norton Company, 1968
146. *Fitch S. A., & Adam, G. R.* Ego identity and intimacy status: Replication and extension. *Developmental Psychology*, 19. 1983. P. 839-845.
147. *Flavell J. H.* Metacognitive aspects of problem-solving. *Perspectives on the development of memory and cognition* ; edited by L.B. Resnick. Hillsdale ; N.Y. : Erlbaum,1976. P. 231-235.
148. *Flavell J. H., Wellman H. M.* Metamemory / In: Kail R. V. and Hagen G. W. (Eds.). *Perspectives on the development of memory and cognition*. Hillsdale, N. Y.: Erlbaum, 1977. P. 3-34.
149. *Forrest-Pressley D. L.* Metacognition, cognition and human performance. Vol 1. N.Y. : Akademik Press, 1985. P. 88-167.
150. *Frank J., Laman S., Avery B.* Young Adults' Perceptions of Their

Relationships With Their Parents: Individual Differences in Connectedness, Competence and Emotional Autonomy. *Developmental Psychology*. 1988. Vol. 24, No 5. P.729-737.

151. *Fromm E.* The Anatomy of Human Destructiveness. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1973. 520 p.

152. *Fromm E.* Escape from freedom. New York, Holt, Reinhart and Winston, 1941. 301 p.

153. *Fromm E.* To Have or to Be. London: Abacus, 1979. 224 p.

154. *Gewirth A.* Self-Fulfillment. Princeton, NJ.: Princeton University Press, 2009. 235 p.

155. *Gilligan C.* In a different voice: Psychological theory and women's development. Harvard University Press, 1982.

156. *Green R.* Sexual Identity Conflict in Children and Adults. Basic Books, New York, 1974.

157. *Hjelle Larry A., Ziegler Daniel J.* Personality theories. McGraw-Hill, Inc., 1992. 608 p.

158. *Hoffman J.* Psychological Separation of Late Adolescents from Their Parents. *Journal of Counseling Psychology*. 1984. Vol. 31, No. 2. P.170-178.

159. *Hofstede G.* Culture's Consequences: comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2001. 616 p.

160. *Hunter R.G.* Epigenetic effects of stress and corticosteroids in the brain. *Front. Cell. Neurosci*, 6. 2012. P. 1-18.

161. *James, W.* The Principles of Psychology, Volumes I and II. Cambridge, MA: Harvard University Press (with introduction by George A. Miller. 1983.

162. *Kikinezhdi O. M., Zhyrska Halyna Ya., Chip R. S., Vasylykevych Y. Z., Hovorun T. V.* Psychology of the Gender-Equitable Environment: Research of Problems. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*. 2020. No. 8. P. 538–547.

163. *Knight R.* The Process of Attachment and Autonomy in Latency and Adolescence. Longitudinal study of Ten Children/ R.Knight. *Psychoanalytic Study of the Child*, 60. 2005. P.178-210.

164. *Kowal M., Sorokowski P., Pisanski K., Valentova J., Varella M. & other.* Predictors of enhancing human physical attractiveness: Data from 93 countries. *Evolution and Human Behavior*, Volume 43, Issue 6, 2022, Pages 455-474, <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2022.08.003>.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1090513822000472>

165. *Kroger J., & Green K.* The convergence of self, ego, and identity during late adolescence: A Rasch analysis. Manuscript submitted for publication, 2007.

166. *Kroger Jane.* Why Is Identity Achievement So Elusive? *Identity: An International Journal of Theory and Research*, Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 7(4). 2007. P. 331-348. DOI: 10.1080/15283480701600793. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/15283480701600793>

167. *Kuhl J.* Who controls whom when "I control myself?". *Psychological Inquiry*. 1996. V. 7(1). P. 61-68.

168. *Kuhl J., Keller H.* Affect-Regulation, Self-development and Parenting: A Functional-Design Approach to Cross-Cultural Differences. *Handbook of Motivation and Cognition Across Cultures*. Academic Press, 2008. Vol. 1. P. 19-47. DOI: 10.1016/B978-0-12-373694-9.X0001-3.

169. *Kuhl J., Schapkin S., Gusev A.* A theory of volitional inhibition and empirical test: Individual differences in the topography of ERP patterns for action-versus state-orientated processing of emotional words. *Forschungberichte aus dem Fachereich Psychologie*. 1994. № 99. P. 3-52.

170. *Levtov R. G., Barker G., Contreras-Urbina M., Heilma, B., & Verma R.* Pathways to gender-equitable men: Findings from the international men and gender equality survey in eight countries. *Men and Masculinities*, 17(5). 2014. P. 467-501. <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-84918831101&origin=inward&txGid=d4e6e9d6b6ea355ffff64eb9298f04de>

171. *Maddi S. R.* Hardiness: The courage to grow from stresses. *The Journal of Positive Psychology*, 1. 2006. P. 160-168.

172. *Mahler M.* The psychological birth of the human infant: Symbiosis and individuation/ M.Mahler, F.Pine, A.Bergman. New York: Basic Books, 1975. 307 p.

173. *Maier S. F., Seligman M. E. P.* Failure to escape traumatic shock. *Journal of Experimental Psychology*. 1967.
174. *Maslow A. H.* *Motivation and Personality*. (3rd ed.). New York: Harper and Row, 1987. 293 p.
175. *May R.* *Freedom and Destiny*. New York: Norton, 1981. 288 p.
176. *Mahler M., Pine F., Bergman A.* *Psychological Birth of the Human Infant Symbiosis and Individuation*. London: Literary Licensing, 2012. 528 p.
177. *McHale S. M., Kim J. Y., Dotterer A. M., Crouter A. C., Booth A.* The development of gendered interests and personality qualities from middle childhood through adolescence: a biosocial analysis. *Child Dev*, 80. 2009. P. 482-495.
178. *Pleck J.* The theory of male sex role identity: its rise and fall from 1936 to the present. *The making of masculinities: the new mens studies*. Boston: Allen & Unwin, 1987. P. 21-38.
179. *Rodgers C. R.* Toward a science of the person. In T. Wann (Ed.). *Behaviorism and phenomenology: Contrasting bases for modern psychology*. Chicago: University of Chicago Press, 1964. P. 109-133.
180. *Rotter J.* Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement: *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1975. № 43. P. 56-67.
181. *Rotter J. B.* *The development and applications of social learning theory: Selected Papers*. New York: Praeger, 1982. 367 p.
182. *Ryan R. M., & Deci E. L.* Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55. 2000. P. 68-78.
183. *Ryan R. M., & Deci E. L.* Autonomy is no illusion: Self-determination theory and the empirical study of authenticity, awareness, and will. In J. Greenberg, S. L. Koole, & T. Pyszczynski (Eds.), *Handbook of experimental existential psychology* (pp. 449-479). New York: The Guilford Press, 2004.
184. *Rainwater J.* *You're in Charge: A Guide to Becoming Your Own Therapist*. Camarillo: Devorss & Co. 1979. 221 p.

185. *Sartre J.-P.* Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology/ translated with an introduction by Hazel E. Barnes. University of Colorado: Philosophical Library, 1984. 491 p.
186. *Seligman M. E. P.* Helplessness: On depression, development, and death. San Francisco: Freeman, 1975.
187. *Skoe E. E., & Marcia J. E.* A measure of care-based morality and its relation to ego entity, *Merrill-Palmer Quarterly*, 37. 1991. P. 289-304.
188. *Smetana J., Campione-Barr N., Metzger A.* Adolescent development in interpersonal and societal contexts. *Annual Review of Psychology*. 2006. № 57. P. 255-284.
189. *Stoller R.* Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity. New York, 1968.
190. *Stolle R. J.* Presentations of Gender. Yale University Press, New Haven, 1985.
191. *Tesch S., & Cameron K. A.* Openness to experience and development of adult identity. *Journal of Personality*, 55. 1987. P. 615-630.
192. *Tsering D. A.* Psychology of learned helplessness. M.: Academy, 2005. 120 p.
193. *Willemsen E. W., & Waterman K. K.* Ego identity status and family environment: A correlational study. *Psychological Reports*, 69. 1991. P. 1203-1212.
194. *Weinhold J., Weinhold B., Bradshaw J.* Breaking Free of the Co-Dependency Trap. California: New World Library, 2008. 272 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Психологічні детермінанти самостійності/безпорадності особистості

(за D. Tsering [192])

Психологічні детермінанти (ознаки) самостійності/безпорадності особистості		
Компоненти симптомокомплексу	Самостійність	Безпорадність
Вольовий	<ul style="list-style-type: none"> – Витримка; – наполегливість; – організованість; – рішучість; – ініціативність; – висока монотоностійкість. 	<ul style="list-style-type: none"> – Безініціативність; – нерішучість; – низький рівень сформованості організованості і наполегливості; – недостатня витримка; – низька монотоностійкість; – відмова від виконання завдання у складній ситуації.
Мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> – Інтернальний локус контролю; – домінування інтринсивної мотивації; – переважання мотивації досягнення над мотивацією уникнення невдач; – адекватна чи висока самооцінка; – високий рівень домагань; – переважання прагнення до прийняття над страхом відторгнення або ігнорування; – сформованість системи ціннісних орієнтацій. 	<ul style="list-style-type: none"> – Екстернальний локус контролю; – домінування екстринсивної мотивації; – переважання мотивації уникнення невдач; – низька самооцінка; – низький рівень домагань; – страх заперечення; – недостатньо сформована система ціннісних орієнтацій.
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> – Високі показники креативності; – схильність до новаторства; – гнучкість мислення; – оптимістичний атрибутивний стиль. 	<ul style="list-style-type: none"> – Низький рівень креативності; – ригідність мислення; – песимістичний атрибутивний стиль.
Емоційний	<ul style="list-style-type: none"> – Відкритість; – спонтанність; – емоційна стійкість; – впевненість; – стриманість, контроль над емоціями і поведінкою в цілому; – низькі показники тривожності; – відсутність фрустрованості. 	<ul style="list-style-type: none"> – Замкнутість; – байдужість; – невпевненість; – схильність до почуття провини; – вразливість; – збудливість; – тривожність; – депресивність; – фрустрованість.

Додаток Б.1

Опитувальник «Визначення маскулінності-фемінності»

(S. Bem Bem Sex Role Inventory, BSRI [131])

Під час опитування досліджувані оцінювали себе відповідно до наданих у бланку методики шістдесяти ознак, з яких двадцять відносилися до характеристик маскулінності, двадцять – до фемінності, двадцять – до нейтральних.

Бланк для відповідей

Дата _____ Вік _____ Стать _____

Інструкція. Оцініть, будь ласка, наявність чи відсутність у себе перелічених нижче якостей за допомогою відповідей «Так» або «Ні». Для цього у бланку для відповідей необхідно поставити позначку у відповідному стовпчику.

№№	Якості	Варіанти відповіді		№№	Якості	Варіанти відповіді	
		«Так»	«Ні»			«Так»	«Ні»
1.	Упевненість			31.	Швидкість у прийнятті рішень		
2.	Поступливість			32.	Співчутливість		
3.	Прагнення допомагати			33.	Щирість		
4.	Схильність до захисту своїх поглядів			34.	Самодостатність		
5.	Життєрадісність			35.	Чуйність		
6.	Похмурість			36.	Марнославство		
7.	Незалежність			37.	Власність		
8.	Соромливість			38.	Тихий голос		
9.	Совісність			39.	Привабливість		
10.	Міцність			40.	Мужність		
11.	Тендітність			41.	Теплота, щирість		
12.	Театральність			42.	Значимість, важливість		
13.	Наполегливість			43.	Власна позиція		
14.	Лестивість			44.	Делікатність		
15.	Удачливість			45.	Товариськість		
16.	Сильна особистість			46.	Агресивність		
17.	Відданість			47.	Довірливість		
18.	Непередбачуваність			48.	Мала результативність		
19.	Сила			49.	Схильність вести за собою		
20.	Жіночність			50.	Інфантильність		
21.	Надійність			51.	Адаптивність, пристосованість		
22.	Аналітичність			52.	Індивідуалізм		

№№	Якості	Варіанти відповіді		№№	Якості	Варіанти відповіді	
		«Так»	«Ні»			«Так»	«Ні»
23.	Уміння співчувати			53.	Неприйняття ненормативної лексики		
24.	Ревнивість			54.	Безсистемність		
25.	Здатність до лідерства			55.	Змагальність		
26.	Турботливість			56.	Любов до дітей		
27.	Прямота, правдивість			57.	Тактовність		
28.	Ризикованість			58.	Амбіційність, честолюбство		
29.	Розуміння інших			59.	Спокій		
30.	Скритність			60.	Традиційність, залежність від умовностей		

Опрацювання результатів

Ключ опитувальника:

Ознаки маскулінності особистості: пункти опитувальника 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58 – відповіді «Так».

Ознаки фемінності: пункти опитувальника 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59 – відповіді «Так».

За кожне співпадіння з ключем нараховується по одному балу. Основний індекс IS обчислюється за формулою:

$$IS = (F - M) \times 2,322, \text{ де}$$

F – сума набраних балів за показником «фемінність», поділена на 20, тобто $(\sum F \div 20)$.

M – сума набраних балів за показником «маскулінність», поділена на 20, тобто $(\sum M \div 20)$.

У разі, якщо обчислювальний індекс IS має величину від – 1 до + 1, то робиться висновок про переважання андрогінних якостей досліджуваних. Якщо індекс менше, ніж – 1, то це вказує на домінуючість маскулінних рис, а у разі, якщо вимірювана величина більша, ніж + 1, то слід вважати, що панівними є характеристики фемінності особистості. Якщо значення індексу IS більше, ніж + 2,025, то це засвідчує про чітке виявлення фемінності особистості, якщо IS менше, ніж – 2,025, то це вказує на яскраво виражену маскулінність.

Додаток Б.2

Опитувальник «Визначення маскулінності-фемінності»

(S.Vem, модифікація)

Бланк для відповідей

Дата _____ Вік _____ Стать _____

Інструкція. Оцініть за п'ятибальною шкалою, від одного до п'яти балів, наявність і вираженість прояву у себе представлених у бланку для відповідей якостей: «1 бал» – якість відсутня, «5 балів» – якість виражена найбільше.

Якості	Бал	Якості	Бал
Агресивність		Розуміння інших	
Зарозумілість		Делікатність	
Самовпевненість		Дії у згоді з іншими	
Владність		Залежність	
Незалежність		Емоційність	
Цинічність		Легка збудливість	
Обережність		Тривожність	
Домінування		Жіночність	
Ініціативність		Мінливість	
Переконливість		Здатність прощати	
Передбачливість		Доброзичливість	
Відкритість		Легковажність	
Значущість		Прагнення допомагати	
Практичність		Соромливість	
Працьовитість		Хвальковитість	
Дотепність		Чутливість	
Винахідливість		Сентиментальність	
Мужність		Щирість	
Прямота		Покірливість	
Проникливість		Співчуття	
Суворість		Балакучість	
Сила		Несміливість	
Витривалість		Чуйність	
Мстивість		Турботливість	

Опрацювання результатів

Підрахування балів здійснюється за кожним стовпчиком таблиці окремо з наступним їх порівнянням:

(1) якщо приблизно однакова кількість балів, то робиться висновок про андрогінний тип особистості;

(2) якщо кількість балів значно переважає у першому стовпчику, то робиться висновок про маскулінний тип;

(3) якщо кількість балів значно переважає у другому стовпчику, то робиться висновок про фемінінний тип;

(4) якщо взагалі мала кількість балів, то можна говорити про недиференційований тип особистості.

Додаток Б.3

Опитувальник «Судження про самостійність» (СПС) (Ю. Бакка)

Бланк для відповідей

Дата _____ Вік _____ Стать _____

Інструкція: Що для Вас означають поняття «Самостійність» і «Несамостійність» особистості? Як Ви можете їх визначити? Запишіть, будь ласка, щодо цього свої судження.

«Самостійність» – це...

«Несамостійність» – це...

Бути самостійним – це...

Бути несамостійним – це...

Я можу охарактеризувати себе як самостійну/несамостійну людину, тому що...

Додаток Б.4

Методика «Переконання про самостійність» (ППС) [77]

Опитувальник передбачає ознайомлення досліджуваних з рядом наведених у бланку для відповідей тверджень. Пропонується прочитати їх уважно і поміркувати з приводу того, наскільки кожне з цих тверджень відповідає особистості респондента, який бере участь в опитуванні.

Бланк для відповідей

Дата _____ Вік _____ Стать _____

Інструкція: Нижче наведено ряд тверджень. Прочитайте їх уважно і поміркуйте з приводу того, наскільки кожне з них відповідає саме Вам. Якщо твердження ідеально описує вашу особистість, то обведіть цифру «1» – «Цілком відповідає мені», якщо воно зовсім не відповідає Вашій особистості, то обведіть цифру «6» – «Зовсім не відповідає мені»; якщо – твердження характеризує Вас лише частково – обведіть числа від «2» до «5» відповідно до ступеня співпадіння характеристик із запропонованим описом, де «2» – «Відповідає мені», «3» – «Певною мірою відповідає мені», «4» – «Мало в чому відповідає мені», «5» – «Майже не відповідає мені».

Твердження	Цілком відповідає мені	Відповідає мені	Певною мірою відповідає мені	Мало в чому відповідає мені	Майже не відповідає мені	Зовсім не відповідає мені
1. Самостійність є вродженою якістю особистості	1	2	3	4	5	6
2. Самостійність є набутою якістю особистості	1	2	3	4	5	6
3. Самостійність являє собою синтез вродженого і набутого	1	2	3	4	5	6
4. Самостійними стають коли є інтерес до справи	1	2	3	4	5	6
5. Самостійними стають, коли є зовнішня позитивна стимуляція	1	2	3	4	5	6
6. Самостійними стають, щоб уникнути покарання	1	2	3	4	5	6
7. Самостійними стають зі страху бути знехтуваним оточенням	1	2	3	4	5	6
8. Самостійними стають у результаті переживання психологічних травм	1	2	3	4	5	6
9. Самостійними стають особистості, які відчують стан психологічного благополуччя	1	2	3	4	5	6
10. На самостійність впливає стиль виховання у сім'ї	1	2	3	4	5	6

Твердження	Цілком відповідає мені	Відповідає мені	Певною мірою відповідає мені	Мало в чому відповідає мені	Майже не відповідає мені	Зовсім не відповідає мені
11. На самостійність впливає процес і результат самопізнання та самовдосконалення	1	2	3	4	5	6
12. Самостійними стають ті, хто може без сторонньої допомоги ставити цілі і досягати їх	1	2	3	4	5	6
13. Самостійними стають ті, хто може без сторонньої допомоги виконувати будь-яку діяльність	1	2	3	4	5	6
14. Самостійними вважаються ті, хто здатен до самостійного мислення	1	2	3	4	5	6
15. Самостійними є ті, хто відповідальний за свої дії, поведінку та вчинки	1	2	3	4	5	6
16. Самостійними вважаються ті, хто здатен до самостійного вибору	1	2	3	4	5	6
17. Самостійними стають ті, природнім прагненням у яких є прагнення до злиття і близькості	1	2	3	4	5	6
18. Самостійними стають ті, природнім прагненням у яких є прагнення до емоційної сепарації та самовизначення	1	2	3	4	5	6
19. Самостійними вважаються ті, хто може захищати і розвивати свій фізичний, соціальний та психологічний простір	1	2	3	4	5	6
20. Самостійними стають ті, хто має сформовані власні цінності та переконання	1	2	3	4	5	6
21. Розвитку самостійності сприяє середовище ЗВО	1	2	3	4	5	6
22. Розвитку самостійності сприяють тренінгові технології	1	2	3	4	5	6

Опрацювання результатів

Результати, одержані внаслідок застосування методики ППС, дають змогу оцінити переважаючі типи переконань особистості щодо становлення самостійності.

Отримані результати обчислюються за такими шкалами, як-от

- ВР – вроджена самостійність – твердження за номерами 1, 17, 18, 19;
- НБ – набута самостійність – твердження за номерами 2, 5, 10, 12, 20, 21, 22;
- КС – конструктивна самостійність – твердження за номерами 3, 4, 9, 11, 13, 14, 15, 16;
- ДС – деструктивна самостійність – твердження за номерами 6, 7, 8.

Додаток Б.5

Методика «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС) [77]

Бланк для відповідей

Дата _____ Вік _____ Стать _____

Інструкція. Нижче наведено перелік якостей, які стосуються самостійності як системної якості особистості. Будь-ласка, оцініть від 0 до 100 балів стан розвиненості їх у Вас. Якщо на Вашу думку цей список якостей є неповним, то додайте ті, які важливі для розвитку самостійності.

Ступінь розвиненості у Вас запропонованих нижче якостей відмітьте на відрізьку, де 0 – якість повністю відсутня, 100 – якість розвинена максимально.

Якості особистості

	Бали	
1. Активність	0	100
2. Ініціативність	0	100
3. Незалежність	0	100
4. Впевненість у собі	0	100
5. Відповідальність	0	100
6. Рішучість	0	100
7. Самопізнання	0	100
8. Самовдосконалення	0	100
9. Сила волі	0	100

10. Цілеспрямованість	0	100
11. Суверенність	0	100
12. Автономність	0	100
13. Свобода	0	100
14. Саморегуляція	0	100
15. Внутрішня мотивація	0	100
16. Самооцінка	0	100
17. Непідлеглість	0	100
18. Творчість	0	100
19. Життестійкість	0	100
20. Допитливість	0	100
21. Інше (що саме?)	0	100

Опрацювання результатів

Вимірювання опосередкованої самооцінки самостійності відбувається за 100-бальною шкалою – від 0 до 100 балів. Ступінь розвиненості у себе запропонованих якостей досліджувані відмічають на відрізку, де «0» – якість повністю відсутня, «100» – якість розвинена максимально. «Сирі бали», одержані за вказаною методикою в процесі дослідження, піддаються переформатуванню у 10-бальну інтервальну шкалу – від 0 до 10 балів.

Додаток Б.6

Методика діагностики рівня міжособистісної залежності (J. Weinhold [194])

Опитувальник складається із 20 пунктів-тверджень, які розкривають особистісні характеристики досліджуваних і оцінюються за чотирьохбальною шкалою: 1 бал – «Ніколи», 2 бали – «Іноді», 3 бали – «Часто», 4 бали – «Майже завжди». На кожне з тверджень дається один з означених варіантів відповіді, що відзначається позначкою у відповідному стовпці.

Бланк для відповідей

Дата _____ Вік _____ Стать _____

Інструкція: Нижче наведено твердження, що розкривають характеристики особистості. Будь-ласка, оцініть за чотирьохбальною шкалою, наскільки вони притаманні саме Вам. На кожне з тверджень дається один з означених варіантів відповіді, який слід позначити у відповідному стовпці бланку.

№№	Твердження	Ніколи	Іноді	Часто	Майже завжди
1.	У мене є схильність брати на себе відповідальність за відчуття і поведінку інших людей.				
2.	Мені важко ідентифікувати свої почуття – такі, наприклад, як щастя, злість, збентеження, смуток або збудження.				
3.	Мені важко виражати свої почуття.				
4.	Я відчуваю страх або занепокоєння, думаючи про те, як інші відреагують на мої почуття або поведінку.				
5.	Я зводжу до мінімуму проблеми і заперечую або змінюю правду про почуття або поведінку тих людей, з якими спілкуюся.				
6.	Мені важко встановлювати або підтримувати тісні взаємини.				
7.	Я боюся бути знехтуваним.				
8.	Я – людина, що прагне домагатися у всьому досконалості, і суджу себе строго.				
9.	Мені важко приймати рішення.				
10.	У мене є схильність покладатися на думки інших, а не діяти на власний розсуд.				
11.	У мене є схильність ставити бажання і потреби інших людей на перший план.				
12.	Я схильний цінувати думку інших людей вище за власну.				
13.	Моє відчуття власної гідності йде ззовні, залежно від думки або дій інших людей, які, як мені здається, більше на цьому знаються.				

№№	Твердження	Ніколи	Іноді	Часто	Майже завжди
14.	Я вважаю, що важко бути вразливим і просити про допомогу.				
15.	Я завжди залучений до контролювання, піддаюся контролю або прагну контролювати, і навпаки, завжди стежу за тим, щоб ніколи не виявитися відповідальним.				
16.	Я дуже лояльний до інших, навіть у тому випадку, коли ця лояльність не виправдовується.				
17.	У мене є звичка розглядати ситуації за принципом «все або нічого».				
18.	Я дуже толерантний до непослідовності та змішаних доручень.				
19.	У моєму житті мають місце емоційні кризи та хаос.				
20.	Я прагну шукати стосунки там, де відчуваю себе «потрібним», і намагаюся потім зберігати їх.				

Опрацювання результатів

Обробка результатів відбувається шляхом підрахунку загальної кількості балів, внаслідок чого визначається рівень міжособистісної залежності особистості, де 60-80 балів означає дуже високий рівень співзалежних моделей; 40-59 – високий рівень співзалежних моделей; 30-39 – середній рівень співзалежних і контрзалежних моделей; 20-29 – дуже низький рівень співзалежних і високий рівень контрзалежних моделей.

До того ж, застосовано нормативні показники рівня міжособистісної залежності для чоловіків: діапазон сирих балів від 20 до 24 інтерпретується як діагностичний рівень «контрзалежності» досліджуваних, які характеризуються поведінкою уникання, дистанціюванням у стосунках, прагненням до суперництва; інтервал значень вимірюваної величини в межах від 35 до 42 балів свідчить про діагностичний рівень «незалежності» досліджуваних і представляє умовну «норму», розмах від 43 балів і вище розглядається як діагностичний рівень «залежності», який виявляється у чоловіків через пасивність, порушення особистісних меж у вигляді прагнення до «злиття» у міжособистісних стосунках, «розмитістю» власного внутрішнього світу, його слабкою диференціацією з внутрішнім світом іншого.

Застосовано такі нормативні показники рівня міжособистісної залежності для жіночої вибірки: діапазон сирих балів від 23 до 29 балів вказує на «відсутність залежності» або «контрзалежність»/«незалежність» у досліджуваних, інтервал вимірюваних значень від 51 балу і вище розглядається як наявність «залежності» на високому рівні. Діапазон значень від 30 до 50 балів розподіляється на декілька підрівнів, де 30-32 бали вказують на наднизький рівень залежності, 33-39 балів – низький рівень залежності, 40-44 бали – помірний рівень залежності, 45-50 балів – середній рівень залежності.

Додаток Б.7

Методика дослідження вольової організації особистості

Інструкцією методики дослідження вольової організації особистості передбачена оцінка низки тверджень (56 пунктів), що розкривають особливості вияву якостей респондентів. У запропонованому бланку передбачено чотири варіанти для відповідей: «безумовно, так», «швидше так, ніж ні», «швидше ні, ніж так», «безумовно, ні», серед яких слід обрати один, поставивши позначку у відповідному рядку. Подальша обробка результатів відбувається відповідно до ключа опитувальника.

Інструкція: Ми пропонуємо вам відповісти на запитання, які спрямовані на з'ясування деяких особливостей вашої особистості. Уважно слухайте кожне твердження і в бланку відповідей поставте знак «+» проти вибраного вами варіанта відповіді:

- «Безумовно, так»;
- «Швидше так, ніж ні»;
- «Швидше ні, ніж так»;
- «Безумовно, ні».

Щирі відповіді дадуть вам змогу отримати про себе правильне уявлення та в майбутньому враховувати свої як слабкі, так і сильні сторони характеру. І навпаки, бажання здаватися кращими, ніж ви є насправді, обернеться марною тратою часу та отриманням відомостей, які не відповідають дійсності. Отримані результати будуть збережені в таємниці.

Текст опитувальника

1. Щастя – це коли пощастить.
2. Мої плани на майбутнє рідко були реальними.
3. Після того як я вже вирішив що-небудь зробити, я, як правило, ще вагаюся, перш ніж почати.
4. Часто через лінь я відкладаю розпочату роботу.
5. Часто я дію одразу, «не подумавши».
6. Звичайно без сторонньої допомоги я можу відволіктися від якої-небудь спокуси (читання цікавої книжки, приємна бесіда, хвилюючий телефільм і таке інше) та зайнятися потрібною справою.
7. У суперечках про життя я буваю правим частіше, ніж мої друзі.
8. Я вже вибрав справу, якій міг би присвятити все своє життя.
9. Я рідко запізнююсь на заняття (роботу).
10. Я звичайно надто довго не можу зважитися на якусь справу.
11. Будь-яку справу я намагаюся довести до кінця.
12. Я більше, ніж інші, запальний і дратівливий.
13. Я легко переймаюся настроєм інших людей.
14. Майже все в мене виходить з першої спроби.
15. Я люблю читати книжки про життя славетних людей.
16. Мені вдалося позбавитися деяких шкідливих звичок (постійно запізнюватись, палити та ін.).

17. Про мене можуть сказати, що я не з боягузливих.
18. Я часто втрачаю інтерес до справи, яка ще недавно здавалася мені цікавою.
19. Розмовляючи з людиною, якої я соромлюся чи боюся, я звичайно так хвилююся, що моя мова помітно змінюється.
20. Найчастіше мене не потрібно підганяти, щоб довести розпочату справу до кінця.
21. Мені добре відоме почуття лінощів.
22. Я живу цікавим та повноцінним життям.
23. Майже завжди мені вдається виконати заплановане на день.
24. Я частіше буваю впевненим у собі.
25. У мене багато незавершених справ.
26. Я маю витримку і можу залишатися спокійним у критичних ситуаціях.
27. Вислухавши докази однієї зі сторін, які сперечаються, я звичайно приймаю її точку зору, а після вислуховування другої сторони – хотів би змінити думку на протилежну.
28. Моя впевненість іноді мені заважає.
29. Своє майбутнє я уявляю не дуже виразно.
30. Досить часто я не виконую обіцянок.
31. У новій, незнайомій ситуації я, як правило, розгублююся і ніяковію.
32. Я можу назвати себе людиною з твердим характером.
33. Часто тривожні думки дошкуляють мені настільки, що я довго не можу заснути.
34. По відношенню до товаришів я найчастіше буваю в ролі підлеглого, ніж начальника.
35. До цього часу ще нікому не вдалося вивести мене з себе.
36. Я можу віднести себе до людей, які чітко бачать своє життєве покликання.
37. Я хотів би досягти в житті багато чого, але погано уявляю, яким саме чином.
38. Коли я запізнююся на урок або заняття, мені звичайно буває важко відкрити двері й увійти.
39. Наполегливість – риса мого характеру.
40. Як правило, я господар свого становища.
41. Мені легше живеться, коли хтось із дорослих контролює кожен мій крок.
42. У своїх вчинках я повністю незалежний від інших.
43. Мене в житті цікавить то одне, то інше, і важко чомусь віддати перевагу.
44. Мені дуже не вистачає зібраності та акуратності в справах.
45. Я часто відчуваю невпевненість в успіху розпочатої справи.
46. У мене лінощів більше, ніж у інших.
47. Власні емоції мені часто заважають у житті.
48. Жити мудрими думками інших краще, ніж своїми.
49. Я інколи відкладаю дуже важливу розпочату справу.
50. Я хотів би докорінно змінити своє життя.
51. Я дотримуюся режиму дня навіть у вільний від роботи та навчання час.
52. Відповідаючи на всі ці питання, мені неважко було вибрати між «так» і

Опрацювання результатів

Ключ до опитувальника

№	++	+	-	--	№	++	+	-	--	№	++	+	-	--	№	++	+	-	--
1	0	1	2	3	2	0	1	2	3	3	0	1	2	3	4	0	1	2	3
8	3	2	1	0	9	3	2	1	0	10	0	1	2	3	11	3	2	1	0
15	3	2	1	0	16	0	1	2	3	17	3	2	1	0	18	0	1	2	3
22	3	2	1	0	23	3	2	1	0	24	3	2	1	0	25	0	1	2	3
29	0	1	2	3	30	0	1	2	3	31	0	1	2	3	32	3	2	1	0
36	3	2	1	0	37	3	2	1	0	38	0	1	2	3	39	3	2	1	0
43	0	1	2	3	44	0	1	2	3	45	0	1	2	3	46	0	1	2	3
50	0	1	2	3	51	3	2	1	0	52	3	2	1	0	53	0	1	2	3
Σ					Σ					Σ					Σ				
Ц =					О =					Р =					Н =				

№	++	+	-	--	№	++	+	-	--	№	++	+	-	--
5	0	1	2	3	6	0	1	2	3	7	3	2	1	0
12	0	1	2	3	13	0	1	2	3	14	3	2	1	0
19	0	1	2	3	20	3	2	1	0	21	0	1	2	3
26	3	2	1	0	27	0	1	2	3	28	0	1	2	3
33	0	1	2	3	34	0	1	2	3	35	3	2	1	0
40	3	2	1	0	41	0	1	2	3	42	3	2	1	0
47	0	1	2	3	48	0	1	2	3	49	0	1	2	3
54	3	2	1	0	55	0	1	2	3	56	0	1	2	3
Σ					Σ					Σ				
С =					См =					Щ =				
В =														

Примітки:

«№» – номер твердження в опитувальнику;

«+++» – відповідь «безумовно, так»;

«+» – відповідь «швидше так, ніж ні»;

«-» – відповідь «швидше ні, ніж так»;

«- -» – відповідь «безумовно, ні».

Бали, набрані досліджуваними в ході опитування, сумуються по вертикалі, окремо у кожному стовпчику таблиці. Сума балів за кожною шкалою фіксується внизу відповідної колонки, де

Ц – ціннісно-смілова організація особистості;

О – організація діяльності;

Р – рішучість;

Н – наполегливість;

С – самовладання;

См – самостійність;

Щ – щирість, показник неправди;

В – воля, загальний показник за усіма шкалами методики (окрім шкали «Щ»), оскільки показник неправди розглядається окремо), який характеризує вольову організацію особистості в цілому.

Сума балів за кожною шкалою (окрім шкали Щ), яка сягає величини від 0 до 8 означає, що дана якість потребує свого подальшого розвитку і коригування, її недостатня розвиненість заважає людині самостійно досягати поставлених завдань. Сума у 9-16 балів – вольова якість розвинута достатньою мірою. Сума у 17-24 бали означає, що дана якість є провідною у структурі вольової організації особистості. Якщо отримана сума балів за шкалою Щ складає від 17 до 24 балів, то такі результати вважаються невідповідними для подальшого аналізу, оскільки відповіді респондентів на запитання були недостатньо відвертими. Якщо результати загального показника В дорівнюють від 0 до 48 балів, то рівень вольової організації особистості вважається низьким, від 49 до 96 балів – середній рівень розвитку вольових якостей, від 97 до 144 балів – високий рівень вольової організації особистості.

Додаток В

Таблиця В.1

**Кластерний розподіл показників «маскулінності – фемінності»
за модифікованим опитувальником S.Vem**

Кластер	Кластерний профіль			
	Кількість досліджуваних (N)	Частка (у %)	Центроїди	
			Середнє	Стандартне відхилення
1	25	21,9	-23,4800	7,05998
2	43	37,7	-8,3023	3,49513
3	44	38,6	5,9091	5,02930
4	2	1,8	37,5000	19,09188
Усього:	114	100,0	-5,3421	13,63353

Таблиця В.2

**Описова статистика результатів діагностики
за методикою «Vem Sex Role Inventory» (BSRI)**

Параметри	Маскулінність	Фемінність
Середнє	13,5767	14,6558
Стандартна помилка середнього	,16233	,18986
Медіана	14,0000	15,0000
Стандартне відхилення	2,38030	2,78391
Дисперсія	5,666	7,750
Мінімум	5,00	4,00
Максимум	20,00	20,00

Таблиця В.3

**Описова статистика результатів діагностики
за методикою «Переконання про самостійність» (ППС)**

Параметри	Вроджена самостійність	Набута самостійність	Конструктивна роль самостійності	Деструктивна роль самостійності
Середнє	11,7692	15,8173	16,5000	12,8077
Стандартна помилка середнього	,31759	,44796	,48560	,41357
Медіана	12,0000	15,5000	16,0000	13,0000
Стандартне відхилення	3,23881	4,56828	4,95220	4,21757
Дисперсія	10,490	20,869	24,524	17,788
Мінімум	4,00	7,00	8,00	3,00

Параметри	Вроджена самостійність	Набута самостійність	Конструктивна роль самостійності	Деструктивна роль самостійності
Середнє	11,7692	15,8173	16,5000	12,8077
Стандартна помилка середнього	,31759	,44796	,48560	,41357
Медіана	12,0000	15,5000	16,0000	13,0000
Стандартне відхилення	3,23881	4,56828	4,95220	4,21757
Максимум	19,00	29,00	38,00	18,00

Таблиця В.4

**Описова статистика результатів діагностики
за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності»**

Параметри	Самодетермінованість						
	Активність	Ініціативність	Незалежність	Рішучість	Суверенність	Автономність	Внутрішня мотивація
Середнє	7,5690	7,3966	7,5345	7,4052	7,6724	7,4828	7,9397
Стандартна помилка середнього	,15739	,16604	,18506	,16698	,14682	,17552	,14503
Медіана	8,0000	8,0000	8,0000	8,0000	8,0000	8,0000	8,0000
Стандартне відхилення	1,69513	1,78827	1,99317	1,79845	1,58128	1,89040	1,56199
Дисперсія	2,873	3,198	3,973	3,234	2,500	3,574	2,440
Мінімум	2,00	2,00	2,00	2,00	3,00	1,00	4,00
Максимум	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
Параметри	Саморегульованість						
	Відповідальність	Сила волі	Цілеспрямованість	Свобода	Саморегуляція	Життєстійкість	
Середнє	8,9655	7,4224	8,1638	8,5603	7,9224	8,0690	
Стандартна помилка середнього	,13465	,18696	,14993	,16486	,14235	,15763	
Медіана	9,0000	8,0000	8,0000	9,0000	8,0000	8,0000	
Стандартне відхилення	1,45022	2,01365	1,61484	1,77563	1,53312	1,69769	
Дисперсія	2,103	4,055	2,608	3,153	2,350	2,882	

Мінімум	2,00	3,00	4,00	2,00	3,00	2,00	
Максимум	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	
Параметри	Самореалізованість						
	Упевненість	Самопізнання	Самовдосконалення	Самооцінка	Непідлеглість	Творчість	Допитливість
Середнє	7,0345	7,6552	7,5690	7,0690	7,6207	7,9914	8,1638
Стандартна помилка середнього	,21833	,16249	,16709	,21127	,14103	,17424	,13958
Медіана	7,0000	8,0000	8,0000	7,0000	8,0000	8,0000	8,0000
Стандартне відхилення	2,35143	1,75005	1,79963	2,27548	1,51890	1,87661	1,50329
Дисперсія	5,529	3,063	3,239	5,178	2,307	3,522	2,260
Мінімум	1,00	3,00	2,00	1,00	4,00	2,00	2,00
Максимум	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
Параметри	Опосередкована самооцінка самостійності						
	Самодетермінованість	Саморегульованість	Самореалізованість	Загальний показник опосередкованої самооцінки самостійності			
Середнє	53,0000	49,1034	53,1034	155,2069			
Стандартна помилка середнього	,82548	,65760	,77628	2,08383			
Медіана	54,5000	50,0000	53,0000	159,0000			
Стандартне відхилення	8,89064	7,08259	8,36076	22,44356			
Дисперсія	79,043	50,163	69,902	503,713			
Мінімум	30,00	32,00	31,00	102,00			
Максимум	70,00	60,00	70,00	200,00			

Додаток Г

Таблиця Г.1

Експериментальні данні щодо дослідження конструкту «маскулінність-фемінність» особистості в юнацькому віці за методикою Bem Sex Role Inventory, BSRI (S.Bem)

№	М	Коефіцієнт Mk	F	Коефіцієнт Fk	F-M	Індекс IS
1.	14	0,7	14	0,7	0	0
2.	16	0,8	17	0,85	-0,05	-0,1161
3.	12	0,6	16	0,8	-0,2	-0,4644
4.	16	0,8	17	0,85	-0,05	-0,1161
5.	12	0,6	17	0,85	-0,25	-0,5805
6.	13	0,65	17	0,85	-0,2	-0,4644
7.	15	0,75	15	0,75	0	0
8.	15	0,75	16	0,8	-0,05	-0,1161
9.	15	0,75	17	0,85	-0,1	-0,2322
10.	12	0,6	17	0,85	-0,25	-0,5805
11.	16	0,8	19	0,95	-0,15	-0,3483
12.	14	0,7	13	0,65	0,05	0,1161
13.	14	0,7	15	0,75	-0,05	-0,1161
14.	14	0,7	12	0,6	0,1	0,2322
15.	12	0,6	18	0,9	-0,3	-0,6966
16.	13	0,65	14	0,7	-0,05	-0,1161
17.	17	0,85	16	0,8	0,05	0,1161
18.	9	0,45	6	0,3	0,15	0,3483
19.	15	0,75	13	0,65	0,1	0,2322
20.	15	0,75	17	0,85	-0,1	-0,2322
21.	12	0,6	17	0,85	-0,25	-0,5805
22.	13	0,65	13	0,65	0	0
23.	14	0,7	17	0,85	-0,15	-0,3483
24.	14	0,7	14	0,7	0	0
25.	11	0,55	13	0,65	-0,1	-0,2322
26.	15	0,75	15	0,75	0	0
27.	13	0,65	18	0,9	-0,25	-0,5805
28.	5	0,25	5	0,25	0	0
29.	14	0,7	12	0,6	0,1	0,2322
30.	14	0,7	15	0,75	-0,05	-0,1161
31.	14	0,7	15	0,75	-0,05	-0,1161
32.	6	0,3	15	0,75	-0,45	-1,0449
33.	17	0,85	11	0,55	0,3	0,6966
34.	13	0,65	16	0,8	-0,15	-0,3483
35.	15	0,75	16	0,8	-0,05	-0,1161
36.	13	0,65	12	0,6	0,05	0,1161
37.	16	0,8	17	0,85	-0,05	-0,1161
38.	13	0,65	15	0,75	-0,1	-0,2322
39.	14	0,7	14	0,7	0	0
40.	10	0,5	4	0,2	0,3	0,6966
41.	16	0,8	17	0,85	-0,05	-0,1161
42.	12	0,6	11	0,55	0,05	0,1161
43.	15	0,75	15	0,75	0	0
44.	12	0,6	15	0,75	-0,15	-0,3483
45.	14	0,7	12	0,6	0,1	0,2322

№	М	Коефіцієнт Mk	F	Коефіцієнт Fk	F-M	Індекс IS
46.	15	0,75	19	0,95	-0,2	-0,4644
47.	12	0,6	16	0,8	-0,2	-0,4644
48.	11	0,55	11	0,55	0	0
49.	15	0,75	18	0,9	-0,15	-0,3483
50.	19	0,95	16	0,8	0,15	0,3483
51.	14	0,7	18	0,9	-0,2	-0,4644
52.	15	0,75	14	0,7	0,05	0,1161
53.	11	0,55	9	0,45	0,1	0,2322
54.	11	0,55	15	0,75	-0,2	-0,4644
55.	12	0,6	15	0,75	-0,15	-0,3483
56.	16	0,8	18	0,9	-0,1	-0,2322
57.	16	0,8	12	0,6	0,2	0,4644
58.	12	0,6	13	0,65	-0,05	-0,1161
59.	13	0,65	15	0,75	-0,1	-0,2322
60.	19	0,95	19	0,95	0	0
61.	11	0,55	13	0,65	-0,1	-0,2322
62.	13	0,65	16	0,8	-0,15	-0,3483
63.	10	0,5	11	0,55	-0,05	-0,1161
64.	16	0,8	10	0,5	0,3	0,6966
65.	15	0,75	14	0,7	0,05	0,1161
66.	19	0,95	16	0,8	0,15	0,3483
67.	8	0,4	11	0,55	-0,15	-0,3483
68.	13	0,65	11	0,55	0,1	0,2322
69.	15	0,75	17	0,85	-0,1	-0,2322
70.	13	0,65	15	0,75	-0,1	-0,2322
71.	11	0,55	9	0,45	0,1	0,2322
72.	16	0,8	18	0,9	-0,1	-0,2322
73.	13	0,65	16	0,8	-0,15	-0,3483
74.	13	0,65	17	0,85	-0,2	-0,4644
75.	14	0,7	13	0,65	0,05	0,1161
76.	13	0,65	18	0,9	-0,25	-0,5805
77.	10	0,5	13	0,65	-0,15	-0,3483
78.	10	0,5	10	0,5	0	0
79.	15	0,75	11	0,55	0,2	0,4644
80.	13	0,65	14	0,7	-0,05	-0,1161
81.	16	0,8	18	0,9	-0,1	-0,2322
82.	16	0,8	15	0,75	0,05	0,1161
83.	18	0,9	17	0,85	0,05	0,1161
84.	16	0,8	16	0,8	0	0
85.	14	0,7	16	0,8	-0,1	-0,2322
86.	14	0,7	15	0,75	-0,05	-0,1161
87.	17	0,85	15	0,75	0,1	0,2322
88.	15	0,75	16	0,8	-0,05	-0,1161
89.	14	0,7	15	0,75	-0,05	-0,1161
90.	10	0,5	11	0,55	-0,05	-0,1161
91.	13	0,65	13	0,65	0	0
92.	12	0,6	10	0,5	0,1	0,2322
93.	14	0,7	16	0,8	-0,1	-0,2322
94.	18	0,9	15	0,75	0,15	0,3483
95.	12	0,6	13	0,65	-0,05	-0,1161
96.	15	0,75	15	0,75	0	0
97.	15	0,75	13	0,65	0,1	0,2322

№	М	Коефіцієнт Мк	F	Коефіцієнт Fк	F-М	Індекс IS
98.	12	0,6	16	0,8	-0,2	-0,4644
99.	14	0,7	17	0,85	-0,15	-0,3483
100.	10	0,5	8	0,4	0,1	0,2322
101.	13	0,65	13	0,65	0	0
102.	15	0,75	15	0,75	0	0
103.	15	0,75	16	0,8	-0,05	-0,1161
104.	11	0,55	18	0,9	-0,35	-0,8127
105.	18	0,9	17	0,85	0,05	0,1161
106.	11	0,55	13	0,65	-0,1	-0,2322
107.	13	0,65	12	0,6	0,05	0,1161
108.	10	0,5	9	0,45	0,05	0,1161
109.	11	0,55	15	0,75	-0,2	-0,4644
110.	16	0,8	16	0,8	0	0
111.	16	0,8	16	0,8	0	0
112.	16	0,8	17	0,85	-0,05	-0,1161
113.	10	0,5	7	0,35	0,15	0,3483
114.	16	0,8	17	0,85	-0,05	-0,1161
115.	17	0,85	14	0,7	0,15	0,3483
116.	12	0,6	17	0,85	-0,25	-0,5805
117.	10	0,5	16	0,8	-0,3	-0,6966
118.	15	0,75	16	0,8	-0,05	-0,1161
119.	13	0,65	17	0,85	-0,2	-0,4644
120.	14	0,7	15	0,75	-0,05	-0,1161
121.	9	0,45	12	0,6	-0,15	-0,3483
122.	18	0,9	19	0,95	-0,05	-0,1161
123.	17	0,85	18	0,9	-0,05	-0,1161
124.	13	0,65	13	0,65	0	0
125.	13	0,65	16	0,8	-0,15	-0,3483
126.	12	0,6	15	0,75	-0,15	-0,3483
127.	18	0,9	18	0,9	0	0
128.	15	0,75	19	0,95	-0,2	-0,4644
129.	13	0,65	13	0,65	0	0
130.	16	0,8	18	0,9	-0,1	-0,2322
131.	10	0,5	13	0,65	-0,15	-0,3483
132.	13	0,65	13	0,65	0	0
133.	14	0,7	15	0,75	-0,05	-0,1161
134.	15	0,75	13	0,65	0,1	0,2322
135.	10	0,5	13	0,65	-0,15	-0,3483
136.	12	0,6	18	0,9	-0,3	-0,6966
137.	16	0,8	15	0,75	0,05	0,1161
138.	10	0,5	15	0,75	-0,25	-0,5805
139.	12	0,6	16	0,8	-0,2	-0,4644
140.	16	0,8	17	0,85	-0,05	-0,1161
141.	12	0,6	15	0,75	-0,15	-0,3483
142.	14	0,7	17	0,85	-0,15	-0,3483
143.	15	0,75	15	0,75	0	0
144.	14	0,7	16	0,8	-0,1	-0,2322
145.	12	0,6	17	0,85	-0,25	-0,5805
146.	14	0,7	15	0,75	-0,05	-0,1161
147.	11	0,55	13	0,65	-0,1	-0,2322
148.	15	0,75	16	0,8	-0,05	-0,1161
149.	12	0,6	15	0,75	-0,15	-0,3483

№	М	Коефіцієнт Mk	F	Коефіцієнт Fk	F-M	Індекс IS
150.	16	0,8	17	0,85	-0,05	-0,1161
151.	10	0,5	12	0,6	-0,1	-0,2322
152.	15	0,75	13	0,65	0,1	0,2322
153.	12	0,6	13	0,65	-0,05	-0,1161
154.	14	0,7	16	0,8	-0,1	-0,2322
155.	12	0,6	17	0,85	-0,25	-0,5805
156.	11	0,55	12	0,6	-0,05	-0,1161
157.	15	0,75	15	0,75	0	0
158.	13	0,65	17	0,85	-0,2	-0,4644
159.	15	0,75	9	0,45	0,3	0,6966
160.	15	0,75	15	0,75	0	0
161.	13	0,65	15	0,75	-0,1	-0,2322
162.	13	0,65	17	0,85	-0,2	-0,4644
163.	12	0,6	11	0,55	0,05	0,1161
164.	14	0,7	17	0,85	-0,15	-0,3483
165.	17	0,85	16	0,8	0,05	0,1161
166.	13	0,65	13	0,65	0	0
167.	16	0,8	14	0,7	0,1	0,2322
168.	20	1	20	1	0	0
169.	12	0,6	16	0,8	-0,2	-0,4644
170.	17	0,85	16	0,8	0,05	0,1161
171.	8	0,4	8	0,4	0	0
172.	14	0,7	14	0,7	0	0
173.	12	0,6	16	0,8	-0,2	-0,4644
174.	15	0,75	17	0,85	-0,1	-0,2322
175.	10	0,5	15	0,75	-0,25	-0,5805
176.	15	0,75	17	0,85	-0,1	-0,2322
177.	14	0,7	17	0,85	-0,15	-0,3483
178.	15	0,75	18	0,9	-0,15	-0,3483
179.	12	0,6	13	0,65	-0,05	-0,1161
180.	13	0,65	13	0,65	0	0
181.	12	0,6	11	0,55	0,05	0,1161
182.	13	0,65	16	0,8	-0,15	-0,3483
183.	10	0,5	14	0,7	-0,2	-0,4644
184.	14	0,7	18	0,9	-0,2	-0,4644
185.	12	0,6	10	0,5	0,1	0,2322
186.	8	0,4	5	0,25	0,15	0,3483
187.	12	0,6	12	0,6	0	0
188.	13	0,65	12	0,6	0,05	0,1161
189.	11	0,55	12	0,6	-0,05	-0,1161
190.	12	0,6	16	0,8	-0,2	-0,4644
191.	15	0,75	18	0,9	-0,15	-0,3483
192.	14	0,7	17	0,85	-0,15	-0,3483
193.	12	0,6	16	0,8	-0,2	-0,4644
194.	11	0,55	15	0,75	-0,2	-0,4644
195.	10	0,5	15	0,75	-0,25	-0,5805
196.	16	0,8	14	0,7	0,1	0,2322
197.	15	0,75	16	0,8	-0,05	-0,1161
198.	13	0,65	10	0,5	0,15	0,3483
199.	13	0,65	13	0,65	0	0
200.	16	0,8	18	0,9	-0,1	-0,2322
201.	17	0,85	14	0,7	0,15	0,3483

№	М	Коефіцієнт M _k	F	Коефіцієнт F _k	F-M	Індекс IS
202.	13	0,65	16	0,8	-0,15	-0,3483
203.	16	0,8	15	0,75	0,05	0,1161
204.	12	0,6	17	0,85	-0,25	-0,5805
205.	14	0,7	14	0,7	0	0
206.	17	0,85	15	0,75	0,1	0,2322
207.	16	0,8	15	0,75	0,05	0,1161
208.	15	0,75	15	0,75	0	0
209.	16	0,8	19	0,95	-0,15	-0,3483
210.	15	0,75	17	0,85	-0,1	-0,2322
211.	13	0,65	14	0,7	-0,05	-0,1161
212.	15	0,75	15	0,75	0	0
213.	13	0,65	15	0,75	-0,1	-0,2322
214.	14	0,7	11	0,55	0,15	0,3483
215.	14	0,7	17	0,85	-0,15	-0,3483

Примітки: № – порядковий номер досліджуваного, М – маскуліність, F – фемінність, коефіцієнт M_k – розраховано за формулою: $\sum M/20$, коефіцієнт F_k – розраховано за формулою: $\sum F/20$, індекс IS – розраховано за формулою $(M_k + F_k) \times 2,322$.

**Варіаційні статистичні ряди розподілу величин самостійності
за методикою ППС**

Таблиця Д.1

**Варіаційні статистичні ряди розподілу величини «вродженої самостійності»
за методикою ППС**

Вроджена самостійність					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	4	1	,5	1,0	1,0
	5	3	1,4	2,9	3,8
	6	4	1,9	3,8	7,7
	7	2	,9	1,9	9,6
	8	6	2,8	5,8	15,4
	9	6	2,8	5,8	21,2
	10	12	5,6	11,5	32,7
	11	12	5,6	11,5	44,2
	12	16	7,4	15,4	59,6
	13	15	7,0	14,4	74,0
	14	8	3,7	7,7	81,7
	15	5	2,3	4,8	86,5
	16	6	2,8	5,8	92,3
	17	4	1,9	3,8	96,2
	18	1	,5	1,0	97,1
	19	3	1,4	2,9	100,0
	Total	104	48,4	100,0	
Missing	System	111	51,6		
Total		215	100,0		

Таблиця Д.2

**Варіаційні статистичні ряди розподілу величини «набутої самостійності»
за методикою ППС**

Набута самостійність					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	7	2	,9	1,9	1,9
	8	3	1,4	2,9	4,8
	9	2	,9	1,9	6,7
	10	5	2,3	4,8	11,5
	11	6	2,8	5,8	17,3
	12	8	3,7	7,7	25,0

Набута самостійність					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	13	7	3,3	6,7	31,7
	14	6	2,8	5,8	37,5
	15	13	6,0	12,5	50,0
	16	11	5,1	10,6	60,6
	17	7	3,3	6,7	67,3
	18	7	3,3	6,7	74,0
	19	6	2,8	5,8	79,8
	20	8	3,7	7,7	87,5
	21	3	1,4	2,9	90,4
	22	3	1,4	2,9	93,3
	24	2	,9	1,9	95,2
	25	1	,5	1,0	96,2
	26	1	,5	1,0	97,1
	27	1	,5	1,0	98,1
	28	1	,5	1,0	99,0
	29	1	,5	1,0	100,0
	Total	104	48,4	100,0	
Missing	System	111	51,6		
Total		215	100,0		

Таблиця Д.3

Варіаційні статистичні ряди розподілу величини «конструктивної самостійності» за методикою ППС

Конструктивна самостійність					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	8	3	1,4	2,9	2,9
	9	3	1,4	2,9	5,8
	10	1	,5	1,0	6,7
	11	7	3,3	6,7	13,5
	12	10	4,7	9,6	23,1
	13	8	3,7	7,7	30,8
	14	7	3,3	6,7	37,5
	15	8	3,7	7,7	45,2
	16	9	4,2	8,7	53,8
	17	4	1,9	3,8	57,7
	18	13	6,0	12,5	70,2
	19	7	3,3	6,7	76,9
	20	5	2,3	4,8	81,7

Конструктивна самостійність					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	21	4	1,9	3,8	85,6
	22	5	2,3	4,8	90,4
	23	3	1,4	2,9	93,3
	24	1	,5	1,0	94,2
	25	3	1,4	2,9	97,1
	27	1	,5	1,0	98,1
	30	1	,5	1,0	99,0
	38	1	,5	1,0	100,0
	Total	104	48,4	100,0	
Missing	System	111	51,6		
Total		215	100,0		

Таблиця Д.4

Варіаційні статистичні ряди розподілу величини «деструктивної самостійності» за методикою ППС

Деструктивна самостійність						
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	3	2	,9	1,9	1,9	
	4	2	,9	1,9	3,8	
	5	3	1,4	2,9	6,7	
	6	1	,5	1,0	7,7	
	7	8	3,7	7,7	15,4	
	8	3	1,4	2,9	18,3	
	9	3	1,4	2,9	21,2	
	10	9	4,2	8,7	29,8	
	11	7	3,3	6,7	36,5	
	12	6	2,8	5,8	42,3	
	13	11	5,1	10,6	52,9	
	14	8	3,7	7,7	60,6	
	15	7	3,3	6,7	67,3	
	16	5	2,3	4,8	72,1	
	17	11	5,1	10,6	82,7	
	18	18	8,4	17,3	100,0	
		Total	104	48,4	100,0	
	Missing	System	111	51,6		
Total		215	100,0			

**Міра кореляційного зв'язку між показниками
опосередкованої самооцінки особистості
у різних за типом статево-рольової ідентичності групах досліджуваних**

Тип статево-рольової ідентичності особистості	Міра кореляційного зв'язку між величинами шкал опосередкованої самооцінки особистості (τ-коефіцієнт Кендала)		
	Самодетермінованість	Саморегульованість	Самореалізованість
Маскулінний	,667	,916	,183
Андрогінно-маскулінний	,916	,828	,733
Недиференційований	,867	,600	,966
Андрогінний з середнім рівнем андрогінії	,790	,767	,751
Андрогінний з високим рівнем андрогінії	,779	,761	,848
Андрогінно-фемінний	,775	,754	,815
Фемінний	,739	,713	,911

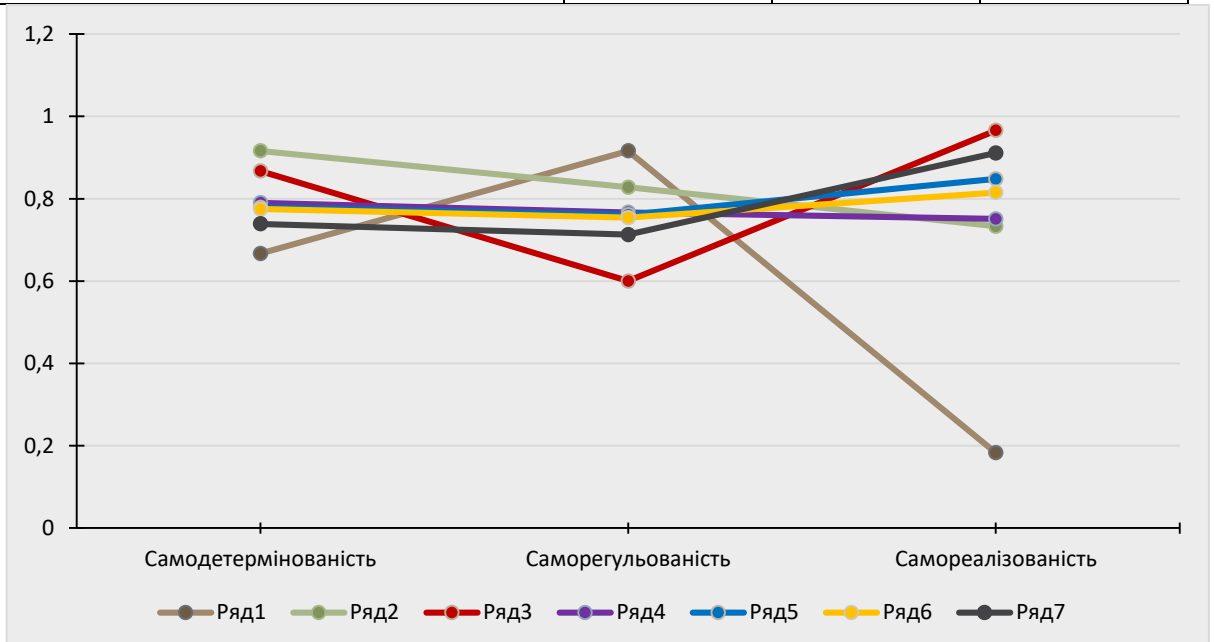

Рис. Е.1. Ступінь вияву шкал опосередкованої самооцінки особистості у різних за типом статево-рольової ідентичності групах досліджуваних

Примітка: ряд 1 – маскулінний тип статево-рольової ідентичності особистості; ряд 2 – андрогінно-маскулінний тип; ряд 3 – недиференційований тип; ряд 4 – андрогінний тип з середнім рівнем андрогінії; ряд 5 – андрогінний тип з високим рівнем андрогінії; ряд 6 – андрогінно-фемінний тип; ряд 7 – фемінний тип.

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

**Описова статистика результатів діагностики
експериментальної групи досліджуваних
за методикою «Bem Sex Role Inventory» (BSRI)**

Параметри	Маскулінність	Фемінність
Середнє	13,6714	14,2286
Стандартна помилка середнього	14,0000	15,0000
Медіана	2,55219	2,91011
Стандартне відхилення	6,514	8,469
Дисперсія	13,00	15,00
Мінімум	6,00	4,00
Максимум	19,00	19,00
Кількість досліджуваних	70	

Таблиця Ж.2

**Описова статистика результатів діагностики
контрольної групи досліджуваних
за методикою «Bem Sex Role Inventory» (BSRI)**

Параметри	Маскулінність	Фемінність
Середнє	13,5588	14,6618
Стандартна помилка середнього	13,5000	15,0000
Медіана	2,20841	2,69666
Стандартне відхилення	4,877	7,272
Дисперсія	12,00	15,00
Мінімум	8,00	5,00
Максимум	20,00	20,00
Кількість досліджуваних	68	

Додаток И

Таблиця И.1

**Розподіл експериментальної вибірки на групи з урахуванням коефіцієнта
маскулінності/фемінності**

№№	Показник маскулінності	Показник фемінності	Коефіцієнт маскулінності (Mk)	Коефіцієнт фемінності (Fk)	Експерименталь на група
1.	70.0	75.0	0.7	0.75	А
2.	30.0	75.0	0.3	0.75	Ф
3.	85.0	55.0	0.85	0.55	М
4.	65.0	80.0	0.65	0.8	Ф
5.	75.0	80.0	0.75	0.8	А
6.	65.0	60.0	0.65	0.6	А
7.	80.0	85.0	0.8	0.85	А
8.	65.0	75.0	0.65	0.75	А
9.	70.0	70.0	0.7	0.7	А
10.	50.0	20.0	0.5	0.2	Н
11.	80.0	85.0	0.8	0.85	А
12.	60.0	55.0	0.6	0.55	А
13.	75.0	75.0	0.75	0.75	А
14.	60.0	75.0	0.6	0.75	А
15.	70.0	60.0	0.7	0.6	А
16.	75.0	95.0	0.75	0.95	Ф
17.	60.0	80.0	0.6	0.8	Ф
18.	55.0	55.0	0.55	0.55	А
19.	75.0	90.0	0.75	0.9	А
20.	95.0	80.0	0.95	0.8	А
21.	70.0	90.0	0.7	0.9	Ф
22.	75.0	70.0	0.75	0.7	А
23.	55.0	45.0	0.55	0.45	А
24.	55.0	75.0	0.55	0.75	А
25.	60.0	75.0	0.6	0.75	Ф
26.	80.0	90.0	0.8	0.9	А
27.	80.0	60.0	0.8	0.6	М
28.	60.0	65.0	0.6	0.65	А
29.	65.0	75.0	0.65	0.75	А
30.	95.0	95.0	0.95	0.95	А
31.	55.0	65.0	0.55	0.65	А
32.	65.0	80.0	0.65	0.8	Ф
33.	50.0	55.0	0.5	0.55	А
34.	80.0	50.0	0.8	0.5	М
35.	75.0	70.0	0.75	0.7	А
36.	95.0	80.0	0.95	0.8	А
37.	40.0	55.0	0.4	0.55	Ф

№№	Показник маскулінності	Показник фемінності	Коефіцієнт маскулінності (Mk)	Коефіцієнт фемінності (Fk)	Експерименталь на група
38.	65.0	55.0	0.65	0.55	А
39.	75.0	85.0	0.75	0.85	А
40.	65.0	75.0	0.65	0.75	А
41.	55.0	45.0	0.55	0.45	М
42.	80.0	90.0	0.8	0.9	А
43.	65.0	80.0	0.65	0.8	Ф
44.	65.0	85.0	0.65	0.85	Ф
45.	70.0	65.0	0.7	0.65	А
46.	65.0	90.0	0.65	0.9	Ф
47.	50.0	65.0	0.5	0.65	А
48.	50.0	50.0	0.5	0.5	А
49.	75.0	55.0	0.75	0.55	М
50.	65.0	70.0	0.65	0.7	А
51.	80.0	90.0	0.8	0.9	А
52.	80.0	75.0	0.8	0.75	А
53.	90.0	85.0	0.9	0.85	А
54.	80.0	80.0	0.8	0.8	А
55.	70.0	80.0	0.7	0.8	Ф
56.	70.0	75.0	0.7	0.75	А
57.	85.0	75.0	0.85	0.75	А
58.	75.0	80.0	0.75	0.8	А
59.	70.0	75.0	0.7	0.75	А
60.	50.0	55.0	0.5	0.55	А
61.	65.0	65.0	0.65	0.65	А
62.	60.0	50.0	0.6	0.5	А
63.	70.0	80.0	0.7	0.8	А
64.	90.0	75.0	0.9	0.75	А
65.	60.0	65.0	0.6	0.65	А
66.	75.0	75.0	0.75	0.75	А
67.	75.0	65.0	0.75	0.65	А
68.	60.0	80.0	0.6	0.8	Ф
69.	70.0	85.0	0.7	0.85	Ф
70.	50.0	40.0	0.5	0.4	Н

Примітки: «М» – маскулінна експериментальна група досліджуваних; «Ф» – фемінна експериментальна група досліджуваних; «А» – андрогінна експериментальна група досліджуваних; «Н» – недиференційована експериментальна група досліджуваних.

Додаток К

**Результати описової статистики показників самостійності
в експериментальній групі досліджуваних
з урахуванням гендерних особливостей
(до та після застосування тренінгової програми)**

Таблиця К.1

**Описова статистика показників самостійності
в андрогінній експериментальній групі
за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС)
(до застосування тренінгової програми)**

Параметри	Середнє	Стандартна помилка середнього	Медіана	Стандартне відхилення	Дисперсія	Мінімум	Максимум
Внутрішня мотивація	7,6122	,22741	8,0000	1,59186	2,534	4,00	10,00
Незалежність	7,3061	,29910	7,0000	2,09368	4,384	2,00	10,00
Рішучість	6,9184	,28248	7,0000	1,97734	3,910	2,00	10,00
Активність	7,4898	,25442	8,0000	1,78095	3,172	4,00	10,00
Ініціативність	7,2245	,27241	8,0000	1,90684	3,636	3,00	10,00
Відповідальність	8,9592	,22200	9,0000	1,55402	2,415	2,00	10,00
Життєстійкість	7,7143	,26726	8,0000	1,87083	3,500	2,00	10,00
Самопізнання	7,4286	,26082	8,0000	1,82574	3,333	3,00	10,00
Упевненість в собі	6,3878	,35092	7,0000	2,45642	6,034	2,00	10,00
Позитивна самооцінка	6,5306	,31421	7,0000	2,19945	4,838	1,00	10,00
Допитливість	8,1020	,22821	8,0000	1,59746	2,552	2,00	10,00

Таблиця К.2

**Описова статистика показників самостійності
в андрогінній експериментальній групі
за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС)
(після застосування тренінгової програми)**

Параметри	Середнє	Стандартна помилка середнього	Медіана	Стандартне відхилення	Дисперсія	Мінімум	Максимум
Внутрішня мотивація	8,7143	,13041	9,0000	,91287	,833	6,00	10,00
Незалежність	8,4082	,17956	8,0000	1,25695	1,580	4,00	10,00
Рішучість	7,1633	,24458	7,0000	1,71205	2,931	3,00	10,00
Активність	8,6122	,18400	9,0000	1,28803	1,659	5,00	10,00
Ініціативність	7,7755	,22067	8,0000	1,54469	2,386	3,00	10,00
Відповідальність	9,2653	,12968	9,0000	,90773	,824	6,00	10,00

Параметри	Середнє	Стандартна помилка середнього	Медіана	Стандартне відхилення	Дисперсія	Мінімум	Максимум
Життєстійкість	8,0816	,21790	8,0000	1,52530	2,327	4,00	10,00
Самопізнання	8,4082	,19544	9,0000	1,36806	1,872	4,00	10,00
Упевненість в собі	7,9796	,20925	8,0000	1,46472	2,145	4,00	10,00
Позитивна самооцінка	7,9796	,20514	8,0000	1,43599	2,062	4,00	10,00
Допитливість	8,2041	,21622	9,0000	1,51354	2,291	3,00	10,00

Таблиця К.3

**Описова статистика показників самостійності
в андрогінній експериментальній групі
за методикою «Вольова організація особистості» (ВОО)
(до застосування тренінгової програми)**

Параметри	Ціннісно-смилова організація особистості	Організація діяльності	Рішучість	Наполегливість	Самовладання (самоконтроль)	Самостійність (незалежність)
Середнє	13,3878	14,2857	13,2857	13,7551	13,3469	14,4694
Стандартна помилка середнього	,70096	,39123	,61583	,68234	,61275	,49324
Медіана	13,0000	15,0000	13,0000	14,0000	13,0000	14,0000
Стандартне відхилення	4,90670	2,73861	4,31084	4,77638	4,28928	3,45267
Дисперсія	24,076	7,500	18,583	22,814	18,398	11,921
Мінімум	4,00	6,00	5,00	1,00	6,00	7,00
Максимум	24,00	18,00	21,00	23,00	24,00	24,00

Таблиця К.4

**Описова статистика показників самостійності
в андрогінній експериментальній групі
за методикою «Вольова організація особистості» (ВОО)
(після застосування тренінгової програми)**

Параметри	Ціннісно-смилова організація особистості	Організація діяльності	Рішучість	Наполегливість	Самовладання (самоконтроль)	Самостійність (незалежність)
Середнє	16,0000	16,2857	14,4898	14,8571	13,9388	16,0612

Параметри	Ціннісно-сміслова організація особистості	Організація діяльності	Рішучість	Наполегливість	Самовладання (самоконтроль)	Самостійність (незалежність)
Стандартна помилка середнього	,52973	,39232	,58838	,61721	,58714	,43974
Медіана	16,0000	16,0000	15,0000	15,0000	14,0000	16,0000
Стандартне відхилення	3,70810	2,74621	4,11867	4,32049	4,10999	3,07820
Дисперсія	13,750	7,542	16,963	18,667	16,892	9,475
Мінімум	10,00	9,00	6,00	5,00	7,00	8,00
Максимум	24,00	24,00	22,00	24,00	24,00	24,00

Таблиця К.5

**Описова статистика показника самостійності
в андрогінній експериментальній групі
за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність» (CSIS)
(до застосування тренінгової програми)**

Параметри	Міжособистісна залежність – незалежність
Середнє	44,5714
Стандартна помилка середнього	1,15801
Медіана	43,0000
Стандартне відхилення	8,10607
Дисперсія	65,708
Мінімум	30,00
Максимум	72,00

Таблиця К.6

**Описова статистика показника самостійності
в андрогінній експериментальній групі
за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність» (CSIS)
(після застосування тренінгової програми)**

Параметри	Міжособистісна залежність – незалежність
Середнє	42,6939
Стандартна помилка середнього	1,19067
Медіана	41,0000

Параметри	Міжособистісна залежність – незалежність
Стандартне відхилення	8,33468
Дисперсія	69,467
Мінімум	27,00
Максимум	68,00

Таблиця К.7

**Описова статистика показників самостійності
у фемінній експериментальній групі
за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС)
(до застосування тренінгової програми)**

Параметри	Середнє	Стандартна помилка середнього	Медіана	Стандартне відхилення	Дисперсія	Мінімум	Максимум
Внутрішня мотивація	8,2143	,35049	8,0000	1,31140	1,720	6,00	10,00
Незалежність	7,5000	,46587	7,5000	1,74312	3,038	5,00	10,00
Рішучість	7,5000	,45392	8,0000	1,69842	2,885	4,00	10,00
Активність	7,7143	,35438	7,5000	1,32599	1,758	5,00	10,00
Ініціативність	7,9286	,39868	8,0000	1,49174	2,225	6,00	10,00
Відповідальність	9,0714	,30498	9,0000	1,14114	1,302	6,00	10,00
Життєстійкість	7,8571	,55328	8,5000	2,07020	4,286	4,00	10,00
Самопізнання	7,3571	,38669	7,0000	1,44686	2,093	5,00	10,00
Упевненість в собі	7,1429	,62772	7,0000	2,34872	5,516	4,00	10,00
Позитивна самооцінка	7,2857	,62396	7,0000	2,33464	5,451	3,00	10,00
Допитливість	8,7857	,31759	8,5000	1,18831	1,412	7,00	10,00

Таблиця К.8

**Описова статистика показників самостійності
у фемінній експериментальній групі
за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС)
(після застосування тренінгової програми)**

Параметри	Середнє	Стандартна помилка середнього	Медіана	Стандартне відхилення	Дисперсія	Мінімум	Максимум
Внутрішня мотивація	8,7857	,26057	9,0000	,97496	,951	7,00	10,00
Незалежність	8,2857	,36956	8,0000	1,38278	1,912	6,00	10,00
Рішучість	7,5714	,44121	8,0000	1,65084	2,725	4,00	10,00
Активність	8,3571	,26945	8,0000	1,00821	1,016	6,00	10,00
Ініціативність	8,3571	,35714	8,5000	1,33631	1,786	6,00	10,00

Параметри	Середнє	Стандартна помилка середнього	Медіана	Стандартне відхилення	Дисперсія	Мінімум	Максимум
Відповідальність	9,2857	,19410	9,0000	,72627	,527	8,00	10,00
Життєстійкість	8,5000	,40260	8,5000	1,50640	2,269	5,00	10,00
Самопізнання	8,5714	,25059	9,0000	,93761	,879	7,00	10,00
Упевненість в собі	8,5000	,31009	8,0000	1,16024	1,346	7,00	10,00
Позитивна самооцінка	8,5714	,41555	9,0000	1,55486	2,418	5,00	10,00
Допитливість	8,7857	,31759	8,5000	1,18831	1,412	7,00	10,00

Таблиця К.9

**Описова статистика показників самостійності
у фемінній експериментальній групі
за методикою «Вольова організація особистості» (ВОО)
(до застосування тренінгової програми)**

Параметри	Ціннісно-смилова організація особистості	Організація діяльності	Рішучість	Наполегливість	Самовладання (самоконтроль)	Самостійність (незалежність)
Середнє	12,0000	14,2143	12,0714	14,4286	12,9286	14,2857
Стандартна помилка середнього	1,17670	,58534	1,05593	,72411	,94616	,94595
Медіана	11,0000	14,0000	11,0000	14,0000	13,0000	14,5000
Стандартне відхилення	4,40280	2,19014	3,95094	2,70937	3,54019	3,53942
Дисперсія	19,385	4,797	15,610	7,341	12,533	12,527
Мінімум	6,00	10,00	7,00	11,00	7,00	6,00
Максимум	20,00	17,00	20,00	21,00	20,00	21,00

Таблиця К.10

**Описова статистика показників самостійності
у фемінній експериментальній групі
за методикою «Вольова організація особистості» (ВОО)
(після застосування тренінгової програми)**

Параметри	Ціннісно-смилова організація особистості	Організація діяльності	Рішучість	Наполегливість	Самовладання (самоконтроль)	Самостійність (незалежність)
Середнє	15,8571	17,3571	14,0714	15,2143	13,7143	15,7857

Стандартна помилка середнього	,73273	,79564	1,04020	,74257	,84143	,85920
Медіана	16,0000	17,0000	13,0000	15,0000	13,0000	15,5000
Стандартне відхилення	2,74162	2,97702	3,89209	2,77845	3,14835	3,21484
Дисперсія	7,516	8,863	15,148	7,720	9,912	10,335
Мінімум	11,00	13,00	10,00	12,00	10,00	10,00
Максимум	21,00	23,00	21,00	21,00	20,00	22,00

Таблиця К.11

**Описова статистика показника самостійності
у фемінній експериментальній групі
за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність» (CSIS)
(до застосування тренінгової програми)**

Параметри	Міжособистісна залежність – незалежність
Середнє	42,3571
Стандартна помилка середнього	1,92327
Медіана	41,5000
Стандартне відхилення	7,19623
Дисперсія	51,786
Мінімум	32,00
Максимум	58,00

Таблиця К.12

**Описова статистика показника самостійності
у фемінній експериментальній групі
за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність» (CSIS)
(після застосування тренінгової програми)**

Параметри	Міжособистісна залежність – незалежність
Середнє	40,2143
Стандартна помилка середнього	1,93629
Медіана	40,0000
Стандартне відхилення	7,24493
Дисперсія	52,489
Мінімум	29,00
Максимум	57,00

Таблиця К.13

**Описова статистика показників самостійності
в маскулінній експериментальній групі
за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС)
(до застосування тренінгової програми)**

Параметри	Середнє	Стандартна помилка середнього	Медіана	Стандартне відхилення	Дисперсія	Мінімум	Максимум
Внутрішня мотивація	8,0000	,54772	8,0000	1,22474	1,500	6,00	9,00
Незалежність	7,4000	,50990	7,0000	1,14018	1,300	6,00	9,00
Рішучість	7,0000	,54772	7,0000	1,22474	1,500	5,00	8,00
Активність	7,8000	,48990	8,0000	1,09545	1,200	6,00	9,00
Ініціативність	7,8000	,37417	8,0000	,83666	,700	7,00	9,00
Відповідальність	9,0000	,54772	9,0000	1,22474	1,500	7,00	10,00
Життєстійкість	8,4000	,60000	9,0000	1,34164	1,800	7,00	10,00
Самопізнання	7,8000	,48990	7,0000	1,09545	1,200	7,00	9,00
Упевненість в собі	7,0000	,89443	7,0000	2,00000	4,000	5,00	9,00
Позитивна самооцінка	8,6000	,24495	9,0000	,54772	,300	8,00	9,00
Допитливість	8,8000	,37417	9,0000	,83666	,700	8,00	10,00

Таблиця К.14

**Описова статистика показників самостійності
в маскулінній експериментальній групі
за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС)
(після застосування тренінгової програми)**

Параметри	Середнє	Стандартна помилка середнього	Медіана	Стандартне відхилення	Дисперсія	Мінімум	Максимум
Внутрішня мотивація	9,0000	,31623	9,0000	,70711	,500	8,00	10,00
Незалежність	8,6000	,24495	9,0000	,54772	,300	8,00	9,00
Рішучість	7,0000	,54772	7,0000	1,22474	1,500	5,00	8,00
Активність	8,4000	,24495	8,0000	,54772	,300	8,00	9,00
Ініціативність	7,8000	,37417	8,0000	,83666	,700	7,00	9,00
Відповідальність	9,0000	,54772	9,0000	1,22474	1,500	7,00	10,00
Життєстійкість	8,6000	,50990	9,0000	1,14018	1,300	7,00	10,00
Самопізнання	9,0000	,31623	9,0000	,70711	,500	8,00	10,00
Упевненість в собі	7,6000	,50990	8,0000	1,14018	1,300	6,00	9,00
Позитивна самооцінка	9,2000	,20000	9,0000	,44721	,200	9,00	10,00
Допитливість	8,8000	,37417	9,0000	,83666	,700	8,00	10,00

Таблиця К.15

**Описова статистика показників самостійності
в маскулінній експериментальній групі
за методикою «Вольова організація особистості» (ВОО)
(до застосування тренінгової програми)**

Параметри	Ціннісно-сміслова організація особистості	Організація діяльності	Рішучість	Наполегливість	Самовладання (самоконтроль)	Самостійність (незалежність)
Середнє	13,6000	13,6000	14,2000	13,4000	14,6000	14,4000
Стандартна помилка середнього	1,32665	,67823	1,39284	1,72047	1,96469	1,36382
Медіана	13,0000	14,0000	14,0000	14,0000	16,0000	14,0000
Стандартне відхилення	2,96648	1,51658	3,11448	3,84708	4,39318	3,04959
Дисперсія	8,800	2,300	9,700	14,800	19,300	9,300
Мінімум	11,00	12,00	11,00	9,00	9,00	11,00
Максимум	18,00	15,00	19,00	18,00	19,00	18,00

Таблиця К.16

**Описова статистика показників самостійності
в маскулінній експериментальній групі
за методикою «Вольова організація особистості» (ВОО)
(після застосування тренінгової програми)**

Параметри	Ціннісно-сміслова організація особистості	Організація діяльності	Рішучість	Наполегливість	Самовладання (самоконтроль)	Самостійність (незалежність)
Середнє	15,4000	15,6000	15,4000	15,4000	14,8000	16,0000
Стандартна помилка середнього	1,28841	1,07703	1,28841	1,56844	2,08327	,94868
Медіана	15,0000	15,0000	15,0000	15,0000	16,0000	16,0000
Стандартне відхилення	2,88097	2,40832	2,88097	3,50714	4,65833	2,12132
Дисперсія	8,300	5,800	8,300	12,300	21,700	4,500
Мінімум	11,00	13,00	12,00	10,00	9,00	13,00
Максимум	18,00	19,00	20,00	19,00	20,00	18,00

Таблиця К.17

**Описова статистика показника самостійності
в маскулінній експериментальній групі
за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність» (CSIS)
(до застосування тренінгової програми)**

Параметри	Міжособистісна залежність – незалежність
Середнє	47,8000
Стандартна помилка середнього	2,20000
Медіана	50,0000
Стандартне відхилення	4,91935
Дисперсія	24,200
Мінімум	40,00
Максимум	52,00

Таблиця К.18

**Описова статистика показника самостійності
в маскулінній експериментальній групі
за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність» (CSIS)
(після застосування тренінгової програми)**

Параметри	Міжособистісна залежність – незалежність
Середнє	46,0000
Стандартна помилка середнього	2,44949
Медіана	44,0000
Стандартне відхилення	5,47723
Дисперсія	30,000
Мінімум	41,00
Максимум	55,00

Таблиця К.19

**Описова статистика показників самостійності
щодо загальної експериментальної вибірки
за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС)
(до застосування тренінгової програми)**

Параметри	Середнє	Стандартна помилка середнього	Медіана	Стандартне відхилення	Дисперсія	Мінімум	Максимум
Внутрішня мотивація	7,8000	,18041	8,0000	1,50939	2,278	4,00	10,00

Параметри	Середнє	Стандартна помилка середнього	Медіана	Стандартне відхилення	Дисперсія	Мінімум	Максимум
Незалежність	7,4000	,23326	7,5000	1,95159	3,809	2,00	10,00
Рішучість	7,1143	,22618	7,0000	1,89234	3,581	2,00	10,00
Активність	7,6286	,19956	8,0000	1,66960	2,788	4,00	10,00
Ініціативність	7,4571	,21312	8,0000	1,78306	3,179	3,00	10,00
Відповідальність	9,0143	,17085	9,0000	1,42943	2,043	2,00	10,00
Життєстійкість	7,8143	,22038	8,0000	1,84385	3,400	2,00	10,00
Самопізнання	7,4571	,20112	7,0000	1,68270	2,831	3,00	10,00
Упевненість в собі	6,6714	,28830	7,0000	2,41206	5,818	2,00	10,00
Позитивна самооцінка	6,9143	,26590	7,0000	2,22465	4,949	1,00	10,00
Допитливість	8,2857	,17639	8,0000	1,47582	2,178	2,00	10,00

Таблиця К.20

**Описова статистика показників самостійності
щодо загальної експериментальної вибірки
за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС)
(після застосування тренінгової програми)**

Параметри	Середнє	Стандартна помилка середнього	Медіана	Стандартне відхилення	Дисперсія	Мінімум	Максимум
Внутрішня мотивація	8,7857	,10938	9,0000	,91514	,837	6,00	10,00
Незалежність	8,4286	,14754	8,0000	1,23443	1,524	4,00	10,00
Рішучість	7,3000	,20077	7,0000	1,67980	2,822	3,00	10,00
Активність	8,5857	,14316	9,0000	1,19774	1,435	5,00	10,00
Ініціативність	7,9286	,17543	8,0000	1,46773	2,154	3,00	10,00
Відповідальність	9,2714	,10558	9,0000	,88336	,780	6,00	10,00
Життєстійкість	8,2286	,17643	8,0000	1,47610	2,179	4,00	10,00
Самопізнання	8,5000	,14919	9,0000	1,24819	1,558	4,00	10,00
Упевненість в собі	8,1000	,16675	8,0000	1,39513	1,946	4,00	10,00
Позитивна самооцінка	8,2286	,17407	9,0000	1,45633	2,121	4,00	10,00
Допитливість	8,3571	,16785	8,5000	1,40430	1,972	3,00	10,00

Таблиця К.21

**Описова статистика показників самостійності
щодо загальної експериментальної вибірки
за методикою «Вольова організація особистості» (ВОО)
(до застосування тренінгової програми)**

Параметри	Ціннісно-смилова організація особистості	Організація діяльності	Рішучість	Наполегливість	Самовладання (самоконтроль)	Самостійність (незалежність)	Щирість
Середнє	12,9714	14,1571	13,0429	13,7714	13,3571	14,3571	11,9714
Стандартна помилка середнього	,56023	,30363	,49278	,51446	,48456	,40342	,30521
Медіана	13,0000	14,5000	13,0000	14,0000	13,0000	14,0000	12,0000
Стандартне відхилення	4,68724	2,54032	4,12288	4,30427	4,05411	3,37525	2,55361
Дисперсія	21,970	6,453	16,998	18,527	16,436	11,392	6,521
Мінімум	4,00	6,00	5,00	1,00	6,00	6,00	6,00
Максимум	24,00	18,00	21,00	23,00	24,00	24,00	17,00

Таблиця К.22

**Описова статистика показників самостійності
щодо загальної експериментальної вибірки
за методикою «Вольова організація особистості» (ВОО)
(після застосування тренінгової програми)**

Параметри	Ціннісно-смилова організація особистості	Організація діяльності	Рішучість	Наполегливість	Самовладання (самоконтроль)	Самостійність (незалежність)	Щирість
Середнє	16,0143	16,3857	14,4286	14,8571	13,9429	16,0000	10,6429
Стандартна помилка середнього	,41777	,33331	,46739	,47255	,46219	,36401	,22014
Медіана	16,0000	16,0000	14,0000	15,0000	13,5000	16,0000	11,0000
Стандартне відхилення	3,49531	2,78866	3,91049	3,95367	3,86694	3,04555	1,84183

Параметри	Ціннісно-смилова організація особистості	Організація діяльності	Рішучість	Наполегливість	Самовладання (самоконтроль)	Самостійність (незалежність)	Щирість
Дисперсія	12,217	7,777	15,292	15,631	14,953	9,275	3,392
Мінімум	10,00	9,00	6,00	5,00	7,00	8,00	6,00
Максимум	24,00	24,00	22,00	24,00	24,00	24,00	14,00

Таблиця К.23

**Описова статистика показника самостійності
по загальній експериментальній вибірці
за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність» (CSIS)
(до застосування тренінгової програми)**

Параметри	Міжособистісна залежність – незалежність
Середнє	44,4571
Стандартна помилка середнього	,93576
Медіана	43,0000
Стандартне відхилення	7,82913
Дисперсія	61,295
Мінімум	30,00
Максимум	72,00

Таблиця К.24

**Описова статистика показника самостійності
по загальній експериментальній вибірці
за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність» (CSIS)
(після застосування тренінгової програми)**

Параметри	Міжособистісна залежність – незалежність
Середнє	42,4571
Стандартна помилка середнього	,95308
Медіана	41,0000
Стандартне відхилення	7,97403
Дисперсія	63,585
Мінімум	27,00
Максимум	68,00

**Вияв показників самостійності особистості
в контрольній групі досліджуваних
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Таблиця Л.1

**Вияв показників самостійності особистості
в контрольній групі досліджуваних
за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС)
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Вілкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Внутрішня мотивація	6 ^a	6 ^b	56 ^c	7,50	5,50	45,00	33,00	-,504 ^d	,614
Незалежність	5 ^a	2 ^b	61 ^c	4,00	4,00	20,00	8,00	-1,134 ^d	,257
Рішучість	9 ^a	7 ^b	52 ^c	10,28	6,21	92,50	43,50	-1,288 ^d	,198
Активність	8 ^a	12 ^b	48 ^c	8,62	11,75	69,00	141,00	-1,390 ^d	,164
Ініціативність	5 ^a	2 ^b	61 ^c	4,00	4,00	20,00	8,00	-1,134 ^d	,257
Відповідальність	3 ^a	4 ^b	61 ^c	3,50	4,38	10,50	17,50	-,632 ^d	,527
Життєстійкість	4 ^a	5 ^b	59 ^c	5,50	4,60	22,00	23,00	-,060 ^d	,952
Самопізнання	2 ^a	3 ^b	63 ^c	3,00	3,00	6,00	9,00	-,447 ^d	,655
Упевненість в собі	7 ^a	4 ^b	57 ^c	7,29	3,75	51,00	15,00	-1,633 ^d	,102
Позитивна самооцінка	6 ^a	10 ^b	52 ^c	8,25	8,65	49,50	86,50	-,994 ^d	,320
Допитливість	3 ^a	4 ^b	61 ^c	3,17	4,62	9,50	18,50	-,768 ^d	,443

Примітки: ^a – величина показника після < величини показника до застосування тренінгової програми;

^b – величина показника після > величини показника до застосування тренінгової програми;

^c – величина показника після = величині показника до застосування тренінгової програми;

^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на негативних рангах.

Таблиця Л.2

**Вияв показників самостійності особистості
в контрольній групі досліджуваних
за методикою «Вольова організація особистості» (ВОО)
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Вілкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Ціннісно-смилова організація особистості	7 ^a	7 ^b	54 ^c	5,29	9,71	37,00	68,00	-,987 ^d	,324
Організація діяльності	7 ^a	5 ^b	56 ^c	7,57	5,00	53,00	25,00	-1,155 ^d	,248
Рішучість	9 ^a	7 ^b	52 ^c	10,28	6,21	92,50	43,50	-1,288 ^d	,198
Наполегливість	12 ^a	10 ^b	46 ^c	13,04	9,65	156,50	96,50	-1,001 ^d	,317
Самовладання (самоконтроль)	10 ^a	10 ^b	48 ^c	11,50	9,50	115,00	95,00	-,386 ^d	,700
Самостійність (незалежність)	9 ^a	11 ^b	48 ^c	12,60	8,40	126,00	84,00	-,808 ^d	,419

Примітки: ^a – величина показника після < величини показника до застосування тренінгової програми;
^b – величина показника після > величини показника до застосування тренінгової програми;
^c – величина показника після = величині показника до застосування тренінгової програми;
^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на негативних рангах.

Таблиця Л.3

**Вияв показників самостійності особистості
в контрольній групі досліджуваних
за методикою «Міжособистісна залежність – незалежність» (CSIS)
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Вілкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Міжособистісна залежність- незалежність	9 ^a	6 ^b	53 ^c	9,78	5,33	88,00	32,00	-1,610 ^d	,107

Примітки: ^a – величина показника після < величини показника до застосування тренінгової програми;
^b – величина показника після > величини показника до застосування тренінгової програми;
^c – величина показника після = величині показника до застосування тренінгової програми;
^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на позитивних рангах.

**Вияв показників самостійності
в андрогінній експериментальній групі
за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС)
(до та після застосування тренінгової програми за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Вілкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Внутрішня мотивація	1 ^a	33 ^b	15 ^c	10,50	17,71	10,50	584,50	-5,047	,000
Незалежність	1 ^a	29 ^b	19 ^c	9,50	15,71	9,50	455,50	-4,712 ^d	,000
Рішучість	0 ^a	7 ^b	42 ^c	,00	4,00	,00	28,00	-2,456 ^d	,014
Активність	3 ^a	35 ^b	11 ^c	15,50	19,84	46,50	694,50	-5,004	,000
Ініціативність	0 ^a	11 ^b	38 ^c	,00	6,00	,00	66,00	-2,971 ^d	,003
Відповідальність	0 ^a	5 ^b	44 ^c	,00	3,00	,00	15,00	-2,041 ^d	,041
Життєстійкість	0 ^a	9 ^b	40 ^c	,00	5,00	,00	45,00	-2,719 ^d	,007
Самопізнання	1 ^a	31 ^b	17 ^c	10,50	16,69	10,50	517,50	-4,898 ^d	,000
Упевненість в собі	0 ^a	38 ^b	11 ^c	,00	19,50	,00	741,00	-5,475 ^d	,000
Позитивна самооцінка	1 ^a	38 ^b	10 ^c	12,50	20,20	12,50	767,50	-5,425 ^d	,000
Допитливість	0 ^a	5 ^b	44 ^c	,00	3,00	,00	15,00	-2,236 ^d	,025

Примітки: ^a – величина показника після < величини показника до застосування тренінгової програми;

^b – величина показника після > величини показника до застосування тренінгової програми;

^c – величина показника після = величині показника до застосування тренінгової програми;

^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на негативних рангах.

**Вияв показників самостійності
в андрогінній експериментальній групі
за методикою «Вольова організація особистості» (ВОО)
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Вілкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Ціннісно-сміслова організація особистості	1 ^a	26 ^b	22 ^c	3,50	14,40	3,50	374,50	-4,487 ^d	,000
Організація діяльності	3 ^a	33 ^b	13 ^c	15,67	18,76	47,00	619,00	-4,622 ^d	,000
Рішучість	3 ^a	35 ^b	11 ^c	18,50	19,59	55,50	685,50	-4,739 ^d	,000
Наполегливість	3 ^a	33 ^b	13 ^c	17,50	18,59	52,50	613,50	-4,575 ^d	,000
Самовладання (самоконтроль)	1 ^a	12 ^b	36 ^c	3,00	7,33	3,00	88,00	-3,007 ^d	,003
Самостійність (незалежність)	2 ^a	35 ^b	12 ^c	19,25	18,99	38,50	664,50	-4,789 ^d	,000

Примітки: ^a – величина показника після < величини показника до застосування тренінгової програми;

^b – величина показника після > величини показника до застосування тренінгової програми;

^c – величина показника після = величині показника до застосування тренінгової програми;

^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на негативних рангах.

Таблиця Л.6

**Вияв показників самостійності
у фемінній експериментальній групі
за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС)
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Вілкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Внутрішня мотивація	1 ^a	7 ^b	6 ^c	4,00	4,57	4,00	32,00	-2,111 ^d	,035
Незалежність	0 ^a	9 ^b	5 ^c	,00	5,00	,00	45,00	-2,887 ^d	,004
Рішучість	0 ^a	12 ^b	2 ^c	,00	6,50	,00	78,00	-3,133 ^d	,002
Активність	1 ^a	8 ^b	5 ^c	4,50	5,06	4,50	40,50	-2,309 ^d	,021
Ініціативність	0 ^a	4 ^b	10 ^c	,00	2,50	,00	10,00	-1,857 ^d	,063
Відповідальність	0 ^a	1 ^b	13 ^c	,00	1,00	,00	1,00	-1,000 ^d	,317
Життєстійкість	0 ^a	5 ^b	9 ^c	,00	3,00	,00	15,00	-2,070 ^d	,038
Самопізнання	0 ^a	12 ^b	2 ^c	,00	6,50	,00	78,00	-3,169 ^d	,002
Упевненість в собі	0 ^a	8 ^b	6 ^c	,00	4,50	,00	36,00	-2,539 ^d	,011
Позитивна самооцінка	0 ^a	9 ^b	5 ^c	,00	5,00	,00	45,00	-2,714 ^d	,007
Допитливість	0 ^a	0 ^b	14 ^c	,00	,00	,00	,00	,000 ^d	1,000

Примітки: ^a – величина показника після < величини показника до застосування тренінгової програми;

^b – величина показника після > величини показника до застосування тренінгової програми;

^c – величина показника після = величині показника до застосування тренінгової програми;

^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на негативних рангах.

**Вияв показників самостійності
в маскулінній експериментальній групі
за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС)
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Вілкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Внутрішня мотивація	1 ^a	4 ^b	0 ^c	2,50	3,12	2,50	12,50	-1,414 ^d	,157
Незалежність	0 ^a	4 ^b	1 ^c	,00	2,50	,00	10,00	-1,857 ^d	,063
Рішучість	0 ^a	4 ^b	1 ^c	,00	2,50	,00	10,00	-1,890 ^d	,059
Активність	0 ^a	2 ^b	3 ^c	,00	1,50	,00	3,00	-1,342 ^d	,180
Ініціативність	0 ^a	0 ^b	5 ^c	,00	,00	,00	,00	,000 ^d	1,000
Відповідальність	0 ^a	0 ^b	5 ^c	,00	,00	,00	,00	,000 ^d	1,000
Життєстійкість	0 ^a	1 ^b	4 ^c	,00	1,00	,00	1,00	-1,000 ^d	,317
Самопізнання	0 ^a	4 ^b	1 ^c	,00	2,50	,00	10,00	-1,857 ^d	,063
Упевненість в собі	1 ^a	3 ^b	1 ^c	2,00	2,67	2,00	8,00	-1,134 ^d	,257
Позитивна самооцінка	0 ^a	3 ^b	2 ^c	,00	2,00	,00	6,00	-1,732 ^d	,083
Допитливість	0 ^a	0 ^b	5 ^c	,00	,00	,00	,00	,000 ^d	1,000

Примітки: ^a – величина показника після < величини показника до застосування тренінгової програми;

^b – величина показника після > величини показника до застосування тренінгової програми;

^c – величина показника після = величині показника до застосування тренінгової програми;

^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на негативних рангах.

**Вияв показників самостійності
в загальній експериментальній вибірці
за методикою «Опосередкована самооцінка самостійності» (ОСС)
(до та після застосування тренінгової програми
за Т-критерієм Вілкоксона)**

Параметри	Негативні ранги	Позитивні ранги	Зв'язані ранги	Середній ранг (негативний)	Середній ранг (позитивний)	Сума рангів (негативних)	Сума рангів (позитивних)	Коефіцієнт (Т-Віллкоксона)	Рівень асимптотичної значущості (2-сторонній)
Внутрішня мотивація	3 ^a	46 ^b	21 ^c	17,00	25,52	51,00	1174,00	-5,811 ^d	,000
Незалежність	1 ^a	43 ^b	26 ^c	15,00	22,67	15,00	975,00	-5,809 ^d	,000
Рішучість	0 ^a	8 ^b	62 ^c	,00	4,50	,00	36,00	-2,636 ^d	,008
Активність	4 ^a	45 ^b	21 ^c	20,00	25,44	80,00	1145,00	-5,654 ^d	,000
Ініціативність	0 ^a	15 ^b	55 ^c	,00	8,00	,00	120,00	-3,443 ^d	,001
Відповідальність	0 ^a	6 ^b	64 ^c	,00	3,50	,00	21,00	-2,220 ^d	,026
Життєстійкість	0 ^a	16 ^b	54 ^c	,00	8,50	,00	136,00	-3,568 ^d	,000
Самопізнання	1 ^a	49 ^b	20 ^c	16,50	25,68	16,50	1258,50	-6,212 ^d	,000
Упевненість в собі	1 ^a	49 ^b	20 ^c	13,00	25,76	13,00	1262,00	-6,132 ^d	,000
Позитивна самооцінка	1 ^a	51 ^b	18 ^c	16,50	26,70	16,50	1361,50	-6,310 ^d	,000
Допитливість	0 ^a	5 ^b	65 ^c	,00	3,00	,00	15,00	-2,236 ^d	,025

Примітки: ^a – величина показника після < величини показника до застосування тренінгової програми;

^b – величина показника після > величини показника до застосування тренінгової програми;

^c – величина показника після = величині показника до застосування тренінгової програми;

^d – підрахунок коефіцієнта (за Wilcoxon Signed Ranks Test) базується на негативних рангах.

Методичні прийоми з активізації конструктивних тенденцій у розвитку самостворення особистості в юнацькому віці

Вправа: «Проективний малюнок»

Мета – розвиток адекватної самооцінки, здатності до усвідомлення й аналізу своїх якостей і можливостей, прийняття себе.

Настановлення: «Хто я такий» – це питання хвилює кожного. Візьміть, будь ласка, аркуш паперу і намалюйте поряд два портрети: «Я – такий, який я є» і «Я такий, яким хотів би бути».

Відтак, студентам пропонують намалювати два своїх портрети. Малюнки не підписують, кладуть біля ведучого. Ведучий перемішує їх і по-одному показує. Тепер кожен з учасників має розповісти про те, що він бачить, відчуває, дивлячись на портрет. До того, важливим є не формальний підхід, а власні відчуття, ставлення до зображення. Учасники знаходять розбіжності у двох малюнках, зосереджують на них увагу. Після своєрідного «аналізу» студенти намагаються визначити автора портрету. Автор обирає переможця з тих, чії зауваження, спостереження і судження виявилися найбільш цікавими для нього.

Вправа «Оцінити себе»

Мета – розвиток адекватної самооцінки, усвідомлення своїх можливостей, умінь і характерологічних якостей.

Настановлення: Запропонуєте студентам намалювати таблицю з трьох колонок, озаглавивши їх «завжди», «інколи», «ніколи». Потім, називаючи різні якості й уміння, попросить учасників подумати, чи володіють вони цими якостями й уміннями і якою мірою. Якщо, наприклад, людина вважає себе самоствореною чи організованою, вона має поставити зірочку під заголовком «завжди»; якщо, приміром, вона лише інколи проявляє рішучість – під заголовком «інколи», і тому подібне.

Таке завдання пропонуйте студентам виконувати час від часу, аби

простежити, як змінюється їх самооцінка.

Критерії для самооцінювання:

- я прагну досягати поставленої мети, якою далекою вона не була б;
- переконаний, що я зможу домогтися своєї мети, незважаючи на перешкоди;
- вважаю, що перешкоди лише загартовують мене, роблять мої дії більш рішучими;
- я вмію планувати свої справи;
- я намагаюся доводити розпочату справу до кінця;
- я ретельно готуюся до кожної лекції;
- я не роблю декілька справ одночасно;
- намагаюся організувати свою роботу так, щоб одна справа не заважала іншій;
- я наводжу порядок на своєму робочому столі;
- я виконую свої обіцянки, доручення без нагадувань;
- я не відкладаю на завтра те, що можна зробити сьогодні;
- я виконую правила поведінки в громадських місцях;
- я не запізнююсь на лекції, вчасно приходжу до вишу;
- я намагаюся заздалегідь уявляти послідовність власних дій та їх наслідки;
- перед тим, як щось зробити, я спочатку добре подумаю;
- я вмію вислуховувати думки інших людей;
- я вмію критично ставитися до себе і своїх дій;
- намагаюся завжди враховувати думку товаришів про себе і своє навчання;
- якщо я щось зробив неправильно, виправляю свої помилки;
- я вважаю, що краще не поспішати і зробити роботу якісно, ніж поспіхом наробити багато помилок;
- я вважаю, що у випадку невдачі, треба подумати і зрозуміти, що було зроблено неправильно;
- я ніколи не залишаю важливу для себе справу на півдорозі;

– я вмію у своїх діях відокремлювати головне від другорядного.

Вправа «Дерево життя»

Мета – усвідомлення студентами своїх цілей, дій та їх наслідків, спроможності до аналізу, прогнозування і передбачення результатів своєї активності, розвиток адекватної самооцінки.

Настановлення: Запропонуйте учасникам намалювати дерево свого життя за такою схемою:

«Коріння» – мета і сенс вашого життя;

«Стовбур» – ваше уявлення про себе;

«Гілки» – якості, які ви хотіли б мати, ваші мрії і бажання;

«Плоди» – якості, які ви вже маєте, ваші виконані мрії і бажання.

Обговоріть зі студентами результати вправи «Дерево життя», з'ясуйте загальні тенденції і зробіть висновки. Намагайтеся підвести учасників до думки, що якою є мета нашого життя, такими будуть і його плоди.

Вправа «Що я вмію і чого не вмію робити самостійно»

Мета – розвиток у студентів адекватної самооцінки, усвідомлення ними своїх можливостей і характерологічних якостей.

Настановлення: Попросить студентів розділити аркуш паперу на чотири колонки. У першій колонці учасники мають написати те, що вони вміють робити найкраще. У другій – що вони уміють робити не дуже добре. У третій – чому вони хочуть навчитися. У четвертій – які якості їм для цього потрібні.

Студенти мають заповнити ці колонки, написавши в кожній, як мінімум, по чотири пункти.

Вправа «Намалюй якість»

Мета – усвідомлення студентами своїх можливостей і характерологічних якостей, формування адекватної самооцінки, здатність до аналізу і прогнозування своєї активності.

Настановлення: Приготуйте картки з назвами різних якостей і розкладіть їх на столі назвою вниз. Попросить студентів по черзі підійти до столу і взяти по одній картці. Коли всі картки будуть розібрані, учасники повинні декілька хвилин зосереджено подумати: чи притаманна їм та або інша якість, хотіли б вони її мати, що змінилося б в їх житті завдяки цій якості.

Попросить учасників намалювати якість, що їм «дісталася», наприклад, в образі квітки, дерева або птаха.

Вправа «Квітка якостей»

Мета – розвиток внутрішнього характеру локалізації суб'єктивного контролю, усвідомлення студентами своїх можливостей і характерологічних якостей, здатність до аналізу і прогнозування своєї активності.

Настановлення: Запропонуєте студентам намалювати квітку найважливіших для життя людини якостей. Число пелюсток залежить від кількості якостей, які учасники визнають найпотрібнішими у житті. Кожна якість має бути записана на окремій пелюстці. Потім запропонуєте учасникам розфарбувати свої пелюстки-якості. Після того, як учасники намалюють свої квіти, обговоріть з ними відповідність різних якостей кольорам, в які забарвлені пелюстки. Запропонуєте учасникам записати список якостей, які більшість з них вважаються найпотрібнішими у житті.

Завдання «Хто я?»

Настановлення: Дайте, будь ласка, 20 відповідей (по можливості) на питання «Хто я»? При цьому можна використовувати будь-які слова або речення. Записуйте відповіді так, як вони спадають Вам на думку, так, якби Ви відповідали собі, а не комусь іншому.

1. Я,
2. Я,
3. Я,
4. Я,

5. Я,
6. Я,
7. Я,
8. Я,
9. Я,
10. Я,
11. Я,
12. Я,
13. Я,
14. Я,
15. Я,
16. Я,
17. Я,
18. Я,
19. Я,
20. Я,

Оцініть за 5-бальною шкалою значущість для Вас особисто кожної характеристики. Опрацюйте одержані результати. Рівень самопрезентації визначається за загальною кількістю відповідей: менше 8 відповідей – низький рівень, 9–17 – середній рівень, 18–20 – високий рівень.

Якісний контент – аналіз відповідей (в інтерпретації О. І. Бондарчук):

- 1) освітньо-професійні характеристики (вчитель, магістр, менеджер),
- 2) індивідуально-вікові (стать, вік, людина, істота),
- 3) сімейні (дружина, чоловік, син),
- 4) особистісно-громадянські (особистість, українець, громадянин),
- 5) міжособистісні (товариш, приятель),
- 6) особистісно-індивідуальні (розумний, веселий, дбайливий).

Підрахувавши кількість балів за кожною групою характеристик, можна визначити їх значущість для даної особистості.

Завдання «Я – жінка/чоловік».

Настановлення: У бланках, які наведені нижче, пропонується закінчити речення, які починаються з висловлювання «Я – жінка» або «Я – чоловік» (бланки роздаються у відповідності зі статтю учасника заняття).

1. Я – жінка (чоловік), тому що ...
2. Я – жінка (чоловік) і хочу, щоб ...
3. Я – жінка (чоловік), і для мене ...
4. Я – жінка (чоловік), і не терплю, коли ...
5. Я – жінка (чоловік) і можу ...
6. Я – жінка (чоловік) і рада (радий), коли ...
7. Я – жінка (чоловік) і знаю, що ...
8. Я – жінка (чоловік) і засмучена (засмучений) тим, що ...
9. Я – жінка (чоловік) і роблю ...

Для кожного речення визначається бал, який показує, наскільки дане речення характеризує людину, яка відповідала: відповідає гендерному стереотипу (2 бали), не відповідає гендерному стереотипу (0 балів) або нейтральна (1 бал). У цьому випадку індивідуальна оцінка ступеню стереотипності / нестереотипності носить суб'єктивний характер, тобто людина, яка відповідає, сама зазначає для себе характеристики гендерного стереотипу.

Завдання «Автономність-залежність»

Мета: Визначення основних стилів діяльності: «автономного» і «залежного», а також групу досліджуваних – «невизначених».

Настановлення: Учасникам пропонується відповісти на низку тверджень. Відповідати на запитання потрібно тільки «Так» чи «Ні».

1. Оточуючі вважають мене впевненою у собі людиною.
2. Перед початком роботи я звик(ла) аналізувати умови, у яких мені необхідно працювати.

3. При виконанні будь-якої роботи я звик(ла) оцінювати не тільки її кінцевий, але й проміжні результати.

4. Я схильний(на) відмовитися від задуманого, якщо іншим здається, що я почав(ла) робити щось неправильно.

5. Навіть при виконанні відповідальної роботи мені не потрібен чийсь контроль.

6. Я однаково старанно виконую як цікаву, так і нецікаву роботу.

7. Для успішного виконання відповідальної роботи мені потрібен контроль.

8. Зазвичай мій робочий день проходить безсистемно.

9. За можливості вибору я волію виконувати роботу менш відповідальну, але і менш цікаву.

10. Після завершення будь-якої роботи я звик(ла) обов'язково її перевірити.

11. Я обов'язково повертаюся до початої справи навіть тоді, коли мене ніхто не контролює.

12. Сумніви в досягненні успіху часто змушують мене відмовлятися від запланованої справи.

13. Мені часто бракує завзятості для досягнення поставленої мети.

14. Мої плани ніколи не розходяться з моїми здібностями і вміннями.

15. Як правило, будь-які рішення я приймаю, порадившись із кимось.

16. Мені часто буває важко змусити себе зосередитися на будь-якому завданні.

17. Коли я занурений(на) у якусь роботу, мені важко буває переключитися на виконання іншої.

18. Я схильний(на) відмовитися від роботи, яка «не клеїться».

Запропонуйте студентам обрахувати свої відповіді. За кожну відповідь «Так» на твердження 1, 5, 11, 14 зараховується 1 бал, за кожну відповідь «Ні» на твердження 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 18 також нараховується 1 бал.

Інтерпретація результатів: 7 балів і менше – залежні; 11 балів і більше – автономні; 8-10 балів – невизначені. «Автономні» виявляють у діяльності такі риси: наполегливість, цілеспрямованість, розвинутий самоконтроль, впевненість у собі,

схильність до самостійного виконання роботи тощо. Для «залежних» характерно те, що ці риси в них майже не виявляються, а їхня діяльність пов'язана в основному з опорою на вказівки з боку інших, з орієнтацією на поради, підказки. «Невизначені» – це така група досліджуваних, у яких приблизно однаково виражені особливості, властиві як першому, так і другому стилю діяльності.

Вправа «Самопізнання»

Мета: Усвідомлення особистістю самої себе, свого ставлення до сім'ї, друзів, колег. Усвідомлення своїх нереалізованих можливостей.

Настановлення: Учасникам пропонується закінчити речення.

2. Якщо все проти мене, то я...
3. Майбутнє здається мені...
4. Знаю, що безглуздо, але боюся...
5. Коли я був дитиною...
6. Порівняно з більшістю інших, моя сім'я...
7. Найкраще мені працювати з...
8. Моя мати і я...
9. Думаю, що я здатний, щоб...
10. Я міг би бути дуже щасливим, якби...
11. Не люблю людей, які...
12. Моя сім'я ставиться до мене, як до...
13. Моєю найбільшою помилкою було...
14. Моя найбільша слабкість полягає у тому...
15. Хотілося би перестати боятися...
16. Найгірше, що мені довелося зробити, це...
17. Більшість із відомих мені сімей...
18. Коли мені не щастить, то...
19. Найбільше в житті я хотів би...
20. Коли я буду старим...
21. Люди, перевагу яких я визнаю...

22. Мої побоювання неодноразово змушували мене...
23. Моїм найяскравішим спогадом дитинства є...
24. Коли я був дитиною, моя сім'я...
25. Найбільше я люблю людей, які...

Вправа «Самопізнання та досягнення успіху»

Настановлення: Поговорімо про те, наскільки важлива мотивація в житті людини та більше дізнаємося про самого себе, аби досягати успіху у житті.

Завдання полягає у тому, щоб закінчити речення: «Привіт, я цікава людина тому, що...». Наприклад, «Привіт, я – цікава людина тому, що я багато читаю і зі мною не буде нудно».

Обговорення: Досягнення успіху залежить від мотивації, часто буває так, що не все складається так, як нам хочеться, іноді ми можемо опустити руки, думаючи, що у нас нічого не вийде. Але завжди треба пам'ятати, що кожен з нас особливий, і якщо вірити у себе, то успіх обов'язково прийде. Далі пропонується переглянути відео: відео про цуцика – <https://youtu.be/1My-Fhattfl> або відео про мрію космонавта – <https://youtu.be/48vz0WGB0Tk>

Завдання «Роздуми про самотність»

Настановлення: Поговорімо про самотність людини. Іноді самотня людина відчуває себе не такою, як усі інші, вважає, що її ніхто не любить і поважає. Таке ставлення до себе нерідко супроводжуються почуттям злості або смутку. Самотня людина уникає соціальних контактів, ізолює себе від інших. Але самотність – це найважливіший, найдивовижніший і найцінніший урок по пізнанню самого себе. Самотність – це ваше дзеркало. Хто ви насправді? Чим наповнюєте себе, свій час, своє життя, коли поруч немає інших?

Учасникам пропонується переглянути відео: <https://youtu.be/AzWEPs8IAJw>
<https://youtu.be/ofJTXRaRh98>

**Структура програми соціально-психологічного тренінгу
розвитку самостійності особистості юнацького віку
з урахуванням її гендерних особливостей**

Мета – розвиток самостійності, активізація конструктивних тенденції у становленні цілісного образу «Я» особистості в юнацькому віці з урахуванням її гендерних особливостей.

Завдання: усвідомити смисл своєї активності, цілі, мотиви власних дій; зрозуміти ціннісні і розумові орієнтири своєї діяльності; набути уміння організації і структурування діяльності і поведінки; досягти розуміння важливості самоконтролю для досягнення запланованих цілей; навчитися вибудовувати пріоритети у здійсненні своїх вчинків; набути індивідуальний досвід рефлексії своїх якостей, можливостей, цінностей, життєвих намірів; розвинути упевненість в собі, довіру до себе, позитивну самооцінку; осмислити важливість розвитку незалежності, рішучості, ініціативності, цілеспрямованості, відповідальності, життєстійкості, допитливості і наполегливості для становлення самостійності; розглянути питання толерантного ставлення до інших, гендерної рівності, незалежності від гендерних упереджень.

Форми роботи: міні-лекції, презентації, мозковий штурм, інтерактивні вправи, рольові ігри, аналіз критичних випадків, дискусії, обговорення, індивідуальні та групові консультації.

Тренінгові заняття складено з таких частин: вступної – фази, до якої віднесено привітання і розминку; основної частини – фази виконання практичних завдань і обговорення (рефлексії) результатів їх здійснення, завершення – фази підбиття підсумків і отримання зворотного зв'язку.

Кількість занять – 20 тренінгових занять 1-2 рази на тиждень, тривалістю 1 год. 20 хв. кожне.

№ п/п заняття	Мета заняття	Зміст заняття
<i>Вступне тренінгове заняття</i>		
1.	Ознайомлення з головною метою, завданнями тренінгу, нормами, принципами групової роботи; налаштування учасників на спільну роботу в групі, залучення до обговорення; встановлення сприятливої атмосфери спілкування, розвиток толерантного ставлення до інших, активізація партнерської взаємодії	Привітання (знайомство) Розминка Презентація «Психологічний тренінг розвитку самостійності: основні правила роботи в групі» Міні-лекція «Що таке «самостійність» і навіщо нам її розвивати?» Виконання завдань 1. Техніка «Фокусує питання» 2. Техніка «Обміркуй і обговори» 3. Вправа «Мої ідеальні якості» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
<i>Перший блок – «Самоініціація активності як аспект розвитку самостійності особистості»</i>		
2.	Розуміння аспектів виникнення, породження самостійності особистості; усвідомлення цілей і мотивів власних дій; оволодіння комунікативними навичками в ході тематичної дискусії	Привітання Розминка Міні-лекція «Самоініціація активності і самостійність особистості» Дискусія «Як виникає самостійність?» Виконання завдань 1. Вправа «З чого почати?» 2. Вправа «Досягнення успіху» 3. Вправа «Дерево життя» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
3.	Усвідомлення учасниками ціннісних орієнтирів, смислу своєї активності, ознайомлення зі	Привітання Розминка Міні-лекція «Що ми розуміємо під

№ п/п заняття	Мета заняття	Зміст заняття
	специфікою ціннісно-сислової організації особистості. Розуміння гендерної рівності в контексті розвитку самостійності особистості	гендерною рівністю?». Дискусія «Як саме гендерна рівність сприяє розвитку нашої самостійності?» Виконання завдань 1. Вправа «Коло субособистостей» [128] 2. Вправа «Заповіді» 3. Завдання «Освітнє середовище гендерної рівності» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
4.	Розуміння ролі внутрішньої мотивації у розвитку самостійності особистості в юнацькому віці. Визначення впливу гендерних стереотипів на розвиток особистості та її самостійність	Привітання Розминка Міні-лекція «Генеza мотивації особистості» Дискусія «Що мотивує нас до самостійної роботи?» Виконання завдань 1. Вправа «Через три роки» 2. Вправа «Зім'ятий лист» 3. Завдання «Я – жінка/чоловік» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
5.	Розуміння учасниками тренінгової роботи самостійності як особистісної цінності. Визначення ними характеристик своєї незалежності	Привітання Розминка Міні-лекція «Ієрархія цінностей особистості» Дискусія «В чому полягає цінність самостійності?» Виконання завдань 1. Вправа «Цінність самостійності» 2. Вправа «Лотерея» 3. Завдання «Автономність-залежність» 4. Мозковий штурм «Незалежна

№ п/п заняття	Мета заняття	Зміст заняття
		людина...» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
6.	Уявлення особистості про самостійний вибір цілей, розуміння мотивів власних дій, розвиток рішучості. Встановлення взаємозв'язку між мотивацією і рівнем домагань особистості, здатність до ухвалення рішення в умовах вибору.	Привітання Розминка Міні-лекція «Ухвалення рішення в умовах вибору» Дискусія «Вільний вибір як вияв самостійності» Виконання завдань 1. Мозковий штурм «Мої цілі – мої дії» 2. Вправа «Кращі та гірші події» 3. Вправа «Мої життєві цілі» 4. Вправа «Мотивація на успіх» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
7.	Усвідомлення впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на самостійну поведінку особистості. Розвиток ініціативності особистості. Уявлення про гендерну соціалізацію особистості і її зв'язок із становленням самостійності	Привітання Розминка Міні-лекція «Гендерна соціалізація особистості, гендерні стереотипи та ролі» Обговорення «Вплив соціального середовища на самостійність особистості» Виконання завдань 1. Мозковий штурм «Я можу...» 2. Вправа «Містечко ініціативних людей» 3. Рольова гра «Презентація» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
<i>Другий блок – «Саморегуляція особистості у ракурсі розвитку її самостійності»</i>		

№ п/п заняття	Мета заняття	Зміст заняття
8.	Розуміння ролі саморегуляції у становленні самостійності особистості. Розвиток ціннісної саморегуляції особистості. Структурування діяльності і поведінки	Привітання Розминка Виконання завдань Міні-лекція «Саморегуляція особистості як вияв її самостійності» Обговорення «Саморегуляція поведінки і самостійність особистості: в чому взаємозв'язок?» 1. Вправа «Сядьте так» 2. Завдання «Розвиток ціннісної саморегуляції особистості» 3. Вправа «Оцінити себе» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
9.	Актуалізація навиків планування своєї активності, сприйняття учасниками своїх стратегій цілепокладання, розвиток уміння досягати своїх цілей	Привітання Розминка Міні-лекція «Стратегії цілепокладання» Дискусія «Яким чином можна досягти своїх цілей?» Виконання завдань 1. Техніка «Карта цілей» 2. Вправа «Організація» 3. Вправа «Сходи досягнень» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
10.	Усвідомлення ролі відповідальності у розвитку самостійності особистості. Розвиток відчуття відповідальності за себе і інших	Привітання Розминка Міні-лекція «Свобода і відповідальність особистості: розвиток самостійності» Виконання завдань 1. Вправа «Беру відповідальність на себе» 2. Вправа «Свобода і

№ п/п заняття	Мета заняття	Зміст заняття
		<p>відповідальність» 3. Вправа «Відповідальність за інших» 4. Рольова гра «Залежить від мене» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття</p>
11.	<p>Розуміння вольових аспектів діяльності у контексті розвитку самостійності особистості в юнацькому віці. Ознайомлення з особливостями гендерних відносин в контексті розвитку самостійності особистості</p>	<p>Привітання Розминка Міні-лекція «Вольові аспекти самостійності особистості» Виконання завдань 1. Вправа «Коло волі» 2. Вправа «Я – самостійна людина» 3. Рольова гра «Прес-конференція» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття</p>
12.	<p>Актуалізація навиків самоконтролю для самостійного досягнення поставлених цілей. Ознайомлення з системою статево-рольових уявлень особистості у взаємозв'язку зі становленням її самостійності.</p>	<p>Привітання Розминка Міні-лекція «Система статево-рольових уявлень особистості» Виконання завдань 1. Мозковий штурм «Уявлення про самостійність» 2. Вправа «Самоконтроль» 3. Вправа «Під особистим контролем» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття</p>
13.	<p>Розвиток уміння щодо структурування особистістю своєї поведінки. Усвідомлення особистістю впливу гендерних стереотипів на самостійну поведінку в юнацькому віці</p>	<p>Привітання Розминка Міні-лекція «Гендерні стереотипи у соціальному середовищі» Виконання завдань 1. Вправа «Зміна ставлення» 2. Рольова гра «Непрошений гість»</p>

№ п/п заняття	Мета заняття	Зміст заняття
		3. Вправа «Інь і Янь» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
<i>Третій блок – «Самореалізація особистістю самостійного стилю свого життя»</i>		
14.	Розуміння учасниками тренінгу важливості самореалізації для розвитку самостійності особистості в юнацькому віці. Ознайомлення з гендерно-стереотипними схемами поведінки особистості, усвідомлення їх обмеження у сучасному соціальному середовищі.	Привітання Розминка Міні-лекція «Самореалізація особистості як аспект розвитку самостійності в юнацькому віці» Дискусія «Самостійний стиль власного життя: як його реалізувати?» Виконання завдань 1. Вправа «Хто я» 2. Вправа «Знайомство з собою» 3. Завдання «Розв'язання професійних ситуацій гендерної проблематики» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
15.	Розвиток самопізнання, прийняття особистістю себе, своїх якостей, можливостей, життєвих намірів. Розкриття специфічного впливу гендерних упереджень на розвиток особистості	Привітання Розминка Дискусія «Пізнаючи себе чи стаємо ми більш самостійними?» Виконання завдань 1. Вправа «Контраргументи» 2. Вправа «Квітка якостей» 3. Завдання «Поширеність гендерних стереотипів» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
16.	Розкриття внутрішнього потенціалу особистості,	Привітання Розминка

№ п/п заняття	Мета заняття	Зміст заняття
	усвідомлення особистістю себе, свого ставлення до сім'ї, друзів, колег. Усвідомлення своїх нереалізованих можливостей	Презентація «Реалізація особистістю внутрішнього потенціалу: умови, причини, наслідки» Виконання завдань 1. Вправа «Намалюй якість» 2. Вправа «Самопізнання» 3. Вправа «Самопізнання і досягнення успіху» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
17.	Розвиток упевненості в собі, довіри до себе. Розвиток позитивного і толерантного ставлення до інших.	Привітання Розминка Міні-лекція «Толерантність до інших та інакших як психологічна умова розвитку гармонійної особистості» Обговорення «Наскільки толерантно наше ставлення до інших?» Виконання завдань 1. Вправа «Що я вмію і чого не вмію робити самостійно» 2. Вправа «Проективний малюнок» 3. Вправа «Роздуми про самотність» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
18.	Розвиток позитивної самооцінки, впевненості в собі, усвідомлення особистістю характеристик своєї самостійності.	Привітання Розминка Міні-лекція «Самооцінка особистості як індикатор її самостійності» Обговорення «Як впливає самооцінка на розвиток самостійності особистості в юнацькому віці?»

№ п/п заняття	Мета заняття	Зміст заняття
		Виконання завдань 1. Вправа «Мої сильні сторони» 2. Вправа «Самооцінка» 3. Вправа «Я пишаюся» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
19.	Розуміння особистістю своєї своєрідності: статево-рольова ідентифікація в юнацькому віці. Розвиток допитливості і наполегливості особистості у контексті досягнення нею поставленої мети.	Привітання Розминка Міні-лекція «Статево-рольова ідентифікація особистості» Обговорення «В чому виявляється своєрідність особистості?» Виконання завдань 1. Вправа «Сміливість бути собою» 2. Вправа «П'ять кроків» 3. «Привіт, індивідуальносте!» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття
<i>Заключне тренінгове заняття</i>		
20.	Набуття учасниками психологічної компетентності щодо питань розвитку самостійності особистості, гендерної компетентності, розвитку партнерської взаємодії, активізації допитливості. Підведення підсумків і загальна оцінка учасниками продуктивності проведеної роботи	Привітання Розминка Виконання завдань 1. Техніка «Емоційні картки» 2. Техніка «Вау»-ефект» 3. Вправа «Мені сподобалося» Обговорення результатів виконання завдань Отримання зворотного зв'язку Підбиття підсумків заняття